

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

АНДРОСОВИЧ КСЕНІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 159.922.73

ДИСЕРТАЦІЯ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ
МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Подається на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ / К.А. Андросович

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Андросович К.А. Психологічні основи соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. – Київ, 2023.

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Запропонована концепція дослідження забезпечила можливість системного розкриття соціально-психологічних основ процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму з урахуванням психо- та соціогенези.

Проведено теоретико-методологічний аналіз провідних концепцій (адаптивної, рольової, критичної, когнітивної, соціального навчання, психоаналітичної, психодинамічної) і моделей соціалізації обдарованої особистості у науковому просторі та узагальнено, що соціалізація – міждисциплінарна категорія, яка включає спеціально організовані та спонтанні соціальні процеси, в результаті яких людиною засвоюється система норм і цінностей, що дозволяють їй формуватися як особистості, ефективно взаємодіяти з соціальним оточенням, функціонувати як повноцінний член суспільства; при цьому результатом соціалізації особистості є її соціалізованість.

Наголошується, що в умовах сучасного соціуму з його трансформаційними змінами та глобальною інформатизацією, особливої уваги потребує проблема соціалізації обдарованої учнівської молоді, як вагомого інтелектуально-творчого потенціалу країни. Соціалізацію обдарованої учнівської молоді визначено як процес її входження у світ

конкретних соціальних зв'язків та інтеграції у різні типи соціальних спільнот через культуру, зразки поведінки, соціальні норми та цінності, на основі яких формуються соціально значущі риси, необхідні для успішного функціонування та творчої самореалізації в соціумі; як процес, за допомогою якого засвоюється соціальний досвід суспільного (та віртуального) оточення, а через формування власного «Я» проявляється унікальність особистості обдарованої молоді людини; це формування передумов її включення у коло міжсуб'єктних відносин та виключення з цього кола (автономізація).

Показано, що у дискурсі соціалізації обдарованої учнівської молоді має враховуватися позитивний світовий досвід її підтримки та супроводу в цьому процесі. Артикульовано увагу на тому, що актуальною і затребуваною у часі є концептуалізація проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді у соціально-психологічній парадигмі.

Надано концептуальне соціально-психологічне обґрунтування проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Показано, що основу концепції соціалізації обдарованої учнівської молоді становили системно-інтегративний, генетичний, суб'єктно-діяльнісний, особистісно-компетентнісний підходи. Методологія, мета, умови та шляхи реалізації цих підходів взяті за основу при побудові зазначеної концепції, що є єдністю взаємопов'язаних компонентів (технологічних, організаційних), підпорядкованих цілям успішної соціалізації і принципам конструктивізму, детермінізму, розвитку, гуманізму, потенційного і актуального, моделювання, оптимальності, операційно-технологічного принципу і принципу зворотного зв'язку.

Доведено необхідність і перспективність застосування проєктно-модульного підходу (навчальний, технологічний, розвивальний, пошуково-дослідницький, освітньо-консультативний модулі) до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді та побудови структурно-функціональної моделі соціально-психологічного супроводу цього процесу із визначенням мети, завдань, функцій, технологій, рівнів здійснення та його

результативності, зокрема у напрямі запобігання деструктивній соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі, через розвиток альтернативної діяльності та створення безпечного середовища на мікро-, мезо-, макрорівнях (індивідуальному, сімейному рівнях, рівні однолітків, рівні освітньої установи, суспільному рівні), що забезпечує умови для самовизначення і самореалізації обдарованої учнівської молоді (усіх типів обдарованості) в процесі її соціалізації, з одночасним розвитком ключових компетенцій (соціальної, інформаційно-комунікаційної), зокрема у процесі проходження низки соціальних та навчально-проектних практик.

Визначено та систематизовано критерії і показники процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму: когнітивний (обізнаність щодо якостей особистості, необхідних для успішної соціалізації у суспільстві; наявність і рівень розвитку їх у себе; знання про способи конструктивної взаємодії у суспільстві, у соціальних мережах; знання власних інтересів, нахилів, здібностей); особистісно-регулятивний (соціальна відповідальність; емоційна стійкість; адекватна самооцінка; вольовий контроль; впевненість у собі; рівень розвитку соціальних мотивів; мотивація досягнення поставлених цілей); комунікативно-діяльнісний (аналіз ситуації взаємодії; адекватна оцінка вербальної та невербальної експресії у взаємодії; конструктивність взаємодії; товарицькість; організація продуктивної соціально-орієнтованої діяльності); мотиваційно-ціннісний (наявність продуктивних життєвих орієнтацій і цінностей; позитивна мотивація до взаємодії у суспільстві; ухвалення здорового способу життя; оптимальне співвідношення особистих і суспільних цінностей; стійкі пізнавальні інтереси; позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності).

Розкриття змісту провідних соціально-психологічних конструктів і предикторів процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді дозволило з'ясувати специфіку перебігу цього процесу в умовах сучасного соціуму.

Обґрунтовано комплексний методичний інструментарій дослідження та виявлено соціально-психологічну специфіку процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, яка перебувала на різних етапах онто- та соціогенезу і мала різні рівні прояву обдарованості відповідно до її типів (інтелектуальної, академічної, художньої, креативної (творчої), соціальної). Встановлено, що виокремлені розбіжності у перебігу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді детерміновані ступенем вираженості його показників різнорівневими індивідуально-типологічними й соціально-психологічними параметрами; виявленими специфічними показниками обдарованості учнівської молоді, які обумовлені логікою особистісного розвитку та зміною характеру їх соціально-психологічного опосередкування.

Констатовано, що на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді впливають: внутрішньоособистісні (знання, установки, уявлення, особистісні характеристики та особливості); міжособистісні (міжособистісне спілкування у малих групах: сім'я, друзі, однолітки, які забезпечують соціальну підтримку та обумовлюють соціальні ролі); інституційні (правила, інструкції, політика формальних структур, які можуть перешкоджати або сприяти рекомендованим формам поведінки); популяційні (формальні та неформальні соціальні зв'язки та норми (стандарти), які діють у середовищі окремих осіб, груп, організацій); соціально-політичні (місцеві, регіональні, державні закони та політика) чинники. Визначено та проведено диференціацію позитивних і негативних соціально-психологічних чинників впливу Інтернет-середовища на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Розкрито методологічні та змістовно-процесуальні засади багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, побудованої на засадах системно-інтегративного, генетичного, особистісно-орієнтованого, суб'єктно-діяльнісного та компетентнісного підходів, із задіянням принципів

системності, інтегративності, безперервності, комплексності, діалогічної взаємодії, ініціативності, особистої відповідальності та ін.

Показано, що у межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді були розроблені: проєкт інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» (реалізація якого передбачала діагностичний, настановний, корекційно-розвивальний, контрольний та узагальнюючий етапи, зі створенням відповідного Інтернет-сервісу, як керованого ресурсу для учасників освітнього процесу) та комплексна програма профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді і підвищення рівня її адаптованості, з визначенням та диференціацією технологій і методів соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, а також соціально-психологічної підтримки освітян, адміністрації закладів освіти і батьків.

Визначено організаційні умови забезпечення оптимізації процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму (умотивованість суб'єктів освітнього процесу до навчання і професійної діяльності в інформаційно-освітньому середовищі; залучення їх до його створення; виокремлення структурно-змістовних особливостей процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді з урахуванням типології обдарованості (інтелектуальної, академічної, художньої, креативної (творчої)).

Проведено оцінку ефективності багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Результати апробації показали її можливість у забезпеченні системності супроводу в соціальному та інформаційному середовищах; сприянні у підвищенні особистісного потенціалу обдарованої учнівської молоді та якості її соціальної взаємодії; розвитку навичок самоідентифікації та самопрезентації; адекватності самооцінки та субординаційної інтеракції в соціальному середовищі; корекції

фрустраційних станів, почуття самотності, відчуженості, надмірної інтроверсії; запобіганню негативних проявів психоемоційного стану в результаті відсутності вчасної та належної соціалізації.

Показано, що розроблена багаторівнева система соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді сприяла також підвищенню ступеня її загальної соціалізованості, рівня соціальної та творчої активності, ініціативності, мотивації на успіх, орієнтації на ділову співпрацю та самовдосконалення, здатності відстоювати на користь справи власну думку, а також таких параметрів самоактуалізації, як підтримка, контактність та креативність; підвищилися показники соціальної та інформаційно-комунікаційної компетентності, соціально-психологічної адаптації.

Враховуючи особливості становлення та розвитку обдарованої учнівської молоді було підтверджено припущення, що важливими складовими ефективної реалізації багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу її соціалізації є зменшення факторів ризику у кризові періоди життя; посилення захисних чинників (зокрема, підтримка тьюторів, освітян та батьків; застосування інноваційних методів і засобів соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації, в т.ч. інформаційно-комунікаційних технологій); розвиток особистих та соціальних якостей (соціально-емоційний, комунікативний розвиток, професійне самовизначення тощо) з метою повноцінного розкриття та розвинення потенціалу обдарованої учнівської молоді на користь економічному, технічному та науковому розвитку держави.

Ключові слова: учнівська молодь, обдарованість, обдарована учнівська молодь, соціалізація, соціально-психологічний супровід, сучасний соціум.

Androsovykh K.A. Psychological Fundamentals of the Gifted Student Youth's Socialization Process in Modern Society. – Qualification scholarly work published as manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of psychological sciences, speciality 19.00.05 – social psychology; psychology of social work. Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University Ministry of Education of Ukraine. – Kyiv, 2023.

The dissertation research provides a theoretical generalization and new solution to the problems of the gifted young students' socialization in the modern society conditions. The proposed concept of the study provides the possibility of a systematic disclosure of the socio-psychological foundations of the gifted young students' socialization process in the conditions of modern society, taking into account psycho- and sociogenesis. The generalization of the results obtained in the dissertation research led to the following conclusions.

Theoretical and methodological analysis of the leading concepts (adaptive, role-playing, critical, cognitive, social learning, psychoanalytical, psychodynamical) and models of a gifted person socialization in the scientific space has been carried out. It has been generalized that socialization is an interdisciplinary category that includes specially organized processes. As the outcome of this process a person learns a system of norms and values that allow him\her to form as an individual, to interact effectively with the social environment, to function as a full-fledged member of society; at the same time, the result of the socialization of the socialised individual.

It is emphasised that in the modern society conditions with its transformational changes and global informatization, the problem of socialization of the gifted young students as a significant intellectual and creative potential of the country requires special attention. The gifted student youth's socialization is defined as the process of their entry into the world of specific social connections and integration into various types of social communities through culture, behaviour patterns, social norms and values, based on which the socially significant features are formed that are necessary for successful functioning and creative self-

realization in society; as a process due to which the social experience of the public (including virtual) environment is assimilated, and the uniqueness of the gifted young student's personality is manifested through the formation of one's own "I"; this is the formation of the prerequisites for their inclusion in the circle of intersubject relations and exclusion from this circle (autonomization).

It is shown that in the discourse of the gifted young students' socialization, the positive world experience of supporting and accompanying them in this process should be taken into account. Attention is articulated to the fact that the conceptualization of the problem of the gifted students' socialization in the socio-psychological paradigm is relevant and in demand in time.

A conceptual socio-psychological substantiation of the problem of socialization of gifted young students in the modern society is given. It is shown that the basis of the concept of socialization of gifted student youth was system-integrative, genetic, subject-functional, personal-competence approaches. The methodology, purpose, conditions and ways of implementing these approaches are taken as the basis for the construction of the above concept, which is a unity of interrelated components (technological, organizational), subject to the goals of successful socialization and the principles of constructivism, determinism, development, humanism, potential and actual, modelling, optimality, operational and technological principle and the feedback principle.

The necessity and perspective of applying a project-module approach (educational, technological, developmental, search-research, educational-consultative modules) to the process of the gifted student youth's socialization and designing a structural-functional model of the social-psychological support of this process with the determination of the purpose, tasks, functions, technologies, levels of implementation have been proven. As well as its effectiveness, in particular in preventing the destructive socialization of the gifted student youth in the Internet, with the help the alternative activities development and safe environment creation at the micro-, meso-, macro-levels (individual, family, peer, educational institution, social level). These provides conditions for self-determination and self-realization

of the gifted student youth (all types of giftedness) in the process of their socialization, with the simultaneous development of the key competencies (social, informational and communicational), in particular, in the process of conducting a number of social and educational project practices.

The paper defines and systemize the criteria and indicators of the process of the gifted student youth's socialization in modern society: *cognitive* (awareness of the personality traits necessary for successful socialization in society; their presence and level of development; knowledge about the ways of constructive interaction in society, in social networks; knowledge of one's own interests, inclinations, abilities); *personal-regulatory* (social responsibility; emotional stability; adequate self-esteem; volitional control; self-confidence; the level of development of social motives; motivation to achieve goals); *communicative-active* (interaction analysis; adequate evaluation of verbal and non-verbal expression in interaction; constructive interaction; sociability; organization of productive social activities); *motivational-valuable* (possession of the productive life orientations and values; positive motivation to interact in society; a healthy lifestyle; optimal balance of personal and social values; stable cognitive interests; positive attitude towards future professional activity).

Disclosure of the content of the leading socio-psychological constructs and predictors of the gifted students' socialization made it possible to clarify the specifics of the course of this process in modern society.

The complex methodological research tools are substantiated. The paper reveals the socio-psychological specificity of the process of the gifted student youth socialization that was at different stages of onto- and sociogenesis and had different levels of manifestation of giftedness in accordance with its types (intellectual, academic, artistic, creative, innovative social). It has been established that the identified discretions in the course of the gifted students' socialization process are determined by the degree of expression of its indicators at different levels of individual-typological and social-psychological parameters; identified specific indicators of the student youth's giftedness, which are determined by the

logic of the personal development and the change in the nature of their social and psychological mediation.

It was stated that the socialization of the gifted student youth is influenced by: *intrapersonal* (knowledge, attitudes, ideas, personal traits and features); *interpersonal* (interpersonal communication in small groups: family, friends, peers who provide social support and determine social roles); *institutional* (rules, regulations, policies, formal structures that may discourage or encourage recommended behaviours); *population* (formal and informal social ties and norms (standards) that operate in the environment of individuals, groups, organizations); *socio-political* (local, regional, state laws and policies) factors. The differentiation of the positive and negative socio-psychological factors of the Internet environment influence on the process of the gifted young students' socialization in the conditions of modern society was determined and carried out.

The paper discloses the methodological and content-procedural foundations of a multi-level system of the socio-psychological support for the gifted young students' socialization, built on the basis of a system-integrative, genetic, personality-oriented, subject-active and competence-based approaches, using the principles of the systems of dialogic interaction, initiative, personal responsibility, etc.

It is shown that within the framework of a multi-level system of socio-psychological support of the process of socialization of gifted student youth there were developed: the project of the interactive support for socialization process of the gifted students "Tutor in the Social Network" (the implementation of which involved diagnostic, instructional, corrective and developmental, control and generalization stages, with the creation of an appropriate Internet service as a managed resource for participants in the educational process) and a comprehensive program for the prevention of destructive socialization of the gifted students and increasing the level of their adaptability, with the definition and differentiation of technologies and methods of the socio-psychological support of the socialization

process of gifted student youth, as well as social and psychological support of educators, the administration of educational institutions and parents.

The organizational conditions for ensuring the optimization of the socialization process of gifted student youth in the conditions of modern society have been determined (the educational process subjects' motivation to study and professional activity in the informational and educational environment; their involvement in its creation; highlighting the structural and substantive features of the socialization process of gifted student youth, taking into account typology of giftedness (intellectual, academic, artistic, creative, innovative).

The effectiveness of a multi-level system of socio-psychological support for the process of socialization of gifted young students in the conditions of modern society has been assessed. The results of the approbation showed its ability to provide systematic support in social and information environments; assistance in increasing the personal potential of the gifted young students and the quality of their social interaction; development of skills of self-identification and self-presentation; the adequacy of self-esteem and subordinate interaction in the social environment; correction of frustration states, feeling of loneliness, alienation, excessive introversion; prevention of negative manifestations of the psycho-emotional state as a result of the lack of timely and proper socialization.

It is shown that the developed multi-level system of socio-psychological support for the gifted students' socialization process also contributed to increasing the degree of their general enculturation, the level of social and creative activity, initiative, motivation for success, orientation to business cooperation and self-improvement, the ability to defend their own opinion in favour of the cause. As well as such a parameter of self-actualization as support, contact and creativity; indicators of social and information-communication competence, social-psychological adaptation have increased.

Taking into account the peculiarities of the formation and development of the gifted young students, the paper has confirmed the assumption that the important components of the effective implementation of the multi-level system of socio-

psychological support for the process of their socialization are the decrease of the risk factors in crisis periods of life; strengthening the protective factors (in particular, support of tutors, teachers and parents; use of innovative methods and means of socio-psychological support for the socialization process, including information and communication technologies); development of personal and social qualities (socio-emotional, communicative development, professional self-determination, etc.) in order to fully reveal and develop the potential of gifted young students in favour of the economic, technical and scientific development of the State.

Key words: student youth, giftedness, gifted student youth, socialization, socio-psychological support, modern society.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Монографії:

1.1. Андросович К.А. Педагогічне проектування у теорії та практиці навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу / Технології соціально-педагогічного проектування в системі взаємодії учасників навчально-виховного процесу: монографія / В.О. Киричук, М.Ю. Мельник, К.А. Андросович, М.О. Давидова. К.: Інститут обдарованої дитини, 2015. С. 6-19. *(Особистий внесок авторки полягає у розкритті специфіки проектування у теорії та практиці навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу).* <https://lib.iitta.gov.ua/704952/>

1.2. Androsovyh K. Psychological support and maintenance of the process of socialization of gifted pupils / Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph / edited by authors. 3rd ed. Riga, Latvia: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 214-239. *(Особистий внесок авторки полягає у визначенні особливостей соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованих учнів).* https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7_44

1.3. Андросович К.А. Соціалізація обдарованої учнівської молоді: соціально-психологічний вимір: монографія. К.: ПВТП «LAT&K», 2022. 368 с. ISBN 978-617-7824-56-4

2. Навчально-методичні праці:

2.1. Камишин В.В., Ткаченко Л.І., Андросович К.А., Бургун І.В. Психолого-педагогічний супровід соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі [Текст]: метод. посіб. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 6-22; 35-45; 77-89 (*Особистий внесок авторки полягає у визначенні науково-методичного інструментарію вивчення процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі*).

https://lib.iitta.gov.ua/711827/1/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD_2017.pdf

2.2. Андросович К.А., Ткаченко Л.І. Профілактика деструктивної соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі [Текст]: метод. рекомендації. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 40 с. (*Особистий внесок авторки полягає у розкритті моделі профілактики деструктивних проявів Інтернет-соціалізації обдарованої учнівської молоді*).

https://lib.iitta.gov.ua/712449/1/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_17-09-2018.pdf

2.3. Гальченко М.С., Андросович К.А., Ткаченко Л.І., Ковальова О.А., Найдьонова Л.М. Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників [Текст]: метод. посіб. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. С. 8-35; 43-54; 94-108 (*Особистий внесок авторки полягає у визначенні особливостей соціально-психологічної підтримки та супроводу соціалізації обдарованої учнівської молоді із застосуванням Інтернет-технологій*). <https://lib.iitta.gov.ua/713795/>

2.4. Андросович К.А., Ткаченко Л.І., Ільїна Г.В., Якімова І.О., Шульга В.М. Соціальна адаптація обдарованої особистості: від дитинства до юності: метод. посіб. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 106 с. *(Особистий внесок авторки полягає у розкритті специфіки процесу соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді в онтогенезі).*

https://lib.iitta.gov.ua/728920/2/Posibnyk_Sozialna%20adaptaziya.pdf

2.5. Андросович К.А., Ільїна Г.В., Ткаченко Л.І., Якімова І.О. Психологічні та соціальні чинники адаптації обдарованої особистості в умовах інформаційно-освітнього середовища закладів загальної середньої освіти: метод. посіб. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 138 с. *(Особистий внесок авторки полягає у з'ясуванні соціально-психологічних чинників процесу соціальної адаптації обдарованої учнівської молоді).*

https://lib.iitta.gov.ua/729017/2/Metod%20posibnik_Androsovich_6.pdf

2.6. Андросович К.А., Ткаченко Л.І. Технології психолого-педагогічного забезпечення адаптованості обдарованої особистості до нових умов навчання: метод. рекомендації. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 48 с. *(Особистий внесок авторки полягає у визначенні специфіки технологій соціально-психологічного забезпечення адаптованості обдарованої особистості до нових умов навчання).*

https://lib.iitta.gov.ua/728948/2/Metod%20rekom_Tehnologii_Androsovich.pdf

3. Статті у наукових фахових виданнях:

3.1. Тоба М.В., Андросович К.А. Діалоговий формат взаємодії в новому лінгвістично-культурному просторі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. № 1 (36). С. 379-385 (Особистий внесок авторки полягає в обґрунтуванні необхідності сучасного діалогового формату взаємодії в процесі соціалізації обдарованої учнівської молоді).* <http://tpppjournal.com.ua/n1y2k15.html>

3.2. Андросович К. Можливості конструювання завдань освітнього закладу та задач особистісного розвитку учнів. *Директор школи, ліцею, гімназії: Всеукраїнський наук.-практ. реценз. журн.* К.: Всеукраїнський центр ім. М. Пирогова, 2016. Т. 17. № 4-6. С. 166-172. <https://director-ua.info/index.php/dslg/article/view/144/122>

3.3. Камышин В.В., Андросович К.А. Соціальна адаптація первокурсників: аналіз результатів дослідження. *Young Scientist: Scientific journal. Psychological sciences.* 2016. № 12.1 (40). Р. 206-211 (*Особистий внесок авторки полягає у розкритті взаємозв'язку процесу соціалізації обдарованих першокурсників з їх соціальною адаптацією*). <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/50.pdf>

3.4. Taldonova L.O., Androsovyh K.A. Socio-psychological correction of children with adaptation disabilities and limited educational opportunities. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. № 1 (39). Т. 2. С. 106-118 (*Особистий внесок авторки полягає у порівнянні соціально-психологічних особливостей адаптації обдарованих дітей та дітей з обмеженими можливостями до навчання*). http://tppjournal.com.ua/n1y2k16_tom_2.html

3.5. Андросович К.А. Феномен соціальної адаптації як предмет наукового аналізу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісяч. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія».* К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2016. № 3 (46)/03. С. 20-24. <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2016/3/05.pdf>

3.6. Андросович К.А. Інтернет-ресурс як спосіб організації роботи з обдарованими старшокласниками. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісяч. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія».* К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2016. № 5 (48)/05. С. 9-12. <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2016/5/04.pdf>

3.7. Tkacz T.V., Androsovykh K.A. Psychospołeczny aspekt czasu w życiu człowieka. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. № 1 (42). С. 246-251 (*Особистий внесок авторки полягає у визначенні психосоціальних аспектів часу в житті обдарованої особистості*).

<http://tppjournal.com.ua/n1y2k17.html>

3.8. Андросович К.А. Проблема вивчення процесу соціалізації особистості: соціально-психологічний вимір. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Т. IX, Вип. 10. К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2017. С. 375-385.

http://appspsychology.org.ua/index.php/ua/?option=com_content&view=article&id=758&Itemid=515

3.9. Андросович К.А. Проект інтерактивної психолого-педагогічної підтримки процесу соціалізації обдарованих старшокласників. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. № 1 (56)/01. С. 29-33. <http://otr.ioid.gov.ua/images/pdf/2017/1/08.pdf>

3.10. Androsovykh K.A. Psycho-pedagogical support of gifted students in the Internet-environment. *Information Technologies and Learning Tools*. 2017. Vol. 59. No. 3. P. 1-12. (*Web of Science Core Collection*).

<https://doi.org/10.33407/itlt.v59i3.1536>

3.11. Андросович К.А. Проблема соціалізації обдарованих учнів в умовах освітньої установи: вплив соціальних мереж. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартал. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. № 4 (71). С. 17-23. <http://otr.ioid.gov.ua/images/pdf/2018/4/06.pdf>

3.12. Андросович К.А. Соціально-психологічний аналіз Інтернет-середовища як засобу соціалізації обдарованої учнівської молоді. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені*

Г.С. Костюка НАПН України. К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2018. Т. ІХ, Вип. 11. С. 537-549.

http://appspsychology.org.ua/index.php/ua/?option=com_content&view=article&id=714&Itemid=488

3.13. Андросович К.А. Компоненти соціалізації обдарованої учнівської молоді. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2019. Т. ІХ, Вип. 12. С. 505-518. <http://appspsychology.org.ua/index.php/ua/arkhiv-vydannia/tom-9/vipusk-12-2019>

3.14. Reva O., Radetska S., Androsovyh K., Burdelna Y. High school students' self-esteem definition on the learning performance indicators. *Journal of science. Lyon*. 2020. № 8. Vol. 1. P. 28-35 (*Особистий внесок авторки полягає у розкритті особливостей самооцінки обдарованої учнівської молоді*).

https://www.joslyon.com/wp-content/uploads/2020/06/Lyon_8.pdf

3.15. Androsovyh K.A., Rudyk Ya.M., Melnyk M.Yu., Kovalova O.A., Yakymova I.O. Psychological Guidance of the Socialisation Process of Gifted Students using Information and Communications Technology means. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment. Lifescience Global*. 2021. Vol. 9. No. 2. P. 236-246. (*Особистий внесок авторки полягає у визначенні особливостей соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованих учнів*). (*Scopus*). <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2021.09.02.11>

3.16. Андросович К.А. Соціалізація обдарованих учнів засобами інформаційних та комунікаційних технологій. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. Vol. 84. No. 4. P. 21-37. (*Web of Science Core Collection*). <https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.3538>

3.17. Afuzova H., Ogorodniychuk Z., Pavelkiv V., Mamicheva O., Prokofieva O., Androsovyh K. Determinants of Professional Orientation of Future Psychologists on Correctional Support of Children with Psychophysical Disorders. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2022. Vol. 13. Issue 1Sup1. P. 188-206 (*Особистий внесок авторки полягає у розкритті*

специфіки професійної спрямованості майбутніх фахівців-психологів на корекційний супровід обдарованих дітей). (*Web of Science Core Collection*).

<https://doi.org/10.18662/brain/13.1Sup1/312>

3.18. Lisovenko A., Kriukova M., Absalyamova L., Chukhrii I., Korchakova N., Androsovykh K. Neuropsychological Fundamentals of Envy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2022. Vol. 13. Issue 1. P. 158-172 (*Особистий внесок авторки полягає у визначенні психологічних особливостей заздрості при обдарованості*). (*Web of Science Core Collection*). <https://doi.org/10.18662/brain/13.1/274>

3.19. Kryvonis T., Artemova O., Androsovykh K., Zaushnikova M., Agarova I., Kutishenko V. Methodological Tools for Carrying Out Psychological Training. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2023. Vol. 14. Issue 1. P. 59-74 (*Особистий внесок авторки полягає у розкритті процедури організації та проведення соціально-психологічного тренінгу*). (*Web of Science Core Collection*). <https://doi.org/10.18662/brain/14.1/406>

3.20. Андросович К.А. Соціальний розвиток особистості у суспільстві інформаційних технологій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 1 (60). С. 111-122. <http://tppjournal.com.ua/n60y2k23a9.html>

3.21. Андросович К.А. Особливості соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 2 (61). С. 18-35.

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2023-61-2-18-35>

3.22. Андросович К.А. Психологічне консультування постраждалих внаслідок війни. *Перспективи та інновації науки*. (Серія «Педагогіка», Серія

«Психологія», Серія «Медицина»): наук. журн. К.: Видавнича група «Наукові перспективи», 2023. № 1 (19). С. 406-414.

<http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3455/3473>

4. *Статті у матеріалах науково-практичних конференцій та інших виданнях:*

4.1. Андросович К.А. Особливості проєктної діяльності школярів. *Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави: зб. наук. статей за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15-16 жовтня 2015 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2015. С. 193-201.

4.2. Андросович К.А. Особливості активізації навчально-пізнавальної діяльності обдарованих учнів. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді: зб. наук. статей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 3-4 грудня 2015 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2015. С. 67-73.

4.3. Андросович К.А. Психологічні аспекти діяльності особистості в мережі Інтернет. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: зб. наук. статей за матеріалами VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кременець, 5-6 квітня 2016 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2016. С. 70-75.

4.4. Андросович К.А. Особливості саморозвитку обдарованих старшокласників. *Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави: зб. наук. статей за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чорноморськ, Одеська область, 11-17 липня 2016 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2016. С. 47-53.

4.5. Андросович К.А. Психолого-педагогічний супровід процесу соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-мережі. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць. К.: Інститут обдарованої дитини, 2016. Вип. 1 (16). С. 137-143.*

4.6. Андросович К.А. Педагогічна підтримка особистісного саморозвитку обдарованих старшокласників. *Навчання і виховання обдарованої дитини:*

теорія та практика: зб. наук. праць. К.: Інститут обдарованої дитини, 2016. Вип. 2 (17). С. 92-98.

4.7. Андросович К.А. Методичне забезпечення супроводу процесу соціалізації обдарованих старшокласників в умовах Інтернет-середовища. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України.* К.: Педагогічна преса, 2016. № 4 (93). С. 61-64.

4.8. Андросович К.А. Забезпечення інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі. *Дискурс здоров'я в освіті: філософія, педагогіка, антропологія, психологія: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (м. Вінниця, 16-17 вересня 2016 р.): в 3 т. Вінниця: ТОВ «Планер», 2016. Т. 2. С. 106-109.

4.9. Андросович К.А. Психолого-педагогічні аспекти соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2016 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції.* К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 10-15.

4.10. Андросович К.А. Педагогічне проектування у теорії та практиці загальноосвітнього навчального закладу. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: зб. наук. статей за матеріалами ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Бережани, Тернопільська область, 20-21 квітня 2017 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 6-11.

4.11. Андросович К.А., Ємець В.В., Слінькова Т.В. Моделювальний етап дослідження процесу соціалізації обдарованого старшокласника в Інтернет-середовищі. *Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави: зб. наук. статей за матеріалами Х Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чорноморськ, Одеська область, 3-10 липня 2017 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 17-20 (*Особистий внесок авторки*

полягає у розкритті специфіки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі).

4.12. Андросович К.А. Дослідження соціальної адаптації першокласників в умовах освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць*. К.: Інститут обдарованої дитини, 2017. Вип. 1 (18). С. 125-134.

4.13. Андросович К.А. Організація безпечного Інтернет-середовища для обдарованої молоді. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання: зб. наук. статей за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 17 листопада 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 85-86.

4.14. Андросович К.А. Інформаційно-методична підтримка педагогів з питань безпечного впливу Інтернету на соціалізацію обдарованих учнів. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді: зб. наук. статей за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 6-7 грудня 2017 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 21-24.

4.15. Андросович К.А. Психолого-педагогічний інструментарій діагностики компонентів соціалізації обдарованих старшокласників. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць*. К.: Інститут обдарованої дитини, 2017. Вип. 2 (19). С. 86-92.

4.16. Андросович К.А. Психологічний супровід соціалізації обдарованих учнів в Інтернет-середовищі. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2017 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. С. 102-109.

4.17. Андросович К.А. Дослідження впливу соціальних мереж на соціалізацію обдарованих учнів. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 4-5 травня 2018 р.).

К.: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 210-213.

4.18. Андросович К., Бідненко Р. Аналіз розвивальних заходів в Інтернет-мережі для сприяння соціалізації обдарованих учнів. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. Вип. 2. С. 53-61 (*Особистий внесок авторки полягає в аналізі розвивальних заходів щодо сприяння процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді*).

4.19. Андросович К.А. Дослідження соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 12-13 жовтня 2018 р.). Х.: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 80-82.

4.20. Андросович К.А. Соціально-психологічна адаптація обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених: зб. наук. статей за матеріалами Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 26 жовтня 2018 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 144-147.

4.21. Андросович К.А., Найдьонова Л.М. Огляд Інтернет-ресурсів для освіти вчителів та учнів. *Соціалізація обдарованого учня в Інтернет-середовищі: методичне забезпечення і супровід: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 31 жовтня 2018 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. С. 5-7 (*Особистий внесок авторки полягає у проведенні огляду Інтернет-ресурсів для освіти обдарованих учнів*).

4.22. Андросович К.А. Можливості застосування проєктів та Інтернет-технологій в освітньому процесі ЗЗСО. *Актуальні проблеми психології та*

педагогіки: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9-10 листопада 2018 р.). Х.: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 8-12.

4.23. Андросович К.А. Результати дослідження процесу соціалізації обдарованих старшокласників в інформаційному середовищі. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2018 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції* (м. Київ, 27 березня 2019 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. С. 211-216.

4.24. Андросович К.А. Перспективи дослідження соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів в умовах освітнього середовища ЗЗСО. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 25-26 січня 2019 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. Ч. 1. С. 28-30.

4.25. Андросович К.А. Методичне забезпечення інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі. *Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities: II International scientific conference. Conference proceeding.* (Kaunas, February 22th. 2019). Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 64-67.

4.26. Андросович К.А. Програма формування у обдарованих учнів безпечної соціалізації в глобальній мережі Інтернет. *Social sciences education as a component of the education system in Ukraine and EU countries: Scientific and pedagogic internship proceedings* (Wloclawek, Republic of Poland, March 25-April 5, 2019). Wloclawek: Kujawska Szkoła Wyższa, 2019. P. 5-10.

4.27. Андросович К.А. Соціалізація обдарованої учнівської молоді в глобальному Інтернет-просторі. *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку: зб. наук. статей*

за матеріалами методологічного семінару НАПН України (м. Київ, 4 квітня 2019 р.). К.: Національна академія педагогічних наук України, 2019. С. 305-312.

4.28. Андросович К.А. Теоретичний аналіз дослідження проблеми соціальної адаптації. *Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави: зб. наук. статей за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чорноморськ, Одеська область, 1-8 липня 2019 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. С. 7-11.

4.29. Андросович К.А. Програма науково-дослідної роботи за темою: «Науково-методичне забезпечення соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗЗСО». *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. Вип. 1(22). С. 82-89.

4.30. Андросович К.А. Особливості соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів на різних вікових періодах навчання. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2020 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції* (м. Київ, 25 лютого 2021 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 110-113.

4.31. Андросович К.А. Психологічна, соціальна та емоційна складова процесу адаптації обдарованих підлітків. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: зб. наук. статей за матеріалами XII Всеукраїнської науково-практичної он-лайн-конференції* (м. Київ, 20-21 травня 2020 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 7-9.

4.32. Андросович К.А. Проєкт тьюторського супроводу процесу соціальної адаптації обдарованих учнів. *Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної інтернет конференції*

(м. Київ, 28-29 травня 2020 р.). Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2020. С. 349-352.

4.33. Рева О.М., Андросович К.А., Радецька С.В., Бурдельна Є.А. Визначення взаємного впливу основних навчальних домінант і рівнів домагань старшокласників. *Наукові записки Малої академії наук України: наук. журн.* К.: Національний центр «Мала академія наук України», 2020. № 2 (18). С. 68-80 (*Особистий внесок авторки полягає у визначенні рівня домагань обдарованої учнівської молоді*).

4.34. Андросович К.А. Основні етапи проведення психологічної експертизи. *Теорія і практика сучасної науки та освіти: зб. наук. статей за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 22-23 жовтня 2020 р.). Львів: Львівський науковий форум, 2020. Ч. I. С. 50-53.

4.35. Андросович К.А. Проектно-модульний підхід до роботи з обдарованими дітьми у закладах освіти. *Підтримка та супровід обдарованих учнів в сучасному інформаційно-освітньому просторі: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної он-лайн конференції* (м. Київ, 27 жовтня 2020 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 49-53.

4.36. Добровольська Н.А., Андросович К.А. Сучасний стан сфери зайнятості щодо соціального захисту творчої молоді. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартал. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. Вип. 3 (78). С. 43-47 (*Особистий внесок авторки полягає у з'ясуванні сучасного стану соціального захисту обдарованої молоді*).

4.37. Андросович К.А. Умови розвитку особистісного потенціалу обдарованості учнів раннього юнацького віку. *Theoretical and scientific bases of development of scientific thought: Abstracts of V International Scientific and Practical Conference* (Rome, Italy, February 16-19, 2021). Rome, Italy: International Science Group, 2021. P. 548-552.

4.38. Андросович К.А. На підтримку майбутньому психологу: інструменти on-line діагностики компонентів соціалізованості. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю* (м. Київ, 31 березня 2021 р.). К.: НУБіП України, 2021. С. 6-7.

4.39. Андросович К.А. Інтернет-ресурси для проектування та розвитку особистісного потенціалу учнів. *Психологічний супровід розвитку лідерського потенціалу шкільної та студентської молоді: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 29 квітня 2021 р.). К.: НУБіП України, 2021. С. 29-32.

4.40. Андросович К.А. Анотація методики тьюторського супроводу обдарованих учнів в закладах освіти. *Multidisziplinäre Forschung: Perspektiven, Probleme und Muster» der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ»: zu den Materialien der II internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz* (Wien, 26 November, 2021). Wien-Vinnytsia: List Verlag. in Ullstein Buchverlage GmbH & Europäische Wissenschaftsplattform, 2021. B. 3. P. 70-71.

4.41. Андросович К.А. Освітні технології роботи з обдарованими учнями: досвід Ізраїлю, Польщі та США. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: зб. наук. праць. Серія «Психологічні науки»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. № 2 (27). С. 89-99.

4.42. Андросович К.А. Дослідження соціальної адаптації обдарованих учнів ЗЗСО. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України в 2021 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції* (м. Київ, 10 березня 2022 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 63-69.

4.43. Андросович К., Ільїна Г., Садова М. Науково-методичні ресурси для психологічного супроводу освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: зб. наук. праць. Серія «Психологічні науки»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022.

№ 1 (28). С. 79-85 (*Особистий внесок авторки полягає у розкритті особливостей методичних ресурсів для соціально-психологічного супроводу освітнього процесу в умовах сучасного соціуму*).

4.44. Андросович К.А. Підготовка психологів до роботи з обдарованими учнями. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти: зб. наук. статей за матеріалами II Міжнародного науково-практичного вебінару* (м. Київ, 24 лютого 2022 р.). К.: НУБіП України, 2022. С. 6-10.

4.45. Андросович К.А. Робота відділу інтелектуального розвитку обдарованої особистості в умовах воєнного часу. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. К.: НАПН України, 2022. Т. 4. № 1. С. 1-4.

4.46. Квятковська А.О., Андросович К.А., Ковальова О.В., Прокоф'єва О.О. Особливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів. *Інноваційна педагогіка: наук. журн.* Одеса: Видавничій дім «Гельветика», 2022. Вип. 49. Т. 1. С. 177-182 (*Особистий внесок авторки полягає у визначенні особливостей навчальної мотивації студентів передвищих фахових навчальних закладів в умовах сучасного соціуму*).

4.47. Садова М.А., Андросович К.А. Особистісний потенціал обдарованих дітей юнацького віку як предмет психологічного дослідження. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартал. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. № 1 (84). С. 49-55 (*Особистий внесок авторки полягає у розкритті особистісного потенціалу обдарованої учнівської молоді*).

4.48. Андросович К.А. Методичні рекомендації щодо забезпечення адаптованості обдарованих учнів в закладах освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартал. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. № 3 (86). С. 57-65.

4.49. Дмитрієнко Я., Андросович К. *Поняття обдарованості в психології. Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку: зб. наук. статей за матеріалами VI Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Київ, 12 жовтня 2022 р.). К.: [б. в.], 2022. С. 56-57 (Особистий внесок авторки полягає у розкритті перспективи вивчення проблеми обдарованості в онто- та соціогенезі).*

ЗМІСТ

ВСТУП	32
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ	48
1.1. Проблема вивчення феномену соціалізації обдарованої особистості: соціально-історичний та соціально-психологічний виміри	48
1.2. Особливості соціального розвитку обдарованої учнівської молоді у суспільстві інформаційних технологій	63
1.3. Аналіз світового та вітчизняного досвіду роботи з обдарованою учнівською молоддю у дискурсі її соціалізації	74
Висновки до розділу	99
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ	104
2.1. Концептуалізація проблеми обдарованості учнівської молоді у соціально-психологічній парадигмі процесу її соціалізації	104
2.2. Соціально-психологічний аналіз Інтернет-середовища як засобу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму	120
2.3. Проєктно-модульний підхід до супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму	139
Висновки до розділу	158
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ	164
3.1. Критерії та показники процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму	164
3.2. Інтегральні соціально-психологічні характеристики обдарованої учнівської молоді та їх зв'язок із процесом соціалізації	180

3.3. Соціально-психологічна адаптація як механізм соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму	207
3.4. Аналіз використання інформаційно-комунікаційних технологій для проектування та особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації	230
3.5. Соціально-психологічні чинники впливу на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму	248
Висновки до розділу	257
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ	264
4.1. Концептуально-методологічні основи багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму	264
4.2. Зміст та організаційно-процесуальні засади багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму	289
4.3. Результати формувального етапу дослідження, їх інтерпретація та узагальнення	320
Висновки до розділу	339
ВИСНОВКИ	346
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	352

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Питання навчання та виховання, підтримки і супроводу обдарованої учнівської молоді останнім часом все більше привертають увагу з боку науковців та практиків різних країн світу, адже сьогодення відзначається швидким зростанням світової глобалізації та інтенсивним розвитком інформаційного середовища, в якому, зокрема, й відбувається процес соціалізації обдарованої особистості. Попит на інновації стає одним із головних каталізаторів досліджень обдарованості в третьому тисячолітті, а обдарована учнівська молодь – найціннішим джерелом духовного і матеріального надбання держави та людства загалом. Забезпечення успішності процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді створює умови для її інтелектуального, духовного, творчого розвитку та професійного самовизначення, сприяє нарощуванню наукового потенціалу країни.

Разом із цим, на сучасному етапі реформування системи освіти в Україні надзвичайно важливою постає проблема пошуку й ідентифікації обдарованої учнівської молоді та технологій її підтримки і супроводу, які слід використовувати для підготовки високоосвіченої, талановитої молоді людини, спроможної здійснити вагомий внесок у розвиток країни.

Показано, що проблема соціалізації обдарованої учнівської молоді загострюється у зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій, їх масовим розповсюдженням і застосуванням, а також впливом не лише на розвиток суспільства в цілому, а й на розвиток кожної особистості. Зазначена проблема безпосередньо пов'язана з новими умовами та вимогами сучасного соціуму, що артикулюють ідею постійного саморозвитку та самореалізації обдарованої учнівської молоді, опанування нею нових знань та компетенцій.

У зв'язку з цим, необхідним вбачається створення багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму, що забезпечить

перехід від розвитку обдарованої особистості до формування інтелектуального потенціалу суспільства.

З соціально-психологічної точки зору метою системного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді є досягнення оптимальної відповідності умов конкретного освітнього середовища потребам певної соціальної групи. Наразі говорити про існування повноцінної системи організації такої роботи з обдарованою учнівською молоддю передчасно. Існують окремі методики діагностики обдарованості, рекомендації щодо визначення пріоритетних видів діяльності для окремих типів обдарованості. Однак, заходів щодо організації системної соціально-психологічної роботи з обдарованою учнівською молоддю у напрямку забезпечення успішності процесу її соціалізації вкрай недостатньо і, у більшості випадків, вони являють собою дещо модифіковані варіанти традиційних освітніх технологій з акцентом на інтенсифікацію навчально-пізнавальної діяльності та розвиток інтелектуальної складової обдарованості особистості.

Крім того, раннє виявлення того чи іншого типу обдарованості зводиться до проведення діагностичних процедур, які не завжди адекватно і комплексно враховують індивідуально-типологічні особливості в процесі соціалізації обдарованої учнівської молоді та її особистісного розвитку, динаміку і потреби в умовах і ресурсах. Найчастіше пропоновані процедури не враховують інтегративного характеру обдарованості і при організації соціально-психологічної роботи з обдарованою учнівською молоддю є обмеженими.

Стан розробки проблеми дослідження. З'ясовано, що основні концепції і моделі соціалізації особистості розкрито в культуроантропології (Р. Бенедикт, Ф. Боас, І. Ейбл-Ейбесфельд, Р. Ронер, Б. Уайтинг, Дж. Уайтинг та ін.), соціології (Е. Балачей, М. Вебер, Ф. Гідінгс, Дж. Дьюї, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, О. Конт, Д. Крагфілд, Д. Креч, В. Кукартц, Т. Парсонс, Г. Спенсер, Г. Тард, Л. Уорд та ін.), психології (А. Бандура, П. Бергер,

О. Брім, У. Бронфенбренер, Л. Колберг, Дж. Кольман, Ч. Кулі, І. Лінтон, Т. Лукман, Р. Медлін, Дж. Міллер, Е. Толмен, Ф. Хайдер, К. Халл та ін.).

Констатовано, що проблема обдарованості учнівської молоді в українському науковому просторі здебільшого представлена педагогічними та психолого-педагогічними дослідженнями. Зокрема, з позицій нової філософії освіти окреслено домінантні вимоги до стратегій роботи з обдарованими учнями (С. Гончаренко, В. Кремень, Н. Ничкало, Г. Шевченко та ін.). Окремі психолого-педагогічні аспекти проблеми обдарованості учнівської молоді розглядають Н. Добровольська, Г. Костюк, В. Моляко, О. Музика та ін. Дослідження О. Савченко, В. Семиченко, Л. Хомич сприяють формуванню сучасних педагогічних підходів до розв'язання завдань щодо роботи з обдарованими дітьми. Наукові праці Н. Бібик, І. Зязюна, О. Сухомлинської присвячено підготовці творчого вчителя в історичному аспекті. Різним аспектам соціалізації та адаптації обдарованих учнів в Інтернет-середовищі належать роботи А. Баханської, Л. Ткаченко, І. Якимової та ін. Питання впровадження у закладах освіти нових педагогічних технологій навчання обдарованих учнів досліджують І. Бех, О. Пехота, О. Пометун, С. Сисоєва та ін. Проблему педагогічної підтримки обдарованих дітей, схильних до дослідницької діяльності, розробляють І. Волощук, Ю. Гоцуляк, Н. Поліхун, К. Постова та ін. Зарубіжні технології підготовки вчителя до роботи з обдарованою молоддю вивчають А. Біда, Т. Бондар, М. Євтух, О. Золотарьова, С. Кириченко та ін.

Останнім часом дослідники стали приділяти увагу питанням інформаційно-технологічної системи підтримки дослідницької діяльності учнів (О. Лісовий та ін.), проблемі використання комп'ютерних технологій в процесі соціалізації учнівської молоді (Ю. Клименюк, Л. Найдьонова, Н. Олексюк та ін.), різним аспектам розробки та функціонування моделей медіаосвіти (О. Барішполець, О. Вознесенська, О. Волошенюк, Д. Дзюба, В. Іванов, А. Литвин, О. Петрунько та ін.), підготовці фахівців до використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному

процесі та розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності освітян при роботі з обдарованою учнівською молоддю (М. Жалдак, А. Коломієць, М. Лещенко, О. Овчарук, Л. Тимчук, Л. Чернікова та ін.), науково-методичним засадам створення соціально-інформаційних систем для розвитку обдарованої дитини (О. Буров, В. Камишин, Н. Олексюк, Г. Онопченко, О. Сухий, А. Юрченко та ін.), проблемі науково-освітніх мереж в Інтернеті, як освітньому середовищі для обдарованих дітей та підлітків (І. Хован, Т. Яншина та ін.).

Отже, наразі вже накопичено певний доробок для цілісної системної роботи з обдарованою учнівською молоддю. Разом із тим, відсутні окремі важливі державні механізми реалізації соціально-психологічного супроводу та підтримки обдарованої учнівської молоді, а саме: практика загальнодержавного тестування на обдарованість, обов'язкова спеціальна підготовка фахівців, які мають працювати з обдарованою учнівською молоддю, довгострокові державні навчально-виховні програми та програми раннього зарахування обдарованої учнівської молоді до закладів вищої освіти тощо. Недостатність теоретичних та практичних напрацювань у цьому аспекті, а також сучасних методів попередження негативного впливу Інтернет-контенту на обдаровану учнівську молодь обумовлюють актуальність дослідження процесу її соціалізації в умовах сучасного соціуму, формування безпечної поведінки в мережі Інтернет, розробки дієвих методик запобігання деструктивній соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема в Інтернет-середовищі.

Досягненню зазначеної мети сприятиме залучення перспективних традицій, які успішно реалізуються в інших країнах. У зв'язку з цим постає необхідність вивчення підходів зарубіжних дослідників і фахівців до супроводу та підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді для подальшого використання інноваційних форм і методів такої роботи в національній системі освіти України.

Систематизація наукових досліджень дозволила підкреслити складність, суперечливість і недостатню концептуальну розробленість змістовних характеристик феномену соціалізації обдарованої учнівської молоді у соціально-психологічному вимірі та визначити необхідність системного соціально-психологічного супроводу цього процесу в умовах сучасного соціуму, в основі яких лежить специфіка завдань дослідження.

Актуальність вирішення означеної проблематики, її складність, багатогранність та недостатнє розроблення теоретичних й практичних аспектів у спрямованості до умов сучасної освіти України, а також соціальна значущість, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *«Психологічні основи соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведене згідно наукового плану спільної діяльності Інституту обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України та Національного центру «Мала академія наук України» і відповідає комплексним науково-дослідним темам кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля «Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі», «Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу особистості засобами інноваційних психотехнологій в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства». Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 8 від 31 березня 2023 р.).

Об'єкт дослідження – процес соціалізації обдарованої учнівської молоді.

Предмет дослідження – психологічні основи соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Мета дослідження полягає у теоретико-емпіричному визначенні психологічних основ соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму; розкритті концептуальних та змістовно-процесуальних засад побудови і реалізації багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді у науковому просторі.

2. Надати концептуальне соціально-психологічне обґрунтування проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

3. Визначити та систематизувати критерії і показники процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

4. Виявити специфіку перебігу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді та провести диференціацію соціально-психологічних чинників, які впливають на цей процес.

5. Розкрити методологічні та змістовно-процесуальні засади багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді та умови забезпечення його оптимізації.

6. Здійснити оцінку ефективності багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді та визначити основні складові її ефективної реалізації в умовах сучасного соціуму.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили: принципи системно-інтегративного підходу в психології (Є. Гейко, А. Коваленко, Г. Костюк, І. Пасічник та ін.); генетичний підхід до аналізу становлення особистості на різних вікових етапах життя (В. Бочелюк, З. Ковальчук, Т. Комар, С. Максименко, М. Тоба та ін.); концептуальні положення

суб'єктно-діяльнісного (С. Гарькавець, І. Пасічник, О. Чебикін, Н. Чепелева, В. Чернобровкіна та ін.) та особистісно-компетентнісного (І. Ващенко, О. Лосієвська, Л. Онуфрієва, В. Рибалка, Ю. Швалб та ін.) підходів; теорії та моделі соціалізації особистості (А. Бандура, П. Бергер, О. Брім, У. Бронфенбренер, Л. Колберг, Дж. Кольман, Ч. Кулі, І. Лінтон, Т. Лукман, Р. Медлін, Дж. Міллер, В. Москаленко, Е. Толмен, Ф. Хайдер, К. Халл, В. Циба та ін.), її самоорганізації (О. Блискун, Я. Гошовський, І. Гоян, В. Завацький та ін.), соціально-психологічної взаємодії (Н. Завацька, Л. Карамушка, Л. Орбан-Лембрик, Л. Пілецька, С. Цимбал та ін.), соціокультурної самоідентифікації (О. Лісовий та ін.), самоактуалізації (А. Кононенко, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.) та самодетермінації (Е. Десі, Р. Мей, Р. Райан, В. Франкл, Е. Фромм та ін.); концептуальні підходи до детермінації соціальної активності молоді (В. Панок, В. Скребець, В. Татенко, Т. Титаренко, Т. Щербан та ін.); вивчення проблем вікових особливостей особистісного розвитку молоді (В. Камишин, С. Кузікова, Р. Павелків, Г. Побокіна, О. Рева, С. Радецька, Л. Ткаченко, В. Турбан та ін.), особливостей процесу адаптації молоді (Ю. Бохонкова, Н. Завацька, Г. Ільїна, В. Киричук, О. Литвиненко, М. Мельник, Ю. Сербін, В. Шульга, І. Якімова та ін.) та її соціалізації в умовах інформаційного суспільства (А. Борисюк, Ю. Завацький, У. Михайлишин, В. Москаленко, Н. Олексюк, Л. Найдьонова, В. Циба та ін.); концептуальні положення психології обдарованості та її видів (Ф. Ганьє, Н. Добровольська, Л. Липова, В. Моляко, Л. Морозова, Дж. Рензулі, С. Ренський та ін.), креативності (М. Воллах, Дж. Гілфорд, Н. Пов'якель, Е. Торренс та ін.); теорії інтелекту (Х. Гарднер, Р. Стернберг та ін.) та положення про розвиток інтелектуально-творчого потенціалу особистості (А. Адлер, Дж. Вільямс, М. Гальченко, Н. Карпенко, О. Ковальова та ін.); наукові погляди на природу і генезу цінностей та ціннісних орієнтацій (О. Бондаренко, М. Боришевський, С. Гарькавець, Л. Засекіна, І. Попович, М. Рокич, В. Турбан, В. Франкл, Ш. Шварц та ін.); методологічні положення і принципи активного соціально-психологічного навчання та допомоги

молоді в умовах сучасного соціуму (О. Кононенко, Н. Максимова, Л. Спицька, Р. Шевченко, С. Яковлева, Т. Яценко та ін.); теорія технологізації соціально-психологічної роботи з молоддю (А. Капська, А. Коваленко, Ю. Швалб та ін.).

Для досягнення поставленої мети та розв'язання висунутих завдань використано комплекс **методів дослідження**:

– *теоретичні*: історичний, теоретичний, порівняльний аналіз та синтез сучасних наукових й емпіричних досліджень з проблеми вивчення психологічних основ соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму, а також їх узагальнення, класифікація й систематизація;

– *емпіричні*: бесіда, спостереження, анкетування (анкети «Інтернет в житті старшокласника» (Л. Ткаченко), «Особливості взаємодії обдарованого учня з наставником» та «Особливості взаємодії при написанні науково-дослідної роботи» (К. Андросович), анкети на вивчення загальної самооцінки та соціальної активності обдарованої учнівської молоді), метод експертних оцінок; праксиметричні методи (аналіз продуктів/продукції творчої діяльності); психодіагностичні методики, відповідно до вікового періоду розвитку досліджуваних: «Діагностика структури ціннісних орієнтацій» (С. Бубнов), «Діагностика вад особистісного розвитку (ДВОР) (З. Карпенко), тести «Структура навчальної мотивації школяра» (К. Замфір) та «Інститути і механізми соціалізації особистості» (А. Лучинкіна), методика «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей» (В. Синявський, Б. Федоришин), тести шкільної тривожності (Б. Філіпс) та визначення рівня домагань «Моторна проба Шварцландера», опитувальник «Ваша майбутня професія» (Л. Лучко), тест «Вивчення ступеня соціалізації старшокласників» (І. Рожкова), методика діагностики соціальної ідентичності обдарованого учня (М. Кун, Т. Макпартленд), самоактуалізаційний тест «САТ» (адаптація Ю. Альшиної, Л. Гозман, М. Загіки, М. Кроз), методики діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд, модифікація О. Осницького), міжособистісних відносин (Т. Лірі) та особистісної

креативності (Є. Туник); соціометрія; проєктивні методики «Будиночки», «Мій клас» (модифікація В. Смотрина);

– *методи математичної обробки даних* із їх подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Статистична обробка даних і графічна презентація результатів дослідження здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 20.0).

Організація і база дослідження. Дослідження проводилось на базі 21 закладу загальної середньої освіти, ліцеїв, гімназій та коледжів з 14 областей України та м. Києва.

У дослідженні взяли участь 389 учнів молодших, середніх та старших класів закладів загальної середньої освіти, учнів ліцеїв, гімназій та коледжів, які перебували на різних етапах онто- та соціогенезу та мали різні рівні прояву обдарованості відповідно до її типів (інтелектуальної, академічної, художньої, креативної (творчої), соціальної).

Вибірка була репрезентативною щодо ключових для емпіричного дослідження змінних і основних соціально-демографічних характеристик обдарованої учнівської молоді.

Дослідження проводилося у чотири етапи в період з 2015 р. по 2023 р.

На *I (пошуковому) етапі* дослідження здійснено аналіз, синтез, порівняння сучасних наукових та емпіричних досліджень з проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді у вітчизняній і зарубіжній науці, а також їх узагальнення, класифікація й систематизація.

На *II (аналітичному) етапі* визначено концептуальні соціально-психологічні засади дослідження процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

На *III (констатувальному) етапі* виявлено соціально-психологічну специфіку процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Під час реалізації цього етапу було визначено цілі, завдання та методичний апарат емпіричного дослідження й проаналізовано отримані дані.

На *IV (формульованому) етапі* розроблено і апробовано багаторівневу систему соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді та визначено основні складові її ефективного реалізації в умовах сучасного соціуму. Здійснено інтерпретацію результатів проведеного дослідження та їх узагальнення.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних позицій, використанням взаємодоповнювальних методів, що відповідають меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу отриманих емпіричних даних, використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

– *вперше*: визначено концептуальні засади дослідження процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді (принципи, компоненти (організаційні, технологічні), алгоритм, стратегії) у соціально-психологічній парадигмі в умовах сучасного соціуму; *доведено* необхідність і перспективність застосування проєктно-модульного підходу (навчальний, технологічний, розвивальний, пошуково-дослідницький, освітньо-консультативний модулі) до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді; *розроблено та операціоналізовано* структурно-функціональну модель соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді із визначенням мети, завдань, принципів, функцій, технологій, рівнів здійснення та його результативності, зокрема у напрямі запобігання деструктивній соціалізації в Інтернет-просторі, через розвиток альтернативних видів діяльності, створення безпечного середовища соціалізації за пізнавальною, вчинковою, мотиваційно-рефлексивною складовими (на мікро-, мезо- та макрорівнях) та формування ключових компетенцій (соціальної, інформаційно-комунікаційної та ін.); *виявлено та систематизовано* критерії (когнітивний, особистісно-регулятивний,

комунікативно-діяльнісний, мотиваційно-ціннісний) і показники процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму; *визначено* інтегральні соціально-психологічні характеристики обдарованої учнівської молоді та встановлено їх взаємозв'язок із процесом її соціалізації; *виокремлено* особливості соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді як механізму соціалізації в умовах сучасного соціуму; *розкрито* можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій для проєктування та особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму та *проведено* диференціацію соціально-психологічних чинників впливу на процес її соціалізації;

– *розкрито* методологічні та організаційно-процесуальні засади багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму, в якій розроблено й імplementовано навчально-методичне і змістовно-технологічне забезпечення цього процесу, з виокремленням й обґрунтуванням принципів, методів, прийомів і психотехнологій соціально-психологічного супроводу та умов його оптимізації, з урахуванням ступеня соціалізованості і повноцінним розкриттям потенціалу обдарованої учнівської молоді у відповідності із завданнями вікової соціалізації;

– *поглиблено та уточнено*: уявлення про сучасні підходи до вивчення феномену соціалізації обдарованої особистості; про соціально-психологічну сутність процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді та його змістовні й структурні особливості в умовах сучасного соціуму;

– *отримало подальший розвиток*: методичне та процедурне забезпечення вивчення феномену соціалізації обдарованої особистості; погляди на вікові зміни у процесі соціалізації обдарованої особистості в умовах сучасного соціуму; підходи до соціально-психологічних засобів і технологій забезпечення успішності процесу соціалізації обдарованої особистості, зокрема учнівської молоді.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання методичного інструментарію при проведенні системних досліджень соціального розвитку особистості та її обдарованості; розробки принципів побудови і змісту багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму та забезпечення її активного саморозвитку і самовдосконалення через використання й інтеграцію інноваційних соціально-психологічних та інформаційно-комунікаційних технологій; визначенні організаційних умов забезпечення оптимізації процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Практичне значення дослідження виражене також у розробці методичного та технологічного забезпечення навчальної, практичної, науково-дослідної, виховної і самоосвітньої діяльності з обдарованою учнівською молоддю, що знайшло відображення у змістовному збагаченні програм навчальних дисциплін загальної й професійної підготовки обов'язкової та вибіркової компоненти освітніх програм модулями й темами щодо процесу соціалізації особистості та специфіки її діяльності в інформаційно-освітньому середовищі; доповненні програм практичної підготовки завданнями, спрямованими на формування відповідних умінь і навичок; тематики індивідуальних навчально-дослідних завдань, творчих студій тощо.

Результати проведеного дослідження можуть бути рекомендовані до впровадження у закладах загальної середньої та профільної освіти, закладах вищої освіти, а також у консультаційних Центрах з метою оптимізації процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Результати дослідження **впроваджено** у роботу науково-практичного Центру медико-соціальних та психотехнологій (м. Київ) (довідка № 296/36 від 09.05.2022 р.), в освітній процес закладів загальної середньої освіти Сєверодонецької міської територіальної громади (довідка № 93 від

24.01.2022 р. Управління освіти Сєвєродонецького району Луганської області), в діяльність Громадської організації «Громадське дитяче Інтернет-телебачення і радіо «Веселка ТВ» (м. Київ) (довідка № 6 від 04.04.2023 р.); у навчально-науковий процес Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка № 285/15.17 від 28.04.2022 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/53 від 06.04.2023 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 15/23 від 22.03.2023 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 167.06 від 21.06.2022 р.), Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 32-н від 10.04.2023 р.), Комунального закладу «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради» (довідка № 151/01-14 від 20.04.2023 р.), Комунального закладу «Чернівецький обласний фаховий коледж мистецтв ім. С. Воробкевича» (довідка № 15/1 від 05.04.2023 р.) та застосовано у лекційних курсах та практичних заняттях з дисциплін «Соціальна психологія», «Психологія розвитку», «Психологія соціальної роботи», «Актуальні проблеми сучасної психології», «Психологія міжособистісних взаємин і комунікації» та ін.

Особистий внесок авторки. Розроблені наукові положення та отримані емпіричні дані є самостійним внеском авторки у розробку проблеми визначення психологічних основ соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. В опублікованих зі співавторами працях доробок авторки становить 50%. Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Положення та висновки кандидатської дисертації на тему «Психологічні чинники соціальної адаптації першокурсників в умовах освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу» у докторській дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи було представлено на науково-практичних конференціях, форумах, круглих столах, семінарах, вебінарах різного рівня, зокрема *міжнародних*: VIII, IX-X, XII науково-практичних конференціях «Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави (Київ, 2015 р.; Чорноморськ, Одеська область, 2016-2017 рр., 2019 р.), VI, IX науково-практичних конференціях «Інноваційні технології навчання обдарованої молоді» (Київ, 2015 р., Одеса, 2017 р.), науково-практичній конференції «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2018 р.), науково-практичній конференції «Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики» (Харків, 2018 р.), науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології та педагогіки» (Харків, 2018 р.), науково-практичній конференції «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.» (Львів, 2019 р.), II науковій конференції «Modenization of the educational system: world trends and national peculiarities» (Kaunas, 2019), Scientific and pedagogic internship «Social sciences education as a component of the education system in Ukraine and EU countries» (Wloclawek, Republic of Poland, 2019), науково-практичній Інтернет конференції «Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення» (Київ, 2020 р.), II науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки та освіти» (Львів, 2020 р.), V науково-практичній конференції «Theoretical and scientific bases of development of scientific thought» (Rome, Italy, 2021), науково-практичній конференції «Психологічний супровід розвитку лідерського потенціалу шкільної та студентської молоді» (Київ, 2021 р.), II науково-практичній конференції «Multidisziplinäre Forschung: Perspektiven, Probleme und Muster» (Wien, Republik Österreich, 2021), II науково-практичному вебінарі «Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти» (Київ, 2022 р.); з *міжнародною участю*: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дискурс здоров'я в освіті:

філософія, педагогіка, антропологія, психологія» (Вінниця, 2016 р.), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти» (Київ, 2021 р.); *всеукраїнських*: VIII, IX, XII науково-практичних конференціях «Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості» (Кременець, 2016 р.; Бережани, Тернопільська область, 2017 р.; Київ, 2020 р.), II науково-практичній конференції «Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання» (Одеса, 2017 р.), III науково-практичній конференції «Розвиток обдарованості дітей в умовах інноваційного освітнього простору» (Івано-Франківськ, 2017 р.), методологічному семінарі «Нові тенденції і явища у дитячому і молодіжному середовищі в Україні: цивілізаційний, культурологічний, інформаційний виміри» (Київ, 2017 р.), Четвертій науково-практичній конференції «Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених» (Одеса, 2018 р.), науково-практичній конференції «Соціалізація обдарованого учня в Інтернет-середовищі: методичне забезпечення і супровід» (Київ, 2018 р.), науково-практичному семінарі «Психолого-педагогічний супровід соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі» (Чернівці, 2018 р.), Першому відкритому науково-практичному форумі «Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії» (Одеса, 2019 р.), методологічному семінарі НАПН України «Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку» (Київ, 2019 р.), науково-практичній он-лайн конференції «Підтримка та супровід обдарованих учнів в сучасному інформаційно-освітньому просторі» (Київ, 2020 р.), VI студентській науково-практичній конференції «Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку» (Київ, 2022 р.); доповідалися та обговорювалися на: звітних наукових конференціях за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2016, 2017, 2018, 2020, 2021 роках (Київ, 2016-2018 рр., 2020-2021 рр.), розширених засіданнях кафедри практичної психології та соціальної роботи

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (2022-2023 рр.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено у 80 публікаціях авторки, з яких 1 одноосібна монографія, 2 колективних монографії, 6 науково-методичних праць, 22 статті у наукових фахових виданнях із психології (з них 11 статей – у наукометричних виданнях, з яких 2 статті у міжнародних періодичних виданнях, 5 статей – у наукометричній базі Web of Science Core Collection, 1 стаття – у наукометричній базі Scopus); 49 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 452 найменувань (з них 80 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації викладено на 405 сторінках, із них 345 сторінок основного тексту. Робота містить 10 таблиць на 15 сторінках, 11 рисунків на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

1.1. Проблема вивчення феномену соціалізації обдарованої особистості: соціально-історичний та соціально-психологічний виміри

Посилення уваги до проблеми соціалізації обдарованої особистості можна пояснити все більш широким розумінням її впливу на розвиток і творчу реалізацію особистості в суспільстві, яке переживає етап трансформації [165; 174; 203; 223; 224; 225 та ін.].

У суспільних науках існує багато визначень поняття соціалізації, які відрізняються залежно від розуміння їх авторами сутності й структури особистості як психосоціогенної істоти.

Більшість визначень цього поняття містить загальне положення про те, що сутність соціалізації полягає у засвоєнні індивідом соціального досвіду. Проте, розуміння змісту цього досвіду, його структури, засобів і порядку засвоєння істотно відрізняються, з погляду на багатогранність самого феномену соціалізації та різноманітність його форм [354].

Цей факт зумовив необхідність аналізу теоретико-методологічних підходів до соціалізації особистості.

Поняття «соціалізація» (від лат. *socialis* – суспільний) має більш як столітню історію існування і є досить поширеним у науці. Цей термін було внесено до реєстру американської соціологічної асоціації. Пізніше проблема соціалізації стає міждисциплінарною і увага до неї підсилюється з боку

спеціалістів різних наук – філософів, соціологів, педагогів, політологів і психологів.

У наукових працях виокремлюють два основних напрями дослідження процесу соціалізації: біогенетичний і соціогенетичний [113 та ін.].

Представники біогенетичного напрямку вважають, що розвиток особистості визначають біогенетичні чинники, а отже, численні типи соціальної поведінки зумовлені генетично. Соціокультурні умови лише визначають темп розкриття природжених задатків і здібностей, однак не впливають на їх наявність – розвиток є дозрівання відповідно до внутрішнього плану.

Представники соціогенетичного напрямку об'єднують значну кількість етнопсихологічних, соціально-психологічних теорій та емпіричних досліджень. Головна теза напрямку полягає у тому, що різні типи особистості є продуктом різних культур, а культура виконує функцію стандартизації: інтегровані в особистості соціокультурні елементи стають для неї нормою (стандартом) відчуття, мислення і дій. Головним результатом соціалізації є адаптація людини до культури, в якій вона живе.

Аналізуючи роботи В. Москаленко, В. Циби та інших вчених констатовано, що всі наявні концепції дослідження процесу соціалізації особистості слід розглядати з точки зору двох концепцій: американської та французької, кожна з яких має певну специфіку [246; 354].

В американській та французькій соціології поняття «соціалізація» сформувалося наприкінці XIX ст. і пов'язане з іменами американського соціолога Ф. Гідінгса і французького соціолога Г. Тарда. Американські дослідники схильні звужувати зміст цього поняття та визначати соціалізацію як процес навчання, спосіб прийняття групових норм, адаптацію. Французькі вчені тлумачать соціалізацію значно ширше – як комплекс взаємовідносин між людиною та суспільством. Головна відмінність американської та французької концепції соціалізації полягає у тому, що перші виходять з розуміння суспільства як організації індивідів, а другі – розглядають

суспільство як первісно ціле. Відтоді поняття соціалізації еволюціонувало й охопило різні аспекти цього явища, про що можна прочитати не лише в опрацьованих наукових доробках [105; 209; 246; 254; 266; 305; 354 та ін.], а й у довідковій літературі [126; 140; 141; 292; 301 та ін.].

Для кращого структурування розуміння поняття «соціалізації» потрібно виокремити основні наукові підходи дослідження соціалізації зарубіжними та вітчизняними вченими, до яких увійшли культуроантропологічна, соціологічна і психологічна науки.

Слід зазначити, що одними з перших дослідження процесу соціалізації проводилися саме в культуроантропології. У контексті культуроантропології (родоначальником культурної антропології вважається Ф. Боас) соціалізацію визначають як процес передачі культурної спадщини, оволодіння культурою, соціально значущими цінностями, нормами, зразками поведінки тощо. Цей процес отримав назву окультурення. На рівні з ним в антропології застосовують такі терміни, як інкультурація, культурне обумовлення. Наразі використовують ще одне поняття – культурної трансмісії, що постає механізмом, за допомогою якого група «передає себе у спадок» своїм новим членам.

Проведено чимало досліджень, метою яких було виявлення відмінностей у процесі соціалізації особистості через порівняння двох і більше культур. Наприклад, М. Мід і Р. Бенедикт досліджували процеси соціалізації у суспільствах, що перебувають на різних стадіях розвитку. До сфери їх інтересів належало дослідження способів впливу культури суспільства на характер і результати життєвих змін особистості.

Австрійський культуроантрополог І. Ейбл-Ейбесфельд досліджував методи соціалізації (зокрема, виховання), вивчаючи батьківсько-дитячі відносини в деяких племенах Африки, Південної Америки і Нової Гвінеї. Американський дослідник Р. Ронер на основі аналізу більше сотні культур спробував пояснити процеси соціалізації через теорію батьківського прийняття-відторгнення. Американські культуроантропологи Б. Уайтинг і

Дж. Уайтинг здійснили дослідження особливостей соціалізації, зрівнявши шість культур. Вони виявили вплив соціальної структури на характерні для культури стилі соціалізації.

Проте, попри значний внесок у дослідження соціалізації учених-антропологів, загалом процес соціалізації в межах культуроантропології розглядають як автоматичний, завдяки якому індивід сприймає культуру в міру свого розвитку.

Підхід до проблеми соціалізації в соціології активно вивчали в першій половині XIX ст., коли вона починала затверджуватися як самостійна наука. Однією з найважливіших проблем стає проблема взаємовідносин людини і суспільства. Так, основоположник соціології О. Конт віддавав пріоритет суспільству як первинної реальності. Він ставив задачу підкорення індивідуального суспільному, оскільки індивід не може існувати самостійно, ізольовано від цілого. На відміну від О. Конта, англійський науковець Г. Спенсер підкреслював автономію індивіда. Він вважав, що суспільство – це частина природи, вищий етап загальної еволюції. Згідно з підходом Г. Спенсера, людина у природному стані значною мірою антисоціальна, соціальною ж істотою вона стає в ході тривалої еволюції [353; 354 та ін.].

Американський соціолог Л. Уорд розділяв підходи Г. Спенсера про еволюційний розвиток суспільства. Він вважав, що людські бажання та інтелект відіграють важливу роль в перетворенні навколишнього середовища. Продовжуючи ідеї Л. Уорда, Ф. Гідінгс зазначав, що «функція суспільства полягає в розвитку свідомого життя і у створенні особистості: для цієї мети вона насправді й існує» [353, с. 23]. Так, Ф. Гідінгс вважав, що соціалізація як процес «розвитку соціальної природи чи характеру» особистості відбувається в результаті стихійного впливу оточення, а також завдяки впливам суспільства згідно зі «свідомим планом».

Г. Тард визначав суспільство як продукт взаємодії індивідів. Він першим спробував описати процес інтерналізації норм через соціальну взаємодію [353, с. 40].

В наступних соціологічних дослідженнях проблеми соціалізації найбільш поширеними стали адаптивна і рольова концепції соціалізації. Так, з найбільшою повнотою адаптивна концепція соціалізації знайшла втілення у теоретичній системі Дж. Дьюї та В. Кукартца про те, що закладені в людині від природи унікальні здібності можуть виявитися лише в процесі соціалізації. Соціалізацію вчені розуміють як пристосування до суспільного середовища і підкреслюють, що в цьому процесі необхідно «викристалізувати» індивідуальність кожної особистості [353, с. 49].

Згідно з дослідженнями американського соціолога Т. Парсонса, соціалізація є динамічним процесом, пов'язаним зі структурною організацією суспільства. Головний її механізм – це пристосування, що має розв'язати, сублімувати конфлікти особистості й суспільства, тобто не допустити відхилень у поведінці. Зокрема, Е. Балачей, Д. Крагфілд, Д. Креч зазначають, що соціалізація є прийняттям особистістю переконань, цінностей і норм вищого чи нижчого статусу, характерних для групи членства, до якої належить особистість. Однією з провідних ідей рольової концепції соціалізації стало положення відомого французького соціолога Е. Дюркгейма, який розглядав суспільство як незалежну від індивідів, поза- і надіндивідуальну реальність. Суспільство домінує над індивідом і створює його. Бачення світу індивідом визначається «колективними уявленнями», які виробляє суспільство. Згідно з підходом Е. Дюркгейма, соціалізована особистість – це особистість, що вміє пригнічувати індивідуальні інтереси заради суспільних.

Ці позиції рольової концепції соціалізації також підтримує відомий американський психолог Дж. Мід, який визначає індивіда як продукт соціального розвитку. Аналіз соціалізації він здійснює у термінах міжособистісних відносин, а соціалізацію визначає як процес комунікативних взаємодій, у ході яких індивід бере на себе ролі інших, формуючи своє «Я». Дослідження Дж. Міда, Ч. Кулі у наукових джерелах ще мають назву моделі соціалізації «міжособистісного спілкування» або «Я-

теорія» чи теорія «дзеркального Я». Роль, рольове наuczіння, на думку Дж. Міда, мають значення основного механізму соціалізації. З ролями пов'язані основні соціокультурні цінності і символи. Рольове тренування дає змогу засвоїти закріплений в ролі соціальний досвід, без якого неможливе формування самосвідомості [353; 354 та ін.].

Таким чином, у руслі позитивістської соціології суспільству відведена провідна роль, а пізнання йшло від соціуму до індивіда.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. формується новий напрям соціології – розуміюча соціологія, шлях пізнання в якій, навпаки, йде від індивіда до соціуму.

М. Вебер, пояснюючи поведінку людини, коли суб'єктивно осмислені дії індивіда співвідносяться з поведінкою інших людей, вводить поняття «суспільно орієнтованих дій». Ці дії допускають суб'єктивну мотивацію індивіда або групи і осмислену орієнтованість на інших (на очікування).

Отже, соціологічний підхід до проблеми соціалізації акцентує увагу саме на ролі суспільства у розвитку особистості, її свідомості та самосвідомості. Для того, щоб вижити, індивіду необхідно пристосуватись до соціального середовища (Дж. Дьюї, В. Кукартц), долучитись до певних соціальних груп, засвоїти відповідні ролі і закріпити їх у соціальному досвіді, адже без цього неможливе формування самосвідомої особистості (Е. Дюркгейм, Ч. Кулі, Дж. Мід, Т. Парсонс).

Звернення до трактування поняття «соціалізація» у вітчизняних і зарубіжних соціологічних словниках дає змогу зафіксувати основні положення науки до проблеми соціалізації, а саме: соціалізація – це процес засвоєння, дотримання та відповідності індивіда зразкам поведінки, психологічним механізмам, соціальним нормам і цінностям, необхідним для його успішного функціонування в цьому суспільстві; це процес становлення особистості й істотний елемент соціальної взаємодії [353 та ін.].

У контексті психології соціалізація – це процес і результат засвоєння і активного відтворення індивідом соціального досвіду, здійснюваного в

спілкуванні і діяльності. Поняття соціалізації було введено у соціальну психологію в працях А. Бандури, Дж. Кольмана та ін. [353]. У різних наукових школах поняття соціалізації отримало різну інтерпретацію. Найпоширенішим довгий час була психоаналітична концепція розуміння соціалізації – модель соціалізації «особистісного контролю» [353].

Основи психоаналітичного напрямку були закладені З. Фрейдом [353, с. 106-137]. Вчений вважав, що люди народжуються з прагненнями, які потенційно асоціальні. Так, на думку З. Фрейда, соціалізація зводиться до придбання контролю над імпульсами з метою адаптації до навколишнього, переважно ворожого, середовища. З іншого боку, А. Адлер [353, с. 162-187] визначав, що рушійною силою психічного розвитку є відчуття спільності з іншими людьми, а не природжені потяги (З. Фрейд), не природжені архетипи (К. Юнг). Говорячи про формування соціального стилю життя людини науковець наголошував на важливості збереження і розвитку індивідуальності [353].

Проблеми відносин людини з соціумом та їх вплив на розвиток особистості вивчали й інші психоаналітики.

Е. Еріксон [389] багато в чому переглянув позиції З. Фрейда і дійшов висновку про значний вплив культури і соціального оточення дитини на її розвиток. Вчений визначав соціальне становлення особистості як стадійний процес, тому його модель соціалізації отримала назву – «еволюційна» [353, с. 215-246]. Він виокремлював вісім стадій у розвитку ідентичності, які є серією критичних періодів, що необхідно подолати протягом життя.

У контексті так званого гуманістичного психоаналізу Е. Фромма зв'язок індивіда і суспільства не є статичним. Суспільство реалізує не лише функцію придушення, а й функцію творення особистості [353, с. 246-248].

Засади біхевіористичної концепції було закладено американськими психологами Е. Торндайком і Дж. Уотсоном. Предметом її вивчення є поведінка.

Слушним є розгляд деяких підходів до соціалізації у контексті теорії соціального наuczіння або так званої моделі соціалізації «соціального наuczіння». Значний внесок у розробку цієї теорії зробили такі вчені, як А. Бандура, У. Бронфенбреннер, Д. Доллард, Дж. Міллер, Дж. Роттер, Е. Толмен, Р. Уолтере, К. Халл. Наразі теорія соціального наuczіння – це одна з небагатьох, у межах якої процес соціалізації вивчають на засадах природничо-наукових даних. Увага дослідників у руслі цієї теорії зосереджена на вивченні поведінки особистості під впливом соціального оточення, яке є стимулом.

Представники соціально-когнітивного напрямку цієї теорії А. Бандура і Дж. Роттер вважають, що поведінку людини регулюють складові взаємодії між внутрішніми явищами і чинниками оточення. Згідно з У. Бронфенбренером, у процесі соціалізації особистість відчуває вплив усіх взаємопов'язаних рівнів соціуму та своє власне життєве середовище будує як багаторівневе.

У руслі гештальтпсихології, так званої психодинамічної концепції соціалізації, питання розвитку особистості досліджував К. Левін [212]. На його думку, механізми соціалізації особистості полягають в тому, що сила спеціально організованого дорослими «виховного бар'єра» в кожному конкретному випадку залежить від характеру самої дитини, її потреб, цілей, домагань і від того, як ці особистісні сили проєктуються в її індивідуальному життєвому середовищі [213].

Ідеї К. Левіна отримали розвиток у працях Ф. Хайдера, який активно досліджував проблеми сприйняття особистістю соціальної дійсності і такий важливий соціальний об'єкт, як іншу людину.

Гуманістична психологія є одним з провідних напрямів сучасної зарубіжної психології. Ця концепція як основну модель приймає відповідальну людину, яка вільно робить власний вибір серед запропонованих можливостей. Її засновником був американський психолог Г. Олпорт [353 с. 274-295]. Одним із головних положень цієї теорії було таке:

особистість є відкритою і саморозвивальною системою. Г. Олпорт виходив з того, що людина – соціальна істота, і тому не може розвиватись без взаємодії з суспільством. Спростовувавши підхід психоаналізу до психічного розвитку як адаптацію до середовища, А. Маслоу наголошував на ідеї про те, що людина не прагне рівноваги з середовищем, а хоче підірвати цю рівновагу. Мета особистісного розвитку, згідно з А. Маслоу, полягає у прагненні до зростання та самоактуалізації [231].

Працюючи над розв'язанням проблеми (як і Г. Олпорт), А. Маслоу дійшов висновку про те, що ідентифікація має здійснюватися в зовнішньому плані, а відчуження – у внутрішньому, тобто людина може активно контактувати з суспільством і водночас залишатися сама собою [231].

Питання цілісності й унікальності особистості також вивчав К. Роджерс, який вважав, що досвід, придбаний людиною протягом життя (феноменальне поле), є унікальним й індивідуальним. Він стверджував, що все людство володіє природною тенденцією рухатись у напрямі незалежності, соціальної відповідальності, креативності та зрілості. Науковець наголошував, що повноцінно функціонуюча людина володіє здатністю до творчості [353, с. 533].

Представники когнітивної концепції соціалізації (так званої когнітивної моделі соціалізації) підкреслюють значення когнітивних процесів як головної можливості засвоєння певних соціальних дій особистості. У своїх дослідженнях ці теоретики виходять із психологічної теорії розвитку Ж. Піаже [276]. Одним із провідних представників когнітивної концепції соціалізації є американський психолог Л. Колберг, який визначав соціалізацію особистості, передусім, як процес розвитку моральної свідомості, засвоєння норм і правил соціального життя. Соціалізованість дитини, на думку Л. Колберга, спирається на її когнітивне дозрівання і рухається від пасивного прийняття вимог дорослих до розуміння соціальних вимог як добровільних погоджень між вільними людьми [208; 226 та ін.].

За діяльнісною концепцією соціалізації розвиток особистості відбувається у процесі її включення в різноманітні види діяльності. Важливим етапом формування особистості дитини є ігрова діяльність, гра. Гра постає соціальною за походженням діяльністю і соціальною за своїм змістом. До діяльнісної концепції соціалізації особистості також можна зарахувати визначення сучасних українських психологів, які відзначають, що соціальна діяльність (праця, спілкування, пізнання, гра, навчання) є головним чинником соціалізації [105; 209; 246; 254; 296 та ін.].

Системна концепція соціалізації передбачає одночасне вивчення всіх сторін розвитку особистості, а також допомагає зрозуміти їх взаємозв'язок і взаємозумовленість. Система – це комплекс частин (підсистем) та їх взаємозв'язків, взаємовпливів і взаємодій [260]. Кожен із нас є цілісною системою, яка складається з різноманітних підсистем [354].

До системної концепції соціалізації (В. Циба) належить регулятивно-детерміністська теорія особистості, згідно з якою соціалізація – це набуття людиною (тобто формування сфери свідомості в її психічній системі) соціогенних параметрів (соціогенних потреб, соціальних настанов тощо) під соціальним впливом для уможливлення її життєдіяльності як особистості в соціальних структурах різних соціальних інституцій [354].

Відповідно до інтегральної концепції соціалізації, психічна активність має декілька вимірів, розмірностей, аспектів, рівнів, інстанцій тощо. Ці складові можуть бути рядоположні, створювати ієрархії чи належати до якісно різних субстанцій. Узагальнено інтегральність виявляється в активності, зв'язності, прагненні до цілісності й абсолюту, синергічності й акмеологічності.

Зокрема В. Москаленко [246] вважає, що соціалізація – це результат взаємодії численних чинників і виокремлює:

- 1) визначення соціалізації як процесу інкультурації, тобто трансляції культурно заданих моделей поведінки, цінностей від покоління до покоління;

2) визначення соціалізації як інтерналізації, тобто як процесу засвоєння різних модусів соціального досвіду;

3) визначення соціалізації як адаптації.

Цей підхід акцентує увагу на результаті соціалізації як досягненні потрібної соціалізованості, адже вони визначають різні моменти єдиного процесу соціалізації [246].

Саме інтегральна концепція соціалізації особистості забезпечує дослідників мітками, матрицями, орієнтирами для феноменологізації та концептуалізації, дослідження і діагностики, обробки і інтерпретації, терапії і корекції, мотивації і управління, навчання і розвитку, конструювання і творчості в сфері психології.

Отже, психологічний підхід до проблеми соціалізації особистості розкриває різноманітні концепції трактування цього поняття, які втілюються в цілісності вирішення взаємовідносин у системі «індивід – суспільство».

Так, психологія ставить акцент на індивіда, який має приборкати власні природні інстинкти; постійно перебувати в процесі соціального навчання через наслідування, систему заохочень і покарань; пізнавати і використовувати вчинки людей, встановлюючи рівновагу з соціумом; включатися в різноманітні види діяльності, набуваючи соціальний досвід; бути цілісним у відносинах з оточуючим світом; систематизувати й інтегрувати власну діяльність та спілкування під час самореалізації та самоствердження в соціумі.

Психологічний підхід дає змогу всесторонньо підійти до проблеми індивіда в соціальному середовищі, що розкриває нові можливості наукових досліджень.

Аналізуючи зміст основних концепцій і моделей соціалізації особистості в культуроантропології, соціології та психології, потрібно зазначити, що кожний науковий підхід робить важливий внесок у розуміння процесу соціалізації.

Якщо розглянути концепції в ієрархічному порядку, то всі вони зводяться до останньої інтегральної концепції, яка охоплює надбання всіх попередніх, інтегруючи їх у відповідну цілісну систему взаємодії індивіда з соціумом. Ця взаємодія враховує гомонізацію, соціальну адаптацію, інкультурацію, соціальну ідентичність, системність і інтеграцію успішної соціалізації особистості, зокрема обдарованої.

Отже, згідно з теоретичним аналізом, варто зауважити, що довкола проблеми соціалізації сфокусувалися інтереси вчених різних сфер – культурологів, антропологів, соціологів, психологів, педагогів. Дослідження соціалізації сприяли більш всебічному висвітленню цієї проблеми. Водночас, вони не сприяли створенню єдиної чіткої концепції. Критерії соціалізації залишаються дещо розмитими і невизначеними.

Підсумовуючи, зазначимо, що соціалізація обдарованої особистості – це процес набуття, результат засвоєння й активного відтворення соціального досвіду, знань, цінностей, компетентності, спеціальних навичок, системи соціальних ролей, зв'язків і відношень в умовах невизначеності, варіативності, багатоманітності принципів організації та видів діяльності; процес систематизації, конструювання, інтегрування образу світу, частиною якого є уявлення про себе як частину цього світу; процес формування соціальності та соціальної лабільності як результату соціалізації, де здійснюється творчість особистості, її самовизначення.

Процес соціалізації обдарованої особистості зумовлений, з одного боку, складною системою різнорівневої соціальної детермінації, з іншого, – її віковими та індивідуальними особливостями; носить міждисциплінарний характер і вимагає розроблення нових методів для його всебічного теоретичного та емпіричного вивчення в онто- та соціогенезі (Є. Гейко, Н. Добровольська, В. Камишин, Т. Комар, Л. Пілецька та ін.) [123; 124; 125; 134; 135; 136; 137; 164; 193; 194; 195; 196; 277; 283; 284; 377; 381; 424 та ін.].

Узагальнюючи спільні та відмінні позиції у тлумаченні процесу соціалізації особистості, наведено власний підхід до розуміння сутності соціалізації як наукової проблеми.

Ми визначаємо соціалізацію особистості як процес її входження у світ конкретних соціальних зв'язків і інтеграції до різних типів соціальних спільнот через культуру, цінності та норми, на основі яких формуються її соціально значущі риси. Таке тлумачення соціалізації слугує основою нашого дослідження психологічних основ соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Отже, поняття «соціалізація» вперше було введено в наукову систему американським соціологом Ф. Гідінгсоном наприкінці XIX ст., який обґрунтував це поняття як процес розвитку соціальної природи людини. Лише в середині XX ст. цей термін набув офіційного статусу теоретичного поняття. Упродовж цього часу з'являються різні підходи до цієї проблеми. Так, представники біхевіоризму та необіохіверизму (А. Бандура, Б. Скінер та ін.) визначають соціалізацію як процес соціального навчання. Представники школи символічного інтеракціоналізму (Ч. Кулі, Дж. Мід та ін.) досліджують соціалізацію як результат соціальної взаємодії людей. Прихильники структурного функціоналізму (Р. Мертон, Т. Парсонс та ін.) сприймають соціалізацію як процес рольового тренування. У працях цих дослідників викладено дві важливі позиції. Так, Ч. Кулі ввів поняття «первинна група» і розкрив його цінність у процесі формування особистості. Він розглядав соціалізацію як результат соціальної взаємодії людей у певній групі. Відповідно до поглядів Т. Парсонса, індивід включаючись в соціальну систему, шляхом інтернаціоналізації загальноприйнятих норм засвоює загальні цінності, за результатами чого дотримання загальноприйнятих стандартів стає частиною його мотиваційної структури, потребою. До речі, головним інститутом соціалізації Т. Парсонс вважає сім'ю.

О. Брім розкриває деякі відмінності в ході цього процесу з дорослими та дітьми. Так, він вважає, що соціалізація дорослих виявляється переважно в

їхній зміні зовнішньої поведінки, тоді як дитяча соціалізація коригує базові ціннісні орієнтації. Дорослі спроможні оцінити норми, діти здатні лише засвоювати їх. Соціалізація дорослої людини спрямована на те, щоб допомогти їй оволодіти певними навичками, відповідним використанням ролей. У процесі соціалізації дітей формуються мотиви їх поведінки.

Так, П. Бергер і Т. Лукман визначають соціалізацію як «...всебічне та послідовне входження індивідів в об'єктивний світ суспільства чи в окрему його частину. У цьому входженні вони розмежовують первинну соціалізацію, яку людина проходить в дитинстві та стає членом суспільства, а також вторинну – завдяки чому індивід входить в нові частини суспільства». Ми погоджуємося з розумінням соціалізації особистості за А. Капською [165], як «...двосторонній взаємозумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, що передбачає її включення в систему суспільних відносин як шляхом засвоєння соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, під час яких формується унікальна, неповторна особистість» [319, с. 9].

Р. Медлін пояснює різні значення поняття соціалізації: «Деякі люди мають на увазі соціальну активність: дати дітям можливість грати з друзями і брати участь у традиційних позакласних заходах, таких як спортивні змагання, шкільні ігри і випускні вечори для випускників. Інші означають соціальний вплив: вчити дітей відповідати нормам більшості. А деякі означають соціальну схильність: знайомство дітей з культурою і цінностями різних груп людей» [415, с. 107]. Проте, К. Даркін пояснює соціалізацію як «процес, за допомогою якого люди набувають правила поведінки і системи вірувань і відносин, які дають людині можливість ефективно функціонувати в якості членів певного суспільства» [386, с. 614]. Адже саме через процес соціалізації ми дізнаємося, як стати дійсним членом суспільства. Щоб бути дійсним членом суспільства, нам потрібно навчитися правильно поводити себе в соціумі відповідно до його норм та культурних цінностей, як взаємодіяти з іншими людьми.

Показано, що в *адаптивній концепції* цього феномену (Дж. Дьюї, В. Кукартц, Р. Лафон, Р. Мертон, Т. Парсонс та ін.) соціалізація розкривається як адаптація, пристосування до середовища і відбувається завдяки дії психологічних механізмів пізнання та засвоєння цінностей (Т. Парсонс), а соціалізована особистість домагається повного збігу соціальних та особистих цінностей (Дж. Дьюї); у *рольовій концепції* (Е. Дюркгейм, К. Ленгтон, Дж. Мід та ін.) соціалізація – це «олюднення» під впливом виховання, інтеграція особистості у соціум через освоєння нею системи соціальних ролей, через вплив покоління дорослих на покоління молодих; у *критичній концепції* (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.) соціалізація розкривається через процес самоактуалізації та самореалізації Я-концепції, а особистість сприймається як саморозвивальна система, продукт самовиховання; у *когнітивній концепції* (Л. Колберг, Ж. Піаже та ін.) соціалізація визначається як процес адаптації до соціального середовища, який полягає в тому, щоб дитина, досягнувши певного рівня когнітивного розвитку, ставала здатною до співпраці з іншими людьми; у *концепції соціального навчання* (А. Бандура, У. Бронфенбренер та ін.) соціалізація – це процес моделювання чи навчання через спостереження за оточуючими, у результаті чого закладаються моделі поведінки; у *психоаналітичній концепції* (Е. Еріксон, Дж. Уайтінг, З. Фрейд, Х. Хартман, Л. Чайлд та ін.) проблеми соціалізації розглядаються в поняттях упокорення імпульсів та спрямування їх у соціально зручні форми; у *психодинамічній концепції* (К. Левін, Ф. Хайдер та ін.) механізм соціалізації такий, що сила спеціально організованого виховного бар'єру у кожному конкретному випадку залежить від характеру самої дитини, її потреб, домагань та від того, як ці особисті сили проєктуються у її індивідуальному життєвому просторі.

1.2. Особливості соціального розвитку обдарованої учнівської молоді у суспільстві інформаційних технологій

Соціальний розвиток особистості – соціалізація – триває практично упродовж усього життя людини. Заклади освіти традиційно посідають центральне місце серед агентів соціалізації (сім'ї, найближчого соціуму, суспільства загалом), оскільки озброюють учнівську молодь затребуваним колом компетенцій, достатніх для вступу в самостійне життя [105; 209; 254; 266; 296; 305 та ін.].

З розвитком інформаційних технологій і розповсюдженням персональних гаджетів, з їх доступністю й простотою в користуванні, Інтернет усе більш набуває функції стихійного соціалізатора обдарованої учнівської молоді.

Нові інформаційні технології вже стали невід'ємною складовою повсякденного життя, особливо молодших поколінь. Старше покоління спостерігало, як виникали і поступово об'єднувалися в єдину інформаційно-комунікаційну мережу комп'ютери, поширювалися оптичні системи передачі великих обсягів інформації на чималі відстані, удосконалювалися мобільні телефони, виникали мережі бездротового зв'язку тощо [339 та ін.].

Молоде покоління – сучасна учнівська молодь уже змалку користується новітніми технологіями й усе зазначене сприймає як належне. У її сприйнятті сучасного світу «так було завжди». У цьому полягає сутність науково-технічного прогресу, який змінює не лише технічні характеристики матеріального світу, що оточує людину, а й соціальні та культурні умови існування, а отже, й її саму.

Філософське осмислення проблеми застосування інформаційних технологій, зокрема, у соціалізації є актуальним, оскільки філософія аналізує й узагальнює феномен в усіх його аспектах і дає підґрунтя наступним надбудовним явищам [129; 326; 431 та ін.].

Результат філософського аналізу дає змогу формувати нове мислення, здатне продукувати ідеї, концепції та програми діяльності, що спрямовуватимуться на подолання досягнутих наявних проблем [223; 224; 225; 342 та ін.]. Філософська парадигма завжди передує парадигмам вузьких галузей і конкретних аспектів життя соціуму, зумовлюючи зміни в освіті, психолого-педагогічних, соціально-психологічних підходах тощо.

Слід наголосити, що середовище, у якому відбувається навчання і виховання обдарованої учнівської молоді, істотно змінилося, а основним агентом стихійної соціалізації стають інформаційно-комунікаційні технології, найдоступнішою з яких є Інтернет і контент Інтернет-простору, який завдяки спеціально створеним й використовуваним засобам організації і подачі цього контенту стає більш переконливим й привабливим в умовах вибору між реальністю і віртуальним світом (О. Блискун, Л. Лебеденко, В. Москаленко, Л. Найдьонова, Н. Олексюк та ін.) [82; 83; 246; 248; 249; 250; 251; 256; 422; 423 та ін.].

Проблема соціалізації засобами Інтернет має кілька ракурсів, що підлягають філософсько-освітньому осмисленню.

По-перше, це передбачає усвідомлення завдань соціалізації на сучасному етапі цивілізаційного розвитку.

По-друге, це розуміння інформаційно-комунікаційних технологій як агента соціалізації, а також причинно-наслідкових зв'язків, що породили ситуацію стихійної Інтернет-соціалізації, зокрема обдарованої учнівської молоді.

По-третє, це передбачає дії фахівців з метою успішної соціалізації обдарованої учнівської молоді засобами Інтернет-середовища, що, зрештою, забезпечує не лише їх успішну самореалізацію, а й інноваційний розвиток суспільства.

У найбільш загальному вигляді компетенції, що дають змогу розв'язувати максимально широке коло практичних задач (соціалізація особистості), на думку В. Кременя [203], можна об'єднати у п'ять груп.

Соціальні знання, що визначають міру орієнтованості індивідуума у навколишньому світі (соціальне оточення, середовище проживання, орієнтування у часі, географічна, політична, економічна орієнтація тощо).

Важливим аспектом постає систематизація, оскільки особистість стикається з нею не в логіці науки, а в логіці життя. Вербальна сфера розкриває здатність до самостійної активності у сфері мовного висловлювання (володіння формами мовного висловлювання, діалогу, дотримання етикетних форм спілкування тощо). Значущості набуває здатність до активних мовних дій [271; 272 та ін.].

Рівень розвитку вербальних здібностей визначає успішність оволодіння як теоретичними знаннями, вираженими у формі навчальних текстів, так і практичними навичками, оскільки структура сучасного навчання передбачає наявність у обдарованої учнівської молоді розвиненої здібності до різного роду мовних висловлювань і комунікації. Інтерактивна сфера передбачає уміння самостійно організувати взаємодію з іншими і підкорятися вимогам у групових діях (уміння виконувати групове завдання та спільні дії, дотримуватися групових норм, ієрархічних відносин тощо).

Сфера оцінних і самооцінних відносин визначає специфіку ставлення до себе і до інших (глобальна оцінка себе і самооцінка за окремими показниками, глобальна оцінка членів соціуму й уміння порівнювати себе з ними). Самооцінка, як складне динамічне особистісне утворення, особистісний параметр розумової діяльності, виконує, передусім, регуляторну функцію та здебільшого обслуговується комунікативними вміннями і виявляється у різних ситуаціях спілкування.

Особливістю свідомості обдарованої учнівської молоді в інформаційному суспільстві є формування нового світосприйняття й особливого світогляду, що формуються під впливом інформаційних технологій, а особливо Інтернет-мережі.

Неконтрольована, стихійна соціалізація обдарованої учнівської молоді, що здійснюється завдяки Інтернет-мережі, несе багато ризиків, які не можна

ігнорувати. Наразі суспільство виявилось не готовим до протистояння медіа-викликам, і ціна цього є неприпустимо високою.

Поряд із незаперечними цінностями – демократичністю, доступністю, суб'єктністю тощо, Інтернет, при тому, що його контентом користується часто незріла, недосвідчена особистість, зумовлює низку сумнівних або, навіть, негативних впливів. Наразі кількість інформації, яку пропонують Інтернет-засоби та технології її подання набагато перевищують можливості сприйняття молоді людини її осягнути, усвідомити, перевірити.

Таким чином, зацікавлений користувач мережі, позбавлений можливості відбору інформації, що за нього нав'язливо здійснюють інші, перетворюється на пасивного споживача (навіть якщо «володарі інформації» належать до різних конкурентних угруповань).

Комп'ютерні технології, за допомогою яких можна віртуалізувати реальність, в ролі останньої можуть представити не лише її викривлення, а й її протилежність, що неминуче призводить до когнітивного чи ментального конфлікту особистості. Наприклад, наразі популярним є звернення обдарованої учнівської молоді до Інтернету, як до джерела навчальної інформації, поряд із паперовими й електронними підручниками й посібниками.

Користування додатковими осередками знань, що розширюють кругозір, формують світогляд обдарованої учнівської молоді, яка вміє орієнтуватися серед множини джерел, завжди заохочувалося. Проте, можливість отримувати наукову інформацію через Інтернет і виставляти її в мережу позбавляє її (інформацію) проходження експертної оцінки. Таким чином, руйнується збалансована експертна система, що склалася у комунікаціях наукових громад та забезпечувала відсівання сумнівної інформації.

В умовах вибору між реальністю і віртуальним світом споживач (обдарована учнівська молодь) часто довіряє світу віртуальному, який, з точки зору споживача, не лише безпечніший і комфортніший (не треба

виходити з приміщення, немає потреби особисто спілкуватися із незнайомими людьми, немає ризику потрапити в незручну когнітивну чи комунікативну ситуацію тощо), а й завдяки спеціально створеним й використовуваним технологіям організації і подачі контенту, більш переконливий і привабливий.

Вчені зазначають, що розвиток інформаційного суспільства створює суттєві загрози фундаментальним механізмам самоорганізації «Я» особистості. Відбувається втрата самоідентифікації внаслідок захоплення нав'язуваними ідентичностями віртуального світу ігрової та іншої продукції, широко пропонованої в Інтернет-середовищі (О. Лісовий, К. Мілютіна та ін.) [223; 224; 225; 249; 241 та ін.].

Такий стан свідомості є загрозливим для обдарованої учнівської молоді, в якій норми й цінності у стадії формування ще не досягли рівня особистісних установок й орієнтацій. У процесі розкриття механізмів створення віртуальної реальності важливо викликати в обдарованої учнівської молоді критичне ставлення до пропонованого віртуального продукту, оцінне відношення [337; 341; 342].

Суб'єктне ставлення обдарованої учнівської молоді до Інтернет-контенту успішно формуватиметься, якщо фахівці організовуватимуть обговорення використовуваних технологій, будуть заохочувати обдаровану учнівську молодь до висловлювання власних думок, які містять їхні оцінні судження не лише з приводу побаченого й почутого, а й саморефлексію емоційних переживань і вражень. Фахівець має створювати прецеденти предметного спілкування, співпраці в Інтернет-мережі, демонструючи цільове, продуктивне застосування Інтернет-технологій у віртуальному середовищі й у реальному часі. Також необхідним є залучення обдарованої учнівської молоді до створення індивідуального або колективного віртуального продукту, зокрема з використанням змісту навчального матеріалу.

Дуже важливим постає створення власного витвору з подальшим обговоренням результатів персональної чи спільної діяльності, визначення позитивних і негативних його сторін, а також передбачення можливих перспектив і наслідків власних дій.

Наступна загроза духовному світу обдарованої учнівської молоді в епоху інформаційного суспільства – це невідповідність ментальних основ особистості, які визначають більшість її характеристик (що, власне, й складають її сутнісну особливість і змінюються досить повільно) стрімкому плину інновацій інформаційного суспільства [208 та ін.].

Для сучасної учнівської молоді все ще є характерною ментальність доби індустріалізації і автоматизації. То була ментальність, що підносила у вищий ціннісний ранг власне новацію (з її кількісними параметрами: ще більше, далі, вище, швидше тощо). У ній мислення творця новації відключено від осмислення можливих негативних наслідків та відповідальності. Нинішня ментальна платформа має базою такі запитання: «З якою метою?», «Які наслідки?», «Чи варто?». Саме відповіді на них допомагають чітко відмежувати інновації від псевдоінновацій, прогрес від – трафарету, а справжній успіх від – презентизму. Посутньо завдання полягає у подоланні типу ментальності, що переважав за часів індустріальної епохи.

Філософією застосування Інтернет технологій за допомогою сучасних пристроїв і гаджетів має стати розуміння того, що сам по собі «найкрутіший» пристрій не забезпечить ні щастям, ні успіхом, адже це лише засіб, за допомогою якого можливо покращити життя завдяки економії часу для пошуку й отримання інформації; це пристрій для зручного введення й збереження власних напрацювань у формі текстів та інфографіки, апарат для швидкого зв'язку задля спілкування й передачі даних [337 та ін.].

Основне завдання й мета використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій – це компетентне застосовування для самореалізації та творчості.

Специфічна картина світу Інтернет-простору, що захоплює уяву обдарованої учнівської молоді, пропонуючи їй активну участь у віртуальному житті, яке досить часто не має нічого спільного з реальним життям, однак задовольняє підсвідомі інстинкти, приводить до відчуженого ставлення до світу. Відчуження може полягати у відриві від світу й загального процесу, і як відчуження молоді людини від власної природи, тобто її ухилення від того шляху, який був заданий природою чи сутністю.

Зауважимо, що проблему відчуження можна розглядати з різних позицій: як будь-яке опредмечування людської діяльності, коли будь-який вияв діяльності приймає конкретну матеріальну форму й відділяється від людини; як уречевлення суб'єкта, поневолення його продуктами власної діяльності; як психічний стан людини і відчуття нею власної несвободи й маніпуляції з боку зовнішніх сил [144].

Якщо перша позиція є проявом праксису особистості і має природний, позитивний характер, то дві інші є виявом відчуження як негативного явища.

Особливо небезпечною постає третя позиція, що відображає ускладнення у розвитку особистості. Особливо загрозовою ця ситуація є тоді, коли суб'єкт (обдарована учнівська молодь) її не усвідомлює.

Посилаючись на сучасні дослідження з проблеми відчуження молоді у ставленні до світу, вчені виокремлюють емоційний, когнітивний, соціальний і поведінковий типи особистісного відчуження. Від емоційного відчуження потерпають особи, у яких у ранньому дитинстві не було закладено емоційне підґрунтя – довіра до оточуючого світу, пізнавальна активність, комунікабельність [383; 384 та ін.]. Вони прагнуть позбавитися від необхідності розв'язання незнайомих задач, постійно перебувають у тривожному очікуванні та залежать від думки оточення. Відчуження на когнітивному рівні формується в ранньому шкільному віці через усвідомлення відсутності спільності інтересів, почуття самотності, байдужості однолітків. Особистість, яка пережила відчуження на когнітивному рівні, постійно перебуває у стані напруги і дисонансу.

Соціальний тип відчуження найчастіше виявляється у підлітковому віці, коли рольовий конфлікт та напруженість і фрустрація заважають особистості інтегруватися у соціальну систему, призводять до засвоєння хибних цінностей і мотивацій. Відчуження у поведінці виявляється у нездатності адекватно оцінити ситуацію, передбачити наслідки власних дій, подолати емоції [144].

Різні причини й наслідки викривлення особистісного розвитку призводять до особистісного відчуження, що створює проблеми у соціалізації учнівської молоді, ставить під сумнів гармонійний розвиток, а отже, успішність соціалізації загалом. Це стосується обдарованої учнівської молоді, оскільки порушення розвитку некогнітивних навичок (соціалізації), що залежить від соціальних впливів оточення [117], створює ускладнення як для формування обдарованості (приводить до її «затухання» або спотворення), так і для цілісного розвитку особистості.

У повсякденній навчально-виховній роботі, у спілкуванні з обдарованою учнівською молоддю фахівці мають формувати аналітичне мислення учнів, піддаючи аналізу й осмисленню інновації, зокрема пов'язані з Інтернет-технологіями та інформаційно-комп'ютерним оснащенням. Доцільність інновацій, переваги й недоліки їх застосування мають ставати предметом обговорення, неупередженої оцінки. Найкращий спосіб – це застосування інноваційних Інтернет-можливостей у повсякденній навчальній та позанавчальній діяльності [139; 370; 387; 412; 434 та ін.].

Таким чином, розвиток обдарованої учнівської молоді, процес її соціалізація в Інтернет-середовищі цілком залежить від якості соціально-психологічних впливів та компетентності фахівців, які її оточують. Застосування Інтернет-технологій має слугувати не просто стихійному зростанню свідомості обдарованої учнівської молоді, а відбуватися як «самопізнання, саморефлексія, що сприятимуть плідній самотворчості» й означають «вміння злитися зі своєю внутрішньою природою, обрати свою

мотивацію до життя, здатність постійно розгортати свої потенції» [141, с. 458].

Поряд із уже зазначеними перевагами застосування Інтернет-технологій у соціалізації обдарованої учнівської молоді, не можна оминати перспективи, пов'язані з набуттям соціального капіталу. Нагадаємо, що соціальним капіталом називають такі характеристики соціуму, як довіра, норми поведінки в утворюваній мережі (громаді), що сприяють кооперації до взаємної вигоди учасників [256]. Саме соціальний капітал є ресурсом, поряд із людським капіталом, що надає змогу розв'язати проблему колективних дій. Наслідком цього є підвищення продуктивності кожного індивіда та досягнення кращих результатів для всієї громади. Особлива роль у формуванні соціального капіталу належить саме освіті. Дослідники вказують, що освіта є найважливішим предикатором громадянської активності в усіх її формах [120; 143; 214; 244; 260; 430 та ін.].

Можливості Інтернет-технологій відкривають й нові вектори у набутті соціального капіталу: це й підвищення довіри, й навчання соціальним нормам – спілкування, співробітництво, поінформованість, а також активна участь у спільних діях. При цьому світосприйняття обдарованої учнівської молоді, її інформаційне світобачення має формуватися за рахунок не заперечення, не відторгнення, а навпаки, – застосування Інтернет-технологій у навчально-виховному процесі і забезпечення цілеспрямованого, керованого процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Зокрема, Інтернет-простір з його численними сайтами-«бібліотеками», соціальними мережами, функціональними додатками допомагає обдарованій молодій людини подолати можливі форми відчуження, які вона не може «переступити» у реальному житті (Н. Дідик, Л. Онуфрієва, О. Чеканська та ін.) [258; 259 та ін.]. У цьому процесі важливою є роль фахівця (психолога, педагога, наставника), який саме завдяки новітнім технологіям має усі можливості для залучення обдарованої учнівської молоді до творчої діяльності, комунікативних проєктів, розвитку її

креативності тощо, з урахуванням індивідуальних здібностей і особливостей кожної обдарованої особистості.

Потрібно враховувати, що нові техногенні фактори, до яких зараховують й інформаційні технології, постійно змінюють соціокультурну дійсність. Бути осторонь цих змін освітні заклади й фахівці вже не можуть, через небезпеку втратити роль центрального агента соціалізації обдарованої учнівської молоді. Адже з кожною новацією інформаційно-комунікаційного світу збільшується дистанція між обдарованою учнівською молоддю, для якої новації є абсолютно природним, очікуваним і навіть звичним й бажаним процесом, і тими фахівцями, які мають робити зусилля з опанування інноваціями, аби залишатися затребуваними у виконанні своїх професійних обов'язків.

Безумовно, без особистісного й професійного розвитку фахівця не може йтися про управління соціалізацією обдарованої учнівської молоді, оскільки суб'єкт-суб'єктні відносини сучасного освітнього процесу передбачають його високу емоційну включеність у процес навчання, розуміння відмінностей інформаційного суспільства й відбитку, що воно залишає у свідомості молодого покоління, а також спілкування мовою власних інформаційних компетенцій. Для сучасного фахівця його готовність до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді відображає особистісну моральність й відповідальність. Тому соціалізація, як опанування інформаційно-комунікаційними технологіями, постає обов'язковим процесом для всіх учасників навчально-виховного процесу. Нагадаємо, що будь-який науково-технічний прогрес завжди мав дві сторони, одна з яких відображала позитивні зрушення в житті людини і суспільства, а інша – проєкції негативних впливів. Так само інформаційна революція, що відбувається наразі, має безліч переваг і недоліків.

Виходячи з вищенаведеного, потрібно правильно оцінювати альтернативні можливості й докладати зусиль для втілення бажаних змін завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям та запобігати їх

шкідливим впливам на засадах ґрунтового знання про їх особливості та наслідки застосування.

Масштабність застосування інформаційних технологій, зокрема Інтернету, постійно розширює сфери діяльності у ньому обдарованої учнівської молоді – від спілкування до власної творчості. Оскільки це охоплює і соціальну, і культурну сферу сучасного суспільства, то вимагає постійної уваги і контролю з боку «уповноваженого соціалізатора», тобто закладів освіти. Найкращим засобом згаданих функцій є залучення учнівської молоді до Інтернет-діалогу з фахівцем. Яким буде цей діалог залежить від усіх учасників навчально-виховного процесу.

Отже, соціалізація обдарованої учнівської молоді може відбуватись як в умовах виховання та навчання, тобто її цілеспрямованого формування, так і в умовах стихійного впливу на неї. У цьому аспекті особливої уваги потребує процес соціалізації обдарованої учнівської молоді, спроможної забезпечити вагомий внесок у розвиток країни як інтелектуально-творчий потенціал держави.

Наразі популярністю серед обдарованої учнівської молоді користуються соціальні мережі, що формують її комунікативну культуру; суттєво загострилася ситуація впливу Інтернет-ресурсів на молоде покоління. Можна стверджувати, що в освіті соціальні мережі лише створили передумови для залучення учнівської молоді до цілеспрямованих мережевих проєктів. Так, українські вчені вивчають особливості використання електронних соціальних мереж у соціально-психологічній діяльності з учнями (Л. Найдьонова [248; 251], Н. Олексюк [256] та ін.). Питанням підготовки до використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, а також розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності (компетенцій) особистості присвячено праці М. Жалдак [144], М. Лещенко [217], О. Овчарук [255] та ін. Наукові доробки таких дослідників, як О. Барішполець, О. Вознесенська, О. Голубєва, Г. Мироненко, Л. Найдьонова, Н. Обухова, Н. Череповська [234], В. Іванов,

О. Волошенюк [233] присвячено різним аспектам розроблення та функціонування моделей медіаосвіти.

Важливим для нашого дослідження є те, що спілкування обдарованої учнівської молоді все частіше відбувається в соціальних мережах, спеціалізованих блогах, месенджерах тощо. Тому й процес соціалізації набуває іншого процесуального наповнення.

З огляду на зазначене вище ми розширюємо визначення поняття соціалізації як процесу, за допомогою якого засвоюється соціальний досвід соціального (та віртуального) оточення так, що через формування власного «Я» проявляється унікальність як особистості. Тобто це процес засвоєння зразків поведінки, соціальних норм і цінностей (зокрема, в мережі Інтернет), необхідних для успішного функціонування та творчої самореалізації в соціумі.

Слід також враховувати, що соціалізація може відбуватись як в умовах виховання та навчання, тобто цілеспрямованого формування особистості, так і в умовах стихійного впливу на неї. З метою забезпечення успішної соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема в Інтернет-середовищі, необхідно своєчасно здійснювати відповідну соціально-психологічну підтримку та супровід, мета яких полягає у створенні в межах Інтернет-простору освітньої взаємодії та максимально сприятливих умов для особистісного розвитку.

У дискурсі соціалізації важливим вбачається аналіз вітчизняного та світового досвіду роботи з обдарованою учнівською молоддю.

1.3. Аналіз світового та вітчизняного досвіду роботи з обдарованою учнівською молоддю у дискурсі її соціалізації

У контексті вивчення проблеми дослідження корисним є аналіз досвіду роботи з обдарованою учнівською молоддю в історичному контексті.

Підтримка обдарованої учнівської молоді завжди викликала значний інтерес у науковців і громадян. У кожній державі стан підтримки обдарованої учнівської молоді як членів суспільства визначався по-різному та мав вираження в різних формах.

У цьому контексті цікавими є дослідження американських учених, оскільки США мають багату історію вивчення проблеми обдарованості. Чимало науковців спираються на досвід американських дослідників у галузі вивчення обдарованості й таланту людини. Аналіз методик надання підтримки учнівській молоді із надзвичайними здібностями, що використовують на практиці в США, надають можливість виявити засоби такої підтримки і супроводу обдарованої учнівської молоді та визначити доцільність їх застосування у вітчизняній практиці.

Окрім цього, доцільно розкрити етапи розвитку обдарованості в США та проаналізувати головні державні документи щодо підтримки обдарованої учнівської молоді.

У США історія підтримки обдарованої учнівської молоді бере початок з XIX століття. На зламі XIX-XX ст. розвиток науки сприяв формуванню розуміння необхідності спеціальної освіти для обдарованих. Ранні вчення щодо обдарованості розвинулися у контексті досліджень розумової спадковості до створення інструментарію щодо визначення обдарованих і талановитих дітей, визначення факту, що спеціальні заклади освіти не відповідали потребам усіх учнів.

Перші дослідники Л. Термен та Л. Холінгворт очолювали рух підтримки обдарованих дітей і виконали перші широковідомі дослідження обдарованих дітей [295; 440].

Сфера досліджень обдарованої учнівської молоді продовжувала еволюціонувати, головним чином, з огляду на потреби країни, що постійно змінювалися. Тлумачення обдарованості також розширило межі через збільшення опцій і спрямованості спеціалізованих програм, які розробляли та пропонували для обдарованої учнівської молоді.

На межі ХХ ст. розвиток психологічної науки сприяв розумінню необхідності надання спеціальної освіти обдарованій учнівській молоді. Проблема обдарованості особливо інтенсивно почала розвиватися в США з середини 1950-х років. Цьому сприяли такі чинники: накопичені відомості про природу таланту; умови, які забезпечують розвиток таланту; значне зростання наукових технологій.

Дослідження та розробки питання обдарованості здійснював Інститут вивчення особистості, який було засновано при Університеті Південної Каліфорнії. Група науковців Інституту вивчення особистості дослідила нові межі в психології творчої обдарованості, що сприяло об'єднанню теоретичних знань із психології індивідуальних розбіжностей і практичної роботи. Це сприяло створенню нових навчальних програм у галузі диференційованого навчання. Дослідники будували діяльність на засадах спостережень за поведінкою творчо обдарованої молоді не в лабораторних умовах, а в природному середовищі, під час спілкування, роботи та відпочинку [378; 439].

Варто зазначити, що дослідники перебували під впливом практичних завдань і діяльності управлінців закладів освіти, які вимагали, по-перше, розробити засоби ідентифікації обдарованої учнівської молоді, для яких створювалися програми навчання, а по-друге, назвати умови, які б найкраще забезпечили повноцінне виявлення творчого потенціалу.

Водночас, питання майбутньої генерації потребувало розв'язання. Так, американський уряд створив академічну програму Меріт, що була призначена для виявлення обдарованої учнівської молоді та її подальшої підтримки і супроводу. Ця програма допомагала виявляти обдаровану учнівську молодь і надалі надавала їй підтримку у вигляді спеціально розроблених навчальних програм і стипендії [442].

У державному законі США 91-230 від 1986 р. подано визначення обдарованості: «Обдаровані діти – це діти, ідентифіковані професійно кваліфікованими людьми, які завдяки унікальним здібностям можуть досягти

високих результатів. Це діти, які потребують особливих програм навчання» [216].

Історія підтримки обдарованої і талановитої учнівської молоді у США нараховує декілька століть. З дослідження проблеми психолого-педагогічної підтримки випливають такі етапи періоду становлення підтримки обдарованої учнівської молоді у США.

Етап I (XVI-XIX ст.) – етап становлення системи навчання обдарованої учнівської молоді. У цей період розвиток освіти взагалі й освіти для обдарованих, зокрема, був досить повільний, що зумовлено розвитком суспільства, економічним, культурним і політичним становищем у країні. Ще в XVI ст. у багатьох колоніях освіту надавали церкви або батьки вдома. Діти із заможних родин могли навчатися в приватних учителів. Першу офіційну систему освіти було сформовано в штаті Массачусетс. Уже тоді діти, які мали надзвичайні здібності, отримували освіту за більш поглибленою програмою [294].

Упродовж двох наступних століть відбувалися суттєві зміни в освітній системі Сполучених Штатів. Науковці почали звертати увагу на обдаровану учнівську молодь, про що свідчить праця одного з перших дослідників обдарованості Ф. Гальтона «Спадкова геніальність» («Hereditary Genius»), присвячена проблемі розумових здібностей, які успадковують наступні генерації. Науковець здійснив дослідження інтелектуальних здібностей понад 7500 осіб. Результатом став запропонований Ф. Гальтоном розподіл на обдарованих осіб або осіб із середніми здібностями, і на таких, які були розумово відсталими [391].

У. Херес зробив перші спроби надати спеціальну освіту обдарованим учням, які пізніше стали систематичними. Пізніше конгрес США прийме Акт Дж. Джевітса, що стосується освіти обдарованих і талановитих учнів. Цей документ надав статусу учням з надзвичайними здібностями [396].

Отже, на зазначеному етапі розвиток підтримки та супроводу обдарованої учнівської молоді забезпечувало суспільство. Варто зауважити,

що в цей період не всі мали змогу отримати мінімальний рівень освіти та продемонструвати весь потенціал та отримати відповідну підтримку для його розвитку.

Етап II (перша половина XX ст.) – етап створення перших діагностичних тестів. Для цього етапу розвитку підтримки характерними є дослідження у галузі надання освіти та початок процесу виявлення обдарованих і талановитих учнів.

Упродовж першої половини XX ст. психолого-педагогічна підтримка набуває стрімкого розвитку. І. Ворстер відкрив першу спеціалізовану школу для обдарованих дітей у штаті Массачусетс. Пізніше французькі дослідники А. Біне та Т. Саймон розробили тести на ідентифікацію дітей із високими розумовими здібностями для того, щоб забезпечити навчання в окремих спеціалізованих класах. Ці тести визначали розумові здібності обдарованих учнів шляхом порівняння їх зі здібностями звичайних учнів (із середніми розумовими здібностями) відповідно до віку [437].

Знадобилося ще десять років для впровадження цих тестів, щоб Л. Термен, видатний американський учений, який зробив неоціненний внесок у дослідження обдарованості й був нагороджений освітнім відділом Фонду Рокфеллера за значний внесок у національний розвиток тестів інтелекту (адже саме завдяки цьому впродовж року понад 400 000 тестів було проведено в загальних початкових школах [440; 441]), запропонував зміни до тестів Біне-Саймона й опублікував працю «Вимір інтелекту». У ній було презентовано тести Стенфорда-Біне, які назавжди змінили тести інтелекту в американській освіті. Їх почали широко використовувати в США для вимірювання інтелектуальних здібностей. Зазначена праця суттєво вплинула на сферу освіти не лише в США, а й в інших країнах, особливо в першій половині XX століття.

Окрім цього, Л. Термен створив Стенфордські тести досягнень, які було використано в його лонгітюдних дослідженнях обдарованих дітей. Одним із важливих і визначних фактів цього дослідження було

впровадження автором терміну «коефіцієнт розумових здібностей» (IQ) [440].

Упродовж зазначеного десятиліття відбулися також інші події, зумовлені політичним й економічним становищем країни, що вплинуло на розвиток проблеми підтримки обдарованої учнівської молоді.

Участь США в Другій світовій війні викликала необхідність мобілізувати велику армію. Було створено й апробовано тести Альфа та Бета. Л. Термен та А. Отіс допомагали розробляти зазначені тести [418; 440; 441]. Тести Альфа та Бета було розроблено на базі тестів інтелекту з урахування лінгвістичного аспекту. Кожен тест складався з пунктів, що варіювалися залежно від того, для кого вони були призначені (англомовні або ні). Розроблення таких тестів уможливило виявлення осіб із надзвичайними здібностями, незалежно від їхнього походження [440].

Розвиток підтримки та виявлення обдарованої учнівської молоді надалі ставав усе більшим. Так, майже щороку відбувалися визначні події в історії розвитку дослідження обдарованості. Л. Стедмен заснувала «кімнату можливостей» для обдарованих учнів при Університеті Каліфорнії. Л. Термен розпочав своє найдовше лонгітюдне дослідження обдарованої учнівської молоді, до якого було залучено 1500 обдарованих учнів [440].

Л. Холінгворт заснувала клас спеціальних можливостей у Нью-Йорку для обдарованих учнів, де група дітей із показником IQ вищим за 155 навчалися протягом трьох років. Цей експеримент мав на меті досягнення двох цілей: дізнатися якомога більше про обдарованих учнів, з огляду на родинне оточення, психологічні, фізичні та соціальні характеристики дітей; підібрати відповідну програму, яка б відповідала всім потребам обдарованих учнів. Результатом цього дослідження стали 40 наукових статей і підручник «Обдаровані діти» [441].

Отже, для першої половини ХХ ст. характерним було зацікавлення процесом виявлення обдарованої учнівської молоді, стрімкий розвиток відповідної освіти, створення спеціальних закладів освіти і розробка

розширених навчальних програм. Навіть складне політичне й економічне становище в країні в цей період не загальмувало дослідження обдарованості, а навпаки надало поштовх до більш детального вивчення цієї проблеми.

Етап III (друга половина XX ст.) – етап узгодження на законодавчому рівні нормативної бази щодо виявлення та навчання обдарованої учнівської молоді. Досліджуючи цей період розвитку підтримки обдарованої учнівської молоді, варто зазначити, що було здійснено чимало спроб реформувати американську освіту, охоплюючи розвиток нових методів навчання.

Поява відкритих класів, зміна концепції середньої школи та чимало інших подій стали визначними характеристиками цього періоду. Упродовж цього етапу відбулися такі події: школа Гантер запровадила нову політику школи для інтелектуально обдарованої учнівської молоді. Відбирали молодь із високими показниками IQ. Це була лабораторія для обдарованих. Молодь, яка в ній навчалася, вирізнялася незалежністю та винахідливістю, зацікавленістю та наполегливістю, мала гарну пам'ять і великий словниковий запас – вона була творчо й інтелектуально обдарованою.

Пізніше Дж. Гілфорд розширив вимір інтелекту до багатоаспектного [394].

Наступна реформа відбулася, коли Національний науковий фонд ухвалив документ, що забезпечив підтримку досліджень у галузі науки та техніки.

Визначним в історії розвитку підтримки обдарованої учнівської молоді було заснування Національної асоціації обдарованої молоді. Це некомерційна організація батьків, учителів, працівників освіти та громадських лідерів, які об'єдналися для того, щоб засобами відповідних навчальних і соціальних програм задовольнити унікальні потреби учнівської молоді з надзвичайними здібностями й потенційно обдарованої молоді. Поява такої асоціації засвідчила, що питання підтримки обдарованої учнівської молоді розглядали не лише у сфері освіти, а й у соціальному контексті. Відбулася концептуальна зміна у розумінні урядом важливості питання виявлення та

навчання обдарованої учнівської молоді для всієї держави і стало передумовою того, що США було прийнято рішення переглянути якість американської освіти та науки. Результатом цього став законопроект про Національний захист освіти. Усі працівники освіти були зорієнтовані на пошук і виявлення обдарованої учнівської молоді, якій пізніше буде надано спеціальну освіту. Вийшов друком перший номер періодичного видання «Обдарована дитина» – освітнього журналу Національної асоціації обдарованої учнівської молоді. Цей журнал публікував статті з новою інформацією та поглядом на розвиток обдарованості й таланту у контексті освіти та в суспільстві загалом. Цей журнал також був своєрідним архівом для Національної асоціації обдарованої учнівської молоді, оскільки в ньому публікували офіційні документи організації.

Однією з найбільших подій в освіті для обдарованої учнівської молоді було прийняття закону про національний захист освіти. Насамперед, він забезпечував надання поглибленої освіти з математики, фізики та іноземних мов. У документі також було зафіксовано впровадження підтримки в наданні освіти й в інших сферах (технічна освіта та географія, англійська мова як друга тощо).

Період другої половини ХХ ст. ознаменувався прийняттям закону про права й обов'язки громадян, який надавав усім громадянам США рівні можливості для здобуття освіти. Попри всі спроби змінити та покращити освіту для обдарованої учнівської молоді, у цей же період виникало чимало проблем: обдаровані учні все ще не мали законних прав на вільну та відповідну загальну освіту, які мали діти-інваліди, хоча винятковість перших була не меншою; більшість обдарованих учнів навчалася у звичайних класах, де навіть використання нових методів у навчанні не задовольняло всіх потреб учнів із надзвичайними здібностями [437].

Етап IV (кінець ХХ ст.) – етап затвердження на державному рівні системи підтримки обдарованої учнівської молоді. Наприкінці ХХ ст. розвиток проблеми обдарованості набув ще більшої вагомості на державному

рівні. Цей період розвитку визначився прийняттям багатьох офіційних документів, що досі мають важливе значення в дослідженнях обдарованості. Так, першою такою подією стала доповідь С. Марланда від державного департаменту США комітету освіти Конгресу США, де було репрезентовано перше офіційне визначення обдарованості [413].

Набув офіційного статусу Відділ обдарованих і талановитих учнів при Міністерстві освіти. Вийшла доповідь «Нація у небезпеці», яка містила політику освіти обдарованих учнів, підвищує навчальні стандарти і забезпечує відповідною програмою обдарованих школярів. Це одна з найвагоміших подій у розвитку освіти обдарованих учнів [443].

Через п'ять років відбувається ще одна спроба реформувати освіту для обдарованої учнівської молоді. Конгрес США ухвалює закон про освіту обдарованих і талановитих учнів Дж. Джевїтса як частину зміни закону про початкову та середню освіту. Цей документ складався з трьох основних компонентів: дослідження ефективних методів тестування, виявлення та складання програм, що розробляє Національний дослідний центр обдарованості; надання грантів тим навчальним закладам, де впроваджують окрему освіту для обдарованої учнівської молоді; надання грантів штатам та округам за введення спеціальних програм для обдарованої учнівської молоді [437].

У 1990 р. відбулося заснування Національних дослідних центрів обдарованості на базі університетів Коннектикуту, Вірджинії та Єльського університету, що сприяло динамічному розвитку досліджень обдарованості в США. Так, Департамент освіти США підготував доповідь «Національна досконалість: Положення про розвиток американського таланту», у якій подано декілька рекомендацій щодо впливу останніх десятиліть на дослідження в галузі надання освіти обдарованим дітям [444].

Національна асоціація обдарованої учнівської молоді публікує стандарти програми для обдарованих дітей. Ці стандарти структурують

програми для обдарованої учнівської молоді. Автори стандартів керувалися такими принципами:

- стандарти – це аспекти, що передбачають чітку відповідність навчальних програм і напряму, пов'язаного з обдарованою учнівською молоддю, які постійно зростають і розвиваються;
- стандарти демонструють професійний консенсус критики освіти для обдарованої учнівської молоді, що всіма приймається;
- стандарти мають спонукати, а не визначати способи досягнення високих результатів;
- стандарти розподілені на сім критеріїв програми: план програми, керування програмою, відбір учнів для програми, викладання програми, психолого-емоційне керівництво, професійний розвиток, оцінювання програми [67].

Завдяки зазначеним стандартам було досягнуто максимальної відповідності освіти для обдарованої учнівської молоді її потребам.

Отже, для цього періоду розвитку підтримки обдарованої учнівської молоді характерним є продовження та поглиблення вивчення обдарованості майже в усіх сферах соціуму (родині, суспільстві, закладах освіти).

У цей період зацікавленість держави обдарованою учнівською молоддю зростає. Розуміння урядом того, що майбутнє країни залежить саме від генерації, яка має бути якомога більше інтелектуально обдарованою, сприяє розвитку досліджень проблеми обдарованості та надання освіти обдарованим дітям. У цей період було ухвалено чимало законів, які надають можливість розвитку освіти для обдарованої учнівської молоді. Усе це сприяє покращенню якості спеціальної освіти для учнів із надзвичайними здібностями.

Етап V (перша половина XXI ст.) – етап активізації соціальної підтримки обдарованої учнівської молоді. Для першої половини XXI ст. характерними є продовження реформування освіти для обдарованої учнівської молоді, розвиток соціальної підтримки учнів із надзвичайними

здібностями. Прийнято закон «Жодної забутої дитини», який пропонує зміни до декількох федеральних програм, спрямованих на покращення надання початкової та середньої освіти, а також забезпечення батьків більш вільним вибором закладу освіти для навчання. Мета цього закону полягає в тому, щоб надати змогу всім учням отримати знання на якісно вищому рівні, однак було прийнято вважати, що це не відповідало потребам обдарованої учнівської молоді [445].

Зазначений історичний етап розвитку психолого-педагогічної підтримки лише розпочався, і в майбутньому уряд США планує поглибити, розвинути та поліпшити рівень спеціальної освіти для обдарованої учнівської молоді, зважаючи на те, що кожна наступна генерація має певні відмінності від попередньої, характеризується проявами обдарованості в різних сферах діяльності, що потребує окремої соціально-психологічної та психолого-педагогічної підтримки.

Таким чином, процес підтримки та супроводу обдарованої учнівської молоді у США має довгу і цікаву історію. Питання обдарованості кожного десятиліття набуває дедалі більш важливого державного значення. Уряд США частіше звертає увагу на надання відповідної освіти обдарованій учнівській молоді для того, щоб вона могла повноцінно розкрити та розвинути власний потенціал на користь держави. Усе це сприяє економічному, технічному та науковому розвитку держави.

Психолого-педагогічні проблеми обдарованості досліджують учені США Ф. Ганьє, Дж. Гілфорд, Дж. Рензулі, Р. Стернберг, А. Танненбаум, Л. Терман та ін. [426; 427; 428; 440; 441 та ін.]. Аналіз американського досвіду діагностування здібностей і відбору обдарованої молоді відображено у працях А. Біди, Н. Добровольської, В. Рибалки, Н. Теличко та ін. [77; 78; 134; 299; 329 та ін.].

У Польщі останніми роками з'явилася значна кількість публікацій, присвячених діагностиці обдарованих учнів. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили такі польські дослідники: Б. Дирда [388], У. Лімонт

[410], А. Матчак [414], Л. Наконе [416], М. Секанська [435], Б. Янас-Ставіковська [404].

Аналіз наукової літератури щодо роботи з обдарованою учнівською молоддю в Ізраїлі показав, що різним аспектам підтримки обдарованої молоді присвячені праці таких науковців як: Д. Бітан, Б. Бург, Х. Відергор, Х. Девід, Б. Еїлем, П. Зелтсер, Р. Зорман, Е. Ландау, Б. Нево, Ш. Речмел, Ш. Роузмерін та ін.

У зв'язку з цим, вважаємо перспективним аналіз зарубіжного досвіду роботи з обдарованою учнівською молоддю в системі освіти Ізраїлю, Польщі, США та інших країн для вдосконалення національної системи освіти в Україні та можливої подальшої трансформації кращих його надбань в освітянську практику України.

Як показав проведений аналіз, одним із перших, хто прокладав шлях до освіти обдарованої молоді в Ізраїлі та визначив як державну, так і світову політику щодо обдарованої молоді був Д. Бітан. Його концепція підтримки обдарованої молоді полягала у створенні умов для визнання обдарованості як на державному, так і на світовому рівні, а також у пошуку способів розв'язання проблем розвитку обдарованої і талановитої молоді [380].

Головними напрямками роботи департаменту обдарованих і талановитих учнів Міністерства освіти Ізраїлю є: наукова, методична, організаційна, координаційна, інформаційно-просвітницька та міжнародна види діяльності. Департамент вже багато років є головним координаційним центром із питань підтримки обдарованих і талановитих дітей та учнівської молоді в Ізраїлі [156]. Сутність підтримки обдарованої молоді департамент вбачає у реалізації навчально-виховних задач, а саме: формування та розвиток необхідних знань, вмінь і навичок; виховання відповідних особистісних характеристик; формування моральних і соціальних зобов'язань [402].

Щороку в Ізраїлі проводиться загальнодержавне тестування з виявлення обдарованості. Про результати тестування інститут Г. Солд обов'язково інформує батьків, учнів та заклад освіти. Залежно від результатів

загальнодержавного тестування на обдарованість, пропонують такі навчальні можливості [157]:

1) 5-8 % учнів із найвищим результатом вважають респондентами з високими здібностями – їм пропонують навчання у класах для обдарованих у закладах освіти і відвідування післяобідніх додаткових занять;

2) 3-5 % учнів із найвищим результатом вважають обдарованими – їм пропонують навчання в спеціалізованих закладах освіти для обдарованих і навчання за програмами збагачення в центрах розвитку обдарованості;

3) 1-1,5 % учнів, які за результатами тестування отримали 155 балів, визначають як високообдарованих – їм пропонують індивідуальні форми навчання з наставником, а також участь в унікальних програмах розвитку.

В Ізраїлі функціонує Національний Інститут досліджень поведінкових наук Г. Солд, який є суспільною, неприбутковою організацією, що обслуговує ізраїльську освітню систему. Заклад значуще впливає на розвиток освіти в країні й безпосередньо на діяльність, що пов'язана з освітою обдарованої молоді у країні. В інституті працює 80 професіоналів у сфері освіти, соціальних наук і дослідницької методології. Робота в закладі охоплює декілька напрямів: дослідження та оцінювання, створення навчальних програм, проведення курсів і майстерень, підвищення кваліфікації, розроблення методів освітнього та психологічного вимірювання, робота інформаційного центру соціальних наук, видавництво журналу поведінкових наук «Megamot» та інших фахових, методичних і просвітницьких видань [398].

Визначено найбільш необхідні вимоги до наставника обдарованої молоді: знання й ефективне використання навчальних технік; сильні комунікативні здібності; здатність розуміти й задовольняти потреби обдарованої учнівської молоді [449, с. 146].

Запровадження постійної спеціальної підготовки фахівців до роботи з обдарованою учнівською молоддю свідчить про розуміння державою необхідності проведення такої роботи.

Серед критеріїв, які необхідно враховувати під час створення навчально-розвивальних програм для обдарованих учнів, ізраїльські науковці виокремлюють: визначення типу обдарованості, вирішення питання виявлення обдарованості, визначення мети та задач програми, врахування віку учнів, а також рівня кваліфікації фахівця [420, с. 243].

Також в Ізраїлі по всій країні працюють спеціалізовані освітні заклади для обдарованої учнівської молоді (державні, приватні) [157], а саме Інститут молоді особистості з підтримки досконалості й творчості (Young Pearson's Institute for the Promotion of Excellence and Creativity), Школи закритого типу для обдарованих дітей (Boarding Schools for Gifted Disadvantaged Students), Ізраїльський центр розвитку молодіжного лідерства (The Israel Center for Youth Leadership), Школа лідерства та культури для старшокласників в Хавруті (Navruta High School for Leadership and Culture), спеціальні центри та програми розвитку для обдарованих учнів Ізраїльського центру «До досконалості через освіту» (The Israel Center for Excellence through Education), Програма «Альфа» (Alpha Program).

Таким чином, підтримка, супровід, освіта обдарованої і талановитої учнівської молоді в Ізраїлі забезпечується шляхом співпраці державних інституцій і приватних фондів країни.

У Польщі, досліджуючи проблему обдарованості молоді, науковці (І. Божим, Б. Дірда, Т. Гіза, У. Лімонт, Е. Ненцька, М. Партика, А. Сенковський) наголошують на необхідності проведення подальших емпіричних досліджень в цьому напрямі [94].

Результати емпіричних даних J. Niemiec свідчать, що спеціальні здібності дуже слабо розпізнаються фахівцями, оскільки їх більше цікавить швидке опанування учнем програмного матеріалу, а не розвиток його здібностей. Простіше за все фахівцям вдається виявити такі здібності: спортивні, технічні, художні, музичні, математичні й літературно-мовні. Практика засвідчує, що ці здібності ідентифікуються у 18% обстежених учнів. Таке слабе розпізнавання здібностей пов'язане з декількома

причинами: недостатній професійний рівень фахівців, небажання працювати більше, оскільки обдаровані діти вимагають більше знань і підготовки, а також відсутність чітких дефініцій обдарованості [417, с. 84].

В процесі розвитку психодіагностики спеціалістами було розроблено значну кількість методик оцінювання та діагностики дитячої обдарованості. Так, у Польщі з 2010 р. започаткували проводити обов'язкову діагностику (усебічна оцінка рівня розвитку) учнів; визначати їх інтереси, здібності й потреби, та на цій основі планувати заходи з метою розвитку їх здібностей [94]. З цього ж року у Польщі професійна підготовка фахівців для роботи з обдарованими учнями відбувається за такими напрямками: педагогіка та спеціальна педагогіка Інституту педагогіки Варшавської академії спеціальної педагогіки [94, с. 168].

Польські дослідники зазначають, що виявлення здібностей обдарованої учнівської молоді має відбуватися за двома критеріями: психологічним (Б. Дірда [388]) і педагогічним (У. Лімонт [410]).

Найпоширенішими методами діагностики здібностей обдарованої учнівської молоді є: спостереження; проведення психологічних тестів; експертна оцінка; констатація певного рівня досягнутих успіхів.

Під час проведення психологічної діагностики здібностей обдарованої учнівської молоді найчастіше застосовують такі тести: шкала Векслера [414]; тест матриць Равена; діагностика інтелектуальних можливостей А. Матчака і М. Сехановича, тест знайомства слів М. Хійновського, мовний тест «Лексикон» А. Юрковського; анкета захоплень; тест «Який ти?»; спроби незакінчених завдань; тести малюнків творчого мислення; анкета темпераменту Я. Стрелау й В. Завадського; анкета темпераменту А. Буса-Р. Пломіна; анкета самооцінки; анкета для батьків; метод експертних оцінок, портфоліо.

Більшість тестів, які ідентифікують інтелектуальні здібності, містять завдання, що спрямовані на перевірку конвергентного мислення [404]. Важливим елементом ідентифікації обдарованої учнівської молоді є

самооцінка здібностей і задоволення освітніх потреб. Предметні конкурси, олімпіади, турніри є формою мотивації учнівської молоді до навчання, а також способом виявлення та ідентифікації її здібностей.

Слід зазначити також, що у Польщі діє психолого-педагогічний центр, у якому застосовують два види діагностики: функціональну та групову. Особливістю роботи психолого-педагогічного центру є складання та видача обдарованому учню Карти індивідуальних потреб, яка є чинною для кожного до 21-річного віку. Згідно із завданнями, спеціаліст центру здійснює контроль за розвитком здібностей і вмінь учня, які потрібно розвивати під час навчання, та в разі потреби надає рекомендації щодо виду допомоги й ефективності роботи з учнем.

Наступним кроком є розроблення на основі Карти індивідуальних потреб учителем разом із психологом Плану допоміжних дій обдарованому учню чи групі учнів з однаковим видом здібностей. План допоміжних дій охоплює правові, організаційні та методичні аспекти: правові (реалізація індивідуального плану або індивідуальної програми навчання та надання стипендій); організаційні (реалізація збагаченого та розширеного навчання у групах, надання індивідуальних консультацій); методичні (вибір ефективних засобів, форм і методів навчання та підтримка учня з урахуванням профілю навчання) [94].

У контексті дослідження діяльності психолого-педагогічних центрів варто згадати про роботу Психолого-педагогічного центру (м. Кельце). При ньому було засновано Відділ для роботи з обдарованою молоддю. Під час занять фахівці визначають рівень інтелектуального потенціалу та слабкі сторони учня, які потребують відповідної корекції (наприклад, ризик розвитку дислексії) [392, с. 146].

Паралельно з державними центрами працюють недержавні установи. Сфери їхньої діяльності аналогічні. Основна форма, яку обрали для використання приватні установи, – це корекційно-компенсаційні заняття.

Учні з артистичними, творчими, науковими здібностями мають потребу

брати участь у різних спеціальних програмах.

Існують різні типи *прискорення*, які застосовуються у польській практиці навчання обдарованої учнівської молоді: ранній вступ до школи; «перестрибування» через клас; часткове прискорення з одного чи групи предметів; групування учнів згідно зі здібностями та знаннями.

Наступною стратегією навчання обдарованої учнівської молоді є *збагачення програм навчання*, яке полягає в пристосуванні навчання до інтелектуальних можливостей учня за рахунок збільшення роботи. Зміст таких програм містить додатковий матеріал, що не входить у типові навчальні програми. Збагачення може стосуватися всієї програми чи окремих її частин.

Основою розробки програм для обдарованої учнівської молоді є *концепція інтерактивного навчання*, у контексті якого воно побудовано на принципах застосування критичного мислення та розв'язання проблемних завдань.

Діяльність усіх Фондів спрямована на створення чіткої системи допомоги обдарованій учнівській молоді, що охоплює весь процес навчання (початкова школа, гімназія та ліцей); популяризацію знань про особливі потреби обдарованої учнівської молоді і методи роботи з нею, що спонукають до діяльності освітні заклади, культурні установи, фахівців і батьків; створення інституціональних і матеріальних умов, що сприяють розвитку здібностей і захоплень обдарованих дітей та молоді.

Як показав попередній аналіз, у Сполучених Штатах Америки концепції діагностування здібностей і відбору обдарованої учнівської молоді теоретично обґрунтовані, успішно реалізовані у системі освіти та здобули міжнародне визнання.

Американські фахівці стверджують, що виховання – це розкриття потенціалу особистості, а не втручання в її саморозвиток. Фахівці дотримуються думки, що програми для обдарованих учнів мають відрізнятися від програм, які розраховані на учнівську молодь із середніми

здібностями, тобто від традиційної загальноосвітньої програми. Ці відмінності не можна ототожнювати з більшим обсягом засвоєного матеріалу чи з вищими темпами навчально-пізнавального процесу, оскільки йдеться про індивідуалізоване навчання та розробку спеціальних програм. Кожні три роки відбувається оцінювання подібних програм стосовно їхньої якості. Оцінювання проводить кваліфікована група фахівців [77].

Концептуальні засади процесу навчання обдарованої учнівської молоді у США становлять такі основні теоретичні положення практичної спрямованості: «концепція креативності», «модель структури інтелекту» (Дж. Гілфорд); «концепція обдарованості», «три види збагачення навчальної програми» (Дж. Рензуллі); «концепція обдарованості», «модель творчих процесів» (Е. Торренс); «концепція інтелектуальної обдарованості» (А. Танненбаум); «модель збагачення шкільного навчання», «модель діагностики дитячої обдарованості» (Дж. Рензуллі, С. Піс); «концепція таксономії навчальних цілей» (Б. Блум); «тригранна модель когнітивно-афективної поведінки» (Ф. Уільямс); «концепція пошуку талантів» (Дж. Стенлі); «мультифакторна модель обдарованості» (Ф. Монкс) та ін. [77].

А. Біда зауважує [77, с. 63], що для відбору обдарованих учнів у США застосовують різноманітні тести: успішності, інтелекту, «чисті від впливу культури» тести, тести творчих здібностей тощо. Однак сучасна освітня система відбору обдарованої учнівської молоді не обмежується лише тестами інтелекту (а дещо розширена – на креативність, творче мислення, спеціальні здібності тощо). Зазначається, що освітня політика різних штатів США охоплює діагностуванням різні категорії обдарованих учнів, оскільки видатні здібності й таланти виявляються в усіх етнічних, культурних і соціо-економічних групах. Натомість Дж. Данкен та І. Догерті стверджують, що мабуть, однією з найконструктивніших функцій виміру здібностей за допомогою тесту інтелекту є те, що він надає можливість багатьом особам досягти значних звершень у житті [385].

Для виявлення обдарованих серед молодших учнів у цій країні застосовують стандартизовані методи виміру інтелекту (шкала інтелекту Станфорд-Біне, Векслерівська шкала інтелекту для дошкільнят і молодших школярів, тест Слосона для виміру інтелекту дітей і дорослих, Колумбійська шкала розумової зрілості, рисунковий тест на інтелект тощо). Щороку приблизно 100 тис. учнів проходить випробування у США та за їхніми межами (за даними Н. Теличко) [329].

Модель пошуку талантів передбачає два етапи: перший – учням пропонують стандартний тест навчальних досягнень, який розраховано на їхній вік; другий – відібраним учням пропонують SAT (шкільний оцінний тест). Цей тест використовують у старшій школі для передбачення академічних результатів випускників середньої школи в коледжі. Через помітну дисперсію оцінок за результатами тестування фахівці мають змогу краще побачити відмінності учнів, відібраних на попередньому етапі й обрати з-поміж них найталановитіших, послуговуючись певними критеріями [329, с. 73].

У США поширеним є метод спостереження і шкалування оцінок на основі чинних параметрів, які характеризують обдарованість учнівської молоді. Якщо фахівці мають достатній досвід у застосуванні спеціальних оцінювальних шкал, то їхні думки можна вважати надійним джерелом інформації в процесі раннього розпізнавання талановитої учнівської молоді. У США спостереження фахівця й оцінювання ним успішності учнів посідають вагомe місце.

Також для з'ясування рівня й здібностей учнів початкових класів та їхніх інтересів залучають батьків, з якими проводять різні анкети й опитування (опитування батьків у проєкті «Seattle»; шкала оцінювання характеристик обдарованих учнів та ін.). Учені С. Балзер і Б. Сіверт вважають спостереження батьків цінним компонентом первинної діагностики інтелектуальної обдарованості учнів.

Фахівці також спираються на розроблений Дж. Рензуллі науково-дослідницький особистий план успіху (The Renzulli Learning Personal Success Plan; PSP), взявши до уваги орієнтовну оцінку здібностей учнів думати, мріяти та досягати успіхів. Такий підхід забезпечує надійні навчальні стратегії, які збільшують досягнення в тестових здібностях, оцінках і відвідуванні. Особистий план успіху допомагає учнівській молоді проаналізувати свої інтереси, зрозуміти, як розвиваються їхні таланти, стимулює учнів. Вони ознайомлюються з різними кар'єрними можливостями та проектами ідей – як традиційними, так і унікальними, які відповідають їхнім інтересам [446].

Таким чином, у США існує два основні підходи до діагностики та відбору обдарованої учнівської молоді.

Перший базується на системі єдиної оцінки, другий (комплексний) підхід – метод множинних критеріїв оцінювання: окрім тестових методик, застосовують різні шкали й опитувальники, переліки критеріїв обдарованості, інформацію про продукти діяльності учня, спостереження фахівців і батьків. За умов комплексного застосування різноманітних методів діагностика обдарованості учнівської молоді стає реальною [77, с.87].

Для задоволення потреб та інтересів обдарованої учнівської молоді часто ущільнюють навчальний план або ж розробляють індивідуальний навчальний план і програму за участі представників адміністрації закладу освіти, батьків, фасилітатора, учня.

Серед важливих стратегій побудови процесу навчання виокремлюють: збагачення, пришвидшення, дослідження (Exploration Strand), удосконалення (Modification Strand), розширення (Extension Strand), проблемне навчання.

У низці робіт запропоновано приклади довгострокових цілей для обдарованої учнівської молоді. Дослідження американських учених свідчать про ефективну організацію процесу навчання обдарованої учнівської молоді у США, де диференціація навчання розпочинається вже у початкових класах.

Загалом система освіти обдарованої учнівської молоді у США становить цілісну теорію та практику з притаманними їй закономірностями, принципами, формами і методами.

До моделі включено теоретичні та методичні засади, які допомагають організувати систему роботи з обдарованою учнівською молоддю.

Філософія освіти, сучасні педагогічні та психологічні концепції, тенденції розвитку змісту дефініцій обдарованості, творчості, принципи й критерії добору матеріалу для побудови навчальних планів і програм, функції підручників, посібників – усе це теоретичні засади системи навчання обдарованої учнівської молоді у США.

Модель системи освіти обдарованих дітей у США, наведена на рис. 1.1, – схема проектування заходів, які оптимізують ефективність процесу роботи з цією категорією учнівської молоді [77, с. 112].

У цілому можна виділити такі особливості розвитку системи навчання обдарованої учнівської молоді у США: максимальна диференціація та індивідуалізація навчання; широкий спектр навчальних предметів за вибором; створення стандартів освіти для обдарованої учнівської молоді; більш досконале обґрунтування концептуальних положень розвитку системи навчання обдарованої учнівської молоді, успішна їх реалізація в системі освіти; наявність національної технології діагностики, відбору й навчання обдарованої учнівської молоді; широке використання в освітньому процесі продуктивних інформаційних технологій (дистанційне навчання, відео конференції, відео семінари, онлайн-навчання); більш прогресивний зміст навчання обдарованої учнівської молоді, що є складовою навчальних планів і програм і зосереджений у теорії, інформації до здобуття знань, ресурсному забезпеченні (навчальні плани, програми, підручники, посібники).

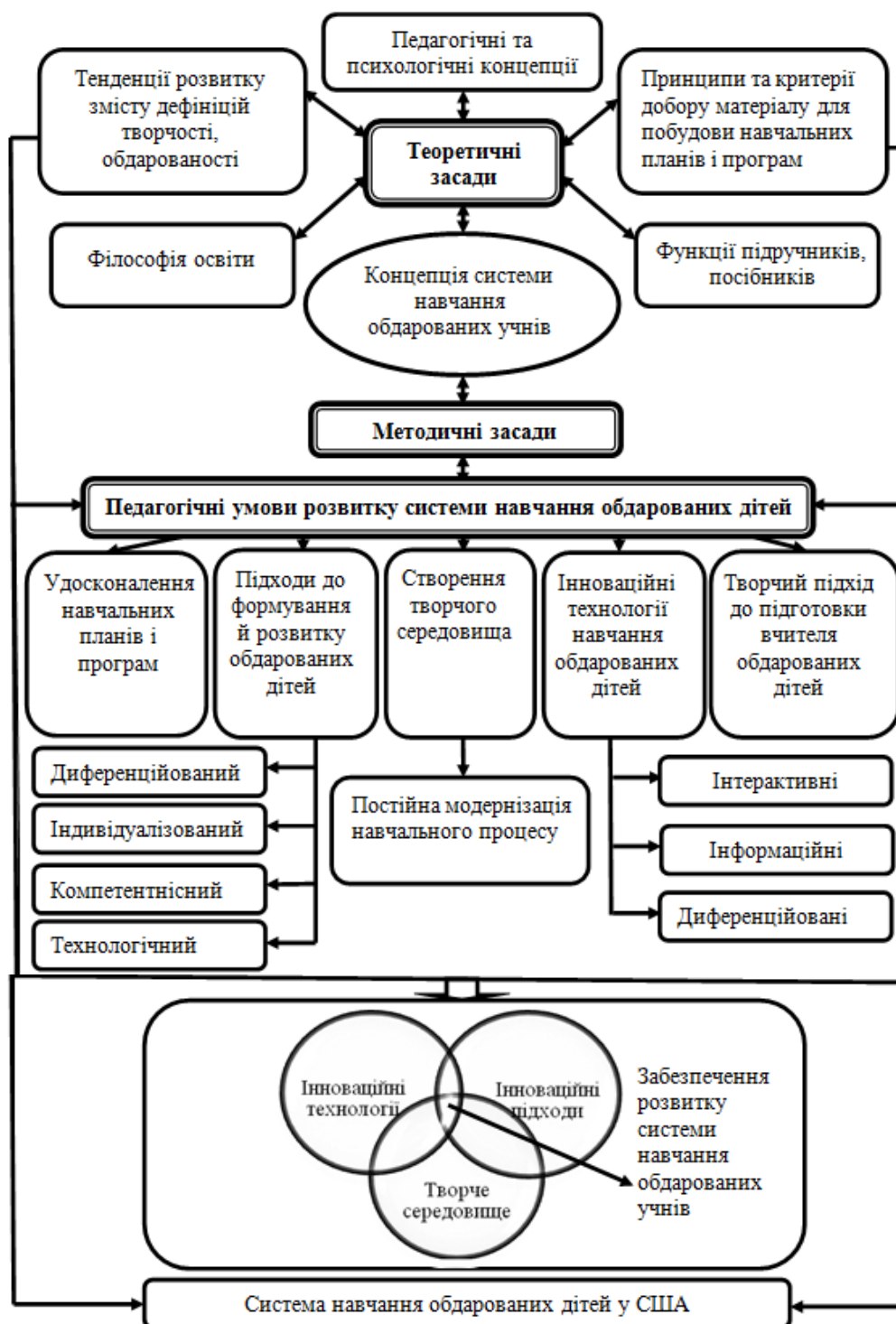

Рис. 1.1. Система освіти обдарованої учнівської молоді у США

Отже, розкрито основні освітні тенденції роботи з обдарованою учнівською молоддю у різних країнах світу. В Ізраїлі акцент ставиться на ранньому виявленні обдарованості і на максимальному розкритті індивідуальних особливостей учнівської молоді. У Польщі широко

функціонують психолого-педагогічні центри для вивчення рівня інтелектуального потенціалу учнівської молоді. Американські фахівці дотримуються думки про необхідність індивідуалізованого навчання та розробку спеціальних програм для обдарованої учнівської молоді. Найпоширенішими методами діагностики здібностей є спостереження; експертна оцінка; констатація рівня досягнутих успіхів; стандартизоване тестування.

На сучасному етапі реформування системи освіти в Україні надзвичайно важливим є питання пошуку й ідентифікації обдарованої учнівської молоді та методів її підтримки і супроводу, які слід використовувати для підготовки високоосвіченої, енергійної молоді людини, спроможної внести свій вклад у розвиток країни.

На сьогодні вже накопичено певний доробок для розвитку цілісної системи роботи з обдарованою учнівською молоддю. Разом із тим, в Україні відсутні окремі важливі державні механізми реалізації соціально-психологічного супроводу та підтримки обдарованої учнівської молоді, а саме: практика загальнодержавного тестування на обдарованість, обов'язкова спеціальна підготовка фахівців, які мають працювати з обдарованою учнівською молоддю, довгострокові державні навчально-виховні програми, програма раннього зарахування старшокласників до закладів вищої освіти тощо.

Досягненню мети зазначеної діяльності сприятиме доцільне залучення перспективних традицій, які успішно реалізуються в інших країнах; тому необхідність вивчення підходів зарубіжних дослідників і фахівців до супроводу і підтримки здібної та обдарованої учнівської молоді є нагальною потребою для подальшого використання інноваційних форм і методів роботи в національній системі освіти України.

У нормативних документах визначено вихідні концептуальні положення щодо модернізації освіти в Україні, які ґрунтуються на засадах Конституції України, Національної стратегії розвитку освіти в Україні, Національної

доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Державної програми «Вчитель» та ін. У згаданих документах наголошено на необхідності трансформації освітньої парадигми у дієву систему шляхом заміни репродуктивного стилю діяльності на творчий.

В українській науці вже є певні напрацювання стосовно роботи з обдарованими дітьми та молоддю. Так, з позицій нової філософії освіти окреслено домінуючі вимоги до стратегії роботи з обдарованими учнями (С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало та ін.) [126; 158; 203 та ін.]. Окремі психологічні аспекти проблеми дитячої обдарованості розглядають дослідники Г. Костюк, В. Моляко, О. Музика та ін. [201; 245 та ін.]. Дослідження О. Савченко, В. Семиченко, Л. Хомич [306; 314 та ін.] сприяють формуванню сучасних підходів до розв'язання завдань щодо роботи з обдарованими учнями. Наукові праці Н. Бібик, І. Зязюна, О. Сухомлинської [158 та ін.] присвячено підготовці творчого вчителя в історичному аспекті. Різним аспектам соціалізації та адаптації обдарованих учнів в Інтернет-середовищі присвячені праці А. Баханської, Л. Ткаченко, І. Якимової та ін. [72; 335 та ін.]. Проблему впровадження в закладах освіти нових педагогічних технологій навчання досліджують І. Бех, О. Пехота, О. Пометун, С. Сисоєва та ін. [74; 75; 283 та ін.] Зарубіжні технології підготовки вчителя та роботи з обдарованою молоддю вивчають А. Біда, Т. Бондар, М. Євтух, О. Золотарьова, С. Кириченко, Н. Ничкало та ін. [77; 78; 156; 157 та ін.].

Узагальнюючи досвід зарубіжних країн, доходимо висновку, що для розвитку системи освіти України перспективними можуть бути такі пропозиції:

- запровадження постійної спеціальної підготовки фахівців до роботи з обдарованою учнівською молоддю – вдосконалення не лише професійних знань та вмінь, а й творчих навичок, вміння виявляти обдаровану учнівську молодь, використовувати індивідуальний підхід, необхідність опанування

спеціальними навчальними методиками, знання психології обдарованості (з досвіду Ізраїлю);

- створення психолого-педагогічних центрів для обов'язкової діагностики індивідуально-психологічних особливостей обдарованої учнівської молоді (з досвіду Польщі);

- удосконалення нормативно-правових документів щодо розвитку системи освіти обдарованої учнівської молоді, а саме розробку сучасних концептуальних положень обдарованості для розвитку системи освіти обдарованої учнівської молоді, закріплення їх у стандартах для обдарованої учнівської молоді і у стандартах підготовки фахівців-наставників для обдарованої учнівської молоді (з досвіду США).

Отже, сучасні тенденції розвитку національної системи освіти потребують оновлення змісту й методики роботи з обдарованою учнівською молоддю. Однією з умов успішного розв'язання проблеми роботи з обдарованою учнівською молоддю є об'єктивний аналіз світового досвіду з метою трансформації кращих його надбань для вдосконалення практики супроводу і підтримки обдарованої учнівської молоді в Україні.

Висновки до розділу

У розділі розглянуто проблему вивчення феномену соціалізації обдарованої особистості у соціально-історичному та соціально-психологічному вимірах; розкрито особливості соціального розвитку обдарованої учнівської молоді у суспільстві інформаційних технологій; проведено аналіз світового та вітчизняного досвіду роботи з обдарованою учнівською молоддю у дискурсі її соціалізації.

Проаналізовано зміст основних концепцій і моделей соціалізації особистості. Показано, що в *адаптивній концепції* цього феномену (Дж. Дьюї, В. Кукартц, Р. Лафон, Р. Мертон, Т. Парсонс та ін.) соціалізація розкривається як адаптація, пристосування до середовища і відбувається завдяки дії психологічних механізмів пізнання та засвоєння цінностей (Т. Парсонс), а соціалізована особистість домагається повного збігу соціальних та особистих цінностей (Дж. Дьюї); у *рольовій концепції* (Е. Дюркгейм, К. Ленгтон, Дж. Мід та ін.) соціалізація – це «олюднення» під впливом виховання, інтеграція особистості у соціум через освоєння нею системи соціальних ролей, через вплив покоління дорослих на покоління молодих; у *критичній концепції* (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.) соціалізація розкривається через процес самоактуалізації та самореалізації Я-концепції, а особистість сприймається як саморозвивальна система, продукт самовиховання; у *когнітивній концепції* (Л. Колберг, Ж. Піаже та ін.) соціалізація визначається як процес адаптації до соціального середовища, який полягає в тому, щоб дитина, досягнувши певного рівня когнітивного розвитку, ставала здатною до співпраці з іншими людьми; у *концепції соціального навчання* (А. Бандура, У. Бронфенбренер та ін.) соціалізація – це процес моделювання чи навчання через спостереження за оточуючими, у результаті чого закладаються моделі поведінки; у *психоаналітичній концепції* (Е. Еріксон, Дж. Уайтінг, З. Фрейд, Х. Хартман, Л. Чайлд та ін.) проблеми соціалізації розглядаються в поняттях упокорення імпульсів та спрямування

їх у соціально зручні форми; у *психодинамічній концепції* (К. Левін, Ф. Хайдер та ін.) механізм соціалізації такий, що сила спеціально організованого виховного бар'єру у кожному конкретному випадку залежить від характеру самої дитини, її потреб, домагань та від того, як ці особисті сили проєктуються у її індивідуальному життєвому просторі.

Показано, що до системної концепції соціалізації (В. Циба) належить регулятивно-детерміністська теорія особистості, згідно з якою соціалізація – це набуття людиною (тобто формування сфери свідомості в її психічній системі) соціогенних параметрів (соціогенних потреб, соціальних настанов тощо) під соціальним впливом для уможливлення її життєдіяльності як особистості в соціальних структурах різних соціальних інституцій.

Визначено, що соціалізація обдарованої особистості – це процес набуття, результат засвоєння й активного відтворення соціального досвіду, знань, цінностей, компетентності, спеціальних навичок, системи соціальних ролей, зв'язків і відношень в умовах невизначеності, варіативності, багатоманітності принципів організації та видів діяльності; процес систематизації, конструювання, інтегрування образу світу, частиною якого є уявлення про себе як частину цього світу; процес формування соціальності та соціальної лабільності як результату соціалізації, де здійснюється творчість особистості, її самовизначення. Процес соціалізації обдарованої особистості зумовлений, з одного боку, складною системою різнорівневої соціальної детермінації, з іншого, – її віковими та індивідуальними особливостями; носить міждисциплінарний характер і вимагає розробки нових методів для його всебічного теоретичного та емпіричного вивчення в онто- та соціогенезі (Є. Гейко, Н. Добровольська, В. Камишин, Т. Комар, Л. Пілецька та ін.)

Узагальнено, що соціалізація обдарованої особистості може відбуватись як в умовах виховання та навчання, тобто її цілеспрямованого формування, так і в умовах стихійного впливу на неї. У цьому аспекті особливої уваги потребує процес соціалізації обдарованої учнівської молоді, спроможної

забезпечити вагомий внесок у розвиток країни як інтелектуально-творчий потенціал держави.

Наголошується, що середовище, в якому відбувається навчання і виховання обдарованої учнівської молоді, істотно змінилося, а основним агентом стихійної соціалізації стають інформаційно-комунікаційні технології, найдоступнішою з яких є Інтернет і контент Інтернет-простору, який, завдяки спеціально створеним й використовуваним засобам організації і подачі цього контенту, стає більш переконливим й привабливим в умовах вибору між реальністю і віртуальним світом (О. Блискун, В. Москаленко, Н. Олексюк, Л. Найдьонова та ін.).

Констатовано, що розвиток інформаційного суспільства створює суттєві загрози фундаментальним механізмам самоорганізації «Я» особистості. Відбувається втрата самоідентифікації внаслідок захоплення нав'язуваними ідентичностями віртуального світу ігрової та іншої продукції, широко пропонованої в Інтернет-середовищі (О. Лісовий, К. Мілютіна та ін.).

Показано, що можливості Інтернет-технологій відкривають й нові вектори у набутті соціального капіталу: це й підвищення довіри, й навчання соціальним нормам – спілкування, співробітництво, поінформованість, а також активна участь у спільних діях. При цьому світосприйняття обдарованої учнівської молоді, її інформаційне світобачення має формуватися за рахунок не заперечення, не відторгнення, а навпаки, – застосування Інтернет-технологій у навчально-виховному процесі і забезпечення цілеспрямованого, керованого процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Зокрема, Інтернет-простір з його численними сайтами-«бібліотеками», соціальними мережами, функціональними додатками допомагає обдарованій молодій людини подолати можливі форми відчуження, які вона не може «переступити» у реальному житті (Н. Дідик, Л. Онуфрієва, О. Чеканська та ін.). У цьому процесі важливою є роль фахівця (психолога, педагога, наставника), який саме завдяки новітнім технологіям має усі можливості для залучення

обдарованої учнівської молоді до творчої діяльності, комунікативних проєктів, розвитку її креативності тощо, з урахуванням індивідуальних здібностей і особливостей кожної обдарованої особистості.

Підкреслено, що масштабність застосування інформаційних технологій, зокрема Інтернету, постійно розширює сфери діяльності у ньому обдарованої учнівської молоді – від спілкування до власної творчості. Оскільки це охоплює і соціальну, і культурну сферу сучасного суспільства, то вимагає постійної уваги й контролю з боку «уповноваженого соціалізатора», тобто закладів освіти. Саме тому, з метою забезпечення успішної соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема в Інтернет-середовищі, необхідно своєчасно здійснювати системний соціально-психологічний супровід цього процесу, мета якого полягає, передусім, у створенні в межах Інтернет-простору освітньої взаємодії та максимально сприятливих умов для особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді.

У зв'язку з цим, вважаємо перспективним аналіз зарубіжного досвіду роботи з обдарованою учнівською молоддю в системі освіти Ізраїлю, Польщі, США та інших країн для вдосконалення національної системи освіти в Україні та можливої подальшої трансформації кращих його надбань в освітянську практику України.

Розкрито основні тенденції роботи з обдарованою учнівською молоддю у різних країнах світу. З'ясовано, що в Ізраїлі акцент ставиться на ранньому виявленні обдарованості і на максимальному розкритті індивідуальних особливостей учнівської молоді. У Польщі широко функціонують психолого-педагогічні центри для вивчення рівня інтелектуального потенціалу учнівської молоді. Американські фахівці дотримуються думки про необхідність індивідуалізованого навчання та розробки спеціальних програм для обдарованої учнівської молоді. Серед важливих стратегій побудови процесу навчання виокремлюють: збагачення, пришвидшення, дослідження (Exploration Strand), удосконалення (Modification Strand), розширення (Extension Strand), проблемне навчання.

Узагальнюючи зазначений досвід у дискурсі процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, визначено, що для забезпечення його успішності та розвитку системи освіти України перспективним можна вважати: запровадження постійної спеціальної підготовки фахівців до роботи з обдарованою учнівською молоддю – вдосконалення не лише професійних знань та вмінь, а й творчих навичок, вміння виявляти обдаровану учнівську молодь, використовувати індивідуальний підхід, необхідність опанування спеціальними навчальними методиками, знаннями з психології обдарованості (з досвіду Ізраїлю); створення психолого-педагогічних центрів для обов'язкової діагностики індивідуально-психологічних особливостей учнівської молоді з метою виявлення її обдарованості (з досвіду Польщі); удосконалення нормативно-правових документів щодо розвитку системи освіти обдарованої учнівської молоді, а саме розробки сучасних концептуальних положень обдарованості для розвитку системи освіти обдарованої учнівської молоді, закріплення їх у стандартах для обдарованої учнівської молоді і у стандартах підготовки фахівців-наставників для обдарованої учнівської молоді (з досвіду США).

Проте, попри значні здобутки вчених та світовий досвід, єдина концепція соціалізації обдарованої учнівської молоді наразі не створена, а актуальність дослідження специфіки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму та її супроводу у цьому процесі визначається не лише запитом психологічної практики, а й необхідністю переосмислення проблеми у контексті сучасних теоретико-методологічних позицій соціальної психології.

Основні положення розділу відображено у таких публікаціях авторки: [10; 17; 26; 29; 30; 39; 42; 45; 46; 48; 51; 53; 61; 133; 135; 163; 172; 411].

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

2.1. Концептуалізація проблеми обдарованості учнівської молоді у соціально-психологічній парадигмі процесу її соціалізації

Насамперед, зазначимо, що як самостійну галузь психологічної науки, психологію обдарованості вперше виділив німецький психолог В. Штерн. Він розглядав обдарованість як загальну здібність індивіда свідомо спрямовувати своє мислення на нові вимоги, здібність психічного пристосування до нових завдань і умов життя, до різких змін у житті. Обдарованість, на думку вченого, також виражає внутрішні задатки і можливості особистості.

У соціально-психологічному визначенні про особистість здібності й обдарованість є важливими складовими її загальної структури. Під феноменом обдарованості треба розуміти певні інтелектуальні задатки, пам'ять з її численними підвидами. При цьому загальна обдарованість визначається як придатність до широкого кола діяльностей або поєднання здібностей, від яких залежить успішність різної діяльності, а структура розвинутої обдарованості охоплює такі підструктури, як висока пізнавальна активність, що спирається на високий рівень сенсорних і інтелектуальних процесів; творча інтерпретація пізнавального досвіду; емоційна захопленість діяльністю тощо [294 та ін.].

Феномен обдарованості учнівської молоді цікавить багатьох фахівців – психологів, педагогів, соціологів. На сучасному етапі розвитку наукового знання проводять масштабну роботу, що спрямована на вивчення окремих ознак обдарованості учнівської молоді (рефлексії, домінантної пізнавальної мотивації, творчої активності), а також структури і динаміки розвитку обдарованості учнівської молоді загалом [124; 125; 134; 136; 139; 193; 277; 370; 412; 432 та ін.].

Зауважимо, що впродовж останнього десятиліття обдарованість учнівської молоді стала предметом наукового аналізу багатьох молодих учених. Це сприяло створенню при Національній академії педагогічних наук України окремого підрозділу – Інституту обдарованої дитини.

В Інституті обдарованої дитини виокремлено провідні напрями, за якими виконуються науково-дослідні роботи, зокрема філософське підґрунтя природи дитячої обдарованості; діагностика обдарованості; проєктування розвитку обдарованої особистості; виявлення обдарованості у дошкільному віці; психолого-педагогічна підтримка та супровід обдарованих учнів та ін. [223; 224; 225; 364 та ін.].

Науковці Інституту у рамках прикладних і фундаментальних досліджень вивчають готовність обдарованих старшокласників до професійного самовизначення та, з метою підвищення ефективності педагогічного пошуку обдарованих учнів, розробляють портфоліо для обдарованих учнів (М. Мельник) [236].

Особливий інтерес становлять результати дослідження інновацій у сучасних закладах освіти, а саме використання Інтернет-технологій в освітньому процесі (Л. Ткаченко) [336; 338]. Наразі Л. Ткаченко досліджує готовність учнівського й учительського контингенту до соціалізації старшокласників засобами Інтернет-технологій [336].

У цьому ж напрямі на увагу заслуговують наукові розвідки інших вчених [135; 163; 172; 234 та ін.]. Було розроблено проєкти інтерактивної підтримки обдарованих учнів; проводяться науково-практичні заходи для

учасників експерименту та інших зацікавлених осіб; обґрунтовано методичний інструментарій діагностики компонентів соціалізації обдарованих в Інтернеті; здійснюється психолого-педагогічна підтримка обдарованих учнів в Інтернет-середовищі.

Як зазначалося вище, Інтернет має значний виховний потенціал, однак, разом із тим, несе в собі й певні ризики. З огляду на це, важливо навчити обдарованих учнів відокремлювати світ віртуальної дійсності від реальної, зрозуміти значущість реального життя в оточуючому соціумі, навчити конструктивно використовувати можливості та ресурси Інтернету, правила безпеки в Інтернеті, формувати культуру спілкування в соціальних мережах. Важливим питанням постає також просвіта батьків у цьому напрямі діяльності [98; 100; 111; 129; 150; 175 та ін.].

Зазначені дослідження засвідчують, що обдарована учнівська молодь потребує соціально-психологічного супроводу. Для його надання, передусім, потрібно визначити, якого саме супроводу вона потребує. У контексті розв'язання проблеми підбору відповідного супроводу важливого значення набуває визначення певних ознак обдарованості.

Наразі не існує єдиного універсального, визнаного та прийнятого всіма науковцями визначення поняття «обдарованість». Обдарованість є складним і багатогранним явищем, якому неможливо дати чітке визначення, а отже, існує багато підходів та визначень поняття «обдарованість».

Розв'язання проблеми визначення обдарованості постає неможливим без ознайомлення з досвідом попередніх поколінь, адже це дає змогу проаналізувати погляди багатьох науковців щодо визначення обдарованості, а також здобутки дослідників у різні епохи та на різних етапах становлення цієї проблеми.

Значним досягненням американських учених у розробленні проблеми обдарованості було те, що визначення «обдаровані діти» мало розвиток від кількісного показника, який охоплював лише 1-1,5% дітей одного віку, до

більш широкого, який розглядав потенціал дітей у різних корисних галузях діяльності та нараховував 15-20% дітей однієї вікової групи.

Упродовж століть видатні науковці використовували різні терміни для найменування незвичайних дітей. Такі вчені, як Г. Хілдрет, Т. Генрі та ін. у своїх працях, присвячених аналізу цього питання, зазначали, що до початку ХХ ст. термін «кмітливий» найчастіше вживали як антонім до слова «нерозумний» [399 та ін.].

Також досить поширеним був вислів «шкільна кмітливість». Іноді таких дітей називали «особливо розумними», «діти з незвичайним інтелектом» та «ненормально розумними». Хоча термін «обдарована дитина» широко не використовувався, однак його можна знайти в деяких доповідях періоду 1912-1913 років [400 та ін.].

Першим, хто почав вживати термін «обдарований» (gifted) як стандартне визначення надзвичайних здібностей, був Г. Віпл. Науковець використав його в «Енциклопедії освіти», де чітко визначив, що обдарованим є той, хто володіє високими розумовими здібностями та має академічні досягнення, які визначають природу обдарованості [451]. До того ж, одним з найбільш відомих варіантів визначення обдарованості є спроба Дж. Рензуллі. Автор вважає, що обдарованість передбачає взаємодію трьох базових груп людських особливостей – ці особливості знаходяться на високому рівні загальних здібностей, виконання завдань і креативності. Обдаровані та талановиті діти – це ті, хто мають або здатні розвивати поєднання цих особливостей і використовувати їх у будь-якій сфері людської діяльності. Діти, які мають такі особливості або здатні розвивати взаємодію між цими трьома групами, вимагають значного розмаїття можливостей для навчання, яке відрізняється від звичайних програм [426; 427].

Застосування терміну «обдарованість» викликає багато суперечок, особливо, коли його розуміють як певну (генетично обумовлена) винятковість. Хоча це розуміння допустиме та справедливе, є й інше обґрунтування, що висвічує інший аспект проблеми обдарованості. Мозок

людини має здатність до творчості. Це може розглядатися як найбільший дар природи, і в цьому контексті «обдарованість» постає не як винятковість, а як «потенціал», «дар», наявний у кожного. Розуміння цього важливо не лише для виявлення дидактичних аспектів проблеми навчання та супроводу обдарованої учнівської молоді, а й для побудови дидактичної системи, орієнтованої на розвиток людського потенціалу загалом.

Серед сучасних концепцій обдарованості популярною є концепція, розроблена одним з відомих фахівців в області навчання обдарованих дітей – Дж. Рензулі. Згідно з його теорією, обдарованість є поєднанням трьох характеристик: інтелектуальних здібностей (що перевищують середній рівень), креативності та наполегливості (мотивації, орієнтованої на певну задачу) [426].

Від початку роботи в галузі обдарованості та до реальних змін американської школи пройшло майже десятиріччя. Ефективному та стрімкому розвитку роботи в цьому напрямку заважали два чинники, а саме: думка про те, що обдаровані учні не потребують підтримки, а також низький рівень підготовки фахівців. Дослідниками США було накопичено багатий досвід щодо: досягнення позитивних результатів у галузі діагностичного тестування; розробки методик навчання обдарованих дітей; створення відповідних навчальних програм; спеціальної підготовки кадрів. У цій діяльності беруть участь Міністерство освіти та науки США, чимало університетів і коледжів, місцеві органи освіти, громадські організації.

У контексті вивчення питання обдарованості в Україні варто зазначити, що у вітчизняних дослідженнях також не можна знайти універсального визначення поняття «обдарованість». Проте, існують визначення, які намагаються надати більш чіткого розуміння цьому поняттю. Серед них можна назвати тлумачення, подані науковцями Н. Добровольською, В. Моляко та ін., які займалися розробленням проблеми обдарованості [134; 136; 137; 245 та ін.].

Дослідники розглядають обдарованість як наявність загальних здібностей, які зумовлюють широту можливостей людини, рівень і своєрідність її діяльності, розумовий потенціал, цілісну індивідуальну характеристику пізнавальних можливостей і здібностей до навчання [124; 125; 134; 136; 193; 245; 277 та ін.].

Головними ознаками обдарованості учнівської молоді є підвищене прагнення до навчання, більш швидкий темп просування та більш виражені творчі прояви за рівних умов.

На основі багаторічних досліджень В. Моляко пропонує таке тлумачення: «Обдарованість є однією з найважливіших вищих психічних підсистем упровадження системи «людина – світ». Головні функції обдарованості полягають у максимальному пристосуванні до світу й оточення, а також знаходження розв'язку випадків, коли створюються нові, непередбачені проблеми, які вимагають саме творчого підходу...» [245, с. 3].

Обдарованість визначають й як системну якість неподільних функціональних систем, що реалізують різні психічні процеси, включені до функціональної системи діяльності. Натомість обдарованість визначається як індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

Цікавими у зазначеному контексті є дослідження учених, які займалися вивченням проблеми концептуальних моделей обдарованості, серед яких Г. Костюк, В. Москаленко, В. Циба та ін. [201; 246; 354 та ін.]. Зокрема, стверджувалося, що обдарованість є багатозначним поняттям і вказувалося на багатоаспектність проблеми її вивчення. Обдарованість розглядалася як якісне своєрідне поєднання здібностей, що забезпечує успішне виконання дій; як загальні здібності; розумовий потенціал або інтелект; комплекс природних задатків; талановитість. Вважалося, що обдарованість виявляється в схильності до праці та/або потребі займатися певним видом діяльності. З-поміж українських учених цій проблемі присвятили свої праці також

В. Войтко, С. Гончаренко, О. Кульчицька, Л. Липова, В. Моляко та ін. [126; 207; 219; 245; 292 та ін.].

У контексті психосоціального розвитку необхідно зауважити, що обдарованій і талановитій молоді властиві такі якості: високо розвинене відчуття справедливості, що виникає досить рано; особисті системи цінностей, які в обдарованій учнівській молоді дуже широкі – гостре сприйняття суспільної несправедливості, високі вимоги до себе й оточуючих; яскрава уява, що породжує неіснуючих (уявних) друзів, бажаного брата або сестру та цілі фантастичні світи; почуття гумору, що є важливою якістю для внутрішньої рівноваги.

Талановита учнівська молодь обожає гру слів, часто вбачаючи гумор там, де однолітки його не помічають. Саме гумор може бути тим амортизатором для тонкої психіки, що потребує захисту від впливів, які можуть завдати оточуючі. Окрім цього, для обдарованої учнівської молоді зазвичай характерні перебільшені страхи, оскільки вона здатна уявити багато небезпечних наслідків. Обдарована учнівська молодь може страждати від певного соціального неприйняття її з боку однолітків, що призводить до формування негативного сприйняття себе, що було підтверджено багатьма дослідженнями [406].

Обдарованість молоді людини – це досить стійкі особливості саме індивідуальних проявів незвичайного інтелекту, який з віком лише зростає.

На засадах вищезазначеного можна визначити, що обдарованість і талант – цілісні багатоаспектні поняття. Переважно вони є вродженими здібностями, які можуть розвиватися за певних умов. Обдарованість є станом таланту, тобто мірою його вираження.

Сучасні дослідження підтверджують, що гармонійність у розвитку різних сторін психіки обдарованої молоді людини є відносною рідкістю. Частіше можна спостерігати нерівномірність, односторонність розвитку, яка не лише залишається протягом усього життя, а й поглиблюється, іноді породжуючи певні психічні проблеми.

Отже, обдарована учнівська молодь у процесі розвитку піддається особливому ризику. Нижче наведені деякі з них.

Труднощі контактів з однолітками. Пошук об'єкта, у якого є нова інформація, зазвичай, більш дорослого. Згідно з результатами проведених досліджень, визначають рівень соціально оптимального інтелекту у 125-155 балів за Векслером, що забезпечує його власника здатністю до розуміння людей і ситуації. За меншого рівня коефіцієнта інтелекту складніше вдається розуміти ситуацію та будувати власну поведінку найбільш адекватним чином, а за більш високого рівня – спілкування може різко порушуватися.

Десинхронізація спілкування полягає в тому, що в разі випередження розвитку окремих функцій обдарована дитина в інших відносинах (інших аспектах життя) не лише відрізняється від однолітків, а й навіть поступається їм (порушення дрібної моторики тощо).

Дислексія – слабкий розвиток мовлення.

З огляду на названі ризики та труднощі, може запускатися такий патологічний механізм: низький рівень навчання – втрата навчальної мотивації – непотрібність здібностей – втрата інтересу до закладу освіти – занурення у власні проблеми – утрата обдарованості – поглиблення в асоціативну поведінку (не завжди). Саме за таким механізмом розвивається прихована обдарованість.

Так, Л. Халінгуорт зробила значний внесок у розуміння проблем, які постали перед обдарованою учнівською молоддю, класифікувавши їх.

Неприятність до закладу освіти. Таке ставлення часто виникає тому, що навчальна програма є нудною й нецікавою для обдарованої учнівської молоді. Порушення у поведінці обдарованої учнівської молоді можуть виявлятися в тому, що навчальний план не відповідає її здібностям.

Ігрові інтереси. Обдарованій учнівській молоді подобаються складні ігри, але нецікавими здаються ті, якими захоплюється більшість однолітків. Це є причиною ізоляції обдарованої учнівської молоді.

Конформність. Обдарована учнівська молодь відхиляє стандартні вимоги, а тому не схильна до конформізму, особливо якщо ці стандарти йдуть всупереч з її інтересами або здаються безглуздими.

Занурення у філософські проблеми. Для обдарованої учнівської молоді характерно замислюватися над такими явищами, як смерть, загробне життя, релігійні вірування та філософські проблеми, більшою мірою, ніж для пересічної молоді людини.

Невідповідність між фізичним, інтелектуальним і соціальним розвитком. Обдарована учнівська молодь часто віддає перевагу спілкуванню з особами більш старшого віку. Через це їй іноді важко ставати лідерами, оскільки вони поступаються більш дорослішим у фізичному (якщо йдеться про інтелектуальну обдарованість) та розумовому розвитку (якщо говорити про психомоторну або спортивну обдарованість) [403].

Цей список продовжив дослідник Дж. Уйтмор, який вивчав причини вразливості обдарованої учнівської молоді. Науковець додатково виокремив такі чинники: прагнення до досконалості (перфекціонізм); відчуття незадоволеності; нереалістичні цілі; надчутливість; потреба в увазі дорослих; нетерпимість [452].

Однак, на нашу думку, важливим аспектом питання обдарованості є також проблема криз обдарованості. Сутність цієї проблеми полягає в тому, що знання цих криз, причин їхньої появи, закономірностей проходження та прогнозу розвитку може бути корисним і для теоретиків, і для практиків.

Знання про кризи обдарованості й особливості розвитку обдарованої особистості в період кризи надає змогу здійснювати ефективний супровід процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді або, принаймні, не допускати помилок під час педагогічного процесу.

Зазвичай ці помилки базуються на трьох міфах: обдарованість завжди проявляє себе у творчому продукті; обдарованість потрібно розвивати; сучасна освіта знає як працювати з обдарованою учнівською молоддю.

Чимало авторів підкреслюють нерівномірну динаміку розвитку обдарованості учнівської молоді. Феномен «зникнення», «згасання» обдарованості давно цікавить психологів-практиків [181 та ін.].

Низка психологічних досліджень і спеціальні спостереження засвідчують, що обдарована учнівська молодь загалом більш благополучна: не має проблем у навчанні, краще спілкується з однолітками, швидше адаптується до нових умов [124; 125; 134; 136; 193; 277 та ін.].

Однак у неї можуть виникати проблеми, якщо не враховувати її підвищені можливості: навчання стає досить легким або немає умов для розвитку творчих здібностей. Найчастіше виникають проблеми у таких сферах, як спілкування, соціальна поведінка; дислекція; емоційний розвиток; десинхронізація розвитку; фізичний розвиток; саморегуляція; відсутність творчих проявів; труднощі професійної орієнтації; дезадаптація [81; 92; 151 293 та ін.].

Отже, аналіз представлених наукових джерел підтверджує, що проблема обдарованості учнівської молоді залишається актуальною темою досліджень для багатьох науковців. Маловивченим постає питання системного соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді.

Це зумовлено, з одного боку, неадекватним ставленням до себе, що породжує невпевненість чи тривожність або самовпевненість, а з іншого – недоліками саморегуляції, типовим виявом якої є неорганізованість, що може виявляється у різних видах і формах. Найчастіше проблеми виникають в обдарованих учнів у сфері визначення цілей саморозвитку і вибору засобів самовиховання. Головна проблема полягає у нестачі волі в реалізації задуманого.

Вирішення означеної проблеми більш оптимально здійснюється за реалізації концепції соціально-психологічного супроводу обдарованої учнівської молоді. Головне завдання фахівців – ввести особистість обдарованої дитини в режим саморозвитку, на всіх вікових етапах

підтримувати і стимулювати цей режим, формувати віру в себе, забезпечувати інструментарієм її саморозвиток.

Можна визначити такі переваги підтримки саморозвитку особистості обдарованого учня: можливість слідувати за природним розвитком обдарованої учнівської молоді, зважати лише на вікові закономірності й на особистісні досягнення, в яких закріплені зусилля, докладені для просування вперед; визнання безумовної цінності внутрішнього світу кожної обдарованої особистості, пріоритетності потреб, цілей та цінностей саморозвитку; дорослий не є тим, до кого може звернутися обдарована дитина (деякі діти не можуть зробити жодного кроку або до останнього класу виконують домашні завдання разом з батьками). Дорослий спонукає дитину до знаходження та прийняття самостійних рішень, допомагає брати необхідну міру відповідальності, тобто створює необхідні умови для саморозвитку, здійснення особистісного вибору.

Науковці давно спростували традиційну думку про те, що обдарована дитина – це дитина, яка успішна у навчанні (відмінник) [64; 79; 103; 197 та ін.].

У спеціальній літературі специфічні особливості обдарованої учнівської молоді докладно описано (А. Карне, Ф. Монкс, К. Текекс, Л. Халінгуорт та ін.). Важливою особливістю обдарованих вважають незбалансованість розвитку особистості: випередження однолітків в інтелектуально-творчому плані, що часто може поєднуватися з середнім рівнем психосоціального або фізичного розвитку.

Серед проблем навчання обдарованої учнівської молоді можна виділити дві стратегічні: перша – не важливо, чи буде обдарована дитина випереджати однолітків у підлітковому та юнацькому віці, чи стане потім видатним фахівцем, головною потребою є навчання дитини відповідно до темпу, що їй доступний; друга – потреба шукати можливості для підтримки рівня й темпу розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації [85; 162; 184; 242 та ін.].

Саморозвиток обдарованої учнівської молоді може бути реалізований за таких умов: своєчасна діагностика можливостей, адекватний зміст навчання, впровадження особистісно орієнтованої та розвивальної технологій, соціально-психологічний супровід учня, активна професійна діяльність фахівця, використання Інтернет-середовища для розвитку, освіта та соціалізації обдарованої учнівської молоді [230; 232; 239; 284; 300 та ін.].

На думку науковців, виявлення обдарованої учнівської молоді, яка володіє непересічними здібностями, є складною проблемою. Однак, дотримуючись загальноприйнятої типології обдарованості у науці, виокремлюють: інтелектуальну, творчу, академічну та соціальну обдарованість, як провідні її види [219 та ін.].

Упровадження системи соціально-психологічного супроводу створює умови для забезпечення власної навчальної діяльності обдарованої учнівської молоді, урахування і розвитку індивідуальних особливостей. Головним у цьому питанні є спосіб навчання, що сприяє розвитку внутрішніх механізмів особистісного саморозвитку обдарованої учнівської молоді, її інтелектуальних здібностей, успішної соціалізації у соціумі [226; 241; 275; 277; 317; 318; 356; 367; 368 та ін.].

Багато зарубіжних науковців та фахівців у галузі навчання обдарованої учнівської молоді вважають доцільним та необхідним проходження спеціалізованого практичного стажування фахівців щодо професійної діяльності з обдарованою учнівською молоддю. Готовність фахівця працювати з обдарованою учнівською молоддю передбачає наявність у нього теоретичних знань і практичного досвіду. Основним елементом спеціальної підготовки фахівця є його стажування, де обдарована учнівська молодь становить лише частину загального учнівського колективу.

Дослідники і фахівці в галузі підготовки кадрів для навчання обдарованої учнівської молоді розробили низку положень щодо знань та навичок, якими повинні володіти фахівці. Ці положення є основою для розроблення програми їх підготовки.

Підвищений інтерес сучасної психології до проблеми навчання обдарованої учнівської молоді, запит суспільства на високий рівень освіти дають підстави для розробки та реалізації програм підготовки фахівців для системи навчання обдарованої учнівської молоді [242; 315; 321; 322; 327; 328; 333; 349; 355 та ін.].

З огляду на наукові уявлення, що сформувалися в галузі психології обдарованості, можна передбачити, що у програмі теоретичної підготовки фахівців до діяльності з обдарованою учнівською молоддю необхідно розглянути низку питань, які стосуються цієї проблеми. Серед них можна виділити такі: закономірності розвитку обдарованої учнівської молоді та особливості прояву ознак обдарованості (загальної та її видів); методи виявлення обдарованості та організація діагностичного обстеження обдарованої учнівської молоді; концептуальні моделі, що можливо використовувати під час розробки навчальних програм для обдарованої учнівської молоді; урахування результатів обстеження обдарованої учнівської молоді у процесі складання освітньої навчальної програми; основи диференційованого та індивідуалізованого підходів до складання навчальних програм; умови ефективної взаємодії батьків і вчителів з обдарованою учнівською молоддю; вибір методів навчання у професійній діяльності з обдарованою учнівською молоддю; розвиток і стимулювання інтересів, інтелектуальних і творчих здібностей обдарованої учнівської молоді; афективний (емоційний) та соціальний розвиток обдарованої учнівської молоді; вимоги до особистості фахівця, який працює з обдарованою учнівською молоддю.

Сформований у вітчизняній та зарубіжній практиці досвід підтверджує, що фахівці відчують значні труднощі у побудові оптимальних взаємовідносин з обдарованою учнівською молоддю, а також дефіцит практичних і теоретичних знань, необхідних для модифікації та індивідуалізації наявних освітніх програм.

Проблему підготовки фахівців для роботи з обдарованою учнівською молоддю розглядають як важливу. Серед якостей, необхідних такому фахівцю, мають бути наявні чуйність, доброзичливість, високий рівень інтелектуального розвитку, оптимістичне ставлення до дійсності, почуття гумору, позитивна «Я-концепція», особистісна зрілість, емоційна стабільність.

Практична реалізація освітніх проєктів, що стосуються проблеми обдарованості, передбачає не лише проведення теоретичних та експериментальних досліджень, а й виконання широкого спектру робіт з виявлення та розвитку обдарованої учнівської молоді на всіх етапах навчання [106; 109; 273; 287; 288 та ін.]. Професійна діяльність фахівця з обдарованою учнівською молоддю містить первинну ідентифікацію, вибір форм навчання, розробку навчальних програм, їх оцінювання та індивідуалізацію. Це складний, динамічний, безперервний процес. Він потребує фундаментальних знань у сфері психології обдарованості від адміністрації установи та вчителів, співпраці з психологами, фахівцями та адміністрацією інших освітніх установ і батьками.

Від фахівця потрібно постійне поповнення знань, вдосконалення майстерності, гнучкість, вміння відмовитися від творчої знахідки, якщо у певній ситуації вона «працює» неефективно. Фахівець, який працює обдарованою учнівською молоддю має бути готовим вступити у процес постійного саморозвитку разом з нею.

Серед вимог, яким має відповідати фахівець, що працює з обдарованою учнівською молоддю виокремлюють [73; 101; 104; 114; 161; 178; 183 та ін.]: доброзичливість та чуйність; знання, відчуття потреб та інтересів обдарованої учнівської молоді, вивчення її психологічних особливостей; наявність позитивного досвіду спілкування з обдарованою учнівською молоддю; високий рівень інтелектуального розвитку; широке коло інтересів та вмінь; оптимізм, почуття гумору, але без схильності до сарказму; здоров'я та життєстійкість; творчі здібності, гнучкість та постійне

самовдосконалення; наявність спеціальної післядипломної підготовки для діяльності з обдарованими дітьми і готовність до подальшого набуття знань.

Обдаровану учнівську молодь відрізняє виняткова успішність навчання. Ця риса пов'язана зі значною швидкістю опрацювання та засвоєння інформації. Разом із тим, такі учні можуть швидко втрачати інтерес до щоденних монотонних занять. Для них важливі принципові речі, значний об'єм навчального матеріалу. Працювати з ними цікаво, але важко; вони вимагають особливого підходу та системи навчання.

Важливою складовою організації соціально-психологічного супроводу особистісного саморозвитку обдарованої учнівської молоді є забезпечення висококваліфікованої індивідуальної та консультативної допомоги й для батьків та вчителів. Батькам потрібно надавати необхідну інформацію про перспективи розвитку учня, його сильні та слабкі сторони, підтримку, необхідну в певний період. Необхідно також враховувати, що за раціональною та ефективною організацією навчально-виховного процесу неможливо передбачити виникнення особистісних проблем в учасників освітнього процесу, які потребують допомоги психолога.

У суспільстві сформувалося уявлення про обдаровану учнівську молодь, що містить узагальнений, стереотипний характер і не містить зарозумілих обставин, індивідуальних характеристик. Таке узагальнене уявлення приховує небезпеку нівелювання, адже не сприяє досконалому вивченню кожного учня. Обдаровані діти не схожі один на одного за своєрідністю здібностей, особистісних характеристик тощо. Ці відмінності необхідно враховувати, зокрема, у навчальних програмах. У гнучкій програмі виділяють відмінності за рівнем розвитку пізнавальних процесів, умінь та навичок, а також переваг певного індивідуального стилю діяльності.

Підбір фахівців має ґрунтуватися не лише на їх компетентності та вмінні знаходити індивідуальний підхід до обдарованих учнів. Для формування творчого мислення та поведінки у обдарованої учнівської молоді важливою є наявність зразків творчої поведінки у дорослих (батьків,

вчителів, референтних осіб), а також творчої атмосфери розвитку і творчого середовища. Під час підбору фахівців необхідно враховувати і такий особистісний чинник, як його творчі здібності.

Найбільш сприятливий стиль професійної діяльності фахівця з обдарованою учнівською молоддю – спільна творчість. Фахівець повинен не стільки передати певний комплекс знань, скільки допомогти зробити самостійні висновки або відкриття. Він повинен створювати проблемну ситуацію та вміло керувати нею, підводити учня до народження нового знання. Цей підхід не передбачає встановлення однозначного оцінювання за категорією «правильно/неправильно», еталонів та ідеальних відповідей. Учні можуть обговорювати різні можливі відповіді, оцінювати їх. Відсутність еталонів оцінювання створює деякі складнощі. Завдання фахівця полягає в тому, щоб навчити творчості, самостійності та виховувати наполегливість, творчу сміливість щодо постановки нових проблем і пошуку рішень.

Обдарована учнівська молодь здатна захиститися та відстояти власну думку, якщо фахівець підтримує її творчість.

Підкреслимо, що турбота про розвиток обдарованої учнівської молоді на сучасному етапі – це турбота про розвиток науки, культури, соціальний розвиток суспільства у майбутньому.

Увага до розвитку обдарованої учнівської молоді має не лише особистісний, а й соціальний зміст.

Таким чином, соціально-психологічний супровід особистісного саморозвитку обдарованої учнівської молоді можливий за умов своєчасної діагностики з метою виявлення здібностей, розвитку вміння проєктувати навчально-виховний процес. Такий супровід має здійснюватися за результатами діагностичного обстеження і бути адекватним змісту навчання, передбачати впровадження особистісно орієнтованої та розвивальної технологій.

2.2. Соціально-психологічний аналіз Інтернет-середовища як засобу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму

Концептуалізація проблеми обдарованості учнівської молоді у векторі процесу її соціалізації вимагає проведення соціально-психологічного аналізу Інтернет-середовища як засобу соціалізації обдарованої учнівської молоді.

Розвиток Інтернет-технологій створює умови для утворення різного роду мережевих спільнот. Кількість мережевих спільнот і кількість учасників у них стрімко зростає завдяки простоті організації взаємодії такого роду.

Останнім часом все частіше з'являється інформація про міжнародні мережеві спільноти у сфері освіти. Так, в Інтернеті функціонує Європейська Шкільна Мережа (www.eun.org). Міжнародні мережеві спільноти було започатковано в Лондоні. Там пройшла перша конференція Microsoft Forum for Innovative Teachers, у якій взяли активну участь понад 100 освітян з 45 країн Європи. Метою цього заходу було формування Міжнародної спільноти фахівців, які активно використовують у професійній діяльності інформаційні технології, а також обмін досвідом з колегами з різних країн світу. Наразі можна говорити, що таке співтовариство сформовано і активно діє у віртуальному просторі.

Помітне прискорення в інтелектуальному осмисленні соціальних, технічних, економічних і культурних феноменів, характерних для глобалізації, викликає необхідність створення системи соціально-психологічного супроводу та підтримки інтересів обдарованої учнівської молоді [141; 166; 167; 168; 169; 179; 202; 323 та ін.]. У цих умовах зростає інтерес вітчизняної та світової науки і практики до різних видів роботи з обдарованою учнівською молоддю.

Наразі значну увагу приділяють проблемам навчання обдарованої учнівської молоді, її вихованню в умовах закладів освіти. Водночас, дедалі гостріше постає питання щодо її включення до соціокультурного простору,

розвитку соціальних процесів загалом. За таких умов, вектор соціалізації обдарованої учнівської молоді стає пріоритетом у соціально-психологічних дослідженнях.

Обдарована особистість має певну дисгармонію особистісного розвитку, що передусім впливає на її соціалізацію. Сутність процесу соціалізації полягає в поєднанні соціальної адаптації та соціальної автономізації людини. Успішна соціалізація передбачає баланс між активним пристосуванням до умов соціального середовища, сприйняттям цінностей суспільства і стійкістю у поведінці та відносинах, що дає змогу певною мірою протистояти негативним та руйнівним процесам [283; 323 та ін.].

Отже, соціалізація обдарованої учнівської молоді є складним, безперервним, багатофункціональним процесом, що відбувається на біологічному, психологічному, соціальному, культурному та управлінсько-педагогічному рівнях. Він проходить у взаємодії з навколишнім світом та орієнтує обдаровану учнівську молодь на успішність у діяльності, спілкуванні, самовдосконаленні, саморозвитку, а також передбачає розширення, множення соціальних зв'язків із зовнішнім світом задля її особистісного розвитку.

Головною особливістю процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді є орієнтація на здатність до саморозвитку, самовдосконалення, виховання особистості, яка володіє схильністю до нестандартних способів вирішення проблем у різних життєвих ситуаціях.

У процесі освітньої взаємодії важливо навчити обдаровану особистість самостійно працювати над собою, своїм мисленням, уявою, що забезпечує формування креативних якостей (творча організація, винахідливість, продуктивна оригінальність мислення). Причому, сучасне інформаційне суспільство потребує нових підходів до процесу соціалізації, їх наукового підґрунтя.

Більшість обдарованої учнівської молоді є щоденними користувачами Інтернет-мережі. Водночас більшість фахівців не вміють використовувати

Інтернет-середовище як засіб навчання та розвитку обдарованої учнівської молоді у своїй професійній практиці. Наразі популярністю серед молоді користуються соціальні мережі, які формують їх комунікаційну культуру.

Важливе значення Інтернет-соціалізація відіграє для учнівської молоді підліткового віку та обдарованих учнів старшої школи. У цей період формуються основні структурні особливості особистості, якісні характеристики, які значною мірою залежать від соціально-психологічного впливу навколишнього навчального середовища, а також Інтернет-середовища, де учні постійно перебувають.

Підлітковий та старший шкільний вік – це період формування уявлення про себе, усвідомлення власної унікальності та ідентифікації себе в суспільстві однолітків, період самоствердження серед них. Контакти з однолітками є пріоритетними [254; 267; 294; 307; 324; 332; 334 та ін.].

Можливість для такого спілкування вони знаходять в соціальних мережах. Якщо навички соціальної взаємодії не розвинуті, то існує загроза підміни реального спілкування віртуальним, що є досить спрощеним.

Інтернет є тим середовищем, яке впливає на соціалізацію обдарованої учнівської молоді, має значний виховний потенціал і виконує певні соціальні функції: інформаційну, комунікативну, конативну (поведінкову), розважальну (рекреаційну).

Впливаючи на формування світогляду, розвиток моральних якостей особистості обдарованої учнівської молоді, Інтернет передбачає не лише позитивні, а й негативні наслідки. У соціальних мережах користувачам дозволено робити те, що заборонено вдома чи в школі, адже там можна реалізувати всі свої найсміливіші та навіть небезпечні мрії. В мережі вони виявляють свободу у висловлюваннях та вчинках (образи, нецензурні вирази), оскільки ризик розкриття та особистої негативної оцінки ззовні у такому разі є мінімальним.

В Інтернеті обдарована учнівська молодь має можливість презентувати себе з іншого боку, ніж в умовах реальних соціальних норм, програвати

певні ролі, які ніколи не реалізують поза мережею, застосувати ненормативну поведінку, що може призвести до деформації особистості. Під час взаємодії через онлайн-листування, учнівська молодь забуває про особистісне спілкування, стає «заручником» віртуального іміджу.

На сучасному етапі процес використання обдарованими учнями соціальних мереж заклади освіти часто ігнорують. Можна стверджувати, що в освітньому контексті соціальні мережі лише створили передумови для залучення обдарованої учнівської молоді до цілеспрямованих проєктів в Інтернет-середовищі.

Припускаємо, що постає необхідність створення певного освітнього ресурсу, який би об'єднав учнівську молодь та фахівців (педагогів, психологів, програмістів, науковців і методистів). Такий ресурс, передусім, потрібен обдарованій учнівській молоді, що відчуває потребу у додаткових знаннях і уміннях, які заклади освіти не можуть задовольнити.

Виходячи з вищезазначеного, наше завдання полягало у тому, щоб допомогти закладам освіти оптимізувати процес соціалізації у частині задоволення освітніх потреб обдарованої учнівської молоді, а також надати нові можливості та технології навчання, де провідну роль буде відведено освітній ініціативи обдарованої учнівської молоді.

Варто розглянути, якими основними рисами має володіти мережевий освітній ресурс для організації віртуального освітнього простору для обдарованої учнівської молоді.

В якості концептуальних основ побудови мережевого освітнього ресурсу для організації віртуального освітнього простору для обдарованої учнівської молоді постають, зокрема, особистісно-орієнтований підхід і конструктивізм, що передбачають формування творчого мислення, інтелектуальний і моральний розвиток обдарованої особистості.

Конструктивізм полягає в тому, що навчання – це активний процес, під час якого обдарована учнівська молодь конструює знання на засадах власного досвіду. Ідеї не пропонуються в готовому вигляді, а народжуються

в процесі активного навчання, тобто мережева освітня спільнота – це віртуальне середовище для самовизначення обдарованої учнівської молоді за допомогою реалізації суб'єктного досвіду життєдіяльності.

Самовизначення можна розглядати як: процес, що відбувається в мережевому освітньому співтоваристві; відносини у формі просторово-часових взаємодій особистості та мережевої спільноти, що супроводжуються виникненням свідомого і емоційного оцінювання; мету або результат самовизначення та самоосвіти обдарованої учнівської молоді в мережевому освітньому просторі.

Наразі важко уявити залучення обдарованої учнівської молоді до соціального життя без спеціально організованого виховання. Виховання є своєрідним механізмом управління процесом соціалізації, оскільки виражає активну, життєтворчу сутність діяльності, що полягає у регулюванні саморозвитку, у самореалізації особистості обдарованої учнівської молоді.

Самовизначення та самореалізація обдарованої учнівської молоді – це знаходження власного місця в системі відносин на основі встановлених у співтоваристві критеріїв. Відомо, що життєве самовизначення учнівської молоді переважно формується в її власному колі спілкування. Якщо в мережевому освітньому співтоваристві буде організовано цілеспрямоване спілкування обдарованої учнівської молоді як між собою, так і з дорослими, то воно стане своєрідним механізмом виховання. Окрім цього, спілкування з творчими людьми розвиває креативні здібності.

Констатовано, що разом із загальними для учнівської молоді особливостями соціалізації, для обдарованої молоді часто характерні такі проблеми, як відсутність конформізму, заглиблення у філософські проблеми, перфекціонізм, відчуття незадоволеності, нереалістичність цілей, невизнання авторитету освітньої установи тощо. Внаслідок цього, соціалізація у мережевій спільноті є складним процесом, який має бути спрямований також на розвиток телелогічної (селективної, інтерактивної) комунікації, що опосередкована комп'ютерними, електронними та телематичними

технологіями, які надають можливість члену спільноти самостійно визначати, що, коли і як йому буде повідомлено, як і скільки він буде спілкуватися.

Варто враховувати, що до організації процесу навчання та виховання обдарованої учнівської молоді у мережевому співтоваристві необхідно підходити комплексно.

На нашу думку, одним із таких підходів може стати технологія тьюторського супроводу в Інтернет-середовищі, яку ми впроваджуємо.

Науковці пропонують розглядати сферу освіти у контексті встановлення взаємодії із соціальними інститутами та соціумом, залучення обдарованої учнівської молоді до соціально-орієнтованої діяльності, соціальних відносин, що сприятиме розвитку соціальних здібностей особистості.

Нами наголошується на важливості дослідження особливостей процесу тьюторського супроводу в закладах освіти, специфіка тьюторської діяльності як форми практичної підготовки студентів-психологів до роботи з обдарованою учнівською молоддю. Нещодавно побачили світ наукові доробки про вплив тьюторського супроводу на розвиток обдарованих дітей, профорієнтацію і самоосвіту підлітка.

Однак поза увагою залишаються питання використання тьюторського супроводу в інтерактивному режимі для покращення соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі.

Зазначимо, що основною метою тьюторської діяльності є створення умов для індивідуальної освітньої активності обдарованої учнівської молоді в процесі становлення її здібностей до самовизначення, самоорганізації, осмислення власних освітніх і життєвих перспектив. У тьюторській роботі реалізуються цінності індивідуалізації, свободи, самовизначення, осмисленого ставлення обдарованої учнівської молоді до власного життя, свого майбутнього.

Це безпосередньо пов'язано з завданнями гуманітаризації освіти: навчити учнівську молодь знайти себе відповідно до власних цілей і образу майбутнього, розглядати себе як ресурс з огляду на потенціал.

Завдання тьюторів охоплюють: забезпечення успішної соціалізації; вирішення проблем вибору подальшого професійного маршруту; формування здібностей до особистісного саморозвитку; розвиток комунікативних здібностей; розв'язання проблем взаємин з однолітками, педагогами, батьками.

Необхідно виокремити основні напрями роботи тьютора щодо соціально-психологічного супроводу, які реалізуються в груповій та індивідуальній формі: психопрофілактика; діагностика; консультування; розвивальна діяльність; корекційна робота; психологічне просвітництво та освіта (формування психологічної культури, розвиток психолого-педагогічної компетентності учнів, адміністрації освітніх установ, педагогів, батьків).

Тьютор – це ключова фігура мережевої освітньої спільноти. Він керує процесом виховання і навчання як діяльністю і намагається забезпечити заплановані результати.

До функцій тьютора належать реалізація індивідуального підходу до кожного учня (члена мережевої спільноти); ведення листування з учнівською молоддю для з'ясування їх труднощів та надання психологічної підтримки; оперативне з'ясування і вирішення всіх спірних (конфліктних) ситуацій, що виникли під час навчання і спілкування. Слід зазначити, що сучасний класний керівник – це не просто педагог-професіонал, а координатор зусиль фахівців, сім'ї, соціуму – всіх виховних сил суспільства, які впливають на становлення та розвиток особистості. Він має знати задатки і здібності своїх вихованців, бути ознайомленим з виховним потенціалом їхніх сімей; покликаний формувати цілісну систему універсальних знань, умінь, навичок в учнівській молоді, а також сприяти її успішній соціалізації, зокрема в Інтернет-просторі, беручи на себе певні функції тьюторського супроводу.

Тьютор має забезпечити підтримку обдарованої учнівської молоді, якщо у неї виникають технічні труднощі в навчанні і спілкуванні, а також допомагати освоювати електронні навчальні матеріали, формуючи нові освітні компетенції.

Крім того, щоб стати ефективним тьютором мережевого співтовариства необхідно отримати нові компетенції (tutors skills). До них належать: соціальні компетенції – мережевому освітньому співтовариству необхідно запланувати час та спеціальні програми, участь в яких надає можливість обдарованій учнівській молоді відчувати себе частиною групи; уміння підвести підсумок під час організації онлайн-дискусії, синтезувати те, що говорять її учасники; уміння розвинути дослідницький інтерес обдарованої учнівської молоді у потрібному напрямі; уміння оцінювати продукти/продукцію інтелектуальної діяльності обдарованої учнівської молоді; володіння інструментами організації зворотного зв'язку; уміння організувати формування правил спілкування у групах та стежити за їхнім виконанням; уміння адаптувати і створювати методичні матеріали для ефективного навчання у мережевому співтоваристві.

Таким чином, сукупність базових компетенцій тьютора мережевого освітнього співтовариства істотно відрізняється від компетенцій традиційного вчителя; професіоналізм не переноситься в мережеве співтовариство, а вимагає спеціальної підготовки.

Цю підготовку можна здійснити завдяки інформаційним ресурсам освітнього співтовариства. Більш досвідчені тьютори у власних блогах і постерах діляться досвідом. На форумах тьюторів спільноти можна обговорювати проблеми та шукати їх вирішення. Спілкування за допомогою соціальних мереж (Facebook та ін.), електронної пошти, Інтернет-месенджерів, на нашу думку, допомагає фахівцям спільно з тьютором більш ефективно організувати спільну діяльність, надає змогу побачити конфлікти між учнями і вивести спілкування за межі традиційної системи «клас – парта – дошка».

За допомогою соціальних мереж він зможе вирішувати такі завдання, як участь обдарованої учнівської молоді в різних проєктах; розширення кола спілкування обдарованої учнівської молоді; виховання толерантності; розвиток критичного мислення; навчання правилам безпеки в кіберпросторі; забезпечення безпосередньої участі батьків у освітньому процесі та підвищення їх інформаційної компетентності.

Завдання фахівців у векторі соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі постає у необхідності навчитися працювати з різними Інтернет-сервісами та інструментами соціальних мереж (вікі, блоги, закладки, відеосервіси, фотосервіси, форуми, чати тощо) з метою реалізації мережевих проєктів, зокрема навчальних.

Освіта обдарованої учнівської молоді у мережевому співтоваристві відбувається в ході складної взаємодії з членами мережевої спільноти, культурним, інформаційним і технологічним середовищем.

Основним принципом є проблемна спрямованість навчання. Проблемні ситуації, дослідницькі завдання, проєктні методи, можливість урахування альтернативних точок зору, дискусії, психологія співробітництва, експертна оцінка результатів діяльності – все це спрямовано на конструювання унікальних знань обдарованої учнівської молоді, яка потребує специфічних технологій навчання, де будуть враховані інтелектуальні та психологічні особливості кожної обдарованої особистості.

Аксіологічна спрямованість освітньої мережевої спільноти полягає у спілкуванні обдарованої учнівської молоді між собою, з викладачами та науковцями у формі співпраці [171]. Звісно, обдарована учнівська молодь здатна до самоосвіти, тобто до такої форми навчальної діяльності, яка здійснюється самостійно, поза стінами будь-якого навчального закладу і без допомоги фахівця. Відсутність керівництва та несистематичність самоосвіти можна компенсувати через мережеву спільноту з огляду на можливість колективного обговорення питань.

Мережеве освітнє співтовариство спроможне подолати те, що Дж. Дьюї називав непродуктивною тратою сил. Самоосвіта вимагає від суб'єкта бачення життєвого сенсу в навчанні; свідомої постановки цілей; здібностей до самостійного мислення; самоорганізації і самоконтролю.

З урахуванням вищезазначеного, слід відзначити, що мережева освітня спільнота повинна мати структуру, яка сприяє самоосвіті та самореалізації обдарованої особистості та яку ми визначаємо технологічним і організаційним компонентами.

Технологічний компонент передбачає наявність для будь-якого ініціативного користувача таких сервісів: просту і зрозумілу процедуру реєстрації; можливість підключатися до реалізованих співтовариством освітніх проєктів; можливість створювати блоги; можливість вступати в групи з різним статусом (член групи, гість, модератор); можливість створювати власні групи за інтересами; можливість писати і читати коментарі; можливість отримувати новини спільноти та індивідуальну інформацію; наявність простих засобів вирішення освітніх завдань (редактори формул, засоби оброблення мультимедійної інформації тощо).

Організаційний компонент передбачає: наявність в спільноті психологів для консультування учнівської молоді як за її запитом, так і за результатами моніторингу блогів і постів учнів – членів мережевого співтовариства; наявність у спільноті авторитетних фахівців-практиків і науковців, які у своїх блогах або коментарях висловлюють оціночне судження щодо наявної проблеми, тобто чинять виховний вплив; наявність на веб-порталі бібліотеки спеціальної літератури, спрямованої на вирішення освітніх і виховних завдань; створення під керівництвом досвідчених психологів рольових ігор, які формують в обдарованої учнівської молоді певні моделі поведінки у мережевій спільноті та соціумі загалом; наявність різноманітних освітніх проєктів і методичний супровід обдарованої учнівської молоді, яка бере участь в цих проєктах; розробка системи заохочень для членів мережевого співтовариства, які беруть участь у наявних

в мережі проєктах; організація супроводу обдарованої учнівської молоді тьюторами.

Мережева освітня спільнота, що має зазначені вище компоненти, сприяє формуванню нових знань і умінь, а також соціальній компетентності обдарованої учнівської молоді, як індивідуального комплексу якостей характеру, знань, умінь, навичок і соціально-психологічних характеристик, що визначає рівень взаємин з соціумом і дає змогу приймати правильні рішення в різних життєвих ситуаціях. Формування стійких соціальних компетенцій допоможе розв'язати складне завдання соціалізації обдарованої учнівської молоді.

Технологічні особливості мережевої спільноти впливають не лише на відбір змісту, а й на його структурування. Очевидно, що теоретична частина змісту освіти має послуговуватись технологією гіперпосилань, але для мережевої спільноти необхідно також використовувати інтерактивні програмні оболонки, що надають можливість коментувати, обговорювати, цитувати тощо. Найціннішим в освітній мережевій спільноті є гнучкість, тобто можливість вибору способу і часу навчання.

Перевага Інтернет-технологій в навчанні також полягає в тому, що web-дизайнери створюють освітнє середовище, стимулюючи когнітивний аспект навчання і сприятливі умови для реалізації комунікативних потреб.

На нашу думку, система мережевої взаємодії має відповідати таким вимогам: мати освітній потенціал (зв'язок з навчальними та виховними програмами, актуальність матеріалів, науковість, соціальна спрямованість); забезпечувати різноманітність видів діяльності (ведення проблемного діалогу, пошук і трансформація інформації, візуалізація об'єктів взаємодії, робота з посиланнями, мережева взаємодія з зовнішніми партнерами, творчі завдання тощо); привабливість для користувачів (активність учасників, відгуки, самооцінка, оцінка, задоволеність учасників проєкту, актуальність, затребуваність інформації, збільшення числа учасників); відкритість, безперервність (вихід за рамки мережі, мережева взаємодія з зовнішніми

партнерами, розширення мережі контактів, наявність системи взаємодії); активність участі батьків у мережевому спілкуванні (використання ІК-компетентностей батьків у діяльності творчих формувань, новизна, системність участі батьків у мережевому спілкуванні, ініціатива, динаміка ІК-компетентностей, збільшення кількості учасників).

Будь-яке мережеве співтовариство – це система, що самоорганізується. Проте, незважаючи на це, адміністрація інформаційного ресурсу має взяти на себе організацію науково-методичного та технологічного забезпечення діяльності мережевої спільноти.

Окрім можливості створити особисту сторінку і блог у мережевій спільноті освітнього напрямку важливу роль відіграє технологія портфоліо, яку останніми роками активно розробляють. Портфоліо має презентаційний характер для учасника мережевого освітнього співтовариства і певну структуру, а саме розділи документів, робіт, відгуків [282].

Відомості портфоліо можуть бути використані для формування подальшої освітньої стратегії обдарованої учнівської молоді. За результатами навчання, опублікованими у портфоліо, учнівська молодь може претендувати на входження у мережеві проекти, що відповідають її інтересам і рівню підготовки, які організовані цією мережевою спільнотою або іншими спільнотами, університетами, країнами.

Портфоліо також є матеріалом для аналізу сформованості рівня знань, умінь, навичок і соціальних компетенцій обдарованої учнівської молоді. Їх можна використовувати для оптимізації траєкторії навчання обдарованої учнівської молоді. Сучасна дослідниця М. Мельник пропонує використовувати портфоліо як альтернативний метод ідентифікації обдарованості [236]. Крім того, дослідники висвітлюють результати використання засобів дистанційної освіти під час підготовки обдарованих старшокласників до професійного самовизначення [237]. І це ще не всі можливості, які може використовувати Інтернет-середовище як освітню платформу.

Таким чином, сучасні Інтернет-технології дозволяють проєктувати мережеві освітні співтовариства для обдарованої учнівської молоді, які розв'язують основні завдання соціалізації та освіти, створюючи середовище конструювання унікальної освітньої траєкторії для кожного члена співтовариства.

Отже, проведено соціально-психологічний аналіз Інтернет-середовища як засобу соціалізації обдарованої учнівської молоді. Визначено необхідність і перспективність розробки проєкту інтерактивної соціально-психологічної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в соціальній мережі, зокрема з залученням тьюторів, реалізація якого надасть змогу підвищити ефективність взаємодії всіх суб'єктів освітнього простору, сприятиме успішній соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі, вирішить проблему її інформаційно-психологічної безпеки, розширить виховний простір, стане підґрунтям для соціалізації, адаптації та подальшого гармонійного розвитку обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Узагальнено, що, використовуючи Інтернет-середовище як навчально-виховний потенціал, освітній заклад забезпечує примноження можливостей соціалізації обдарованої учнівської молоді, сприяння професійному самовизначенню шляхом впровадження нової технології, відмінної від традиційних, яка здатна не лише вирішити питання формування різних видів компетенції, а й допомогти обдарованій учнівській молоді у професійному самовизначенні й адаптації в умовах сучасного соціуму.

Показано, що мережева спільнота використовує інтерактивний процес взаємодії суб'єктів за допомогою програмно-технічних засобів. Членів мережевої спільноти об'єднує бажання постійного і активного спілкування, оскільки у співтоваристві можна цікаво презентувати себе, знайти однодумців, друзів, колег. Мережеве співтовариство освітньої спрямованості розглядається як група ініціативних користувачів комп'ютерної мережі, які здійснюють взаємодію з метою отримання знань, обміну досвідом, реалізації

комунікативних потреб, успішності процесу соціалізації. Це віртуальне освітнє середовище необхідне, насамперед, учнівській молоді, особливо обдарованій, яка відчуває потребу у додаткових знаннях та вміннях, а заклади освіти не можуть їх задовольнити. Якщо для закладів освіти завдання створення освітнього мережевого співтовариства є складними для виконання, то входження до співтовариства може здійснити будь-який заклад освіти, у якого є доступ до мережі Інтернет. Отже, мережеве освітнє співтовариство, з одного боку, має допомогти закладам освіти оптимізувати навчально-виховний процес у сфері задоволення освітніх потреб та соціалізації обдарованої учнівської молоді, а, з іншого, – надати нові можливості та технології навчання, за яких значна роль відводиться освітній ініціативі обдарованої учнівської молоді.

Соціально-психологічний аналіз Інтернет-середовища як засобу соціалізації обдарованої учнівської молоді передбачав з'ясування питань організації безпеки такого середовища для процесу соціалізації.

Для вирішення вищезазначених проблем необхідно діяти системно і використовувати різні можливості, включаючи інформаційно-технічні. Важливо навчити обдаровану учнівську молодь виокремлювати світ віртуальної дійсності від реальної, зрозуміти значущість реального життя в оточуючому соціумі, навчити конструктивному використанню можливостей і ресурсів Інтернету, правил безпеки у кіберпросторі, формувати культуру спілкування у соціальних мережах.

Зазначимо, що за результатами попередніх досліджень [240; 302 та ін.] було встановлено, що у розвитку інтелектуально обдарованих підлітків засобами Інтернет-середовища з метою оптимізації процесу їх соціалізації виокремлюються такі основні етапи, як доінтернетний, початковий та основний.

Реалізація змісту цих етапів спрямована на розвиток у цієї категорії користувачів певних умінь та навичок, необхідних для підвищення їх інструментальної компетентності, побудови у них динамічної пошукової

стратегії користування Інтернетом, формування системи уявлень про Інтернет як інформаційно-комунікативний простір і рекреаційне середовище, що виконують роль позитивного фактору соціалізації та загального конструктивного чинника життя.

Все це також дає підстави говорити про необхідність створення певним чином керованого освітнього ресурсу для обдарованої учнівської молоді.

Провідними науковцями (Л. Ткаченко та ін.), виокремлено зовнішні ресурси які надають Інтернет-мережі: збір та накопичення будь-яких даних, запис та перегляд матеріалів у зручний час, спілкування on-line, заощадження часу, доступ до інформації завжди і всюди, співпраця у виконанні завдань, презентація і поширення свого здобутку, підвищення продуктивності праці [176; 220; 235; 237; 238 та ін.].

Персональні (внутрішні) ресурси соціалізації кожної особистості з використанням Інтернет-технологій: підсилена мотивація, реалізація базових потреб, невимушена соціалізація, самокорекція розвитку, задоволення від роботи/навчання, активізація когнітивних процесів, індивідуальний підхід, підвищення рефлексії [341, с. 234-241].

Сучасними науковцями [340; 343 та ін.] підготовлено методичне забезпечення підтримки процесу соціалізації обдарованих учнів в умовах Інтернет-середовища. В тому числі, розроблено комплекс діагностичного інструментарію, який надає можливість користувачам пройти психологічну діагностику в режимі on-line та отримати характеристику (режим доступу: <http://testoteka.iod.gov.ua>). Передбачено консультації з психологом за результатами тестування. На сервісі доступні науково-методичні рекомендації провідних вчених щодо роботи з обдарованими учнями, а також інша корисна інформація та наповнення науково-методичними матеріалами для соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі.

Науково-методичне наповнення ресурсу буде привабливим для фахівців закладів освіти. Можливість пройти тестування та дізнатися сильні

та слабкі сторони своєї особистості буде приваблювати й обдаровану учнівську молодь користуватись спеціально-організованим, безпечним Інтернет-ресурсом. Важливою у цьому напрямі вважаємо розробку програми профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі у межах системи соціально-психологічного супроводу процесу її соціалізації в умовах сучасного соціуму.

Проведений аналіз показав, що вітчизняні та зарубіжні науковці [107; 140; 365 та ін.] стверджують, що програма – це спеціально розроблений комплекс (система) заходів, спрямованих на профілактику ризикованої поведінки учнівської молоді, які мають бути здійснені в конкретний запланований період.

На основі аналізу наукової літератури з питань профілактики ризикованої поведінки учнівської молоді [319], було встановлено, що комплексна програма профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі – це система послідовних організаційних форм та методів соціально-психологічної роботи, які мають на меті запобігання негативному впливу Інтернету, що може слугувати причиною засвоєння обдарованими учнями моделей ризикованої та амбівалентної поведінки у мережі Інтернет, та які спрямовані на роботу з учнівською молоддю, яка вже засвоїла ці моделі поведінки в Інтернет-середовищі.

Аналіз наукових праць [107; 148; 189; 190; 319 та ін.] дозволяє стверджувати, що реалізація заходів, спрямованих на формування в обдарованої учнівської молоді безпечної соціалізації в мережі Інтернет має бути спрямована на розвиток альтернативної діяльності та створення безпечного середовища.

Розвиток альтернативної діяльності передбачає задоволення потреб обдарованої учнівської молоді у самовираженні, активності, «гострих» та яскравих відчуттях шляхом залучення до діяльності, що буде альтернативою ризикованим моделям поведінки в мережі Інтернет. Розвиток альтернативної

діяльності обдарованої учнівської молоді передбачає також її залучення до специфічних та привабливих видів активності, таких як походи, екстремальні, проте безпечні види спорту, заняття сучасними видами творчості тощо; створення спільних груп та залучення їх до суспільно корисної діяльності; створення команд, що працюють за методом «рівний – рівному», які будуть доносити важливу та корисну інформацію щодо особливостей діяльності в Інтернет-мережі, ризиків такої діяльності та моделей безпечної поведінки для соціалізації в Інтернет-мережі.

Під підтримуючим середовищем ми розуміємо сприятливе оточення обдарованої учнівської молоді, яке допоможе зберегти мотивацію до зміни ризикованої поведінки в Інтернет-мережі, впровадити і закріпити безпечну модель поведінки та соціалізації в Інтернет-мережі. На відміну від розвитку альтернативної діяльності, здебільшого спрямованої на розвиток внутрішніх ресурсів обдарованої учнівської молоді, створення підтримуючого середовища націлене на розвиток зовнішніх ресурсів для зміни моделі деструктивної поведінки учнівської молоді в мережі Інтернет на безпечну.

Участь обдарованої учнівської молоді у формуванні безпечної соціалізації в Інтернет-мережі на *індивідуальному рівні* надасть можливість: поглиблювати свої знання щодо особливостей та ризиків діяльності в Інтернет-мережі, формувати навички безпечної поведінки в Інтернет-мережі, критично ставитися до інформації, яка розміщена в Інтернеті, дотримуватися моделі безпечної поведінки у віртуальному просторі, яка є зразком для наслідування під час діяльності в мережі; популяризувати ідею безпечної поведінки в Інтернет-мережі, поважати себе та віртуальних співрозмовників.

Участь обдарованої учнівської молоді у формуванні безпечної соціалізації в Інтернет-мережі на *сімейному рівні* надасть можливість організувати спільну діяльність з батьками як в Інтернет-мережі, так і у реальному житті, встановлювати сімейні правила безпечної поведінки в Інтернет-мережі, обговорювати труднощі та проблеми з батьками, а не з віртуальними співрозмовниками, заохочувати батьків, братів та сестер до

проведення сімейного дозвілля не за допомогою Інтернет-мережі, а за допомогою участі у соціально корисних, культурних заходах.

Участь обдарованої учнівської молоді у формуванні безпечної соціалізації в Інтернет-мережі на *рівні однолітків* надасть можливість: спілкуватися та проводити своє дозвілля у реальному та віртуальному житті, брати участь у суспільно корисних, позитивних акціях, мітингах, флеш-мобах, задовольняти власні потреби у ризикованій діяльності у реальному житті.

Участь у формуванні безпечної соціалізації в Інтернет-мережі на *рівні освітньої установи* дозволить обдарованій учнівській молоді: організовувати та брати участь у різноманітних заходах (виставки стінгазет, фотовиставки, бесіди, диспути, консультації, тренінгові заняття, вікторини, акції тощо); обговорювати питання ризиків в Інтернет-мережі на старостатах, агітувати до проведення дозвілля не лише у віртуальному просторі, але й у реальному житті; налагодити взаємодію з державними та громадськими організаціями, які працюють у сфері формування безпечної поведінки учнів в Інтернет-мережі. Вважаємо, що рівень освітньої установи є ключовим у формуванні безпечної поведінки та соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі, оскільки дозволяє залучати фахівців, батьків та суспільство до цього процесу.

Участь у формуванні безпечної соціалізації в мережі Інтернет на *суспільному рівні* дозволить обдарованій учнівській молоді проявити соціально значущу ініціативу й активну громадську позицію шляхом: ведення віртуальних щоденників та форумів з метою обговорення ризиків в Інтернет-мережі та способів їх попередження, залучення до віртуальних та реальних акцій та флеш-мобів, спрямованих на популяризацію ідеї безпечної поведінки в Інтернет-мережі, розміщення статей в Інтернет-мережі про ризики та правила безпечної поведінки в Інтернет-мережі тощо; відвідування семінарів, круглих столів з проблеми обдарованої учнівської молоді в Інтернет-мережі; участь у акціях, інформаційних кампаніях, які націлені на

формування безпечної соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернеті, створення та розповсюдження в Інтернеті соціальної реклами з означеної проблеми.

Важливою умовою успішності реалізації програми профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі у межах системи соціально-психологічного супроводу процесу її соціалізації вбачаємо підготовку батьків до формування у обдарованої учнівської молоді безпечної поведінки в Інтернет-мережі шляхом просвітницько-профілактичної роботи. Зауважимо, що дослідники (Т. Журавель, Т. Лях, Г. Скіпальська, Ю. Чорна) [148; 238; 330 та ін.] зазначають, що просвітницько-профілактична робота – це спеціально організована взаємодія виконавців профілактичної роботи (фахівців або волонтерів) і представників цільової групи, що спрямована на попередження соціальної проблеми чи подолання окремих її чинників [238].

При проведенні просвітницько-профілактичної роботи з батьками, з метою їхньої підготовки до формування у обдарованої учнівської молоді безпечної поведінки в мережі Інтернет, ми вважали за доцільне використовувати також хмарну технологію навчання (спосіб розміщення на Інтернет-серверах інформації та її передачі користувачам Інтернет-мережі) та віртуальну технологію навчання (технологія безконтактної інформаційної взаємодії, яка реалізує за допомогою комплексних мультимедіа-операційних середовищ процес передачі та отримання знань [275; 311 та ін.]), які дозволяють розміщувати інформацію на сторінках відомих соціальних мереж, спеціально створених веб-сайтах та блогах, веб-сайтах закладів освіти, управлінь та відділів освіти, веб-сторінках класів, академічних груп, в яких навчається обдарована учнівська молодь.

Отже, програма формування в обдарованої учнівської молоді безпечної соціалізації в глобальній мережі Інтернет, що включає взаємодію всіх учасників освітнього процесу дозволить визначити: форми та методи роботи з останніми відповідно до моделей поведінки в Інтернет-мережі; способи

участі обдарованої учнівської молоді у формуванні безпечної соціалізації в Інтернеті; залучення фахівців до усвідомлення обдарованою учнівською молоддю ризиків, що криються в Інтернет-мережі; особливості здійснення просвітницько-профілактичної роботи з батьками з метою їхньої підготовки до формування безпечної соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі.

2.3. Проєктно-модульний підхід до супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму

Проєктування процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму та її особистісного розвитку є етапом, який спрямовує на реалізацію соціально-психологічних й психолого-педагогічних цілей і завдань кожної з підсистем: виховання – самовиховання, навчання – самонавчання, розвиток – саморозвиток.

За таких умов, фахівці, які мають працювати з обдарованою учнівською молоддю, повинні враховувати те, що цілеспрямована робота з нею можлива лише при заздалегідь продуманих, конструктивних проєктах, які покликані забезпечити особистісно-розвивальний підхід до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді і надати можливість перетворити освітню та виховну роботу з обдарованою учнівською молоддю в цілісну систему взаємодії всіх її учасників. Проєктування процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді та її особистісного розвитку – це багаторівнева система взаємопов'язаних соціально-психологічних технологій.

З соціально-психологічної точки зору метою системи роботи у векторі соціалізації обдарованої учнівської молоді є досягнення оптимальної відповідності умов конкретного освітнього середовища потребам певної соціальної групи. Наразі говорити про існування повноцінної системи організації такої роботи з обдарованою учнівською молоддю передчасно. Існують окремі методики діагностики обдарованості, рекомендації щодо

визначення пріоритетних видів діяльності для окремих типів обдарованості. Однак, заходів організації системної роботи з обдарованою учнівською молоддю в напрямку забезпечення успішності процесу її соціалізації існує небагато, і в більшості випадків вони являють собою дещо модифікований варіанти традиційних освітніх технологій з акцентом на інтенсифікацію навчальної діяльності та розвиток інтелектуальної складової обдарованої особистості.

Крім того, раннє виявлення того чи іншого типу обдарованості зводиться до проведення діагностичних процедур, які не завжди адекватно і комплексно враховують індивідуально-типологічні особливості в процесі соціалізації обдарованої учнівської молоді та її особистісного розвитку, динаміку і потреби в умовах і ресурсах. Найчастіше проведені процедури не враховують інтегративного характеру обдарованості і при організації роботи з обдарованою учнівською молоддю є обмеженими. Тому проєктно-модульний підхід до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, яка має потенціальні можливості у розвитку, є більш конструктивним та сучасними.

Проєктно-модульний підхід до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму передбачає визначення мети й сюжетної лінії (див. рис. 2.1).

Основними компонентами цілепокладання у проєктно-модульному підході до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді є: актуальність проєкту, мета проєкту, завдання проєкту.

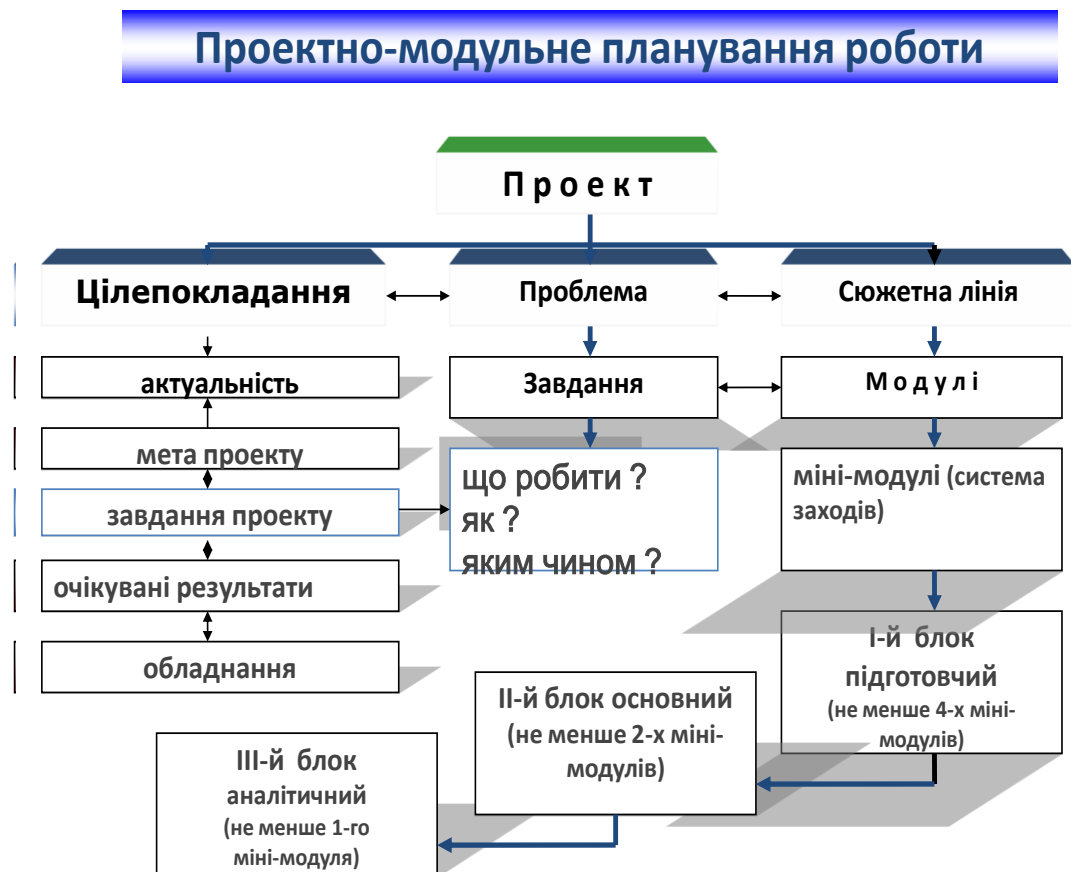
Додатковими компонентами цілепокладання можуть слугувати: очікувані результати від проєкту, обладнання, фінансове забезпечення тощо.

Основною функцією проєкту є формування єдиної системи роботи з обдарованою учнівською молоддю як умови розвитку її ключових компетентностей.

Цілі проєкту відображають його очікувані кінцеві результати. Якщо мета проєкту відображає підвищення активності обдарованої учнівської

молоді у позанавчальних заходах, участь в олімпіадах, конкурсах, у роботі МАН, то кінцеві результати виражаються, як правило, в якісних і кількісних показниках, збільшенні кількості учасників, що займуть призові місця.

Вирішуючи питання професійної орієнтації обдарованої учнівської молоді, метою проєкту є її підготовка до професійного самовизначення і вступ до закладів вищої освіти за реальним професійним вибором та можливостями.

Рис. 2.1. Проектно-модульний підхід до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму

Для проєкту, націленого на вирішення соціально-комунікативних проблем в процесі соціалізації обдарованої учнівської молоді, кінцевим бажаним результатом передбачається зміна статусу обдарованої учнівської молоді в учнівських колективах та формування навичок емоційно-вольового регулювання.

Проект можна вважати реалізованим в тому випадку, коли його кінцеві результати можна побачити і виміряти у конкретних параметрах. Залежно від вирішення завдання і категорії учасників, модуль на основі загального підходу може мати свою специфіку побудови сюжетної лінії. Цим і визначається його функціональна спрямованість.

Базова сюжетна лінія проекту складається з 5-6 модулів: перші два модулі спрямовані на роботу з фахівцями (навчальний і технологічний модулі), третій-п'ятий модулі – на роботу з обдарованою учнівською молоддю (корекційно-розвивальний, власне розвивальний, пошуково-дослідницького модулі), шостий модуль спрямований на роботу з батьками (освітньо-консультативний модуль). За допомогою розвивального та пошуково-дослідницького модулів створюються умови для самореалізації обдарованої учнівської молоді (усіх типів обдарованості), з одночасним розвитком її ключових компетенцій у процесі проходження низки соціальних та навчально-проектних практик (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Взаємозв'язок розвивального та пошуково-дослідницького модулів проекту

Розвивальний модуль	Пошуково-дослідницький модуль
Завдання: розвивати інтелектуальні здібності обдарованої учнівської молоді через інтерактивні форми проведення занять з профільних предметів	Завдання: розвивати креативні здібності обдарованої учнівської молоді через участь у пошуковій та дослідницькій роботі
Збір інформації	Збір інформації
Вивчення робочої документації	Вивчення робочої документації
Створення банку соціально-психологічного та психолого-педагогічного інструментарію	Створення банку соціально-психологічного та психолого-педагогічного інструментарію

Продовж. табл. 2.1

Тестування обдарованої учнівської молоді	Тестування обдарованої учнівської молоді
Аналіз тестування	Аналіз тестування
Формування навчальних груп	Створення індивідуальних творчих програм
Створення творчих програм	Формування творчих груп
Заняття факультативів	Планування індивідуальних планів пошуково-дослідницької роботи обдарованої учнівської молоді
Заняття гуртків	Консультації
Практична конференція	Семінари-практикуми: «Наукова творчість»; «Технічна творчість»; «Художня творчість»
	Творчі зустрічі
	Ділова гра
	Творчий захист проєктів

Отже, при проєктно-модульному підході до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді створюється єдиний освітній простір, в якому така молодь може самостійно самовизначатися, вибудовуючи власну освітню траєкторію. При цьому діяльність різних освітніх структур та інститутів інтегрується у досягненні єдиної мети. Зміст діяльності в рамках єдиної системи проєктно-модульного підходу до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді не зупиняється у вузькоспеціалізованих рамках, а виходить на різні рівні, що дозволяє говорити про впровадження компетентнісного підходу до процесу організації функціонування даної технології.

Таким чином, створюються умови для самореалізації у процесі соціалізації обдарованої учнівської молоді (усіх типів обдарованості), з одночасним розвитком її ключових компетенцій.

Саме у межах проектно-модульного підходу доцільною є побудова структурно-функціональної моделі соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді.

Проведений аналіз показав, що проблема підтримки та супроводу учнівської молоді була предметом дослідження зарубіжних (У. Лейтон, І. Кошго, П. Купка, Е. Нонан, М. Рутік, М. Скілбек, Е. Хартман, Ю. Укке та ін.) та вітчизняних (І. Булах, Л. Власенко, Н. Волянчук, А. Журавель, Г. Ложкін, В. Панок, Н. Пов'якель та ін.) [99; 110; 114; 147; 268; 280; 409 та ін.] учених.

Так, зазначається, що поняття «супровід» є досить поширеним у сучасній психології. Аналіз провідних підходів до розуміння психологічного супроводу дає змогу визначити його як єдність усіх учасників освітнього процесу у напрямі створення підстав для розвитку обдарованої учнівської молоді упродовж усього процесу, за умови збереження максимуму її свободи та відповідальності. Супровід орієнтований на створення умов (педагогічних психологічних, соціальних) для успішного навчання та розвитку в ситуаціях взаємодії [110; 147; 152; 153 та ін.].

Сутність психологічного супроводу полягає у наданні допомоги в розвитку психологічної індивідуальності, побудові особистісних утворень, розвитку самовизначення, а також у здійсненні особистісного зростання в періоди життєвих криз, внутрішніх пошуків і виборів [312].

Психологічний супровід здійснюють за допомогою оптимізації психологічного стану особистості, що сприяє зниженню актуальності психологічних проблем, які перешкоджають навчальній, особистісній і соціальній самореалізації [86; 95; 96; 122; 131; 152; 153 та ін.].

З метою побудови моделі інтерактивної психологічної підтримки в системі соціально-психологічного супроводу соціалізації обдарованої

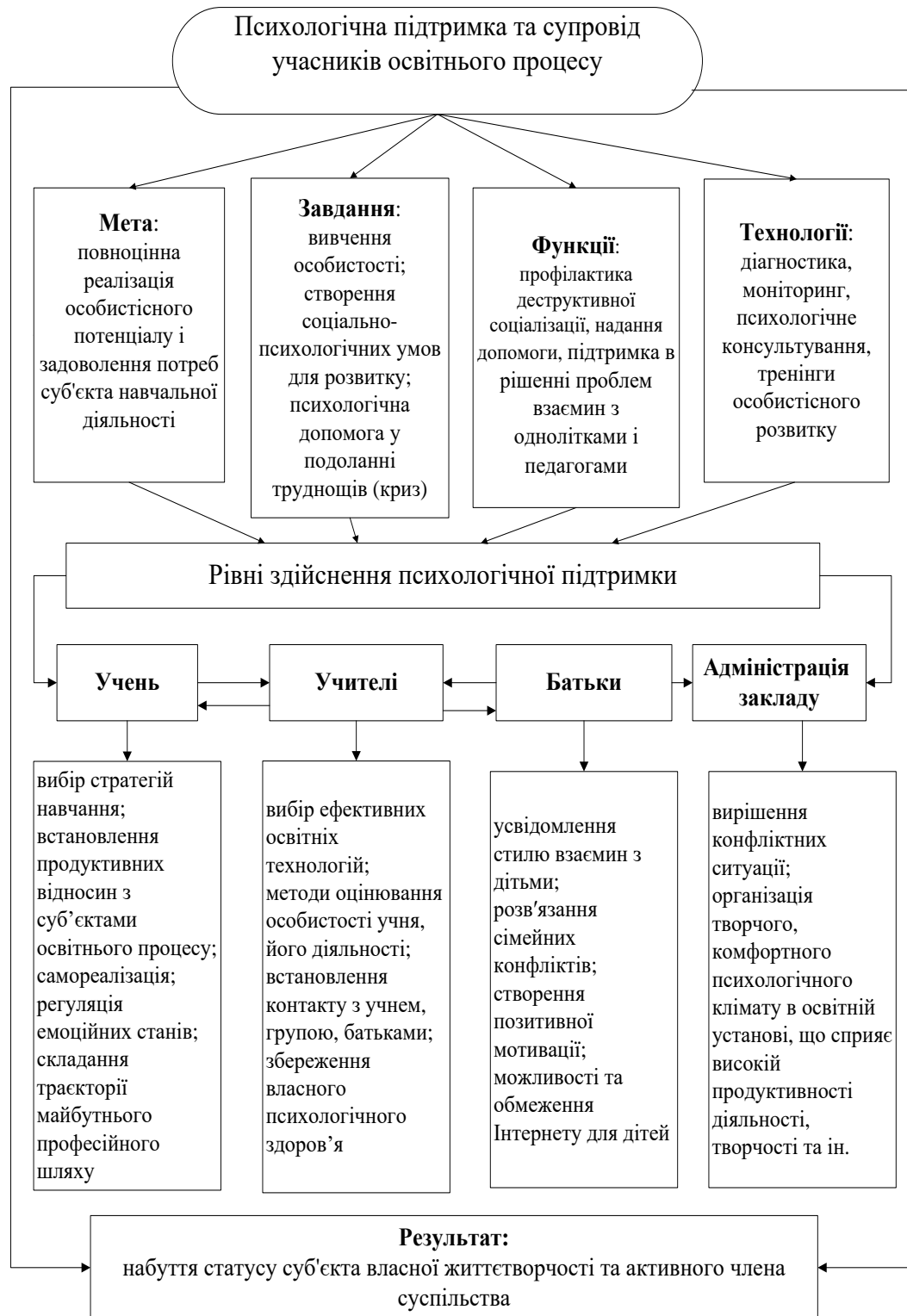
учнівської молоді, яка буде адекватна, зокрема, умовам та особливостям освітнього процесу, варто розглянути особливості задіяного нами системно-інтегративного підходу.

Необхідно зауважити, що, у контексті теоретичної основи нашого дослідження, концепцію соціалізації обдарованої учнівської молоді, процес її особистісного розвитку ми розглядаємо як частину життєвого проекту обдарованої особистості. Його реалізація відбувається на підставі розгортання особистісних і процесуальних компонентів онтогенетичного розвитку обдарованої особистості.

У межах системно-інтегративного підходу зазначений супровід ми розуміємо як систему діяльності, спрямовану на забезпечення соціально-психологічних умов для успішного навчання, підготовки до майбутньої професії, комунікації, особистісного та соціального зростання на підставі системного саморозвитку та самореалізації обдарованої учнівської молоді, як суб'єкта власної навчальної діяльності та життєтворчості [66; 84].

Мета соціально-психологічного супроводу має полягати у створенні в межах Інтернет-середовища освітньої взаємодії максимально сприятливих умов для особистісного розвитку та навчання обдарованої учнівської молоді.

Головними напрямками соціально-психологічного супроводу мають бути: моніторинг особистісного розвитку учнівської молоді; психологічна освіта (сприяння в придбанні психологічних знань, умінь і навичок, необхідних для самоаналізу, формування адекватної самооцінки, соціалізації, професійного самовизначення, побудова життєвих стратегій подальшого розвитку); психологічна профілактика та корекція особистісних девіацій обдарованої учнівської молоді. Структурно-функціональна модель соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді наведена на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Структурно-функціональна модель соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді

У межах психологічної підтримки та супроводу доцільними, на нашу думку, будуть такі форми роботи: психологічна діагностика; психологічний тренінг; психологічна корекція; індивідуальне консультування.

Методологічним підґрунтям побудови системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді має бути: суб'єктно-діяльнісний підхід, що реалізують за допомогою залучення обдарованої учнівської молоді у різні види навчальної та позанавчальної діяльності з використанням Інтернет-технологій; системно-інтегрований підхід до формування мотиваційної готовності обдарованої учнівської молоді до навчальної діяльності; особистісно-орієнтований підхід, що реалізується на засадах результатів психологічного діагностування розвитку особистості обдарованої учнівської молоді за допомогою впровадження спеціальних ІКТ в освітній процес.

Соціально-психологічний супровід розглядається нами як професійна діяльність психолога, спільно з суб'єктами освітнього процесу, що спрямована на створення умов для гармонійного психологічного розвитку обдарованої учнівської молоді у процесі соціалізації.

Відповідно до думок сучасних дослідників, ця проблема може охоплювати такі провідні напрями.

1. Допомога у проектуванні свого майбутнього (В. Бочелюк, М. Семиліт та ін.) передбачає діяльність з формування життєвого проєкту, життєвих і професійних цілей, планування етапів особистісного та професійного розвитку [97; 313 та ін.].

2. Сприяння осмисленню ролі життєвого ресурсу особистості та можливості грамотного його використання в конкретних регіональних умовах (М. Яценко та ін.), а також уміння суб'єкта приймати психологічно обґрунтовані рішення в різних ситуаціях життєвого вибору [372 та ін.].

3. Створення необхідних умов для формування ціннісно-сміслової сфери особистості (С. Гарькавець, І. Попович, Ю. Швалб та ін.) передбачає цілеспрямоване формування життєвих цінностей індивіда: гуманістичних,

цінностей пізнання, моральних якостей, здорового способу життя, творчості, саморозвитку, активної життєвої позиції тощо [122; 359; 360; 361; 422; 423; 424 та ін.].

4. Створення умов для осмислення цінності здоров'я в навчальній та майбутній професійній діяльності передбачає організацію спеціальних занять з елементами тренінгу та рольових ігор, під час яких учнівська молодь включається в різні ситуації вибору щодо свого здоров'я та має можливість навчитися приймати обґрунтовані рішення [90; 93; 116; 145; 279; 421 та ін.].

5. Створення умов для психологічно комфортного, безпечного, мобілізаційного середовища в освітньому процесі (З. Ковальчук, Т. Комар, У. Михайлишин, Л. Пілецька та ін.) передбачає створення не просто комфортного, а, насамперед, розвивального, реабілітаційного середовища, в якому організовано простір із заданим набором особистісних і навчальних завдань, які необхідно вирішити для просування на новий щабель освіти з урахуванням можливостей веб-ресурсів. Розвивальний інтерактивний простір представлено набором можливостей, які надає Інтернет-середовище для розвитку та самовдосконалення особистості [64; 189; 190; 193; 196; 277 та ін.].

6. Стимулювання розвитку здібностей і виявлення професійно важливих якостей особистості (В. Бочелюк, О. Лосієвська, О. Шевяков та ін.). Так, на підставі знайомства з професіограмою складають програму спеціальних занять, що спрямована на орієнтування особистості у світі професій [95; 96; 210; 278; 344 та ін.].

7. Удосконалення психологічної культури учасників освітнього процесу (В. Камишин, С. Максименко, І. Пасічник та ін.) [163; 164; 229; 230; 271; 419 та ін.].

8. Здійснення психологічної підготовки випускників до майбутнього професійного навчання. Формування позиції «Я» майбутнього фахівця тісно пов'язано зі самосприйняттям особистості (сприйняттям себе, самооцінкою, самосвідомістю). У специфічному професійному розумінні «Я» фахівця – це

потреба у самореалізації як особистості та професіонала, усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності, свого місця в професійному світі, власної професійної відповідальності. Саме ці компоненти є вирішальними в розвитку стійкої психологічної готовності до здійснення професійної діяльності [149; 277; 358; 381; 424 та ін.].

9. Створення умов для переходу особистості до самопомоги (Є. Гейко, В. Завацький, Н. Завацька та ін.), що передбачає два напрями роботи: самопомогу в процесі особистісного становлення; самопомогу під час виникнення негативних емоційних станів, викликаних конфліктами, відторгненням, депресією, фрустрацією та іншими чинниками, що призводять до деформації ціннісно-сислової сфери особистості, а іноді й суїциду [123; 124; 125; 150; 151 та ін.].

10. Створення умов для самореалізації та самоствердження (А. Кононенко та ін.) передбачають наявність спеціально створених умов, які сприяють самореалізації, дають змогу не лише згладити деформації особистості, а й сприяти майбутньому професійному становленню [197 та ін.].

Здійснений аналіз надав можливість виокремити різновиди соціально-психологічного супроводу в умовах Інтернет-середовища (рис. 2.2).

1. Психологічна підтримка обдарованої учнівської молоді у процесі особистісного становлення полягає у: виборі ефективних технологій навчання (виборі найбільш оптимальних стратегій навчання, способів планування навчальної роботи, режиму праці та відпочинку, навчання способам працездатного стану під час навчальних занять тощо); встановленні продуктивних взаємовідносин з суб'єктами освітнього процесу, а саме допомога в розвитку комунікативних навичок, уміння підтримувати позитивні відносини з іншими людьми; допомога в усвідомленні непродуктивних способів поведінки, розпізнаванні провокацій з боку інших, допомога у вирішенні конфліктів тощо;

- самореалізації, що передбачає визначення сфери, де конкретний учень може проявити себе; виявлення та розвиток необхідних здібностей для успішної навчальної діяльності; навчання способам самопрезентації та привертання до себе уваги, уміння зацікавити собою, своєю пропозицією; уміння використовувати допомогу інших; уміння справляти позитивне враження на оточуючих і викликати бажання співпрацювати; усвідомлення способів власної поведінки, що викликають несприйняття, заперечення тощо; регуляції емоційних станів, що передбачає допомогу в знятті втоми, подоланні тривоги, апатії, агресії, фрустрації, стресових станів, а також стану безнадійності тощо; вибудовуванні траєкторії майбутнього професійного шляху, а саме допомога у плануванні професійного плану, у постановці реальних цілей та аналізі способів їх досягнення, плануванні продовження освіти; виробленні якостей, які сприяють швидкій адаптації у колективі; аналізі стратегій професійного просування, професійного розвитку і вдосконалення.

Таким чином, соціально-психологічний супровід процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді може бути реалізований за допомогою конкретних видів діяльності фахівця (зокрема, психолога інтерактивного центру), а саме:

- 1) навчальної – навчання способам ефективного спілкування та поведінки в освітньому процесі;
- 2) здоров'язберезувальної – комплекс заходів, які сприяють нормалізації нервово-психічного самопочуття (зняття напруги й втоми; аналіз можливостей в контексті виконання конкретної діяльності тощо);
- 3) формувальної – формування в обдарованої учнівської молоді умінь і навичок, що необхідні для вирішення конкретних завдань; допомога в організації критичного мислення, заохочення до експериментування, розширення можливостей особистості;
- 4) аналітичної – аналіз цілісного освітнього процесу, наявної системи взаємодії, результативності, застосування Інтернет-технологій тощо;

5) організаційної – створення спеціальних видів діяльності та взаємодії, що спрямовані на досягнення мети соціалізації в умовах сучасного соціуму та особистісного становлення загалом;

6) ціннісної – організація спеціальних ситуацій щодо міжособистісної взаємодії, які мають сприяти появі в її учасників нового сенсу, цінностей;

7) стимулюючо-мобілізаційної – різні інтерактивні психологічні засоби, методи, що сприяють активізації учнівської молоді під час навчання;

8) цілепокладальної – підтримка нових особистісних умінь, допомога в розкритті здібностей обдарованої учнівської молоді, її ресурсів і вміння застосовувати їх у навчальній та позакласній діяльності;

9) посередницької – встановлення багатопланових зв'язків між суб'єктами освітнього процесу щодо організації розвивальної взаємодії та виконанні конкретних цілей.

2. Психологічна підтримка батьків, що полягає у допомозі щодо усвідомлення стилю взаємин та осягнення способів їх мотивування на певні вчинки; аналізі ефективності використовуваного заохочення та покарання; допомозі щодо підтримки планування майбутнього професійного навчання, знаходження альтернатив, розв'язання сімейних конфліктів тощо.

Зазначимо, що вчені визначають провідні проблеми у взаєминах батьків і дітей.

1. Неадекватне сприйняття батьками своєї дитини передбачає постійне невдоволення, що виявляється в нескінченних вимогах, невмінні побачити реальний образ учня, зрозуміти його почуття, думки, уявлення про життя тощо. У результаті учень прагне бути де завгодно, але не вдома, тобто там, де його сприймають таким, який він є.

2. Період, коли учень вступає до нового закладу освіти чи переживає зміну місця проживання, досить часто пов'язаний з черговою кризою сім'ї. Часто це впливає на поведінку батьків, а тому вони стають недовірливими, дратівливими, виявляють постійне невдоволення. У такій ситуації учні

використовують будь-який привід, щоб піти з дому, що також може негативно позначитися на процесі соціалізації.

3. Проблема самостійності учня. Під час переходу учня в старші класи суттєвих змін зазнає соціальна ситуація розвитку. Нова система навчання дає змогу відчувати себе дорослим, а також почати прагнути пізнати світ сповна. Батьки зазвичай стурбовані несприятливою соціальною ситуацією, а тому прагнуть захистити свою дитину та починають посилено контролювати її. Це може призвести до неадекватних реакцій щодо окремих вчинків. У таких ситуаціях багато учнів йдуть з дому або «тікають» в соціальні мережі.

4. Невміння батьків тримати дистанцію у відносинах з дітьми полягає в тому, що вони занадто зближуються або навпаки віддаляються від своїх дітей.

5. Батьки недостатньо обізнані щодо способів урегулювання конфліктів, що призводить до вибору однотипних способів впливу на дитину. Також проблемою може стати не вміння дати шанс дитині на виправлення певної конфліктної ситуації.

6. Схильність батьків розв'язувати власні психологічні проблеми за рахунок дитини. Так, досить часто в дорослих діагностують декілька нерозв'язаних проблем, які вони проєктують на дитину. Найбільш поширеними серед них є винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання; проєкція на дитину власних небажаних якостей.

Під час психологічної підтримки та супроводу батьків фахівці можуть вирішувати важливі завдання, з-поміж яких варто назвати: підвищення психологічної компетентності батьків, навчання батьків навичкам попередження та конструктивного вирішення конфлікту, розширення можливостей батьків щодо самопізнання та захисту психіки від «руйнівних» думок.

Важливим аспектом роботи з батьками є розвиток у них якостей, що визначають рівень психологічного здоров'я особистості учня. Вони мають навчитися сприяти формуванню адекватної самооцінки дитини, розвитку

рефлексії та емпатії, формуванню потреби в позитивному мисленні, розвитку гнучкості мислення, рефлексії, здатності до саморегуляції, розуміння та прийняття себе й оточуючих, а також оволодінню навичками ефективної комунікації. Варто зауважити, що психолог може проводити роботу як з окремим членом сім'ї, так і з усіма її членами.

Отже, можна виокремити такі провідні види діяльності психолога з сім'єю з метою забезпечення успішності процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді: самоаналіз поведінки в сім'ї; рефлексія батьківської компетентності (уміння розвиватися разом); організація продуктивної взаємодії членів сім'ї, навчання пошуку взаємних компромісів; збереження психологічного здоров'я членів сім'ї; аналіз конфліктних ситуацій та оволодіння способами конструктивного вирішення конфліктів; зміна позиції батьків (від позиції управління і постійного контролю до позиції підтримки); навчання батьків розуміти дітей, мотиви їхніх вчинків і способи мислення; аналіз прийнятих у сім'ї способів оцінювання, заохочення та покарань; переорієнтація установок батьків залежно від потреб дитини; зближення уявлень дитини про себе, своє «Я» з уявленнями про неї батьків.

Одним із важливих аспектів роботи психолога з батьками є допомога батькам у формуванні відповідальної поведінки їхніх дітей, що передбачає поступове перекладання відповідальності за поведінку, вчинки дитини саме на неї; навчання способам спільного ухвалення рішень; допомога у підтримці позитивної «Я»-концепції.

Слід наголосити, що на думку науковців, психіка обдарованої учнівської молоді є досить вразливою, тому для профілактики неврозів і дезадаптації необхідно виробляти у неї уміння пробачати та звільнятися від образ; виробляти навички самовираження та встановлення контактів з людьми [124; 125; 134; 136; 193; 277 та ін.]. Важливим завданням у роботі психолога з кожною сім'єю є прагнення навчити батьків способам надання психологічної підтримки.

Психологічна підтримка учнівської молоді з боку сім'ї може полягати у допомозі щодо переживання негативних емоційних станів; підготовки до майбутнього сімейного життя (передачі сімейних, національних традицій і досвіду, через осмислення сімейної системи та правил, яких дотримується сім'я); самоорганізації діяльності, збереження здоров'я, здорового способу життя та подолання шкідливих звичок.

3. Психологічна підтримка фахівців в системі соціально-психологічного супроводу соціалізації обдарованої учнівської молоді має передбачати: допомогу у подоланні негативного налаштування на роботу з обдарованою учнівською молоддю; вибір найбільш прийнятних та ефективних технологій навчання та виховання; психологічно грамотне оцінювання обдарованої особистості, її діяльності; встановлення продуктивного контакту з обдарованою учнівською молоддю, батьками; допомогу щодо створення такої обстановки під час взаємодії, за якої учні та їхні батьки зможуть сприйняти те, що їм пропонується; допомогу у збереженні психологічного здоров'я тощо.

Значна кількість досліджень у сфері психології переконливо свідчить, що визначальним чинником соціалізації та особистісного зростання обдарованої учнівської молоді є особистість фахівця. Проведені науковцями дослідження дали змогу виокремити низку специфічних труднощів, з якими стикаються фахівці при роботі з обдарованою учнівською молоддю:

- 1) необхідність здійснювати психологічну допомогу та підтримку особистісного становлення обдарованої учнівської молоді;
- 2) труднощі у процесі адаптації до індивідуально-психологічних особливостей обдарованої учнівської молоді;
- 3) труднощі щодо вдосконалення засобів, методів впливу на обдаровану учнівську молодь з метою досягнення певного результату;
- 4) низький рівень обізнаності щодо здоров'язберезувальних технологій і невміння їх використовувати в освітньому процесі;

5) необхідність здійснювати підтримку батьків обдарованої учнівської молоді, активізувати підтримку ними її професійного становлення;

б) необхідність протистояти емоційному вигоранню, хронічній втомі, а також конструктивно долати професійні кризи тощо.

Вищеназвані труднощі визначають провідні напрями та зміст соціально-психологічного супроводу діяльності фахівців, які працюють з обдарованою учнівською молоддю.

У цьому контексті важливо назвати основні види діяльності психолога: збір даних про рівень психологічних знань, типових труднощів у реалізації професійної діяльності (анкетування вчителів, учнів та їхніх батьків, комплексне психологічне обстеження вчителів, аналіз продуктів діяльності, спостереження за здійсненням освітньої діяльності); згідно з результатами комплексної діагностики та відповідно до етапів особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді складання плану психологічної освіти вчителів, планування семінарів, практикумів; складання рекомендацій та алгоритмів для найбільш складних сфер роботи вчителя, аналіз можливості їх застосування; стимулювання застосування психологічних знань у взаємодії з учасниками освітнього процесу.

Діяльність психолога з корекційно-розвивальної, реабілітаційної роботи з обдарованої учнівської молоді можна представити у вигляді декількох блоків:

- адаптаційно-потребнісного;
- інформаційного;
- змістовного;
- аналітичного;
- освітнього;
- творчо-продуктивного.

Навчання засобам, методам впливу на обдаровану учнівську молоді з метою досягнення певного результату. Діяльність психолога в цьому напрямі

охоплює: діагностику нервово-психічної напруженості, аналіз тенденції до нервового зриву, станів педагога (фрустрації, стресу тощо).

Зміст цієї діяльності передбачає: індивідуальну роботу, спрямовану на психологічне розвантаження педагога; навчання способам нейтралізації негативних емоцій, навичкам саморегуляції, активізації позитивного мислення та способам самостимулювання; включення педагогів у різні тренінги умінь, консультування щодо особистих, професійних і сімейних проблем.

Зниження ризику професійних деформацій (стагнації). Діяльність психолога в цьому напрямі охоплює розвиток у педагогів емоційної та поведінкової гнучкості, саморегуляції, саморозуміння, навчання способам отримання зворотного зв'язку. Зазначену роботу можна здійснювати як шляхом психологічної просвіти, індивідуальної корекційної роботи, так і за допомогою включення у різні тренінги та психологічні ігри.

Навчання способам психолого-педагогічної підтримки обдарованої учнівської молоді. У цьому контексті діяльність психолога передбачає: актуалізацію знань учителів із питань вікового й особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді; аналіз ролі вчителя як наставника; навчання технологіям психолого-педагогічної підтримки обдарованої учнівської молоді; аналіз результатів діяльності.

Допомога в організації розвивальної, комфортної взаємодії. У цьому напрямі діяльність психолога передбачає: аналіз психологічного клімату; дослідження соціометричної структури групи; допомогу вчителю в організації взаємодії та спілкування в навчальній групі з метою налагодження взаєморозуміння, а також у плануванні індивідуальної роботи з обдарованою учнівською молоддю; проведення консультацій щодо розв'язання складних ситуацій; рекомендації щодо активізації обдарованої учнівської молоді; допомога у плануванні годин спілкування й організації активних методів соціально-психологічного навчання.

Розвиток професійної успішності фахівця передбачає певні види психологічної роботи, серед яких: психологічна підтримка педагога, надання йому своєчасної психологічної допомоги у вигляді консультування, тренувальних занять психологічної корекції самопочуття й поведінки, занять з розвитку саморегуляції, емоційної, поведінкової й інтелектуальної гнучкості; розвитку професійної самосвідомості, креативності тощо. Важливе значення в роботі належить діловим іграм як способу актуалізації знань і навчання рефлексії [65; 80; 91; 108; 138; 192 та ін.].

4. Психологічна підтримка та супровід адміністрації закладів освіти має охоплювати завдання щодо: допомоги у прогнозуванні наслідків прийнятих рішень і плануванні діяльності; передбаченні і вирішенні конфліктних ситуацій; організації творчого, комфортного психологічного клімату в освітній установі, що сприяє високій продуктивності діяльності, творчості тощо.

Концептуальні засади дослідження процесу соціалізації було покладено в основу визначення соціально-психологічної специфіки перебігу цього процесу у обдарованій учнівській молоді в умовах сучасного соціуму.

Висновки до розділу

У розділі здійснено концептуалізацію проблеми обдарованості учнівської молоді у соціально-психологічній парадигмі процесу її соціалізації; проведено соціально-психологічний аналіз Інтернет-середовища як засобу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму; розкрито особливості проєктно-модульного підходу до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді.

Констатовано, що помітне прискорення в інтелектуальному осмисленні соціальних, технічних, економічних і культурних феноменів, характерних для глобалізації, викликає необхідність створення системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді. Водночас, дедалі гостріше постає питання щодо її включення до соціокультурного простору, розвитку соціальних процесів загалом. За таких умов, вектор соціалізації обдарованої учнівської молоді стає пріоритетом у соціально-психологічних дослідженнях.

Надано концептуальне соціально-психологічне обґрунтування проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Показано, що розгляд процесу її соціалізації через призму системно-інтегративного, генетичного, суб'єктно-діяльнісного, особистісно-компетентнісного підходів дозволяє говорити про збільшення вимог до набуття ключових компетентностей, до яких, серед інших, належать соціальна та інформаційно-комунікаційна, як такі, що забезпечують успішність входження у соціум (соціалізацію) і отримання знань, які за сучасних умов «знаннєвого суспільства» є надзвичайно важливими протягом усього життя.

Методологія, мета, умови та шляхи реалізації цих підходів взяті за основу при побудові зазначеної концепції, що є єдністю взаємопов'язаних компонентів, підпорядкованих цілям успішної соціалізації і принципам конструктивізму, детермінізму, розвитку, гуманізму, потенційного і

актуального, моделювання, оптимальності, операційно-технологічного принципу і принципу зворотного зв'язку, які забезпечують орієнтацію та здатність до саморозвитку, самовдосконалення, розвиток можливостей до нестандартних способів вирішення проблем у різних життєвих ситуаціях.

Наголошується, що концепцію соціалізації обдарованої учнівської молоді розглянуто як частину життєвого проєкту обдарованої особистості. Його реалізація відбувається на основі розгортання особистісних і процесуальних компонентів розвитку обдарованої учнівської молоді в онто- та соціогенезі.

З'ясовано, що сучасне інформаційне суспільство потребує нових методів підтримки та супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, їх наукового підґрунтя, що забезпечать можливість розвитку креативних здібностей (творча організація, винахідливість, продуктивна оригінальність мислення та ін.).

Встановлено, що концептуалізація проблеми обдарованості учнівської молоді у векторі процесу її соціалізації вимагає проведення соціально-психологічного аналізу Інтернет-середовища, як засобу соціалізації, успішність якої передбачає баланс між активним пристосуванням до умов соціального середовища, сприйняттям цінностей суспільства і стійкістю у поведінці та відносинах молодої людини, що надає змогу протистояти можливим негативним та руйнівним для неї процесам.

Зазначається, що Інтернет є тим середовищем, яке впливає на соціалізацію обдарованої учнівської молоді, має значний виховний потенціал і виконує певні соціальні функції: інформаційну, комунікативну, конативну (поведінкову), розважальну (рекреаційну). Впливаючи на формування світогляду, розвиток моральних якостей обдарованої учнівської молоді, Інтернет-середовище має не лише позитивні, а й негативні наслідки. Для розв'язання зазначених проблем необхідно діяти системно і використовувати різні можливості, зокрема інформаційно-технічні.

Виявлено, що на сучасному етапі процес використання обдарованою учнівською молоддю соціальних мереж заклади освіти часто ігнорують. Можна стверджувати, що в освітньому контексті соціальні мережі лише створили передумови для залучення такої молоді до цілеспрямованих проєктів, зокрема в Інтернет-середовищі. Тому необхідним вбачається створення мережевого освітнього ресурсу, який би об'єднав обдаровану учнівську молодь та фахівців (педагогів, психологів, науковців, програмістів, методистів). Такий ресурс, передусім, потрібен саме обдарованій учнівській молоді, що відчуває потребу у додаткових знаннях і вміннях, які заклади освіти можуть задовольнити лише частково. Отже, постає необхідність у допомозі закладам освіти оптимізувати процес соціалізації у частині задоволення освітніх потреб обдарованої учнівської молоді, а також надати нові можливості та технології підтримки і супроводу такої молоді, де провідну роль буде відведено її творчій ініціативи.

В якості концептуальних основ побудови мережевого освітнього ресурсу для організації віртуального освітнього простору для обдарованої учнівської молоді постають, зокрема, особистісно-орієнтований підхід і конструктивізм, що передбачають формування творчого мислення, інтелектуальний і моральний розвиток обдарованої особистості. У зв'язку з цим важливими є питання використання тьюторського супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в інтерактивному режимі і необхідність освоєння різних Інтернет-сервісів та інструментів соціальних мереж (блогів, закладок, відеосервісів, фотосервісів, форумів, чатів тощо) з метою реалізації мережевих проєктів, зокрема освітніх, зважаючи на те, що освіта обдарованої учнівської молоді у мережевому співтоваристві відбувається в ході складної взаємодії з членами мережевої спільноти, культурним, інформаційним і технологічним середовищем.

Показано, що конструюванню унікальних знань обдарованої учнівської молоді, яка потребує специфічних технологій навчання, з урахуванням інтелектуальних та соціально-психологічних особливостей, сприяє

проблемна спрямованість навчання, а саме проблемні ситуації, дослідницькі завдання, проектні методи, можливість урахування альтернативних точок зору, дискусії, психологія співробітництва, експертна оцінка результатів діяльності. В той же час, аксіологічна спрямованість освітньої мережевої спільноти полягає у спілкуванні обдарованої учнівської молоді між собою, з фахівцями та науковцями у формі співпраці. При цьому цінним в освітній мережевій спільноті є гнучкість, тобто можливість вибору способу і часу навчання.

Констатовано, що разом із загальними для учнівської молоді особливостями соціалізації, для обдарованої молоді часто характерні такі проблеми, як відсутність конформізму, заглиблення у філософські проблеми, перфекціонізм, відчуття незадоволеності, нереалістичність цілей, невизнання авторитету освітньої установи тощо. Внаслідок цього, соціалізація у мережевій спільноті є складним процесом, який має бути спрямований також на розвиток телелогічної (селективної, інтерактивної) комунікації, що опосередкована комп'ютерними, електронними та телематичними технологіями, які надають можливість члену спільноти самостійно визначати, що, коли і як йому буде повідомлено, як і скільки він буде спілкуватися.

Узагальнено, що, використовуючи Інтернет-середовище як навчально-виховний потенціал, освітній заклад забезпечує примноження можливостей соціалізації обдарованої учнівської молоді, сприяє її професійному самовизначенню, шляхом впровадження нової технології, відмінної від традиційних, яка здатна не лише вирішити питання формування різних видів компетенцій, а й допомогти обдарованій учнівській молоді у її соціально-психологічній адаптації та гармонійному розвитку в умовах сучасного соціуму.

З урахуванням вищезазначеного, мережева освітня спільнота повинна мати структуру, що сприяє самоосвіті та самореалізації обдарованої

учнівської молоді, яку ми визначаємо технологічним і організаційним компонентами.

Підкреслюється, що мережева освітня спільнота, яка має зазначені вище компоненти, сприяє формуванню нових знань і умінь, а також соціальної та інформаційно-комунікаційної компетенції обдарованої учнівської молоді, що допомагає вирішити складне завдання її соціалізації в умовах сучасного соціуму.

Узагальнено, що сучасні Інтернет-технології дозволяють проєктувати мережеві освітні співтовариства для обдарованої учнівської молоді, які сприяють успішності процесу її соціалізації, створюючи середовище конструювання унікальної освітньої траєкторії. Проте, важливою у цьому напрямі є профілактика деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі, заходами якої вважаємо розвиток альтернативної діяльності та створення безпечного середовища. При цьому процес безпечної соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-мережі має бути запроваджений на мікро-, мезо- та макрорівнях (індивідуальному, сімейному рівнях, рівні однолітків, рівні освітньої установи, суспільному рівні).

Доведено необхідність і перспективність застосування проєктно-модульного підходу до соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, в тому числі з залученням спеціально підготовлених тьюторів, реалізація якого надасть змогу підвищити ефективність взаємодії всіх суб'єктів освітнього простору, сприятиме успішній соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема в Інтернет-середовищі, вирішить проблему його інформаційно-психологічної безпеки, розширить навчально-виховний простір шляхом впровадження нової інтерактивно-комунікаційної технології, відмінної від традиційних, яка здатна не лише вирішити питання формування різних видів компетенції, а й стане підґрунтям для адаптації та гармонійного розвитку обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Крім того, при проєктно-модульному підході до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді створюється єдиний освітній простір, в якому така молодь може самостійно самовизначатися, вибудовуючи власну освітню траєкторію. При цьому діяльність різних освітніх структур та інститутів інтегрується у досягненні єдиної мети, а її зміст не обмежується вузькоспеціалізованими рамками, а виходить на різні рівні, що забезпечує впровадження особистісно-компетентнісного підходу до організації функціонування даної технології у соціо- і психогенезі та створення умов для самореалізації у процесі соціалізації обдарованої учнівської молоді (усіх типів обдарованості), з одночасним розвитком її ключових компетенцій, зокрема в період проходження соціальних та навчально-проєктних практик.

Показано, що у межах проєктно-модульного підходу розроблено структурно-функціональну модель соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді. При цьому у межах системно-інтегративного підходу такий супровід розуміється як система діяльності, спрямована на забезпечення соціально-психологічних умов для успішного навчання, підготовки до майбутньої професійної діяльності, комунікації, особистісного та соціального зростання обдарованої учнівської молоді на підставі її системного саморозвитку та самореалізації, як суб'єкта власної життєдіяльності та життєтворчості.

Концепція процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді була покладена в основу проведення емпіричного дослідження його соціально-психологічної специфіки в умовах сучасного соціуму.

Основні положення розділу відображено в таких публікаціях авторки: [7; 8; 14; 25; 27; 35; 47; 50; 54; 56; 57; 62; 119; 345; 447].

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

3.1. Критерії та показники процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму

Дослідження проводилось на базі 21 закладу загальної середньої освіти, ліцеїв, гімназій та коледжів 14 областей України та м. Києва.

У дослідженні взяли участь 389 учнів молодших, середніх та старших класів закладів загальної середньої освіти, учнів ліцеїв, гімназій та коледжів, які перебували на різних етапах онто- та соціогенезу та мали різні рівні прояву обдарованості відповідно її типів (інтелектуальної, академічної, художньої, креативної (творчої), соціальної).

Вибірка була репрезентативною щодо ключових для емпіричного дослідження змінних і основних соціально-демографічних характеристик обдарованої учнівської молоді.

На констатувальному етапі дослідження передбачалося виявлення соціально-психологічної специфіки перебігу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Під час реалізації цього етапу було визначено цілі, завдання та методичний апарат емпіричного дослідження й проаналізовано отримані дані.

Мета констатувального етапу дослідження полягала у розкритті соціально-психологічної специфіки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді.

Для досягнення мети констатувального етапу дослідження було висунуто такі завдання:

1. Визначити критерії та показники процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму
2. Розкрити інтегральні соціально-психологічні характеристики обдарованої учнівської молоді та їх зв'язок із процесом соціалізації
3. Дослідити особливості соціально-психологічної адаптації як механізму соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.
4. Проаналізувати використання інформаційно-комунікаційних технологій для проектування та особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації.
5. Виокремити та диференціювати соціально-психологічні чинники впливу на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Актуальність дослідження соціально-психологічної специфіки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді полягає у двох аспектах.

Перший із них обумовлений тим, що все більші вимоги суспільство висуває до особистості, особливо таких її характеристик, які об'єднує термін «соціалізація». Про першочерговість уміння застосовувати знання у практичній діяльності наголошують теоретики і практики освіти (І. Бех, В. Кремень, О. Савченко, Г. Шевченко та ін.) [74; 75; 306 та ін.]. На проблемі соціалізації особистості, зокрема обдарованої, акцентують увагу психологи (Н. Добровольська, С. Максименко, В. Моляко, В. Рибалка та ін.) [134; 136; 137; 229; 230; 245; 299; 300; 301; 302 та ін.]. На важливості соціалізації особистості наголошують зарубіжні вчені, стверджуючи, що саме некогнітивний розвиток відіграє ключову роль в успішності особистості у житті (Дж. Хекман та ін.).

Другий аспект полягає в тому, що сучасний етап суспільного розвитку характеризується масовим поширенням і застосуванням інформаційних

технологій. Його назвали «інформаційним суспільством», де виробництво інформаційних, а не матеріальних цінностей є рушійною силою формування та розвитку суспільства (Й. Масуда).

Наразі ми спостерігаємо, що інформаційні технології впливають не лише на розвиток суспільства загалом, а й на розвиток кожної особистості зокрема. Інтернет-простір цікавить обдаровану учнівську молодь, й займає значну частину їхньої інтелектуальної діяльності та вільного часу [76; 117; 130; 161 та ін.].

Обдарована учнівська молодь знаходить в Інтернеті потрібну для навчання інформацію, спілкується й знаходить засоби самовираження й самореалізації в Інтернет-мережі. Середовищем спілкування, якому віддає перевагу обдарована учнівська молодь, є саме Інтернет-середовище, а інформаційні технології дедалі більше набувають функції соціалізації особистості [204; 243; 247 та ін.]. Таким чином, соціалізація особистості в Інтернет-середовищі є природним процесом, практично некерованим з боку традиційних соціалізаторів особистості.

Сучасне суспільство набуває нових культурних особливостей – це мережевий принцип функціонування і поширення, віртуальний характер, короткочасна, спонтанна форма подачі інформації. В межах культури нашого суспільства зміні підлягає саме значення і роль особистості. Особистісну активність в цьому випадку провокують внутрішні стимули, оскільки змінюється ціннісна орієнтація, налаштована на розвиток і самовдосконалення [263; 309; 346; 347; 401 та ін.].

Функції опанування знань і когнітивного розвитку, які традиційно виконувала в суспільстві система освіти, усе більше переходять до ІТ-середовища, адже нині більшість інформації можна отримати через Інтернет та інші ІКТ засоби. Продовжує набувати популярності дистанційна освіта [352; 390; 425 та ін.].

Ефективний доступ до світових інформаційних ресурсів задовольняє потребу в інформаційних продуктах та послугах, покриває необхідність в

інформаційній взаємодії та обміні. Однак все це носить здебільшого стихійний характер.

Для оцінювання загального рівня соціалізації обдарованої учнівської молоді ми визначили низку критеріїв: когнітивний, особистісно-регулятивний, комунікативно-діяльнісний та мотиваційно-ціннісний.

Кожен із них охоплює певний перелік якісних показників.

Так, на когнітивному рівні вивчали такі показники обдарованої учнівської молоді: обізнаність щодо якостей особистості, необхідних для успішної соціалізації у суспільстві; наявність і рівень розвитку їх у себе; знання про способи взаємодії людей у суспільстві, в соціальних мережах; знання власних інтересів, нахилів, здібностей.

На особистісно-регулятивному рівні вивчалися наявність у обдарованої учнівської молоді таких показників, як: соціальна відповідальність; емоційна стійкість; адекватна самооцінка, вольовий контроль, впевненість в собі; рівень розвитку соціальних мотивів; мотивація досягнення поставлених цілей.

На комунікативно-діяльнісному рівні: аналіз ситуації взаємодії; адекватна оцінка вербальної та невербальної експресії у взаємодії; конструктивна взаємодія; товариськість; організація продуктивної соціально-орієнтованої діяльності.

На мотиваційно-ціннісному рівні вивчалися такі показники: наявність життєвих орієнтацій і цінностей; позитивна мотивація до взаємодії у суспільстві; ухвалення здорового способу життя; співвідношення особистих і суспільних цінностей; стійкі пізнавальні інтереси; ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, виникає необхідність у розробці науково-методичного інструментарію для вивчення соціально-психологічної специфіки перебігу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Для організації діагностування соціально-психологічної специфіки перебігу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму необхідно підбирати комплексний інструментарій взаємодоповнюючих методів і методик дослідження: спостереження, опитування, інтерв'ювання, анкетування, бесіда, праксиметричні методи (аналіз продуктів творчої діяльності), психодіагностичні методики.

До діагностики компонентів соціалізації обдарованої учнівської молоді увійшов комплекс психодіагностичних методик, відповідно до яких можна виявити та проаналізувати зазначені параметри.

Обґрунтовано комплексний методичний інструментарій емпіричного дослідження соціально-психологічної специфіки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму, що передбачав, відповідно до вікового періоду розвитку досліджуваних, вивчення параметрів [71; 115; 191; 198; 215; 232; 290; 303; 350 та ін.]:

- мотиваційно-ціннісного та когнітивного критеріїв: методика «Діагностика структури ціннісних орієнтацій» (С. Бубнов), анкета «Інтернет в житті старшокласника» (Л. Ткаченко), анкети «Особливості взаємодії обдарованого учня з наставником» та «Особливості взаємодії при написанні науково-дослідної роботи» (К. Андросович), тести «Структура навчальної мотивації школяра» (К. Замфір) та «Інститути і механізми соціалізації особистості» (А. Лучинкіна);

- комунікативно-діяльнісного критерію: методика «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей» (В. Синявський, Б. Федоришин), анкети на вивчення загальної самооцінки та соціальної активності обдарованої учнівської молоді, методика на визначення рівня домагань («Моторна проба Шварцландера»), опитувальник «Ваша майбутня професія» (Л. Лучко); проєктивні методики «Будиночки», «Мій клас» (модифікація В. Смотрина);

- особистісно-регулятивного критерію: тест «Вивчення ступеня соціалізації старшокласників» (І. Рожкова), методика діагностики соціальної

ідентичності обдарованого учня (М. Кун, Т. Макпартленд), самоактуалізаційний тест «САТ» (адаптація Ю. Альшиною, Л. Гозман, М. Загіки, М. Кроз), методики діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд, модифікація О. Осницького), шкільної тривожності (Б. Філіпс), міжособистісних відносин (Т. Лірі), особистісної креативності (Є. Тунік), методика «Діагностика вад особистісного розвитку (ДВОР) (З. Карпенко); соціометрія.

Так, методика «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей КОС-2» (В. Синявський, Б. Федоришин) була спрямована на виявлення наявного рівня прояву комунікативних і організаторських схильностей респондентів. Комунікативне й організаційне навантаження у відповідних видах профільного навчання можна розглядати як надмірне для інтровертів із меланхолійним та флегматичним типами темпераменту, для циклоїдних, сензитивних і нестійких акцентуатів та ін. Здатність цих типів особистості до професійного спілкування можна розвивати на етапі профільного навчання, залучаючи їх до спеціальних соціально-психологічних тренінгів, однак обережно, поступово, поєднуючи з дотриманням режиму праці та відпочинку, з реальними і посильними кроками до розвитку комунікативної готовності й обережним, вибіркоким розширенням кола партнерів по спілкуванню.

Варто зазначити, що окрім загальної характеристики за зазначеним тестом пропонувалося розбити відповідні характеристики за рівнем за кожним із факторів.

Комунікативні схильності. Якщо респондент отримав оцінку 1 ($Q = 1$) (0,10–0,45), то він характеризується вкрай низьким рівнем прояву схильностей до комунікативної діяльності. Якщо він отримав оцінку 2 ($Q = 2$) (0,46–0,55), то розвиток комунікативних схильностей нижче середнього рівня, тобто він не прагне до спілкування, скуто почуває себе у новій компанії, колективі, віддає перевагу перебуванню на самоті, обмежує коло своїх знайомств, відчуває труднощі у встановленні

активних контактів з людьми. Якщо респондент отримав оцінку 3 ($Q = 3$) (0,56–0,65), то він характеризується середнім рівнем прояву комунікативних схильностей, прагне до контактів з людьми, не обмежує коло своїх знайомств, відстоює власні думки і планує свою діяльність. Однак потенціал цих схильностей не відзначається високою сталістю. Якщо респондент отримав оцінку 4 ($Q = 4$) (0,66–0,75), то він належить до групи з високим рівнем прояву комунікативних схильностей, не розгублюється у новій обстановці, швидко знаходить приятелів, постійно прагне до розширення кола знайомих. Це відбувається не за примусом, а згідно з власним внутрішнім прагненням, згідно зі своїм спрямуванням. Якщо респондент отримав оцінку 5 ($Q = 5$) (0,76–1,00), то він має дуже високий рівень прояву комунікативних схильностей, відчуває потребу у комунікативній діяльності й активно, помітно прагне до неї. Для нього є характерними швидка орієнтація у складних соціальних ситуаціях, своєчасний вибір засобів розрядки ситуації, невимушеність поведінки у новому колективі. Він виявляє ініціативу у спілкуванні у будь-якому колі людей.

Організаторські схильності. Якщо респондент отримав оцінку 1 ($Q = 1$) (0,2–0,55), то він характеризується вкрай низьким рівнем прояву схильностей до організаторської діяльності. Якщо респондент отримав оцінку 2 ($Q = 2$) (0,56–0,65), то рівень розвитку організаторських схильностей перебуває на рівні нижче середнього, він погано орієнтується у незнайомій ситуації, не відстоює власні погляди і важко переживає образи. Вияви ініціативи у громадській діяльності у нього вкрай занижені, у багатьох справах він намагається уникнути прийняття самостійних рішень. Якщо респондент отримав оцінку 3 ($Q = 3$) (0,66–0,70), то він характеризується середнім рівнем прояву організаторських схильностей, відстоює свої думки серед знайомих і планує свою діяльність. Однак потенціал цих схильностей не відзначається високою сталістю. Якщо респондент отримав оцінку 4 ($Q = 4$) (0,71–0,80), то він належить до групи з високим рівнем вияву організаторських схильностей, він ініціативний, займається громадською

діяльністю, допомагає близьким, друзям, виявляє ініціативу під час спілкування, здатний до прийняття самостійних рішень у складних ситуаціях. Керується внутрішнім прагненням, згідно з власним спрямуванням. Якщо респондент отримав оцінку 5 ($Q = 5$) (0,81–1,00), то він має дуже високий рівень прояву організаторських схильностей, відчуває потребу в організаторській діяльності. Це – ініціативна особистість, яка здатна сама будувати потрібну ситуацію навколо себе, приймати самостійні рішення, відстоювати власну думку. Респонденту подобається організовувати різні ігри, заходи, він вельми наполегливий у суспільній діяльності, яка його приваблює. Завдяки своїй ініціативності він сам знаходить ті справи, що відповідають його потребам організаторської діяльності.

Опитувальник «Ваша майбутня професія» (Л. Лучко) був спрямований на виявлення уявлень обдарованої учнівської молоді про характер та особливості роботи за обраною професією. Відомості, отримані в результаті анкетування, дозволили виявити повноту уявлень, а також наявність в них протиставлень, спрямованість досліджуваних на визначений характер діяльності, встановити ступінь відповідності уявлення досліджуваних про майбутню роботу та професію, яку вони обрали. Результати анкетування надали змогу провести корекційну профорієнтаційну роботу. Опитувальник можна використовувати багаторазово для контролю ефективності профорієнтаційних заходів.

Тест «Вивчення ступеня соціалізації старшокласників» (І. Рожкова) надавав можливість виявити рівень соціальної адаптованості, активності, автономності та моральної вихованості обдарованої учнівської молоді. Якщо коефіцієнт становив більше трьох, то ми констатували високий ступінь соціалізованості обдарованої учнівської молоді; більше двох, але менше трьох – середній ступінь розвитку соціальних якостей; менше двох балів – низький рівень розвитку соціальних якостей.

У тесті «Вивчення ступеня соціалізації старшокласників» за результатами діагностики розширено характеристики обдарованої учнівської молоді за факторним навантаженням.

Фактор соціальна адаптованість. У результаті тестування виявлено:

– високий рівень соціальної адаптованості. Це характеризує респондента як особистість з реалістичною самооцінкою, почуттям визнання себе, адекватності та стабільності володіння власним «Я»; він розуміє та адекватно сприймає соціальну дійсність; врівноважений, має стабільний емоційний стан, оптимістичні погляди на життя, користується визнанням однолітків і дорослих (батьків, фахівців), має позитивні відносини з оточуючими; з інтересом ставиться до занять у закладі освіти; має відносно стійкий стан психічного, фізичного та соціального благополуччя;

– середній рівень соціальної адаптованості – це рівень достатньо вільної орієнтації особистості в соціумі, однак для респондента характерною є підвищена залежність поведінки від думки інших (батьків, фахівців). Це спричиняє недостатню самостійність у вирішенні завдань, що виникають. Можливі часті зміни настрою; тимчасові труднощі можуть впливати на самооцінку;

– низький рівень соціальної адаптованості характеризує респондента як особистість зі слабкою вірою у себе, власні можливості, а також з низькою самооцінкою; він схильний гіперболізувати власні недоліки, що ускладнює спілкування з однолітками, стає причиною неадекватної реакції на соціальну ситуацію та виявляється у конфліктах з батьками, фахівцями тощо. Він слабо уявляє власне майбутнє, не має стійких інтересів. Окрім цього наявне незадоволення собою, власним життям.

Фактор автономність. У результаті тестування виявлено:

– високий рівень автономності. Це означає, що вступаючи у соціальні відносини, респондент здатен протистояти негативним впливам середовища, що забезпечує не лише актуалізацію засвоєної системи соціальних зв'язків і

досвіду, а й створення нових, зокрема особистісного індивідуального досвіду;

– середній рівень автономності. Респондент досить легко пристосовується до певного соціального середовища. Якщо середовище стає для нього не цікавим або небезпечним, то він виключає себе з такого середовища, або переглядає власні ціннісні орієнтації, щоб залишитись в ньому;

– низький рівень автономності. Якщо респондент потрапляє у середовище, де наявні порушення задоволення актуальних потреб, неузгодженість самих потреб, або можливість їх блокади у майбутньому, то у нього можуть виникнути такі психологічні стани, як стрес, фрустрація, конфлікт, загальним проявом яких є тривога.

Фактор соціальна активність. Розвиток соціальної активності особистості є істотним моментом її соціалізації, що виявляється у поведінці особистості та її діяльності. В результаті тестування виявлено:

– високий рівень соціальної активності. Респондент не лише усвідомлює та приймає інтереси суспільства і певних спільнот, а й готовий та вміє реалізовувати ці інтереси, виявляє активну діяльність у соціальному житті. У нього є прагнення впливати на соціальні процеси, бере дієву участь у суспільних справах; має прагнення змінити, перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити наявний соціальний устрій, його форми й елементи;

– середній рівень соціальної активності підтверджує, що респондент є суб'єктом суспільних відносин, однак формує соціальні зв'язки на рівні власних потреб та інтересів;

– низький рівень соціальної активності свідчить про пасивне ставлення до суспільства, проблеми його розвитку, а також «споглядацький» характер.

Фактор оцінка схильності до гуманістичних норм життєдіяльності – моральність. У результаті тестування виявлено:

– високий рівень моральності. Респондент – вихована особистість із розвинутими вольовими якостями. У нього сформовані уявлення про добро і

зло, гідність, честь, справедливість, що сприяє самовдосконаленню, виробленню практичних навичок жити і діяти згідно з вимогами суспільства;

– середній рівень моральності свідчить про те, що у респондента недостатньо стійка шкала цінностей, недостатньо розвинута особиста рефлексія. Маючи значний запас моральних знань, він вміло міркує про моральні проблеми, не завжди дотримується моральних норм, особливо тоді, коли вони суперечать власним інтересам, може порушити окремі норми поведінки, вважаючи свою поведінку правильною;

– низький рівень моральності свідчить про те, що у респондента викривлене уявлення про моральні норми та їх прояви у поведінці; шкала цінностей нестійка, розмита, внутрішньо суперечлива; рівень самоорганізації та самоконтролю досить низький; самоаналіз практично відсутній. Негативні потреби, які склалися, задовольняє за рахунок інших, а також намагається перекласти відповідальність за учинене на іншого.

Методика діагностики особистісної креативності (Є. Тунік) надавала змогу визначити чотири особливості творчої особистості: допитливість (Д); уяву (У); складність (С) і схильність до ризику (Р).

Під час оцінювання даних опитувальника використовувалися чотири фактори, що тісно корелюють з творчими проявами особистості. Ми отримали чотири сирі показники за кожним фактором, а також загальний сумарний показник. У процесі обробки даних використовували шаблон, який можна накладати на лист відповідей тесту, або зіставляли відповіді респондента з ключем у звичайній формі.

Тест структури ціннісних орієнтацій особистості (С. Бубнова) призначений для вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності. Ступінь вираженості кожної ціннісної орієнтації особистості визначався за допомогою ключа, представленого в бланку відповідей. Відповідно до нього підраховувалася кількість позитивних відповідей у всіх одинадцяти шкалах, а їх результат записувався в графі «Σ».

За результатами обробки отриманих відомостей будувався графічний профіль, що відображав вираженість кожної цінності. Для цього по вертикалі фіксували кількісну вираженість цінностей (за 6-бальною системою), а по горизонталі – види цінностей.

Серед цих цінностей в узагальненому вигляді можна назвати такі: приємне проведення часу, відпочинок; високий матеріальний добробут; пошук і насолода прекрасним; допомога та милосердя до інших людей; любов; пізнання нового у світі, природі, людині; високий соціальний статус і управління людьми; визнання і повага до людей та вплив на оточуючих; соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві; спілкування; здоров'я.

Тест міжособистісних відносин (Т. Лірі) призначався для дослідження уявлень респондентів про себе й свій ідеальний «Я-образ», а також для вивчення взаємовідносин в малих групах. За його допомогою визначався переважаючий тип ставлення до людей у самооцінці та взаємооцінці.

Виділяють два фактори: «домінування – підпорядкування» і «дружелюбність – агресивність (ворожість)». Саме ці фактори визначають загальне враження про людину в процесах міжособистісного сприйняття. Залежно від відповідних показників виокремлюють низку орієнтацій – типів ставлення до оточуючих. Це допомагає зробити висновки про вираженість типу, про ступінь адаптованості поведінки – ступінь відповідності/невідповідності між цілями, яких досягають у процесі діяльності.

Дуже значна неадаптивність поведінки (під час подання результатів виділяють червоним кольором) може свідчити про невротичні відхилення, дисгармонію у сфері прийняття рішень або бути результатом будь-яких екстремальних ситуацій.

Методика використовувалася як для самооцінки, так і для оцінки поведінки інших людей. В останньому випадку респондент відповідав на запитання як би за іншу людини, ґрунтуючись на своєму уявленні про неї. Підсумовуючи результати такого тестування, складався узагальнений

«представницький» портрет досліджуваного, а також робилися висновки про ставлення до нього інших членів групи.

Тест «Інститути і механізми соціалізації особистості» (А. Лучинкіна) призначався для виявлення провідного інституту соціалізації, який впливає на соціалізацію певної особистості. За тестом виділяють п'ять інститутів соціалізації: сім'я, школа, неформальні об'єднання, ЗМІ, Інтернет [227; 302].

Одним із методів експериментального дослідження виступила експертна оцінка. Етапи проведення психологічної експертизи описані у працях науковців (Л. Карамушка [331], Л. Ребуха [297], Ю. Швалб [359] та ін.), які займаються проблемами теорії та методології експертної діяльності, розробляють технологію проведення експертного дослідження в конкретних практичних галузях. Аналіз відповідних джерел свідчить про певну відмінність у структурі експертного дослідження, проте змістовний контент залишається незмінним і слугує його загальній меті.

Психологічну експертизу пропонувалося проводити за таким алгоритмом:

1. Вивчення екпертом поставлених перед ним запитань та усвідомлення предмету психологічної експертизи.
2. Постановка задач дослідницького характеру.
3. Відбір методів дослідження у відповідності з поставленими задачами.
4. Безпосереднє проведення дослідження: психологічний аналіз матеріалів, поданих на експертизу; спостереження за досліджуваним (групою досліджуваних); бесіди з досліджуваним (групою досліджуваних); використання інструментальних методів дослідження індивідуально-психологічних особливостей досліджуваного або методів соціально-психологічного дослідження групи досліджуваних.
5. Аналіз та обробка отриманої інформації.
6. Робота зі спеціальною літературою.
7. Складання висновку екпертом.

Була задіяна найбільш використовувана в соціально-психологічних практиках структура експертного дослідження, яка включає в себе три етапи: підготовчий, дослідницький та заключний.

На підготовчому етапі експерт знайомився з наданими йому матеріалами, аналізував поставлені перед ним питання, уточнював їх суть, складав план дослідження, визначав послідовність виконання окремих дій та здійснював первинний підбір методів і методик.

Починалася експертиза з уточнення того, як бачить ситуацію досліджуваний, як він оцінює важливість для себе певних її наслідків, у якій мірі й у якому обсязі готовий витратити ресурси задля бажаного впливу на ситуацію. Обов'язково обговорювалися терміни подання звіту, його формат і чим досліджуваний може допомогти в організації дослідження.

Якість і результативність психологічної експертизи в багатьох аспектах визначалася підготовчою роботою відповідальної особи, що є ініціатором проведення експертизи, яка включає в себе збір матеріалів, необхідних для проведення експертного дослідження. Мова йде про формування належної інформаційної бази, вивчення якої є одним із завдань підготовчого етапу діяльності експерта. Незалежність експерта не суперечить використанню інформаційної бази і деяких організаційних ресурсів замовника. Центральне місце тут посідають фактичні дані, що характеризують особистість досліджуваного.

На підготовчому етапі експерт вибудовував ймовірнісну модель динаміки психічного стану та особистості досліджуваного в цілому та в момент досліджуваної ситуації. В цьому йому допомагали неофіційні особисті документи і продукти діяльності досліджуваного (щоденники, листи, записники, вірші, малюнки та ін.). Ці джерела інформації інколи найкраще висвітлювали психологічні особливості особистості, особливості її світосприйняття, психічний стан тощо. Їх аналіз допомагав виробити уявлення про динаміку формування особистості, особливості її життя і

розвитку. Зрозуміло, що правильність такого уявлення перевірялася і уточнювалася під час безпосереднього проведення експертного дослідження.

Зібрана інформація слугувала основою попереднього структурного аналізу ситуації, що передбачав виокремлення її компонентів, особливо тих, на які можна вплинути. Саме керуючись цілями замовлення, термінами проведення, структурою ситуації, уточнювалася мета дослідження, планувалися види й обсяги роботи.

Важливо наголосити, що всі перелічені джерела інформації, з якими знайомиться експерт в межах підготовчого етапу експертизи, повинні збиратись і відповідним чином оформлюватися документально. Важливо також звернути увагу на те, що експерт не повинен піддаватись «ефекту первинності», адже останній може спричинити виникнення каузальної атрибуції, що неприпустимо у роботі експерта. Підготовчий етап завершувався складанням програми експертного дослідження.

Дослідницький етап – найбільш значний і важливий етап психологічної експертизи. В його межах починалася співпраця експерта і досліджуваного.

Методика проведення психологічної експертизи в кожному конкретному випадку передбачала широкий вибір різноманітних методів дослідження. Тут не може бути сталої системи чи однозначно визначеного переліку методик, адже все залежить від конкретного об'єкту дослідження, міри складності поставлених перед експертом завдань та його професіоналізму.

Заключний етап полягав у підведенні підсумків експертного дослідження. За своєю суттю він представляв собою процес формування остаточних синтетичних та інтегративних висновків, які виступали відповіддю на поставлені перед експертом питання. Вони оформлювалися у письмовий документ – експертний висновок.

Виходячи з представленої аналізу можна представити загальну структуру проведення психологічної експертизи:

1) збір перинної інформації на основі вивчення документації, ознайомлення з підставами щодо призначення експертизи, уточнення її завдань, складу експертної групи, місця та часу проведення;

2) основний етап – збір суттєвої інформації, який включає зустрічі з членами експертної групи, уточнення головних завдань експертизи, розподіл функцій та взаємодії між експертами;

3) застосування спеціальних психодіагностичних методик;

4) обробка та інтерпретація результатів «інструментальної роботи» експертів;

5) підготовка та написання експертного висновку.

Пропонований комплекс діагностичного інструментарію надавав досліджуваним можливість пройти психологічну діагностику в онлайн-режимі, отримати характеристику та рекомендації за результатами тестування.

Апробація створеного ресурсу здійснювалася на базі закладів освіти різного рівня (заклади загальної середньої освіти, ліцеї, гімназії, коледжі) 14 областей України та м. Києва, а саме:

- Вінницька область (Комунальний заклад Навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів гімназія № 1, м. Хмільник);

- Донецька область (Мангуська ЗОШ І-ІІІ ст. № 2 Першотравневої районної ради);

- Житомирська область (загальноосвітня школа № 8, м. Житомир);

- Київ та Київська область (Український фізико-математичний ліцей КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ; спеціалізована школа № 196 з поглибленим вивченням англійської мови, м. Київ; Бучанська Українська гімназія, м. Буча; Білоцерківська ЗОШ І–ІІІ ступенів № 5 Білоцерківської міської ради; Київський коледж комп'ютерних технологій НАУ);

- Луганська область (заклади загальної середньої освіти Сєверодонецької міської територіальної громади Сєверодонецького району Луганської області);

- Львівська область (середня загальноосвітня школа № 87, м. Львів);
- Одеська область (спеціалізована ЗОШ № 1 I-III ступенів з поглибленим вивченням англійської мови, м. Ізмаїл);
- Полтавська область (Комсомольська ЗОШ I-III ступенів № 6 Комсомольської міської ради; Вовчицький ліцей імені В.Ф. Мицика Лубенської районної ради);
- Харківська область (Харківська загальноосвітня школа I-III ступенів № 137);
- Херсонська область (Чулаківська ЗОШ I-III ступенів Чулаківської сільської ради Голопристанського району; Херсонська загальноосвітня школа I-III ступенів № 41, м. Херсон);
- Хмельницька область (Кам'янець-Подільський ліцей);
- Чернівецька область (Комунальний заклад «Чернівецький обласний фаховий коледж мистецтв ім. С. Воробкевича»);
- Чернігівська область (Чернігівський ліцей № 32 Чернігівської міської ради; Чернігівський ліцей № 15 Чернігівської міської ради);
- Черкаська область (Перша міська гімназія Черкаської міської ради, Асоційована школа ЮНЕСКО; Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»).

Дослідження було проведене згідно наукового плану спільної діяльності Інституту обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України та Національного центру «Мала академія наук України».

3.2. Інтегральні соціально-психологічні характеристики обдарованої учнівської молоді та їх зв'язок із процесом соціалізації

Як зазначалося вище, соціально-економічні та політичні умови сучасного суспільства формують запит на всебічно розвинену особистість, творчу, з високими моральними цінностями, активною життєвою позицією. В

таких умовах одне із завдань сучасних закладів освіти – створити основу для соціалізації обдарованої учнівської молоді, як процесу формування соціальних якостей (оволодіння мовою спілкування, вивчення норм та правил спілкування, традицій, звичаїв, засвоєння соціальних ролей), завдяки яким молода людина стає дієздатним учасником соціального життя. Особливо важливим є значення соціалізації у підлітковому віці. Саме в цей час формуються основні структурні особливості особистості, якісні характеристики, які значною мірою залежать і від психолого-педагогічного впливу освітнього середовища. Формуються уявлення про себе, усвідомлення власної унікальності та ідентифікація себе в суспільстві однолітків; це період самоствердження серед них. Тому контакти з ровесниками стають пріоритетними для обдарованої учнівської молоді. Водночас, якщо навички соціальної взаємодії не розвинуті, є загроза підміни реального спілкування віртуальним, спрощеним.

Як показали результати проведеного дослідження велика кількість досліджуваних більшу частину свого вільного часу віддають Інтернету: 86% респондентів мають до нього постійний доступ, 73% – використовують його щоденно, 69% – вважають себе досвідченими користувачами.

Найчастіше відвідують такі соціальні мережі та сервіси: «Твітер» – 13%, «Viber» – 22%, «Вікіпедія» та «Google» – 5%.

На інтернет-сторінках 85% респондентів спілкуються з користувачами, 69% – шукають необхідну інформацію, 53% – грають у різні ігри, 35% – читають новини, журнали, статті, 31% – книжки.

На запитання, чи дотримуються вони правил етикету в Інтернеті, «ні» відповіли 17 % респондентів, 34% – «важко сказати», 56% досліджуваних – використовують скорочення слів.

Отже, результати анкетування свідчать про те, що Інтернет міцно увійшов у життя обдарованої учнівської молоді.

На основі розробленої анкети «Особливості взаємодії при написанні науково-дослідної роботи» було проведено відповідне опитування.

Відділення НЦ «МАН», на яких відбувався захист наукових робіт респондентів, представлено за такими напрямками:

1 – Філософія та суспільствознавство (що становить 55,8% респондентів);

2 – Науки про Землю (що становить 6,97% респондентів);

3 – Географія та ландшафтознавство (що становить 27,93% респондентів);

4 – Геологія, геохімія, мінералогія (що становить 9,3% респондентів).

Анкетування показало, що майже всі досліджувані при виконанні наукової роботи стикалися з певними труднощами.

Ми умовно їх розподілили на:

1) фізичні – стан здоров'я, самопочуття, втома;

2) психологічні – негативні емоції, переживання, тривога;

3) соціальні – спілкування з керівником; спілкування з однолітками; відповідальність, велике навантаження;

4) науково-методичні – обмеженість ресурсів, літератури, наукових рекомендацій, нормативні положення;

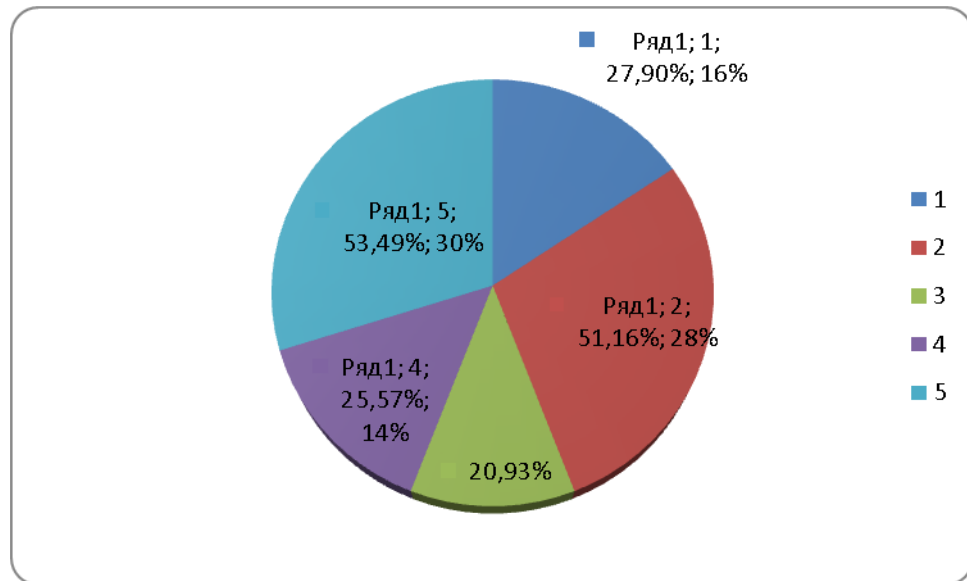
5) інші – брак часу, технічне оформлення дослідження (див. рис. 3.1).

У результаті анкетування було виявлено, що 76,73% респондентів потребують допомоги наставника чи психолога. Також встановлено, що 48,83% учнів вважають, що додаткове спілкування через Інтернет-ресурси з керівником наукової теми сприяло б кращому результату в конкурсі, а 20,93% учнів активно ним користувались.

Як видно з рис. 3.1, значна частина досліджуваних (53,49%) вважають перешкодою в процесі написання наукової роботи брак часу, технічне оформлення наукової роботи згідно висунутих до неї вимог.

При цьому відчувається відсутність володіння прийомами тайм-менеджменту, що спричиняє неефективний розподіл та використання часу й учні відчувають брак часу на навчання, спілкування, виконання свого наукового проєкту одночасно, що, в свою чергу, негативно відбивається на їх

емоційності, самооцінки в цілому. Тому таких учнів необхідно постійно заохочувати, впливати на рівень їхньої мотивації.

Примітка: 1 – фізичні чинники, 2 – психологічні чинники, 3 – соціальні чинники, 4 – науково-методичні чинники, 5 – інші чинники.

Рис. 3.1. Розподіл проблемних груп чинників при виконанні наукових робіт обдарованою учнівською молоддю – учасниками конкурсу МАН, %

Через велике навантаження, учні часто відчують труднощі фізичного характеру, такі як втома, погане самопочуття, навіть хвороби.

За результатами опитування обдарованої учнівської молоді було виявлено, що більше половини респондентів (51,16%) під час виконання науково-дослідних робіт стикаються з труднощами психологічного характеру, а саме відчують сильні переживання, тривогу, що виражає відчуття невизначеності, очікування негативних подій, важковизначені передчуття [233].

На психологічному рівні тривога відчувалася як напруга, стурбованість, хвилювання, нервозність і переживалася у вигляді почуття невизначеності, безсилля, незахищеності, самотності, передчуттям невдачі,

неможливістю прийняти рішення тощо. На фізіологічному рівні реакції тривоги проявлялися у посиленому серцебитті, частішому диханні, збільшенні хвилинного об'єму циркуляції крові, підвищенні артеріального тиску, зростанні загальної збудженості, зниженні порогів чутливості тощо [272; 371 та ін.].

Під час тривоги відчувалася сильна напруга; досліджувані демонстрували хвилювання, втрачали можливість концентруватися на чомусь, окрім небезпеки, що наближається. Якщо стан тривоги відчувався дуже часто, то він міг стати постійним станом, тобто стійкою рисою особистості.

Стан тривоги впливав на самооцінку та впевненість у своїх силах обдарованої учнівської молоді. Тому під час дослідження нами було приділено значну увагу даному питанню.

Кожен досліджуваний проходив тестування на виявлення рівня тривожності на певному етапі й отримував рекомендації психолога (були задіяні також інші тести щодо характерологічних особливостей обдарованої учнівської молоді, її комунікативних і організаторських схильностей, особливостей міжособистісних відносин та ін.).

Слід звернути увагу на труднощі обдарованої учнівської молоді соціального характеру, а саме «крапкове» спілкування з керівником; спілкування з однолітками; моральну та соціальну відповідальність.

Такі труднощі виявилися у 20,93% досліджуваних. Очевидно, що такі досліджувані мають потребу для більш продуктивної та оперативної взаємодії, що можлива за умови використання Інтернет-технологій.

Також виокремлено групу труднощів, що носять науково-методичний характер (у 25,57% досліджуваних).

Обдарована учнівська молодь, яка потрапила у цю групу, відчуває обмеженість ресурсів, літератури, наукових рекомендацій, вивчення нормативних положень.

Аналізуючи анкетні дані на запитання «Чи задоволені Ви презентацією свого дослідження?» більшість респондентів (81,4%) відповіли «так», що підтверджує той факт, що обдарована учнівська молодь має високу впевненість у собі і завищений рівень самооцінки.

З анкетних даних видно, що для обдарованої учнівської молоді при написанні наукового проєкту важлива підтримка сім'ї та друзів.

При цьому для покращення результатів конкурсного етапу захисту наукових робіт респонденти вважають більш плідну співпрацю з науковим керівником-консультантом, доступ до необхідних наукових джерел інформації через Інтернет-мережі, мотивування, додаткові конференції та спілкування з науковцями різних галузей науки.

У результаті анкетування було визначено, що у досліджуваних простежується запит до наставника чи психолога для покращення впевненості у собі, тобто учні вважають, що їм не вистачає впевненості і це заважає їм працювати над дослідженням, їх постійно переслідує стан тривожності.

Цей стан може бути обумовлений об'єктивними причинами (ігнорування термінів виконання та подачі наукової роботи, проблеми з експериментом, відсутність наукового підґрунтя проєкту та ін.) чи суб'єктивними (хвилювання щодо процедури захисту, страх виступу перед аудиторією та ін.). І тоді досліджуваний знаходиться у стані постійного стресу, що відбивається на самопочутті та результатах конкурсу. Але цікавий факт, що ті ж самі учні не скористалися б віртуальним кабінетом психолога для обговорення наявних труднощів, як ми пропонували.

Проведене дослідження підтвердило, що обдарована учнівська молодь має певну дисгармонію особистісного розвитку; відчуває потребу у більш тісній взаємодії як між собою, так і зі своїми науковими наставниками; має психологічні труднощі та прагне допомоги фахівців, однак, здебільшого, не реалізує це прагнення, що негативно впливає на її соціалізацію.

Саме тому, важливим у цьому аспекті було вивчення інтегральних соціально-психологічних характеристик обдарованої учнівської молоді, насамперед, особливостей її особистісного саморозвитку, як процесу самостійної, цілісної, цілеспрямованої, ціннісно-орієнтованої діяльності щодо безперервної самозміни, як у збагаченні індивідуального досвіду і духовно-моральних сил, відповідно до внутрішнього образу «Я», так і актуальних соціальних очікувань.

Саморозвиток розглядається нами як безперервний процес, у якому під впливом певних мотивів співвідносяться та досягаються конкретні цілі за допомогою зміни своєї діяльності, поведінки чи за допомогою зміни себе, використовуючи форми самоствердження, самовдосконалення, самоактуалізації.

У психології саморозвиток трактують як фундаментальну здатність особистості ставати і бути справжнім суб'єктом свого життя, перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення [128; 200 та ін.].

Перш за все, необхідно відзначити, що для аналізу саморозвитку найбільш загальним є поняття життєдіяльності, як безперервного процесу визначення мети, діяльностей і поведінки людини.

В рамках життєдіяльності здійснюється й процес саморозвитку. Тому людина вже з раннього віку, з моменту виділення свого «Я» з навколишнього світу (утворення системи «Я»), стає суб'єктом своєї життєдіяльності, оскільки починає ставити цілі, підкорятися власним бажанням і прагненням, з урахуванням вимог інших.

Однак, як відзначають дослідники, суб'єктом саморозвитку дитина стає тільки в підлітковому віці, коли відбуваються кардинальні зміни у самосвідомості, виникає відчуття дорослості, йде процес переорієнтації з дитячих норм на дорослі. Суб'єктом саморозвитку людина стає тільки тоді, коли вона більш-менш усвідомлено починає ставити цілі щодо самоствердження, самовдосконалення, самореалізації, тобто визначати

перспективи того, до чого вона рухається, чого домагається, що бажає або, навпаки, не бажає змінювати в собі [229; 230; 294 та ін.].

Іншою характеристикою саморозвитку є активність особистості, яка може бути або соціальною активністю, або соціальною реактивністю.

Одиницею аналізу соціальної активності є оптимальне поєднання ініціативи та старанності.

Соціальна реактивність проявляється або у вигляді соціальної імпульсивності, або у вигляді пасивності, але в обох випадках вона не характеризує людину як суб'єкта життєдіяльності.

Соціальна активність проходить в своєму розвитку певні рівні. Для дошкільника і молодшого школяра, здебільшого, характерний нормативний рівень, коли дитина лише повторює, імітує, навіть в своїх ініціативах все, що засвоює в результаті взаємодії з дорослими. Нормативно-особистісний рівень властивий в основному підліткам та юнакам. Тут відбувається вихід за межі нормативно заданого, проявляється своє власне ставлення до того, що людина робить, пізнає.

Особистісно-продуктивний і продуктивно-творчий рівні властиві для дорослих людей, коли людина за допомогою своєї діяльності дає істотну надбавку суспільству, соціуму, створюючи, наприклад, щось нове, оригінальне або вдосконалює вже існуюче.

Можна сказати, що нормативний рівень – це рівень відтворення (нехай й в авторському виконанні того, що вже відомо), а нормативно-особистісний рівень дозволяє особистості проявитися у повній мірі як індивідуальності, заявити про себе. Саме тому обдарована учнівська молодь може стати суб'єктом не тільки своєї життєдіяльності, але і саморозвитку.

Стосовно проблеми саморозвитку, здатність до особистої ініціативи поширюється на організацію самопізнання і самовиховання. Однак, якщо в підлітковому віці самовиховання носить риси формування в собі окремих властивостей і якостей, то у старшому шкільному віці перегляду піддається особистість в цілому.

Невід’ємними атрибутами соціальної активності є свідомість і самостійність, які зміцнюють позиції особистості як суб’єкта саморозвитку.

Здатність до проявів соціальної активності поступово визначає і здатність до здійснення особистісних виборів, тобто розвиває тенденцію до суб’єктивної волі. Ця свобода полягає в тому, що особистість самостійно може здійснювати вибори серед низки альтернатив, конструювати ці альтернативи [312].

Можливість самому здійснювати вибори, в тому числі і вибори особистісного зростання, – ознака суб’єктивності індивіда як автора своєї життєдіяльності й біографії. Коли, наприклад, старшокласник сам здійснює вибір, він вчиться брати на себе відповідальність і тримати відповідь не тільки перед іншими (така відповідальність носить формальний характер), але і перед самим собою, перед своєю совістю.

Нарешті, важливою характеристикою саморозвитку обдарованої учнівської молоді є рівень розвитку самосвідомості, здатності до самопізнання. Розвинена здатність до самопізнання та її механізми (ідентифікація і рефлексія) органічно включаються у процес самотворення особистості, визначення перспектив, способів і засобів саморозвитку [129; 171; 186; 257 та ін.].

Отже, саморозвиток – це процес самостійної, цілісної, цілеспрямованої, ціннісно-орієнтованої діяльності особистості щодо безперервної самозміни як у збагаченні індивідуального досвіду і духовно-моральних сил відповідно до внутрішнього образу «Я», так і актуальним соціальним очікуванням [308 та ін.].

Вчені визначають процес саморозвитку особистості як самостійне визначення стратегії життя і виділяють такі ознаки наявності стратегії життя:

- вибір основного для особистості напрямку, способу життя, визначення її головних цілей, етапів їх досягнення і супідрядність етапів. Цей вибір може змінюватися протягом життя;

- розв'язання протиріч життя, що перешкоджають досягненню цілей і планів, в тому числі й через створення тих умов, яких немає в наявності;
- творчість, творення цінностей свого життя, з'єднання потреб зі своїм життям у вигляді особливих цінностей [309; 332; 333; 347; 422; 423 та ін.].

Процес саморозвитку особистості обдарованої учнівської молоді не може бути визначений лише побудовою стратегії життя, тому вважаємо за необхідне звернутися до напрацювань вчених, які в своїх дослідженнях торкалися питання саморозвитку особистості.

Так, саморозвиток обдарованої учнівської молоді визначається як процес самоактуалізації. Самоактуалізація розглядається як безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів, як звернення своєї місії, або покликання, долі, як більш повне пізнання і прийняття своєї власної початкової природи, як невинне прагнення до єдності, інтеграції, або внутрішньої синергії особистості [269; 270 та ін.].

Цей підхід знаходить своє відображення в мотиваційній сфері. Розглядаючи піраміду мотивів здорової людини А. Маслоу [231], виділяють групи мотивів Дефіциту і Буття (розвитку). Джерелом мотивів розвитку є іманентна людині потреба реалізації своїх здібностей. Використання здібностей доставляє людині задоволення, а невикористання дратує і продовжує вимагати застосування [231].

Наявність спеціальних здібностей у обдарованої учнівської молоді має знаходити своє відображення в мотиваційній сфері. При цьому обдарованими можна назвати учнів, які демонструють високий рівень досягнень в одній або декількох сферах діяльності: інтелектуальній, академічних досягнень, творчого мислення, художньої діяльності, спортивних успіхів. При цьому, чим сильніше виражені специфічні особливості, представлені в мотиваційній сфері, тим сильніше вони розвиваються й удосконалюються.

Фактом теорії А. Маслоу [231], важливим для виявлення умов, що сприяють успішному саморозвитку обдарованої учнівської молоді, є те, що мотиви самоактуалізації знаходяться на вершині піраміди мотивів. Вони

активізуються тим сильніше, чим менше діють мотиви, віднесені до групи Дефіциту.

Звернемо увагу на виявлення потреб обдарованої учнівської молоді, оскільки умовою, що сприяє саморозвитку особистості обдарованої учнівської молоді, є обстановка, коли задоволені потреби в харчуванні, безпеці, індивід прийнятий соціальним оточенням.

Ми припускаємо, що процес саморозвитку необхідно розглядати з урахуванням вікових особливостей особистості. Вчені розглядають саморозвиток через індивідуалізацію, яка має дві фази: на третьому році життя і в період дорослішання. Період дорослішання включає підвищену сензитивність особистості, панування потреби змінити себе, щоб відповідати новим вимогам розвитку, що свідчить про підвищену сензитивність особистості до саморозвитку. Однак в цей період слід враховувати і появу психопатологічних симптомів при нездатності впоратися з віковими завданнями розвитку, процеси відокремлення від близьких, що дозволяють індивіду знаходити об'єкти любові поза сім'єю [113; 267; 361 та ін.].

Крім того, в період дорослішання індивідуалізація набуває такі риси, як схильність до регресії – поведінці, типовій для більш раннього періоду розвитку і нонконформізм (механізм захисту проти вираженої схильності до регресії). Е. Еріксон пов'язує цей віковий період з постійним прагненням до власної ідентичності та її збереження. Ідентичність означає усвідомлення тотожності особистості самій собі, безперервності в часі. Ідентифікація в психології розуміється як процес формування ідентичності. Одним з основних положень Е. Еріксона є поділ процесу розвитку ідентичності на фази або ступені, на яких особистість переживає ряд психосоціальних криз.

У період дорослішання має місце «нормативна криза», яка не є аномалією, але сприяє розвитку відхилень і патологій. Е. Еріксон [389] вводить поняття психосоціального мораторію, як схваленої суспільством відстрочки для подолання ідентифікації, випробування нових ролей,

допускає перебільшені реакції, нонконформістську поведінку і відхилення в розвитку.

Центральною проблемою в період дорослішання є формування ідентичності. Пошук свого місця в житті, вироблення статусу є важливою темою психологічного саморозвитку особистості.

У сукупності статусів особливо виділимо професійний. Його становлення тісно пов'язане з виявленням та вдосконаленням здібностей особистості. Відзначимо, що наявність яскравих здібностей певним чином впливає на цей процес і знаходить своє відображення в ідентичності.

Не менш важливу роль у саморозвитку відіграє самосвідомість обдарованої учнівської молоді. Як окремий аспект концепції особистості в психології розглядаються самосвідомість і його продукт Я-концепція [113; 267; 361 та ін.].

Розрізняють дві форми Я-концепції – реальну та ідеальну. Перша містить уявлення людини про саму себе, засновану на власному уявленні про себе, і власною оцінкою. Ідеальна Я-концепція – це самооцінка особистості відповідно до бажань.

Зміст Я-концепції може бути різним. Для нашого дослідження суттєве значення має позитивна Я-концепція й умови її формування у обдарованої учнівської молоді, оскільки вона задає позитивний напрямок саморозвитку особистості.

У роботах Р. Бернса показано, що самосприйняття індивіда відбувається не безпосередньо, а через точки зору інших людей. При цьому виникає почуття власної цінності, що формує позитивну самооцінку і як наслідок, позитивну Я-концепцію [70].

Незважаючи на значні вікові та індивідуальні особливості здійснення актів саморозвитку обдарованої учнівської молоді, можна виділити деякі загальні труднощі, подолання яких вимагає втручання:

До цих труднощів можна віднести такі:

- несформовані, відсутні у обдарованої учнівської молоді мотиви саморозвитку, відсутність бажання займатися самовихованням. В результаті утруднена постановка цілей глибокого пізнання себе, самовдосконалення. Це призводить до того, що процеси саморозвитку набувають стихійний характер, підпорядковані лише законам адаптації до соціуму і діяльності, а будь-яка перешкода сприймається як складність, обумовлена обставинами або «підступами» інших людей;

- несформованість способів і прийомів саморозвитку, що призводить до невиразного ілюзорного уявлення про себе, своєї Я-концепції, що переживається особистістю як невпевненість або, навпаки, самовпевненість, породжує функціонування численних психологічних захистів і форм захисної поведінки [70]. Наслідками цього є занижена або завищена самооцінка, прагнення або до підрядної, або до домінантної (прагнення до влади) позиції, іншими словами, пасивного або агресивного способу взаємодії з оточенням, вибору неадекватних і соціально неприйнятних способів самоствердження і самореалізації.

Безліч проблем, що виникають у обдарованої учнівської молоді, яка відчуває низьку самоповагу до себе і не може в повній мірі прийняти себе. Це виражається в нездатності ухвалювати і розуміти інших, породжуючи захисти, що дозволяють приховати іноді за маскою благополуччя і впевненості свою розгубленість і невпевненість.

Постановка неправильних життєвих цілей, вибір професії, що не відповідає схильностям і здібностям. В таких умовах обдарована учнівська молодь не може самореалізовуватися, відчуває особистісний дискомфорт, потрапляє в кризові ситуації і далеко не завжди самостійно може з них вийти.

Відсутність механізмів саморозвитку: ідентифікації і особливо рефлексії (здатності до самоприйняття і самопрогнозування).

Допомагаючи розвивати у обдарованої учнівської молоді ці здібності, можна значно підвищити рівень адекватності та реалістичності самопізнання і саморозвитку.

Деякі учні ігнорують вироблені способи самопізнання і саморозвитку. Вважається, що цілеспрямовано займатися самовихованням, самовдосконаленням довго і виснажливо, а результати – невиразні й ілюзорні. Навіть ознайомившись з культурною спадщиною людства в цих областях, рекомендаціями, які дає психологія, деякі учні відкидають їх як неприйнятні для себе.

Причина тут зрозуміла: займатися самопізнанням і саморозвитком цілеспрямовано – важка праця, що вимагає волі, зосередженості, навіть самовідданості. Тим більше така установка спрацьовує тоді, коли в житті все добре або, принаймні, задовільно. Якщо в житті виникають реальні проблеми і колізії, емоції і переживання поглинають молоду людину і їй немає діла до самопізнання і самовдосконалення. Все це призводить до своєрідного парадоксу: цілеспрямовано саморозвитком може займатися тільки психологічно зріла особистість, яка чітко знає, що їй потрібно в житті, а для того, щоб стати психологічно зрілою особистістю, обов'язково потрібно займатися цілеспрямованим самовихованням, бути суб'єктом не тільки своєї життєдіяльності, але і власного саморозвитку.

Протиріччя можна зняти, якщо освітні установи будуть орієнтуватися не тільки на передачу знань, забезпечення умов для повноцінного психічного розвитку, а й на створення передумов і спеціальних умов для саморозвитку обдарованої учнівської молоді. Саме тому останнім часом з боку вчених і практиків (педагогів, соціальних працівників, психологів) значно посилюється інтерес не тільки до проблем і психологічних механізмів саморозвитку, але і до питань надання максимальної підтримки обдарованій учнівській молоді з урахуванням її суб'єктного досвіду, актуалізації здібностей до саморозвитку.

Таким чином, саморозвиток – це безперервний процес, в якому під впливом певних мотивів ставляться і досягаються конкретні цілі, за допомогою зміни власної діяльності, поведінки або за допомогою зміни себе, використовуючи форми самоствердження, самовдосконалення, самоактуалізації. Особливості особистісного саморозвитку обдарованої

учнівської молоді складаються у формуванні позитивної самооцінки, і, як наслідок, позитивної Я-концепції. Умовами, що сприяють успішному саморозвитку обдарованої учнівської молоді, будуть такі, при яких відбувається покращення самооцінки.

Оскільки Інтернет є мотивованим середовищем для обдарованої учнівської молоді, то нами запропоновано створення інтерактивного центру в Інтернет-мережі для соціально-психологічного супроводу обдарованої учнівської молоді (докладно див. Розділ 4). Її цілеспрямоване залучення до безпечного Інтернет-середовища буде доцільним для вирішення означених проблем. Це стосується також труднощів психологічного характеру, з якими стикається обдарована учнівська молодь, та інформаційно-методичної підтримки фахівців.

Наукові доробки попередніх років щодо науково-методичних основ розвитку інтелектуально обдарованої особистості в інформаційному просторі, представлені та доступні у публікаціях, а також містять дані з проблематики психологічних закономірностей соціалізації особистості у віртуальному просторі, розвитку інтелектуальної обдарованості засобами Інтернету, психологічних механізмів соціалізації обдарованих дітей [228; 302 та ін.].

Результати цих напрацювань є важливими для створення системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема для розроблення спецкурсу з підготовки психологів та інших фахівців, які працюють з обдарованою учнівською молоддю, до роботи з нею у мережі Інтернет [302].

Зауважмо, що у національних освітніх нормативно-правових документах сформульовано вимоги формування компетентності особистості в основних галузях знань та поставлено завдання впроваджувати демократичні суб'єкт-суб'єктні відносини. Тобто, акцентовано увагу на компетентнісному розвитку особистості, що охоплює соціальні компетенції [89; 127; 155; 186; 187; 206; 218; 285; 369 та ін.]. По-новому в сучасній

філософії людиноцентризму (В. Кремень) [203] осмислений розвиток людини, який визначають як самореалізацію особистості, що ґрунтується на самопізнанні й розвитку відповідно до природних задатків.

Компетентностями, що найбільше сприяють самореалізації особистості, є комплексний розвиток особистісних якостей і успішне входження у рольові стосунки суспільства – соціалізація.

Не менш важливими є й професійні компетенції фахівців, а саме:

- інформаційно-комунікаційна компетентність (уявлення про сферу застосування і можливості ІКТ, соціальні наслідки комп'ютеризації; знання п'яти і більше галузей застосування комп'ютерної техніки; застосування ІКТ в трьох і більше сферах освітнього процесу; знання правил користувача в соціальних мережах; організація роботи особистої електронної пошти; навички пошуку, обміну інформацією в Інтернеті; використання різноманітних видів комунікацій в соціальних мережах);

- комунікативна компетентність (організація продуктивного спілкування з соціальними партнерами; володіння навичками проведення дискусій, тренінгів; уміння формувати механізми взаємодії; наявність системи супроводу дитячих і молодіжних ініціатив, процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді; оперативне реагування на зміну соціальної та освітньої ситуації; наявність широкої мережі активних контактів);

- інноваційна компетентність (активність, ініціативність участі в проєкті; уміння працювати в команді; володіння діагностичним інструментарієм моніторингу інноваційної діяльності; опис, узагальнення, систематизація досвіду; участь у семінарах, публікаціях) [87; 102; 217; 357 та ін.].

Комунікативні навички найбільш сприяють пристосуванню обдарованої учнівської молоді до майбутнього самостійного життя, її соціалізації та адаптації в суспільстві [217; 261; 265; 351 та ін.]. Зазначимо, що комунікація, яка здійснюється за допомогою Інтернету, є досить

різноманітною. До засобів Інтернет-комунікації можна зарахувати нижченаведені.

Чат – сайт, що надає можливість обмінюватися текстовими повідомленнями одразу декільком користувачам у режимі реального часу, а також програмне забезпечення, що дає змогу організувати таке спілкування.

Відеоконференція – це сфера інформаційної технології, що забезпечує одночасно двосторонню передачу, обробку, перетворення і подання інтерактивної інформації на відстань в реальному режимі часу за допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки. Використовуючи відеокамеру та мікрофон, користувачі Інтернету мають можливість бачити та чути один одного. Такий вид Інтернет-комунікації є досить поширеним, його використовують як у наукових колах, так і у бізнесі.

Електронна пошта (e-mail) – це технологія, що надає послуги з пересилання й отримання електронних повідомлень (листи або електронні листи) з поділеної (зокрема, глобальної) комп'ютерної мережі.

Блог (англ. blog, від weblog – Інтернет-журнал подій, Інтернет-щоденник) – це веб-сайт, в основний зміст якого регулярно додають записи, що містять текст, зображення або мультимедіа.

Соціальна мережа – це інтерактивний часто використовуваний веб-сайт, контент якого наповнюють самі учасники мережі. Популярною соціальною мережею є Facebook.

Інтернет – це не лише сфера комунікації, а й велика бібліотека, де можна знайти інформацію з будь-якої теми. Однак безконтрольність доступу до ресурсів Інтернету спричиняє серйозні потенційні небезпеки для комунікативної компетентності обдарованої учнівської молоді.

Сучасні реформи в освіті вимагають нових змін і форм діяльності з учнями, нової організації освітнього процесу [199; 325; 379; 395; 405; 407 та ін.]. Необхідно враховувати інформатизацію, що стала системоутворювальним процесом, що визначає важливі показники діяльності освітнього закладу: якість та ефективність управління; інформаційна

відкритість; доступність освіти; ресурсна мобільність, що охоплює все більше закладів освіти сучасності.

Важливо проводити першочергові заходи, зумовлені поточним етапом розвитку процесу інформатизації в освіті, реалізація яких надасть можливість стати на шлях інтенсивного розвитку закладу освіти, зокрема шляхом перенесення процесів управління в електронне освітнє середовище освітнього закладу; автоматизації рутинних процесів управління; перетворення сайту освітньої організації; формування системи дистанційного навчання; організації ресурсного супроводу основної освітньої програми; зміні ролі методичної служби; трансформації бібліотеки у центр управління ресурсною базою освітньої організації; реорганізації внутрішньої системи підвищення кваліфікації; модернізації програми інформатизації; перетворення освітнього простору для обдарованої учнівської молоді.

Таким чином, доходимо висновку, що проблема вивчення інтегральних соціально-психологічних характеристик обдарованої учнівської молоді та їх зв'язку із процесом соціалізації є вкрай актуальною. При цьому слід враховувати, що обдарована учнівська молодь є більш схильною до впливу соціальних мереж. Інтернет, а також засоби інформаційно-комунікаційних технологій слід обов'язково включати в освітній процес, а фахівцям-освітянам потрібно виступити наставником у соціалізації обдарованої учнівської молоді засобами Інтернет, оскільки соціальні мережі допомагають та полегшують встановлювати й здійснювати комунікацію, об'єднуватися за інтересами.

Проведені наукові студії наводять на необхідність знайти відповідь на запитання: чому одні учні відмовляються від творчого пошуку, коли потраплять на перші ознаки новизни та невизначеності, а інші, навпаки, з готовністю приймають правила цієї складної гри та навіть отримують від цього задоволення. Можливо відповідь криється у готовності та відкритості особистості до сприйняття нового у звичному для неї середовищі.

Наразі готовність діяти у ситуаціях невизначеності називають провідною творчою здібністю, в тому числі й розробники абстрактно-аналітичних теорій творчості (С. Максименко та ін.) [229; 230 та ін.].

Разом із тим, більшість дослідників вивчають стратегії психологічного подолання у контексті особистісних ресурсів, що зумовлюють різні форми активності особистості або, навпаки, відмови від активності при виникненні тих чи інших складних чи відповідальних ситуацій життєдіяльності [128; 200 та ін.].

Нас цікавить категорія обдарованої учнівської молоді, яка здатна створювати, у процесі навчання та життєдіяльності, новий продукт. Також, слід зазначити, що одним із сенситивних періодів розвитку креативності є період старшого шкільного віку. Як відомо, досвід реалізації моделі розвивального навчання наглядно продемонстрував, що для розвитку теоретичного мислення, як детермінанти обдарованості на рівні пізнавальних процесів, важливу роль відіграє характер – форма та зміст – психолого-педагогічних впливів уже в молодшому шкільному віці. Очевидно, що така періодизація відповідає скоріше традиційній моделі навчання, в якій період початкової освіти практично «випадає» із загального розвитку обдарованості. При цьому, психометричні теорії інтелекту та креативності не могли адекватно пояснити психогенез когнітивної системи людини. Вони були орієнтовані на констатацію скоріше фактичної наявності тієї чи іншої властивості. В умовах домінування парадигми урахування людського фактору цього дійсно було достатньо, але наразі, коли змінилася суспільна парадигма й перед психологією постала необхідність реалізації практично-перетворюючої функції, такий підхід демонструє свою обмеженість та неадекватність.

Тим не менше, і це зазначається в більшості робіт, в яких порушується питання про методологію психологічного пізнання, наполегливе прагнення дослідників історичного осмислення логіки породження самого знання, як об'єкта спеціального й самостійного вивчення (історична рефлексія,

внутрішньонаукова методологічна рефлексія) диктується потребою розгляду, а при нагоді й експлікування, евристичного (можливо, й деструктивного) потенціалу попередніх поглядів, їхнього місця в сучасний момент духовно-практичної діяльності.

Наведені погляди свідчать про можливість використання результатів психометричного дослідження окремих складових обдарованості, зокрема креативності та інтелекту, в сучасних експериментально-психологічних дослідженнях.

С. Максименко зазначає з цього приводу, що емпіричні факти, після відповідного «теоретичного осмислення та аналізу в категоріях сучасної психологічної теорії» [230, с. 15], можуть виявитися корисними практиці, не тільки доповнюючи її, а й розкриваючи нові факти.

Так, виокремлення старшого шкільного віку як сенситивного періоду для розвитку креативності можна пояснити тим, що в цей період з'являються перші об'єктивні ознаки обдарованості, тобто креативність може бути визначена на підставі наявності конкретних творчих продуктів.

При цьому підкреслимо, що поява перших об'єктивних продуктів творчої діяльності в період ранньої юності зовсім не означає, що інтелектуальний розвиток досяг свого найвищого рівня.

Ця точка зору переконливо обґрунтована М. Смульсон [316]. Дослідниця наголошує, що ефективне і самостійне вирішення юнаком складних психосоціальних завдань ранньої юності – досягнення еґо-ідентичності, прийняття принципів рішень щодо особистісного, ціннісного і професійного самовизначення, вибір загальної стратегії життя – потребує «безпрецедентних інтелектуальних зусиль» [316, с. 110].

Експериментальні дослідження, проведені авторкою, засвідчили, що цей найвідповідальніший період розвитку особистості є сенситивним і до інтелектуального розвитку. Розроблена нею нормативна модель інтелектуальної діяльності в юнацькому віці базується на низці таких вимог: інтегрованість та ефективна взаємодія всіх когнітивних та метакогнітивних

складників інтелекту, їх функціональна та структурна повнота; вторинна децентрація інтелекту, що перетворює юнака ідеаліста-реформатора на людину, яка прямує до реальних досягнень; професійна семантизація інтелекту як насичення ментальних моделей світу суб'єктивними смислами, пов'язаними з життєвими і професійними планами; професійна семантизація активізує ціннісно-орієнтувальну функцію інтелекту через розвиток відповідних аттитюдів і диспозицій; інтелектуальна активність, як складова загальної активності особистості, яка суттєво активізується саме на початку ранньої юності; стратегіальність інтелекту як готовність до здійснення різноманітних виборів, до перетворення загальних і спеціальних знань на специфічні системи різноманітних засобів, орієнтованих на розв'язування певної задачі. Стратегія (В. Моляко) конденсує в собі не тільки когнітивні, але й мотиваційні та особистісні регулятори розв'язування задач; креативність як особистісна надбудова над інтелектом, що включає особистісні компоненти і субкомпоненти (нонконформізм, готовність до ризику тощо) на одному рівні з інтелектуальними компонентами [316].

Наведені процесуально-сміслові характеристики нормативної моделі інтелекту в ранній юності включають майже всі розглянуті нами раніше компоненти структури обдарованості.

Так, в моделі М. Смульсон [316] ті ж самі елементи розглянуті, так би мовити, через «призму» інтелектуального розвитку, тобто в межах психогностичного вектору.

Саме наявність точок зіткнення (категоріальних вузлів) між елементами двох моделей свідчить про адекватність обраного нами підходу до вивчення інтегральних соціально-психологічних характеристик обдарованої учнівської молоді та їх зв'язок із процесом соціалізації

Все вищенаведене дає підстави зробити висновок про те, що підлітковий і юнацький вік є періодами, сенситивними для інтеграції інтелектуальних чинників обдарованості з особистісними та мотиваційними компонентами та виявлення на продуктивному (поведінковому) рівні.

Отже, два підходи – психометричний та експериментально-психологічний не суперечать, а скоріше доповнюють одне одного. Що стосується поширеної практики спеціалізації навчання, починаючи тільки зі старшого шкільного віку, то це, на наш погляд, скоріше недолік, ніж надбання традиційної системи освіти. Як бачимо, цей недолік був частково переборений у галузі навчання мистецькій діяльності (музиці, малюванню тощо) та спорту, у той час як наука, як форма суспільної свідомості, відкривається перед учнівською молоддю доволі пізно – здебільшого тільки в юнацькому віці.

Звідси необхідно зробити висновок, що умови для розвитку особистісного потенціалу обдарованої учнівської молоді варто формувати якомога раніше в освітньому закладі. Але на практиці це реалізується скоріше стихійно або тільки в окремих закладах освіти, в яких фахівці володіють відповідною розвивальною методикою. Навіть у спеціалізованих закладах освіти, які безпосередньо здійснюють відбір претендентів на навчання в своїх закладах, в більшості випадків очікують, що спеціальні здібності вже сформовані, обмежуючи, таким чином, свою роль у становленні обдарованої особистості правильним відбором, у кращому випадку – оптимізацією навчально-виховного середовища.

Враховуючи цю особливість сучасної освітньої системи, а також зважаючи на об'єктивне посилення тенденцій до спеціалізації навчання обдарованої учнівської молоді в сучасній практиці, ми обрали респондентів, в розвитку спеціальних форм обдарованості яких спостерігається другий сенситивний період розвитку інтелектуальної обдарованості.

Важливою особливістю цього періоду є також те, що в цей період дуже важко організувати такі умови, за яких усі параметри оточуючого середовища відповідали б основним вимогам креативного мікросередовища.

Тому, у цей період оптимальним для розвитку креативності є, зокрема, професійне навчання, яке забезпечує, по-перше, відповідну спеціалізацію з урахуванням попереднього досвіду учнівської молоді, її здібностей,

уподобань тощо. По-друге, умови навчання у спеціалізованих закладах освіти організовані у такий спосіб, щоб якомога більше сприяти розвитку обдарованості в тій чи іншій сфері суспільної свідомості (йдеться про якісний склад фахівців, наявність відповідного обладнання, програм, курсів тощо).

Практично всі вітчизняні теорії навчання, виховання та психічного розвитку виходять, як зазначає С. Максименко, «з апріорної цінності впливів, що соціалізують» [230, с. 144].

У такому розумінні обставини (умови життя й діяльності), які використовуються для досягнення цілей, стають засобом виховання і частиною системи виховного (формувального) впливу на особистість обдарованої учнівської молоді для розвитку її потенціалу. З цим пов'язана вимога цілеспрямованого впливу не тільки безпосередньо на обдаровану учнівську молодь, але й на обставини її життєдіяльності.

Варто нагадати, що більшість респондентів перебували у підлітковому віці, який трактується як перехідний, критичний. Саме у цей період відбувається процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і відносин. У процесі соціалізації в обдарованої учнівської молоді формуються певні переконання, загальноприйняті форми поведінки, необхідні для нормального життя в суспільстві. Формується світорозуміння, виробляються моральні орієнтири, принципи поведінки, які ще не завжди стійкі, але відіграють вирішальну роль в поведінці і вчинках. У підлітковому віці відбувається і «крах» ідеалів, що може призвести до замкнутості, відчуженості, різкої зміни настрою і спалахів гніву [361 та ін.]. Ці емоції часто виражаються у соціальних мережах.

Завдання батьків і фахівців в цей відповідальний період в житті обдарованої учнівської молоді, використовуючи різноманітні психолого-педагогічні ситуації, правильно спонукати, перш за все, з моральних позицій, приймати рішення, систематично коригувати поведінку. Фахівцям також варто враховувати індивідуальні особливості соціально-психологічного

розвитку обдарованої учнівської молоді (сукупність моральних, інтелектуальних, вольових, емоційних та інших якостей), її вікові особливості.

Слід пам'ятати, що Інтернет існує наразі як соціальний Інститут. Найбільш важлива складова розвитку телекомунікаційних мереж – це можливість безпосереднього спілкування. Найпопулярнішими є соціальні мережі, за допомогою яких обдарована учнівська молодь намагається самовиразитися, створити свій віртуальний «образ-Я». Там розповідають про свої досягнення, «подвиги», таланти, сподіваючись отримати суспільне визнання і заповнити обмеженість спілкування. Спілкування в Інтернеті найбільшою мірою є привабливим саме у підлітковому і ранньому юнацькому віці, коли шукають нових друзів і нові субкультури, намагаючись знайти почуття приналежності до тієї чи іншої групи.

Крім того, в соціальній системі Інтернету формується своя електронна культура, в якій можна виділити властиві їй елементи: мова, норми і традиції.

Нами було проведено опитування респондентів: 93,6% опитаних зареєстровані у соціальних мережах, з них 28,5% – у «Facebook».

На спілкування в соціальних мережах щодня витрачають більше 3 годин 41,4% учасників опитування, від 1 до 2 годин – 31%.

На запитання «Як Ви вважаєте за краще проводити свій вільний час?» – 45,5% опитаних відповіли, що спілкуються в Інтернеті.

На наш погляд, в соціальних мережах формується дещо викривлене уявлення про навколишній реальний світ, яке не сприяє закріпленню моральних цінностей та ідеалів, що існують в реальному суспільстві, про це свідчить наведена порівняльна таблиця (табл. 3.1).

Варто звернути увагу, що в реальному житті найбільш цінними для обдарованої учнівської молоді є здоров'я, любов, сім'я; натомість у віртуальному середовищі вони на останніх позиціях. Слід відзначити, що респонденти у своїй більшості не вважають, що соціальні мережі

відволікають їх від важливих справ, а навпаки впевнені, що останні допомагають їм зробити життя набагато простіше і комфортніше.

Таблиця 3.1

Результати опитування досліджуваних щодо ціннісних орієнтацій у реальному та віртуальному середовищах

Найбільш цінне у реальному житті		Найбільш цінне у віртуальному середовищі	
Цінності	n	Цінності	n
Здоров'я	74%	Дружба	20,7 %
Любов	46,7%	Статус	16,4%
Сім'я	44,1%	Любов	15,5%
Дружба	37,6%	Взаємність	13%
Чесність	32,7%	Вірність	10,3%
Взаємність	18%	Гроші	8,4%
Вірність	15,5%	Чесність	7,7%
Статус	10,1%	Здоров'я	6,3%
Гроші	7,7%	Сім'я	1,2%

Спробувавши спілкуватися в соціальних мережах, респонденти розуміють, що у віртуальному просторі процес спілкування набагато простіше і безпечніше, адже можна в будь-який момент «включити» або «вимкнути» співрозмовника, керуючись тільки своїми бажаннями, а не шукати компроміси в думках, не намагатися перейнятися емоціями іншої людини для взаєморозуміння і співчуття.

Результати, отримані при он-лайн тестуванні (режим доступу: <http://testoteka.iod.gov.ua>) обдарованої учнівської молоді щодо рівня її комунікативних і організаторських здібностей наведені у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Результати тестування досліджуваних за методикою оцінки комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2)

Шкали	Рівні прояву									
	Низький		Нижче середнього		Середній		Високий		Всього	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Комунікативні схильності Q к\ Кк	280	76,6	30	8,2	35	9,6	20	5,5	365	100
Організаторські схильності Q о\ Ко	139	38,1	123	33,7	38	10,4	65	17,8	365	100

Отримані результати можливо обумовлено тим, що процес спілкування у мережі Інтернет набагато спрощений, і у досліджуваних майже немає реальних умов для розвитку комунікативних здібностей. Провідні вчені вважають, що комунікативні навички більше сприяють пристосуванню обдарованої учнівської молоді до майбутнього самостійного життя, їх соціалізації та адаптації у суспільстві, ніж рівень академічної успішності. Проте, головні проблеми полягають в наступному. Досліджувані безконтрольно знаходяться в соціальних мережах. Батьки найчастіше не цікавляться, які сайти відвідують, яке відео переглядають їхні діти, яку музику слухають. А головне, з ким вони знайомляться в різних чатах. Це не можна залишати без уваги. У глобальній мережі міститься велика кількість ресурсів порнографічного змісту, які демонструють і пропагують різні форми насильства, що популяризують різні методи маніпуляції свідомістю,

насаджують містицизм, сексизм, існують групи, які пропагують суїциди, наприклад: «Сині кити», «Море китів», «Тихий дім» та ін.

У відповідь на діяльність небезпечних груп у соціальних мережах, які доводять до самогубств, батькам пояснили, як працюють подібні угруповання, як виявити, чи дитина потрапила у небезпеку, куди краще звернутися та як вберегти дитину у такому випадку. У всіх прихильників таких груп на особистих сторінках зображені відео або малюнки з літаючими китами, йдеться на сайті Національної поліції.

Служба Національної безпеки України, кіберполіція розробили поради батькам, щоб не допустити потрапляння дітей у такі групи, зокрема, рекомендується: приділяти більшу увагу психологічному стану; перевіряти шкіру на наявність пошкоджень. У разі їх виявлення – з'ясувати обставини, за яких вони з'явилися. Особливу увагу звертати на пошкодження різного роду у формі кита; перевіряти облікові записи дитини в соціальних мережах та групи, до яких входить акаунт, стежити за вмістом спілкування у приватних чатах; звертати увагу на коло спілкування; намагатися зайняти вільний час спортивними або культурними секціями; обов'язково контролювати, які фото- та відеофайли розміщені в гаджетах; встановлювати функцію «батьківський контроль» на всіх гаджетах.

Отже, можна констатувати, що обдарована учнівська молодь має певну дисгармонію особистісного розвитку, що у свою чергу впливає на її соціалізацію. Наведений аналіз реальних труднощів можна вирішити, використовуючи, зокрема запропонований нами Інтернет-сервіс «Тьютор в соціальній мережі» (докладно див. Розділ 4) для спілкування, вирішення актуальних (поточних, оперативних) питань. Це дозволить підвищити ефективність взаємодії всіх суб'єктів освітнього простору, сприятиме позитивній соціалізації обдарованої учнівської молоді, вирішить проблему її інформаційно-психологічної безпеки, розширить виховний простір, стане основою для соціалізації та подальшого гармонійного розвитку обдарованої учнівської молоді в соціумі.

Необхідно також зазначити, що у науковому контексті поглибленому дослідженню підлягають питання соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді в умовах інформаційно-освітнього середовища.

3.3. Соціально-психологічна адаптація як механізм соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму

Соціально-психологічна адаптація обдарованої учнівської молоді є актуальною проблемою, особливо наразі, коли темп життя надзвичайно пришвидшується і значна частина життєдіяльності обдарованої учнівської молоді пов'язана з різноманітними технологіями, зокрема в освіті. Ще представник гуманістичної психології К. Роджерс визначав ідею роботи з обдарованими дітьми як необхідність для розвитку креативного суспільства.

Проблема адаптації є міждисциплінарною та займає важливе місце серед досліджень вітчизняних та зарубіжних психологів. Не зважаючи на численні дослідження адаптації, залишається ще багато питань у розумінні сутності, видів та структури цього феномену, а також чинників та механізмів, що її зумовлюють, зокрема у векторі соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Дослідження проблеми адаптації обдарованої учнівської молоді в умовах освітнього середовища закладів освіти потребує, на нашу думку, вирішення наступних задач: по-перше, встановлення сутності процесу соціально-психологічної адаптації як біологічного, соціального та психологічного феномену; по-друге, аналізу загальних закономірностей процесу адаптації обдарованих учнів у період отримання базової освіти.

Аналіз сутності та змісту соціальних, психологічних аспектів адаптації особистості потребує звернення не лише до психологічної, але й до філософської, природничо-наукової, соціальної літератури. Це пов'язано з тим, що адаптація охоплює коло явищ від простого акту пристосування до

дуже складної соціальної та психологічної адаптації, яка являє собою процес взаємодії з навколишнім середовищем.

Існує багато визначень адаптації: від тих, що мають загальний і досить широкий зміст, до тих, які обмежують сутність адаптаційного процесу явищами одного з рівнів (наприклад, специфічний процес пристосування аналізаторів до дії подразника). Так, Г. Балл виділяє два основних підходи до розуміння адаптації: широкий (пристосування організму в довкіллі, спрямоване на збереження гомеостазу); вузький (підкорення індивіда середовищу, що практично від нього не залежить; при цьому середовище трактується як безпосереднє оточення) [69 та ін.].

Поняття адаптації може мати різні значення залежно від того, біологічні чи соціальні аспекти розглядаються науковцем.

Розгляд адаптації на природничому рівні допускає виділення біологічної, фізіологічної та психологічної адаптації.

Психологічний зміст поняття «адаптація» є значно ширшим, ніж у біологічних науках, завдяки соціальному звучанню, а саме: необхідністю пристосування особистості до нового соціального середовища, а також значущості пристосування різних видів активності особистості [150; 221 та ін.].

На філософському рівні адаптацію розглядають як процес активної взаємодії саморозвинутої та самокерованої системи (організм, популяція тощо) з середовищем у напрямі підвищення стійкості способів розвитку цієї системи в певних умовах середовища [211].

Соціальна адаптація – одна з умов розвитку індивідуальності. Наявність стійких рис індивідуальності може слугувати одним з показників успішності адаптаційного процесу, зокрема на внутрішньоособистому рівні. Проте у певних випадках саме індивідуальність може перешкоджати адаптації особистості в тій або іншій групі, тому одного цього показника недостатньо. Важливу роль тут відіграють механізми твердження та теорії

розвитку індивідуальності в соціальному середовищі, в окремому колективі або групі.

Успішність адаптації в конкретних умовах існування визначається адаптивним психофізіологічним рівнем, індивідуальними особливостями; темпераментом, характером, спеціальними здібностями (Т. Титаренко) [332; 333; 334]; життєвим досвідом, інтелектуальними, емоційно-вольовими і мотиваційними властивостями.

Поступове накопичення адаптаційного досвіду виникає у новому середовищі у змістовному плані як ставлення особистості та середовища, а в результаті – як кінець адаптаційного процесу, що є адаптивністю, якісним етапом адаптації. Нагадаємо, що адаптивність – результат стійкої психічної адаптації, що визначає норму, здоров'я, сукупність властивостей і особливостей, необхідних для стійкого існування людини в конкретному середовищі.

Розбіжність між адаптацією як процесом і адаптивністю як результатом цього процесу описує Г. Гартман [397]. Адаптивною є особистість, в якій не порушені продуктивність і психічна рівновага. У процесі адаптації відбуваються активні зміни особистості та середовища, що детермінують відношення адаптивності. Стан адаптивності є результатом функціонування всієї системи соціальної адаптації. Адаптація дозволяє індивіду здійснювати зміну, залучаючи інформаційні моделі для розв'язання проблемних ситуацій, створюючи в собі механізми і моделі змінюючого середовища [397].

Отже, після розгляду основних підходів до вивчення адаптації виявляється, що соціально-психологічна адаптація – це одна з умов розвитку індивідуальності. Показником соціально-психологічної адаптації є співставлення цілей та результатів, що є основою аналізу самодосягнення діяльності.

На рівні соціально-психологічного аналізу процес адаптації пов'язаний в основному з залученням суб'єкта у нову навчально-виховну ситуацію та служить показником успішності навчання.

Історія розвитку показує, що практично всі основні психологічні школи зробили свій внесок в дослідження адаптації. Сутність, функції адаптації специфічно розглядались у межах психоаналітичного напрямку (А. Адлер, Г. Гартман, З. Фрейд), необіхевіоризму (Г. Айзенк, Р. Хенкі), інтеракціонізму (Л. Філіпс), когнітивної психології (Ж. Піаже), гештальт-психології (Ф. Перлз) тощо.

У руслі психоаналітичного підходу проблему адаптації розглядали на основі аналізу захисних механізмів особистості (З. Фрейд, А. Фрейд, А. Адлер). Наприклад, Г. Гартман, послідовник А. Фрейда, зазначав, що інтерес до проблеми адаптації зріс унаслідок розвитку психології «Я», підвищення загального інтересу до особистості та її пристосування до умов зовнішньої реальності. Згідно з Г. Гартманом, адаптація охоплює як процеси, пов'язані з конфліктними ситуаціями, так і ті, що входять до вільної від конфліктів зони сфери «Я», яка сприяє нормальній адаптації та створює захисні механізми особистості [397].

Психоаналітичний напрям дозволяє виділити дві складові адаптації: процес і результат. Як процес адаптація полягає в запуску та розгортанні захисних реакцій; як результат у новому особистісному придбанні, що забезпечує адаптацію в більш складних умовах. В цьому напрямку працюють з поняттям адаптації (процес) та адаптованості (результат цього процесу). Добре адаптовані особи демонструють високу продуктивність, здатність насолоджуватись життям і збережену психічну рівновагу. Тому можна сказати, що в процесі адаптації активно змінюється як особистість, так і середовище. У результаті цього встановлюються відношення адаптованості, а адаптаційний процес регулюється зі сторони «Я». Важливо зазначити, що у ході адаптації відбувається пошук людиною певного середовища, яке сприятливе для її функціонування.

Таке явище, як «сила Я», «обмеження Я», описане психоаналітиками, також впливає на процес адаптації та його успішність. В якості критерію успішної адаптації психоаналітична школа розглядає ситуацію, за якої у

людини не порушена її продуктивність, психологічну рівновагу і здатність насолоджуватись життям.

Функції психологічного захисту в контексті адекватної реакції на труднощі та нові ситуації, що постійно виникають в житті людини, вивчалися у працях з гештальт-психології. Наприклад, Ф. Перлз, розглядаючи процес викривлення захисних механізмів, виділяє основні реакції, що перешкоджають адаптації особистості [274].

У рамках біхевіоризму адаптація – це стан, у якому спостерігається співвідношення потреб індивіда та вимог середовища; процес, за допомогою якого досягається цей гармонійний стан.

Адаптація як процес і результат є наслідком фізичних, соціально-економічних або організаційних змін у груповій поведінці, соціальних відносинах або культурі. Зовнішні впливи визначають результативність адаптаційного процесу [432; 433].

Одним із прогресивних у західній психології представляється підхід Ж. Піаже [276] до пояснення механізмів адаптації психіки індивіда до нових умов середовища або виду діяльності. Ж. Піаже розглядає адаптацію у вигляді двох взаємопов'язаних ситуацій: акомодатії (засвоєння правил середовища, «уподібнення» йому) і асиміляції («уподібнення» собі, перетворення середовища). У цілому адаптація є процесом пристосування організму до середовища й досягнення гармонійної рівноваги з ним.

Цей процес розглядається як механізм пізнання: напрям розвитку визначається у процесі пошуку інформації, тобто відповідності між організмом та середовищем. Рівновага здійснюється за допомогою операцій акомодатії, що охоплюють пристосування власних вчинків, думок, понять стосовно зовнішнього світу, й асиміляції, що полягає в добудові зовнішнього світу відповідно до уявлень людини. Найбільш повна рівновага досягається на рівні операцій інтелекту, що дозволяють людині максимально повно адаптуватися до зовнішнього середовища [276].

Концепція Ж. Піаже відображає, на нашу думку, найбільш вдалу спробу трактування психічної діяльності людини як прояву адаптивної активності. Більше того, асиміляція та акомодация можуть слугувати оперативними поняттями під час пояснення механізмів психічного розвитку.

У психологічних працях досліджуються різні види адаптації, що властиві певній професійній, соціокультурній сфері, особливостям діяльності людини.

Поняття адаптації у психології розглядається на різних рівнях: груповому та особистісному, з позиції «людина – середовище», з точки зору соціального оточення людини, взаємодії та взаємопроникнення різних культурних спільнот тощо. Виділяють види адаптації за характером перебігу (нормальна, девіантна, патологічна); за змістом діяльності (учбової, трудової, ігрової); ставленням до типу культури (міжкультурна, міжетнічна) тощо.

Також виділяють види адаптації залежно від тривалості, складності й напряму процесу пристосування відносно індивідуальних або соціальних та психічних явищ тощо. Наприклад, соціальна адаптація означає процес і результат активного пристосування до умов соціального середовища.

Проведений аналіз основних підходів до проблеми адаптації показав, що вона розглядається як процес або стан (необіхевіоризм), адекватна продуктивна результативність (інтераціоналізм), співвідношення змін середовища й особистості (психоаналіз). Майже всі автори розглядають адаптацію як процес пристосування до різних станів зовнішнього середовища, у ході якого особистість набуває нові якості чи властивості. У цьому підкреслюється активність адаптаційних процесів, що постійно супроводжують життя людини й сприяють її виживанню в різних умовах.

Важливо підкреслити, що адаптація пов'язана з багатьма важливими особливостями особистості: пізнавальними, мотиваційними, ціннісними.

Ураховуючи спрямованість нашого дослідження на процеси адаптації у новому соціальному середовищі, найбільшого значення для нас набувають

підходи, в яких розглядаються особливості пристосування до умов нового соціального середовища, а саме соціально-психологічна адаптація.

Соціально-психологічна адаптація передбачає пристосування особистості до нових груп, а також видів діяльності, які є важливими у певному соціумі [112; 151; 182; 221; 262; 281 та ін.]. Цей вид адаптації розуміють як результат процесу різних змін: соціальних, соціально-психологічних, морально-психологічних тощо.

Провідні вчені зараховують соціально-психологічну адаптацію до одного з основних механізмів соціалізації особистості, що визначає її зрілість. Вони підкреслюють активність суб'єкта під час засвоєння соціального досвіду, оскільки у процесі соціалізації особистість не просто засвоює соціальний досвід групи, але й суб'єктивно перетворює його у власні соціальні установки, соціальні очікування, ціннісні орієнтації тощо [246; 354 та ін.].

Соціально-психологічна адаптація є необхідною умовою функціонування суспільства як єдиного соціального організму, оскільки припускає залученість особистості до певного середовища через набуття статусу, місця у соціальній структурі суспільства.

У дослідженнях підкреслюється безперервний характер соціальної адаптації. Вважається, що адаптаційні процеси є систематичними та пропонується проводити диференційований аналіз феноменів соціально-психологічної адаптації на груповому та особистісному рівнях.

Соціально-психологічна адаптація часто розглядається у співвідношенні з провідною діяльністю особистості та її здатністю розв'язувати проблемну ситуацію.

Соціально-психологічну адаптацію визначають як стан взаємовідносин особистості та групи, де особистість без тривалих зовнішніх та внутрішніх конфліктів продуктивно виконує власну провідну діяльність, задовольняє соціогенні потреби, у повному обсязі йде на зустріч тим рольовим очікуванням, що висуває до неї група, переживає стан самоствердження та

вільно виражає власні творчі здібності, та виділяють нормальну, девіантну та патологічну види адаптації.

Нормальна адаптація призводить до стійкої адаптивності особистості у типових проблемних ситуаціях без патологічних змін її структури та, разом з тим, без порушення норм тієї соціальної групи, в якій відбувається активність особистості. Вважається, що ця адаптація може бути захисною, незахисною та змішаною.

У захисній адаптації проявляється дія основних захисних механізмів особистості (агресії, раціоналізації, регресії, проєкції тощо). Актуалізація того чи іншого захисного механізму залежить від того, наскільки складною є ситуація для певної особистості, а також від внутрішніх умов, особливостей та загального психологічного стану людини.

Незахисна адаптація відбувається, коли особистість опиняється у нефрустрованій проблемній ситуації, що вимагає від неї прийняття раціональних рішень.

Ці процеси відбуваються без використання захисних механізмів, за допомогою пізнавальних операцій, механізмів цілепокладання, групових соціально-психологічних процесів й вирішення задач, різних форм соціальної поступливості (наприклад, конформної поведінки, але без захисних механізмів).

Змішана адаптація відбувається тоді, коли особистість частково фрустрована, але стоїть перед конструктивними задачами, що пов'язано з її соціальними ролями. Тоді можуть одночасно або у будь-якій послідовності актуалізуватися захисні чи когнітивні механізми. Те, наскільки ефективно та швидко людина досягає результату з поставних завдань, залежить від вдалого поєднання та застосування обох видів адаптації.

Девіантна адаптація – це процеси соціальної адаптації особистості, які забезпечують задоволення потреб особистості у певній групі за умови, що очікування інших учасників соціального процесу не виправдовуються такою

поведінкою. Виділяють два типи девіантної адаптації: неконформістська та новаторська.

Неконформістська адаптація – це процес, завдяки якому особистість долає внутрішню групову проблемну ситуацію незвичними для її членів способами. Унаслідок цього особистість опиняється у конфліктних відносинах з нормами групи та їх носіями, оскільки останні відчують постійну фрустрованість, що пов'язана з реалізацією людиною неконформістської адаптації. У нашому випадку особистість може бути виключена зі соціального оточення або створювати навколо себе зону постійного напруження та конфліктів.

Новаторська адаптація – це дії творчої особистості, якій не комфортно в існуючих межах і тому вона перетворює суспільство, згідно з власними переконаннями. При цьому вона повинна мати високий рівень активності, стійкості до впливу оточуючих, особистісної сили та потенціалу.

Патологічна адаптація – це такий соціально-психологічний процес, що цілком або частково здійснюється за допомогою патологічних механізмів та форм поведінки, що призводить до утворення патологічних комплексів характеру, які містяться у невротичних та психотичних синдромах.

Серед специфічних особливостей соціально-психологічної адаптації можна назвати активну участь свідомості, вплив професійної діяльності особистості на середовище, активні зміни людиною результатів власної соціальної адаптації відповідно до соціальних умов буття.

Складним є питання щодо показників соціально-психологічної адаптації. У літературі використовують два основних терміни для визначення показників адаптації, які містяться у діаді: «адаптивність – неадаптивність та адаптованість – неадаптованість» і означають результат адаптаційного процесу з точки зору успішності його завершення.

Перша діада частіше розглядається у контексті аналізу функціонування цілеспрямованої системи. Наприклад, в якості показників адаптації розглядається співвідношення «адаптивність – неадаптивність», що визначає

відповідність (невідповідність) між цілями особистості або системи та результатами, що досягаються у процесі діяльності. Показником соціально-психологічної адаптації постає узгодження цілей та результатів, що закладені в основу аналізу самодосягнення діяльності. При цьому вводиться новий оцінювальний компонент результатів адаптації через уявлення щодо позитивного характеру неадаптованості. Неадаптивність означає існування суперечливих відношень між ціллю та результатом, що, з одного боку, неминуче, а з іншого – слугує джерелом динаміки діяльності, реалізації та розвитку.

Друга діада частіше використовується авторами, які досліджують особистісний та груповий рівні адаптації. Наприклад, соціально-психологічна адаптованість передбачає наявність у суб'єкта певних навичок та способів взаємодії. Такими є: вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної взаємодії; усвідомлення діяльного середовища (соціального та фізичного, оточення); усвідомлення власних потреб та ціннісних орієнтацій, здатність впливати на середовище для досягнення власної мети та задоволення основних потреб; здатність усвідомлювати власні стереотипи у сприйнятті інших, реакції переносу, проєкції та інтроєкції; здатність особистості долати стресові ситуації; установки на активну взаємодію з соціальним середовищем; прийняття соціальної ролі.

Окрім того, до навичок та засобів активної поведінки належать вміння конструктивно розв'язувати конфліктні та напруженні ситуації, а також брати відповідальність за власні вчинки, прояви. Результатом цього процесу є адаптованість.

Слід зазначити, що адаптаційні здібності обдарованої учнівської молоді залежать від її психологічних особливостей, які визначають можливість адекватної регуляції стану організму у різних умовах життя та діяльності. Окрім цього, значущість адаптаційних здібностей підвищує ймовірність нормального функціонування ефективної діяльності під час збільшення

інтенсивності впливу психогенних факторів зовнішнього середовища [69 та ін.].

Серед ознак та якостей адаптованості особистості до соціального оточення слід назвати:

- набуття статусу, місця у соціальній структурі суспільства;
- формування засобів, знаходження умов і форм для вільного прогресивного розвитку;
- збереження стійкості;
- здобуття нової якості за результатами мінливості адекватних захисних механізмів;
- вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної взаємодії;
- усвідомлення діяльного середовища, здатність самотійно виходити зі стресових ситуацій;
- установка на активну взаємодію з соціальним середовищем;
- прийняття соціальної ролі;
- продуктивність, прояв спроможності насолоджуватись життям та психічна рівновага;
- конструктивне розв'язання конфліктних ситуацій;
- здатність брати відповідальність за власні вчинки, прояви;
- успішне прийняття рішень;
- прояв ініціативи;
- спроможність точно відображати зміни у відношеннях;
- ефективність у сфері соціально-економічної активності;
- емоційно-насичені зв'язки з людьми, наявність емпатії;
- прийняття та ефективна відповідь на соціальні очікування.

Виокремлено об'єктивні та суб'єктивні критерії соціальної адаптованості обдарованої учнівської молоді: об'єктивні критерії відображають ступінь реалізації особистістю у власній поведінці норм та правил життєдіяльності, прийнятих у певній соціальній групі; суб'єктивні –

відображають позитивне відношення до членства у певній соціальній групі, існуючих умов щодо задоволення та розвитку основних соціальних потреб.

Важливим наслідком успішності адаптації для обдарованої учнівської молоді є можливість набуття певної автономності. Чим вищий рівень адаптованості особистості до певного соціального середовища, тим вищий рівень її незалежності від цього оточення. При цьому процеси успішного задоволення особистістю власних потреб та очікувань соціальної групи стають безконфліктними, спонтанними та природними, що дозволяє їй досягти більшої самореалізації.

Загальна стійка адаптованість проявляється як спроможність особистості адаптуватися у широкому спектрі ситуацій, що виникають у певному суспільному середовищі. Деадаптованість призводить до формування патологічних комплексів, неврозів, а також до постійної фрустрованості, що призводить до використання патологічних захисних механізмів. Стійка ситуативна адаптованість характеризується надійністю та тривалістю, але лише у певних типових ситуаціях, в яких людина прагне опинитися якомога частіше. Стійка ситуативна деадаптованість – це постійна деадаптованість у конкретній соціальній ситуації (наприклад, у складі будь-якої малої групи). Вона не долається, оскільки особистість уникає таких ситуацій, хоча здійснює вчинки щодо покращення власної адаптації. При цьому особистість використовує специфічний захисний комплекс, ознаками якого є викривлення сприйняття та усвідомлення власного соціометричного статусу. Тимчасова ситуативна адаптованість може перейти у деадаптованість за результатами внутрішніх змін, наприклад, актуалізації нових потреб та установок чи зміною важливих параметрів самої ситуації. Тимчасова ситуативна деадаптованість усувається за допомогою адекватних захисних механізмів.

Ознакою деадаптації, що виникає через протистояння змінам власного середовища, постає наявність тривалих зовнішніх та внутрішніх конфліктів

за відсутності в особистості психічних механізмів та форм поведінки для їх розв'язання.

До основних елементів структури адаптації вчені зараховують пізнавальний компонент та психічну переорієнтацію.

Пізнавальний компонент передбачає сприйняття, тлумачення ситуації, що виникає, а тому адаптація містить також засвоєння нових форм поведінки, норм, цінностей, правил нового оточення. Цей компонент залежить від установок, особливостей когнітивної сфери особистості, від того, наскільки він є когнітивно простим чи складним, загального інтелектуального рівня розвитку, а також від таких психічних функцій, як: увага, мислення, загальна рухливість та сила нервової системи.

Психічна переорієнтація особистості передбачає вироблення оцінок та уявлень щодо ситуації (на основі емоційної, інтелектуальної обробки), що відповідають ціннісним орієнтаціям та зразкам поведінки нової групи. При цьому значно змінюються соціальні установки особистості, що підганяються під наявні у новому оточенні за різним ступенем, але такі, що видозмінюють погляди, відносини, мотиви, цілі особистості.

Психічна переорієнтація особистості може бути революційною та торкатися найглибших прошарків духовності особистості, але часто вона відбувається на рівні свідомого конформізму [308]. У подібних випадках особистість лише зовні поводить відповідно до прийнятих норм, але її інтеріоризація у структуру власної особистості не відбувається.

Наявність цих двох компонентів дозволяє досягти нормальної адаптації, що може здійснюватися різними способами залежно від того, які механізми використовуються у цьому процесі: перетворення та/або усунення проблемної ситуації, у процесі якої відбуваються незначні особистісні зміни у бік її розвитку та вдосконалення; адаптація зі збереженням проблемної ситуації (приспосовання), коли відбуваються більш глибокі зміни особистості, але вони майже не сприяють самоактуалізації та зростанню.

Для розуміння нормальної адаптації важливо враховувати також зовнішню та внутрішню спрямованість. Зовнішня адаптація полягає у процесі пристосування до зовнішніх ситуацій та здійснюється за допомогою їх збереження чи усунення. Внутрішня адаптація може спрямовуватись на різні цілі. Це може бути розв'язання внутрішніх конфліктів та проблем особистості, засвоєння та приєднання нового адаптивного механізму до існуючого в арсеналі, пристосування адаптивного механізму до існуючої структури.

Серед рівнів адаптації, відповідно до інтегральних показників адаптованості, слід виокремити: соціальне самопочуття (інтернальність, самосприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт); активність (власна активність у досягненні мети, домінантність); узгодженість особистості та середовища; оптимізм.

Таким чином, соціально-психологічна адаптація виступає процесом активного пристосування особистості до умов соціального середовища, за результатами якого відбувається прийняття цілей, норм групи, соціальних ролей та інших характеристик соціального середовища.

Характер і результати адаптаційного процесу будуть залежати від багатьох факторів (цілі та ціннісні орієнтації, можливості їх досягнення у соціальному середовищі).

Ефективність соціально-психологічної адаптації залежить від того, наскільки адекватно особистість сприймає власну соціальну позицію, якості та соціальні зв'язки. Тут важлива роль відводиться ідентифікаційним характеристикам. Викривлене або невірне уявлення щодо власного місця у соціальній групі призводить до порушення адаптації, крайнім проявом яких може бути патологічна адаптація, відмова від взаємодії з соціальним оточенням, а також різні невротичні та психосоматичні розлади.

Проведений аналіз виявив значущість вивчення динаміки адаптаційних компонентів та соціального статусу в умовах зміни оточуючого середовища

для визначення ефективності процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму

Проблему соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів у закладах освіти відображено у напрямках групової роботи з учнівською молоддю, спрямованої на її адаптацію до нових соціальних умов; динаміки адаптації учнівської молоді до закладу освіти; в аспекті темпераменту, характеру, спеціальних здібностей; у векторі життєвого досвіду, інтелектуальних, емоційно-вольових і мотиваційних властивостей та ін. Наголошується на активній особистісній позиції, усвідомленні соціального статусу, рольовій поведінці, як форми реалізації індивідуальних можливостей особистості у процесі соціалізації.

Важливо підкреслити, що обдарована учнівська молодь має певні особистісні особливості не лише у прояві високих пізнавальних здібностей, творчого (нестандартного) погляду на вирішення поставлених навчальних та життєвих завдань. Вона має більш «тонку» психіку, більш глибокі уявлення та розуміння світу природи та людства ніж її однолітки, її ціннісна й мотиваційна система також відрізняються. Тому, обдарована учнівська молодь більш вразлива до оцінки, критики, їй складніше адаптуватися до умов, що її оточують. Саме складність адаптаційного процесу вимагає нових підходів та методів роботи з обдарованою учнівською молоддю в аспекті її адаптації як механізму соціалізації особистості.

У зв'язку з цим, потребує обґрунтування модель інформаційно-освітнього середовища, сприятливого для соціально-психологічної адаптації академічно, естетично і практично обдарованої учнівської молоді; соціокультурної самореалізації обдарованих осіб у сім'ї, молодіжних субкультурах, Інтернет-спільнотах, майбутній професійній діяльності тощо.

В аспекті вивчення соціально-психологічної адаптації як механізму соціалізації обдарованої учнівської молоді важливим вбачається проблема саморегуляції поведінки.

У своїх дослідженнях особливостей прояву саморегуляції поведінки учнівської молоді М. Боришевський [91], наголошує на необхідності створення оптимальних умов включеності індивіда в процес соціалізації в якості активного суб'єкту та на проблемі активізації внутрішніх резервів, зокрема, потенційних особистісно-психологічних можливостей. У своїх міркуваннях про ці порушення автор говорить про те, що необхідно брати до уваги «... положення про провідну роль соціальних умов у розвитку особистості, про те, що по мірі розвитку особистості її природні властивості, не гублячи свого значення, поступово перекриваються впливом на усю життєдіяльність особистості тих новоутворень, які виникають у неї у процесі соціалізації» [91, с. 107].

Період навчання для кожної особистості є одним з найважливіших періодів її соціалізації, особистісного зростання, реалізації своїх потенційних можливостей та становлення як майбутнього фахівця. У сучасних закладах освіти навчання стає більш складним за формами та змістом, а тому підвищує вимоги до особистості.

Варто підкреслити неправомірність абсолютного протиставлення репродуктивних і продуктивних, адаптивних і творчих процесів у розвитку мислення і особистості в цілому (Г. Балл, В. Моляко та ін.) [69; 245 та ін.]. Очевидно, потрібно якомога глибше розкривати конкретну діалектику адаптивності і творчості. Це, безумовно, дасть змогу забезпечувати більшу керованість процесами формування особистості, перебігом навчально-виховного процесу та процесу її соціалізації загалом.

Такий підхід передбачає широке тлумачення поняття соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді як однієї з найсуттєвіших передумов творчих процесів особистості у будь-якій сфері життєдіяльності.

В основі запропонованої В. Семиченко концепції системного розгляду процесу адаптації покладено ідею про те, що це складне явище, яке має певну структуру [314].

1. Підсистема енергетична, яка відображає ресурсні можливості організму, їх спроможність забезпечити функціонування основних систем організму в умовах підвищення енерговитрат.

2. Підсистема середовища, яка відображає відносини людини та тих зовнішньо-предметних умов, що її оточують.

3. Підсистема діяльнісна, що відображає здатність людини виконувати дії, що складають зміст відповідної діяльності.

4. Підсистема соціальна, що відображає входження людини в нове соціальне середовище.

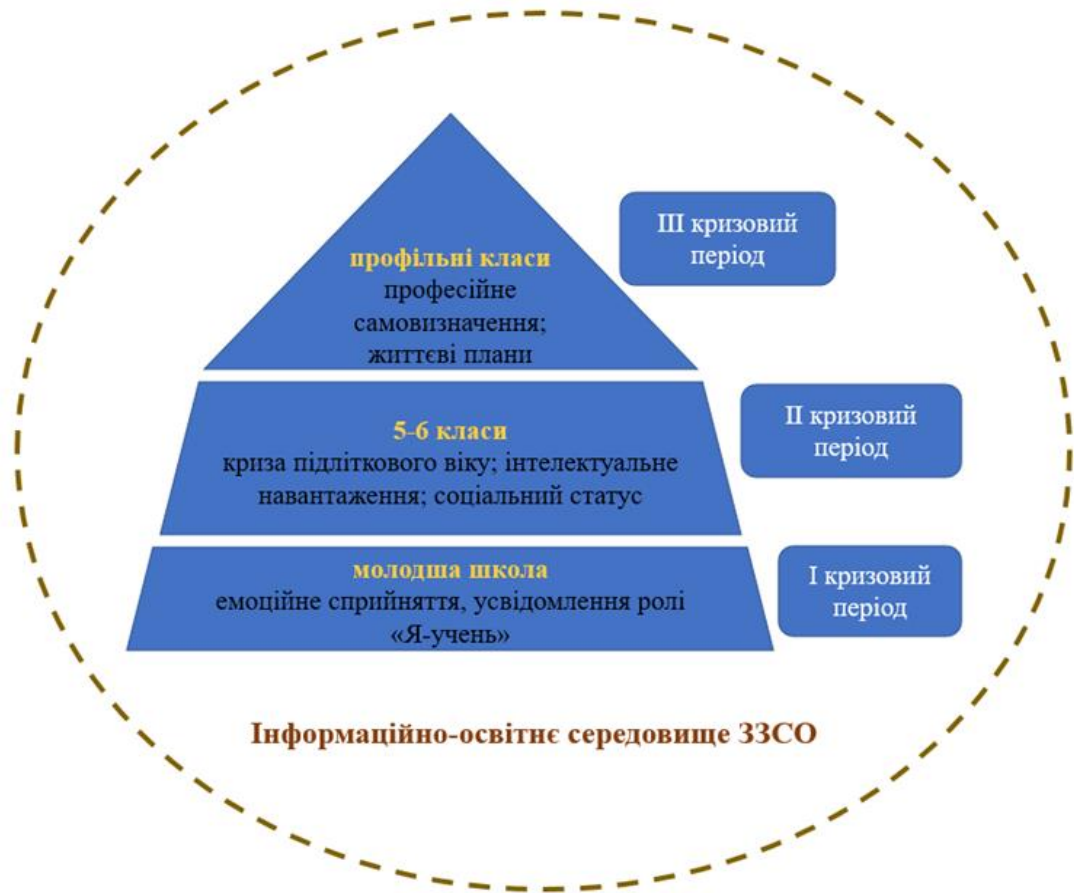
5. Підсистема особистісна, що відображає той загальний результат адаптації, коли людина відчуває психологічний комфорт від ситуації свого життя, приймає її як конструктивно значущу, що відкриває подальші перспективи розвитку.

Побудовано модель соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді в умовах інформаційно-освітнього середовища закладу освіти (див. рис. 3.2).

Виявлено особливості перебігу процесу соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді на різних вікових періодах навчання: у молодшій школі, учнів середніх класів та учнів ліцею.

Соціально-психологічна адаптація обдарованих учнів та психологічні особливості їх розвитку у молодшому шкільному віці (1-2 класи) пов'язані, насамперед, з виникненням кризи семи років. Вона символізує перехід від дошкільного до молодшого шкільного дитинства. Зміст кризи семи років полягає у виникненні нового рівня самосвідомості – внутрішня позиція, з'являється ставлення до самого себе, дитина розуміє ставлення інших до себе; змінюється структура поведінки: з'являється раціональна та емоційна оцінка результатів своїх дій. Труднощі адаптації, що відображаються у емоційній сфері дитини пов'язані з появою нового для неї соціального оточення. Від ставлення вчителя до дитини залежить успішність її подальшого навчання. Успішність процесу адаптації дитини до навчання

залежить ще і від того, наскільки міцно вона змогла ствердити свою позицію в класі серед однолітків.

Рис. 3.2. Модель соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді в умовах інформаційно-освітнього середовища закладу освіти

Процес соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів у період навчання в 5-6 класах пов'язаний, перш за все, з переходом у підлітковий «пубертатний» період психологічного розвитку. Цей період вважається найбільш некерованим з боку емоційного ставлення підлітків до всього навколо. Фізіологічні зміни у розвитку підлітків призводять до посилення збудливості дітей, що виражається у нервозності, швидкій втомі. Для підлітка стає важливим формування соціального статусу у групі. Відбувається злам специфічно дитячих форм поведінки, з'являється проблема визначення свого місця в соціумі. Формується самооцінка.

Головний зміст кризи перехідного періоду складає перебудова системи відносин між дитиною і середовищем. Прагнення до самопізнання, бажання розібратися в собі, більше про себе дізнатися, зрозуміти себе. Позитивне надбання цього віку – відчуття індивідуальності.

Процес соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді у період ранньої юності (15-17 років) характеризується особливістю психіки. Учнівська молодь починає протиставляти себе дорослим, активно завойовувати нові позиції, що і є продуктивним для формування самостійної особистості. Водночас, перед нею стоїть завдання соціального та особистісного самовизначення, яке означає не автономію від дорослих, а чітку орієнтацію та визначення свого місця в дорослому світі. Це передбачає, поряд із диференціацією розумових здібностей та інтересів, без яких ускладнений вибір професії, розвиток інтегративних механізмів самосвідомості, становлення світогляду і життєвої позиції, а також визначення психосексуальних орієнтацій.

Отже, обґрунтовано особистісні характеристики, що впливають на процес соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді в закладах освіти, з урахуванням особливостей кожного вікового періоду навчання. Здійснено обробку та аналіз експериментальних діагностичних даних. Виявлено проблемні фактори, що перешкоджають соціально-психологічній адаптації обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації.

Виявлено труднощі процесу соціально-психологічної адаптації досліджуваних з низьким її рівнем (18,8% респондентів) за такими показниками:

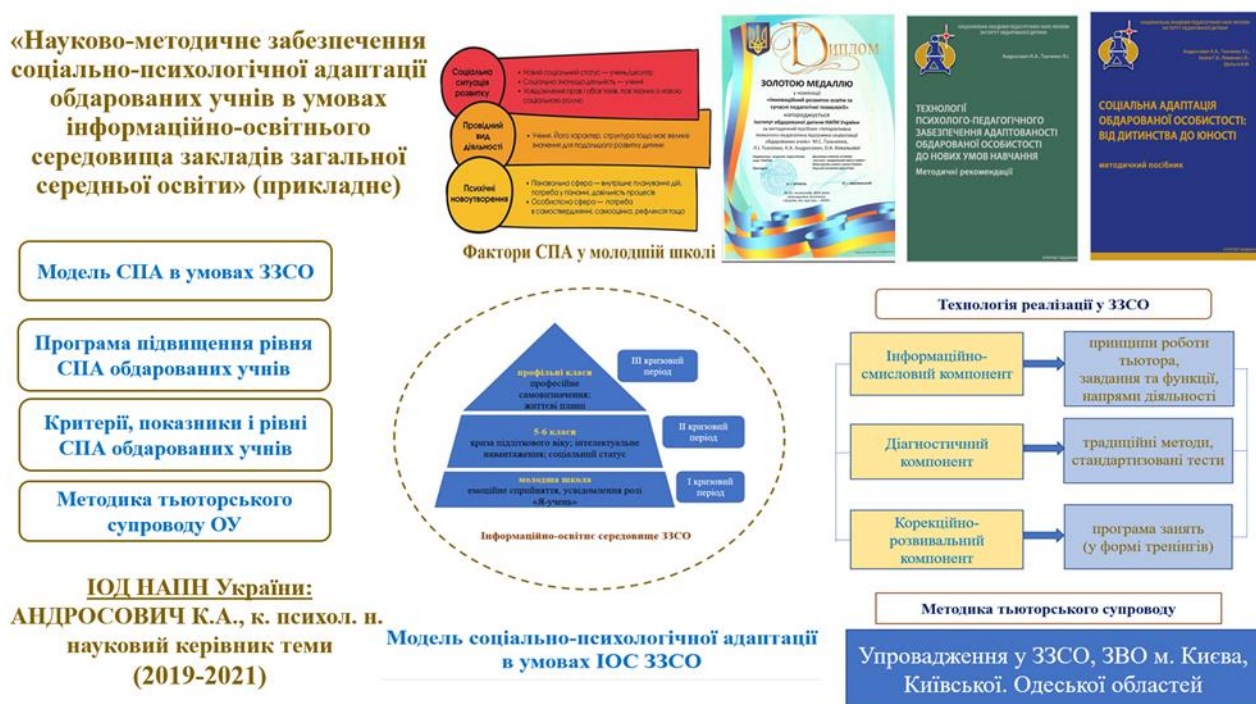
- емоційна сфера: переважання негативних емоцій; низька працездатність, слабка чи недостатня диференціація емоцій, тривожність, підвищений рівень переживання соціального стресу, амбівалентне та негативне емоційне ставлення до закладу освіти, середній рівень емоційної комфортності, емоційний дискомфорт;

- соціальна сфера: позиція «на самоті, далеко від учителя», що не відповідає навчальній позиції соціальної ролі «Я-учень»; низький рівень соціальної адаптованості; низький рівень соціальної активності, низький рівень самоприйняття (неприйняття себе), низький рівень автономності;

- психологічні особливості: високий рівень тривожності, агресивності, імпульсивності; не сформованість ціннісних орієнтацій; наявність схильності до нечесної поведінки.

Виявлення труднощів адаптаційного процесу свідчить про необхідність здійснення цілеспрямованого корекційно-розвивального впливу на категорію обдарованої учнівської молоді.

Найвагоміші результати роботи з науково-методичного забезпечення соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді в умовах інформаційно-освітнього середовища закладів освіти відображено на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Результати роботи з науково-методичного забезпечення соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді в умовах інформаційно-освітнього середовища

Особливість дослідження соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді ми вбачаємо саме у комплексному підході до її вивчення як активного суб'єкта освітнього процесу з урахуванням впливу соціального середовища і внутрішніх психологічних механізмів розвитку.

Отже, процес соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді в закладах освіти проходить певні етапи, що по'язані, в першу чергу, з особливостями вікових особливостей розвитку (психологічних, фізичних тощо) особистості учня та переходом з однієї ланки (періоду) навчання до іншої (початок навчання, перехід до середньої школи, продовження навчання у профільних класах тощо). Цей процес впливає на соціалізацію обдарованої учнівської молоді і, як правило, завершується певним результатом, а саме адаптованістю або ж неадаптованістю (дезадаптованістю), що, передусім, проявляється у поведінці й успішності в навчанні. Важливо зазначити, що соціально-психологічна адаптація має безперервний характер; це динамічний процес на який можна впливати.

Соціально-психологічна адаптація обдарованої учнівської молоді у закладах освіти має свої специфічні труднощі. Обдаровані учні прагнуть до спілкування, але при цьому стикаються із багатьма труднощами. Проблеми спілкування обдарованої учнівської молоді пов'язані з тим, що найближче соціальне оточення – однолітків (вчителів) не завжди готові прийняти їх у тісне коло спілкування, враховуючи особливості їх психічного розвитку та поведінки.

Процес соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді в закладах освіти ускладняється й тим, що вони мають специфічні особистісні риси, які явно відрізняють їх від групи однолітків. Наприклад, обдарований учень може бути дуже критичним до себе та інших, любить сперечатися, є перфекціоністом і очікує від інших, щоб вони були досконалыми; погано сприймає критику; має складне почуття гумору; іноді сприймається однолітками як «всезнайка»; іноді «владний» з однолітками в

групових ситуаціях; може протистояти необхідності працювати у сферах, що не представляють інтересу. Виникає ризик, що обдаровані учні можуть бути відторгнуті або ізольовані, що спричиняє розвиток тривожності, відчуття страху, емоційного дискомфорту, потреби у підтримці з боку дорослих.

У обдарованої учнівської молоді самооцінка та соціальна впевненість часто бувають нижчі, ніж у їхніх «звичайних» однолітків. Особливості самооцінки та характер її змін відіграє важливу роль у психічному розвитку обдарованої учнівської молоді. Відзначаються також різкі зміни в самооцінці обдарованої учнівської молоді у відповідь на найменші невдачі.

Про необхідність розвитку в обдарованої учнівської молоді конструктивних механізмів психологічного захисту, як системи адаптивних реакцій особистості, спрямованих на захисну зміну значущості дезадаптивних компонентів – когнітивного, емоційного, поведінкового, з метою послаблення психотравмуючих впливів указують результати дослідження Л. Процик [289].

Дослідження А. Калязіної [162] присвячено проблемі вивчення проявів віктимності в інтелектуально обдарованих підлітків. Ця проблема є актуальною у зв'язку з їхніми психологічними особливостями: завищеного рівня цілепокладання, надмірно високої вимогливості до себе та оточуючих, нонконформізму тощо. Віктимна поведінка характеризується суб'єктивною схильністю особистості до здійснення специфічних поведінкових актів із соціально негативними для неї наслідками, як відхилення від норм безпечної поведінки, яка реалізується в сукупності психічних, моральних та соціальних проявів. Наслідками цього є дезадаптивний стиль реагування суб'єкта, що призводить до завдання шкоди його здоров'ю, схильності до віктимної поведінки.

Однією з умов пореперження віктимної поведінки серед інтелектуально обдарованих учнів А. Калязіна вбачає підвищення рівнів позитивного самоствалення і соціально-психологічної адаптації шляхом розвитку навичок

ефективної комунікації через залучення таких учнів до комплексних тренінгових розвивальних програм [162].

З'ясовано, що проблеми у соціально-психологічній адаптації обдарованої учнівської молоді відбиваються у спілкуванні з однолітками, а також шкодять успішності у навчанні. Запобігти проблемам набагато ефективніше, ніж потім розв'язувати їх. Таким чином, забезпечення адаптованості обдарованих учнів у закладах освіти є вкрай актуальним. Одним із видів такого забезпечення вважаємо використання наставництва, технології тьюторського супроводу обдарованої учнівської молоді.

Аналіз показників соціалізації досліджуваних за виокремленими параметрами дозволив виявити групу обдарованої учнівської молоді з високим та достатнім рівнями соціалізованості, що складає 58,1% вибірки (226 досліджуваних), а також групу досліджуваних з проблемами соціалізації та недостатнім рівнем соціалізованості, яка становить 41,9% вибірки (163 досліджуваних).

Отже, обґрунтовано інтегральні соціально-психологічні характеристики, що впливають на процес соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді як механізму соціалізації, з урахуванням особливостей онто- та соціогенезу.

За результатами дослідження виокремлено чинники успішної соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді, які становлять основу корекційно-розвивального компоненту: установка на співпрацю; орієнтація у просторі соціальних відносин; критичність; стресостійкість (включає відреагування накопичених почуттів і емоцій; навчання навичкам подолання життєвих труднощів, розвиток захисних механізмів, адекватності поведінки); адекватність «Я-образу».

Таким чином, обдарована учнівська молодь має особистісні риси, що відрізняють її від однолітків і тим самим спричиняють труднощі у спілкуванні; це може впливати на можливість повноцінної самореалізації. У зв'язку з цим постає проблема аналізу використання інформаційно-

комунікаційних технологій для проєктування та особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації.

3.4. Аналіз використання інформаційно-комунікаційних технологій для проєктування та особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації

Як зазначалося вище, останнім часом дослідники стали приділяти увагу питанням використання комп'ютерних технологій в процесі навчання і виховання учнівської молоді (Ю. Клименюк, Л. Найдьонова, Н. Олексюк та ін.) [178; 248; 256 та ін.].

Різним аспектам розроблення та функціонування моделей медіаосвіти присвячено праці О. Баришполець, О. Вознесенської, О. Волошенюка, Д. Дзюба, В. Іванова, А. Литвина, О. Петрунько та ін. [220; 233; 234; 275 та ін.]. Питанням підготовки фахівців до використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі, а також розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності (компетенцій) освітян присвятили свої наукові доробки М. Жалдак [144], А. Коломієць [192], М. Лещенко [217], О. Овчарук [255], Л. Чернікова [357] та ін. Представлений інструментарій діагностики інформаційно-комунікаційної компетентності освітян, критерії та показники її рівнів, форми роботи з підвищення рівня інформаційно-комунікаційної компетентності. Сучасні дослідники (К. Постова) [234; 284 та ін.] вивчають питання педагогічної підтримки обдарованих дітей, схильних до дослідницької діяльності. Науково-методичні засади створення соціально-інформаційних систем для розвитку обдарованої дитини розробляють О. Буров, В. Камишин, Н. Олексюк, Г. Онопченко, О. Сухий, А. Юрченко та ін. [163; 164; 256 та ін.]. Науково-освітні мережі в Інтернеті як освітнє середовище для обдарованих дітей та підлітків досліджують І. Хован, Т. Яншина та ін. [227].

З'ясовано, що соціальні мережі, які наразі користуються великою популярністю у обдарованої учнівської молоді, багато в чому формують її комунікаційну культуру. На жаль, заклади освіти здебільшого не змогли запропонувати гідної альтернативи соціальним мережам. В даний час процес використання обдарованою учнівською молоддю соціальних мереж закладами освіти часто не враховується. Як зазначалося вище, можна стверджувати, що в освіті соціальні мережі лиш створили передумови для залучення обдарованої учнівської молоді до цілеспрямованих мережевих проєктів.

Розвиток Інтернет-технологій створює умови для утворення різного роду мережевих спільнот. Функції опанування знань і когнітивного розвитку, що їх традиційно виконувала в суспільстві система освіти, усе більше виконує ІТ-середовище: переважну більшість інформації можливо отримати через Інтернет та інші ІКТ-засоби. Продовжує набувати популярності дистанційна освіта. Ефективний доступ до світових інформаційних ресурсів задовольняє потребу в інформаційних продуктах та послугах, покриває необхідність в інформаційній взаємодії та обміні. Оскільки Інтернет допомагає й значно полегшує встановлювати й здійснювати комунікацію, об'єднуватися за інтересами за посередництва соціальних мереж тощо, учитель може й має виступити активним учасником у соціалізації особистості школяра засобами Інтернет. Тому, ми вважаємо доцільним розробку певних інтерактивних заходів для забезпечення соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема в Інтернет-середовищі.

Сучасне суспільство набуває нових культурних особливостей – це мережевий принцип функціонування і поширення, віртуальний характер, короткочасна, спонтанна форма подачі інформації. У рамках культури нашого суспільства зміні підлягає саме значення і роль особистості.

Особистісна активність в цьому випадку провокується внутрішніми стимулами, оскільки змінюється ціннісна орієнтація, налаштована на розвиток і самовдосконалення [269; 270 та ін.].

Виокремлюють такі переваги підтримки саморозвитку особистості обдарованої учнівської молоді: можливість слідувати за природним розвитком особистості, спиратися не тільки на вікові закономірності, а й на особисті досягнення, в яких закріплені ті зусилля, які вона докладала для просування вперед; визнається безумовна цінність внутрішнього світу кожної особистості, кожної індивідуальності, пріоритетність потреб, цілей і цінностей саморозвитку. При цьому дорослий спонукає до знаходження і прийняття самостійних рішень, допомагає прийняти на себе необхідну міру відповідальності, тобто створює необхідні умови для саморозвитку, здійснення особистісних виборів.

Нагадаємо, що однією з важливих особливостей обдарованих вважають незбалансованість розвитку особистості: випередження однолітків в інтелектуально-творчому плані часто може поєднуватися із середнім рівнем психосоціального або фізичного розвитку.

В якості основи для побудови нашого дослідження покладено погляди на психологічні закономірності соціалізації обдарованої особистості в Інтернет-просторі К. Мілютіної, Л. Найдьоновой, О. Петрунько, Т. Яншиної [227; 240; 241; 248; 251; 275; 302 та ін.].

Аналіз використання інформаційно-комунікаційних технологій для проєктування та особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді показав необхідність широкого застосування в системі освітнього процесу проєктних технологій, розвивальних програм, веб-орієнтованих технологій, Інтернет-ресурсів, у відповідності з завданнями формування самостійної, відповідальної та соціально мобільної особистості.

Сучасний фахівець, який працює з обдарованою учнівською молоддю, покликаний розвивати весь її потенціал: формувати цілісну систему універсальних знань, умінь та навичок; сприяти її успішній соціалізації. При

цьому використовувати різноманітні методи активного соціально-психологічного навчання.

Технологія проєктування активно впроваджувалася в зарубіжних країнах (США, Велика Британія, Бельгія, Фінляндія, Німеччина, Італія). Проте вітчизняні вчені (В. Киричук, О. Коберник, О. Косогова, М. Мельник, С. Налужний та ін.) [174; 175; 175; 179; 256; 257; 252 та ін.] також привертають увагу до цієї технології, яка забезпечує розвиток ініціативи та творчої діяльності, сприяє формуванню безпосереднього зв'язку між отриманням знань і навичок та їх застосування під час вирішення практичних завдань.

Нові умови навчальної, культурної, соціальної ситуації вимагають ґрунтовного вивчення методу проєктів як соціально-психологічної технології.

Дослідження у сфері проєктування освітнього процесу здійснюють Г. Ващенко, В. Киричук, І. Чечель та ін. [174; 175; 176 та ін.].

Завдання методу проєктів збігаються з вимогами особистісно-орієнтованого та розвивального навчання – технологій, які останніми роками набули значного поширення.

О. Пехота вважає, що проєкт – це практика особистісно-орієнтованого навчання в процесі конкретної діяльності учня, на засадах його вільного вибору, з урахуванням його інтересів. Авторка зазначає, що у свідомості учня це має такий вигляд: «Усе, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені треба і де я можу ці знання застосувати» [264, с. 128].

Чимало вітчизняних науковців-сучасників продовжують досліджувати проєктні технології [252; 287; 288; 348 та ін.]. Їхні наукові пошуки присвячено теоретичним аспектам застосування проєктів у сучасних умовах закладів освіти, психологічному розвитку особистості за допомогою виховних проєктів, а також обґрунтуванню умов їх реалізації та розробці методичних рекомендацій для їх впровадження.

На нашу думку, розвивальний ефект проєктної технології виявляється в активній допитливості, пізнавальному інтересі обдарованої учнівської молоді, оволодінні певним набором дослідницьких методів, мисленні; формуванні свідомого та творчого вибору оптимальних засобів перетворювальної діяльності; умінні мислити системно та комплексно, самостійно виявляти потреби в інформаційному забезпеченні діяльності, безперервно засвоювати нові знання й застосовувати їх як засіб перетворювальної діяльності.

Практика підтверджує, що сучасному фахівцю, який працює з обдарованою учнівською молоддю, необхідно володіти різними методами роботи, знаннями щодо різних типів проєктів, володіти навичками використання ІКТ та доступних Інтернет-ресурсів.

Інтернет – це безмежне поле інформації, яку мають навчитися правильно використовувати в освітньому процесі як обдарована учнівська молодь, так і фахівці. Учасникам освітнього процесу пропонують спеціальні навчально-розвивальні портали, веб-ресурси та інші Інтернет-платформи, які дають змогу здійснювати проєктну діяльність.

Наприклад, eTwinning надає учням можливість реалізовувати спільні навчальні проєкти із закордонними школами [253]. Школи з країн Східного партнерства (до якого належить Україна) можуть долучатися до програми через спеціальний портал eTwinning Plus, на якому і відбувається спілкування між учнями та вчителями, планування і реалізація проєктів. Для учнів платформа eTwinning корисна тим, що підвищує мотивацію до навчання; сприяє кращому опануванню знань і навичок, адже учні вчаться на практиці, одразу використовуючи теоретичні знання; розширює світогляд щодо культури інших країн, коло спілкування; мовна практика, адже учні мають можливість вчитись усно і письмово спілкуватись іноземною мовою; отримують досвід роботи в команді та співпрацюють з метою досягнення спільної мети, що сприяє розвитку комунікативних навичок та ін.

Також важливо зазначити, що партнерське агентство організовує eTwinning Plus Practical Session (щодо вивчення базових та оновлених інструментів порталу та особливостей реєстрації та проектної діяльності; корисні воркшопи, командні практикуми та ігри; спілкування з амбасадорами й учасниками міжнародних семінарів; нетворкінг та обмін досвідом; огляд найкращих проектів і нагородження) і Learning Event (присвячені корисним темам та інструментам для роботи в програмі).

Наступний приклад – «Агенти змін». Участь у подібних освітніх програмах надає можливість познайомитися з людьми, які також хочуть реалізовувати соціальні проекти. «Агенти змін» – це школа для активної обдарованої учнівської молоді, яка має бажання заснувати та розвивати ініціативи, спрямовані на вдосконалення життя своєї громади в реаліях українського сьогодення. Результатом навчання є втілений соціальний, культурно-мистецький проект. Окрім цього, там можна знайти ментора, який допоможе реалізувати задуманий проект.

Цікавою є розробка ініціативної групи «Ботан», яка створила комікс з алгебри для 8-го класу. Цей проект отримав назву «EDUcomics». Головною сюжетною лінією кожного уроку-коміксу є знайомство з видатним математиком, який/яка зробили значний внесок у вивчення певної теми. Було прийнято рішення поділитися коміксом з усіма вчителями, у чому їм допомагає «Нова українська школа» [253; 286 та ін.].

Для психологів та освітян в Інтернеті також можна знайти додаткові матеріали для певних навчальних дисциплін, курсів з умовами безоплатного та платного користування, наприклад, цифрові підручники з інтерактивними 3D моделями, освітніми відео та цікавими завданнями – Mozaik-education (<https://www.mozaweb.com/ru/>); вивчення іноземної мови – lingva skills (<https://lingva.ua/>), busyteacher (<https://busyteacher.org/>); веб-ресурс Нової української школи – nus (<http://nus.org.ua/>); інтерактивна онлайн-освіта – edera (<https://www.ed-era.com/>); психологічна діагностика учнів (<http://testoteka.iod.gov.ua>) тощо.

Відділ інтелектуального розвитку обдарованої особистості Інституту обдарованої дитини НАПН України створив групу у Facebook «Тьютор в соціальній мережі». Наразі – це відкрита група науковців, практиків, практичних психологів, мета якої полягає в тому, щоб надавати інформативну, освітянську, консультативну допомогу учасникам освітнього процесу (<https://www.facebook.com/groups/1274462599250244/>).

Зазначені вище можливості використання ІКТ в освітньому процесі: забезпечують інтенсифікацію навчання; створюють умови, коли в обдарованої учнівської молоді підвищується інтерес до отримання знань; сприяють підвищенню мотивації та індивідуалізації навчання; надають можливість здійснювати продуктивний контроль за рівнем засвоєння учбового матеріалу, успіхами в навчанні.

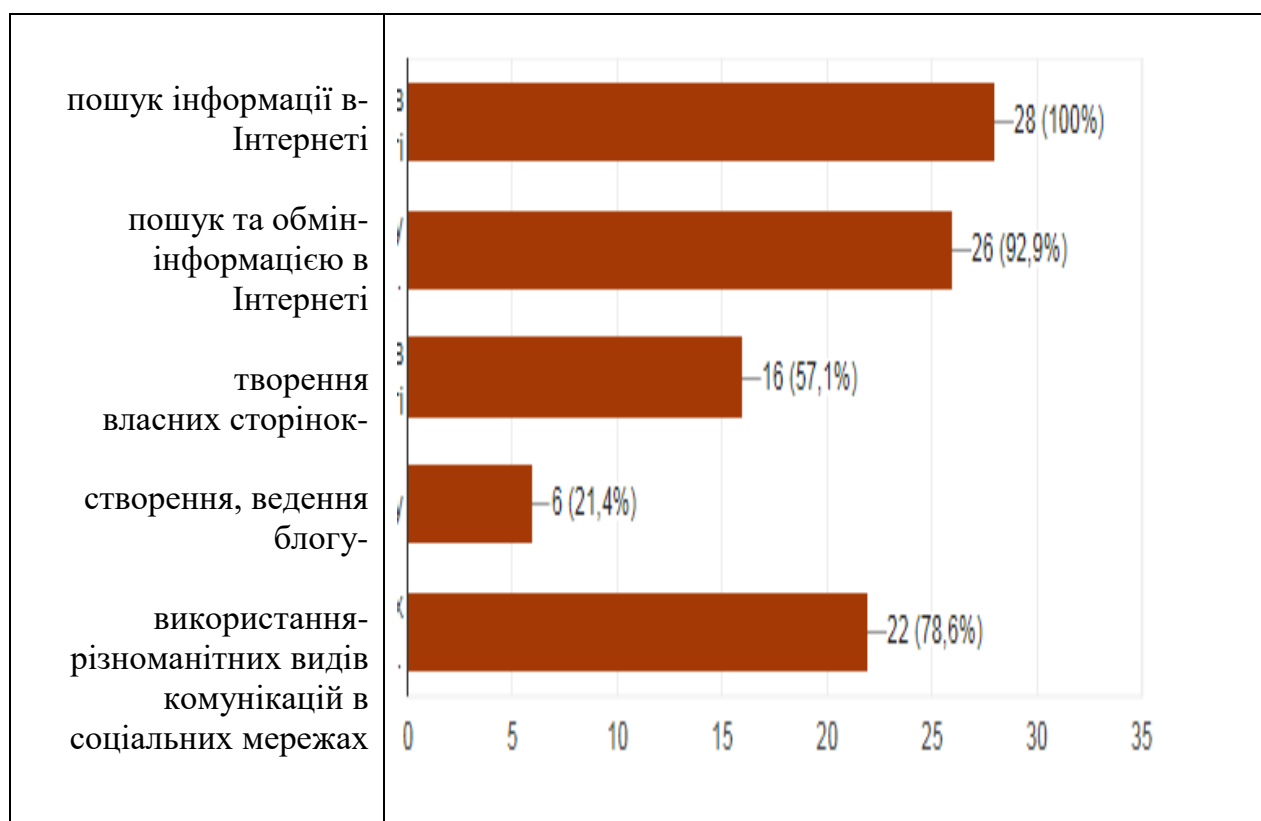
Вищенаведений аналіз використання інформаційно-комунікаційних технологій для проектування та особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації надав можливість з'ясувати, що технологія проєктів на сучасному етапі – це один із найбільш поширених видів дослідницької діяльності обдарованої учнівської молоді. Її розглядають, зокрема, як альтернативу класно-урочній системі у закладах освіти, але вона повністю не замінює її. На нашу думку, проєктну технологію доцільно використовувати як доповнення до інших видів прямого чи непрямого навчання, що є засобом прискореного зростання як в особистому, так і в академічному векторах.

Зважаючи на те, що освітнє середовище – це середовище, в яке активно залучена обдарована учнівська молодь, що активно володіє засобами інформаційно-комунікаційних технологій та застосовує різноманітні Інтернет-ресурси. І сучасний освітянин повинен мати навички користування сучасними технологіями із застосування Інтернет-ресурсів. Тому, ми провели серед освітян експериментальних закладів опитування через створену гугл-форму

(https://docs.google.com/forms/d/1RVnFkF0dG5_ZRcccUefhGpjJYyvB8rkwR6)

[NVpYWyc/edit](#)) щодо використання проєктних технологій і рівня володіння засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Результати опитування учасників освітнього процесу показали, що майже всі респонденти використовують в освітньому процесі інформаційно-комунікаційні технології та володіють навичками їх застосування (рис. 3.4).

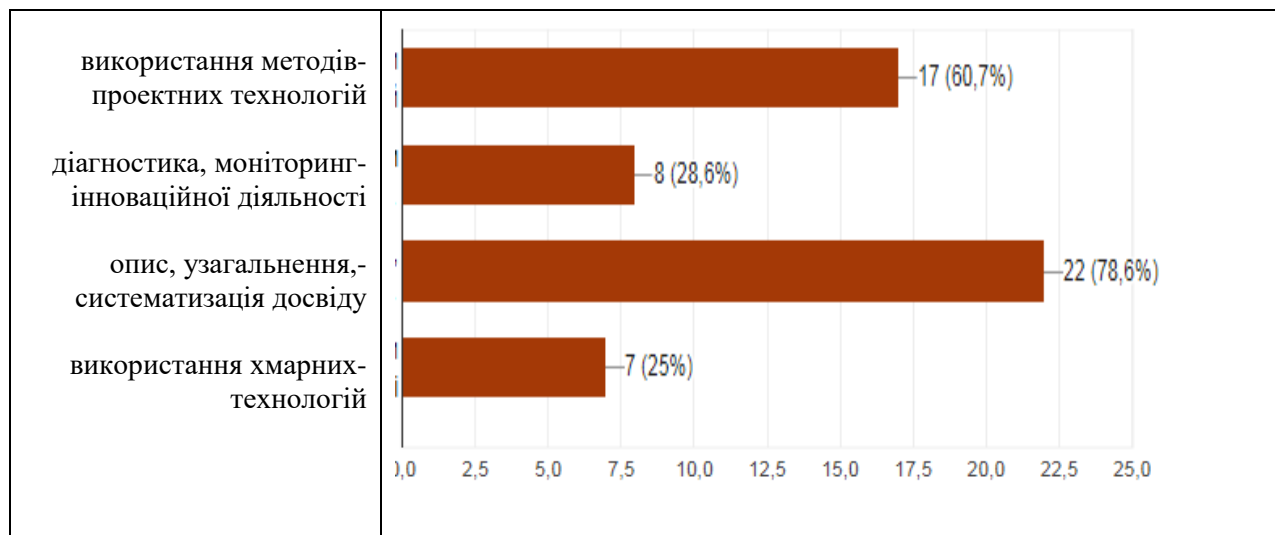

Рис. 3.4. Володіння навичками інформаційно-комунікаційних технологій

На запитання «Як, на Вашу думку, можна застосовувати ІКТ в освітньому процесі?» респонденти відповіли наступне: реалізувати спільні учнівські проєкти; використовувати хмарні технології; використовувати різні види діяльності (пошук інформації самостійно, прослуховування аудіозаписів, проходження тестів, спілкування з носіями мови, перевірка знань, демонстрація презентацій, відеоматеріалів); проведення онлайн-анкетування, опитування, діагностики; проведення інтернет-мостів, дискусій

на вайбері, в месенджері; створення презентацій, кросвордів, ребусів; участь в інтерактивних конкурсах, олімпіадах, тренінгах.

Результати опитування учасників освітнього процесу щодо володіння ними інформаційно-комунікаційними технологіями наведені на рис. 3.5.

Рис. 3.5. Використання інформаційно-комунікаційних технологій

Даний перелік не обмежується та надає поглиблене ознайомлення з тематикою, лексикою, граматичними явищами на більш зручному, сучасному та комфортному рівні.

Проведене дослідження засвідчило певні труднощі, що стосуються готовності фахівців до роботи з обдарованою учнівською молоддю, а також застосування сучасних засобів ІКТ та Інтернету загалом. У результаті опрацювання анкетних даних (анонімне анкетування, в тому числі через googl-form (428 респондентів) виявлено третину респондентів (29,9%, 128 учителів), які зовсім не готові до такої творчої діяльності. Виявлено групу учителів, які прагнуть до інноваційної діяльності, але їм не вистачає певних умінь та навичок роботи. Це здебільшого молоді фахівці, які працюють у школах не більше 3 років, їх частка складає 30,6% (131 респондент), а також виявлено невелику групу учителів – 17,3% (74 респонденти), які не мають бажання розвиватись. До такої групи входять здебільшого учителі з великим

педагогічним стажем і віковими особливостями (вік в середньому 54 роки). Приємним є те, що 22,2% опитаних (95 респондентів) здійснюють постійно роботу з обдарованою учнівською молоддю на високому професійному та творчому рівні (різні вікові категорії та стаж роботи).

Варто звернути увагу на те, що переважна більшість (82%) фахівців вважає, що співпраця із застосуванням Інтернет-технологій сприяла б покращенню результатів навчання, і лише порівняно невелика кількість (18%) фахівців це визнає. Натомість використовують Інтернет-технології у навчально-виховній діяльності лише 6% учителів і 4% зазначили, що використовують інколи. Переважна більшість (90%) не використовують Інтернет-технології у навчально-виховній діяльності (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Розподіл відповідей учителів щодо використання Інтернету
в навчально-виховній діяльності (%)**

Чи вважаєте, що співпраця із застосуванням Інтернет-технологій сприяла б покращенню результатів навчання			Чи використовуєте Інтернет-технології у навчально-виховній діяльності		
Так	Ні	Інше	Так	Ні	Інколи
82	18	–	6	90	4

Отже, фахівців у переважній більшості (94%) використовують Інтернет-технології, задовольняючи власні професійні потреби, і лише 6% (з деяким допуском 10%) з них застосовують Інтернет-технології для задоволення потреб учнів у навчанні й соціалізації, тобто у суттєво переважній більшості випадків практично не застосовують.

Зазначені вище можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі забезпечують інтенсифікацію навчання; створюють умови, коли в обдарованої учнівської молоді підвищується інтерес до отримання знань, сприяють підвищенню

мотивації та індивідуалізації навчання, сприяють саморозвитку обдарованої учнівської молоді.

Здійснений аналіз указує на те, що проєктна діяльність із застосуванням Інтернет-технологій в освітньому процесі є ефективною та результативною. Проєктна діяльність забезпечує пріоритет надпредметних соціально значущих знань і вмінь, який найбільше відповідає парадигмі особистісно-орієнтованої освіти, підвищує мотивацію до навчання, адже саме ці знання і вміння надають обдарованій учнівській молоді можливість успішно реалізуватися у майбутній професійній діяльності.

Слід зазначити, що оскільки більшість учнівської молоді не є обдарованою (всього 4-6%), необхідні технології проєктування особистісно-орієнтованого, а краще – особистісно-розвивального змісту навчання. У процесі створення цих технологій виникла необхідність конструювання конкретних стратегічних і тактичних задач особистісного розвитку учнівської молоді. Однією з умов конструювання задач є комплексна психодіагностика [177].

В останні роки технологія проєктування тісно входить у навчально-виховний процес сучасного освітнього закладу, що засвідчують публікації відомих науковців [179; 222; 232; 304 та ін.].

Зазначимо, що з метою реалізації принципів гуманістичної психології співробітництва, партнерства, співтворчості був задіяний діагностично-проєктувальний комплекс (ДПК) «Універсал», який передбачає перехід від навчально-дисциплінарної моделі організації навчально-виховного процесу до особистісно-розвивальної моделі і має великі можливості щодо вирішення проблем, пов'язаних із впровадженням в освітній процес компетентісно-орієнтованого підходу, з формуванням та розвитком ключових компетентностей обдарованої учнівської молоді.

На основі аналізу результатів діагностики проблем і потенційних можливостей розвитку обдарованої учнівської молоді конструюються тактичні психолого-педагогічні задачі, які будуть сприяти розвитку

ключових компетентностей. Адже конкретні задачі закладу освіти та, особливо, тактичні і стратегічні задачі особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації, виключають випадковість та стихійність.

Проблема цілей і задача національного виховання в освітянській практиці частково опрацьована на державному рівні. Так, наприклад у Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) визначено головну мету й задачі національної освіти та виховання, пріоритетні напрями тощо. Головною метою, згідно з цим документом, є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді, незалежно від національної приналежності, особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [167].

Більш конкретні тактичні задачі визначаються, як правило, для конкретного навчального закладу з урахуванням особливостей регіону, соціокультурного та предметного середовища тощо.

Аналізуючи в експериментальній роботі доцільність і ефективність визначених проблем, цілей та навчально-виховних задач у конкретному навчальному закладі, ми дійшли висновку, що у більшості загальноосвітніх навчальних закладів України при визначенні основних проблем та конкретних цілей навчального закладу майже не враховуються результати аналізу особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації.

Крім того, не завжди також беруться до уваги визначені конкретні цілі навчального закладу та задачі, що впливають з програми національного виховання, мети освіти тощо [167].

Процес конструювання тактичних та стратегічних соціально-психологічних задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді у

практиці роботи освітян загальноосвітніх навчальних закладів майже не проводиться. Практика показує, що частина освітян, деякі практичні психологи та адміністрація, взагалі не розуміють різницю між термінами «завдання» та «задача».

Нагадаємо, що завдання – це об'єктивна ситуація діяльності, що задається зовні. Наприклад, завдання, поставлені нормативними документами Міністерства освіти і науки України, або завдання, визначені автором навчальної або виховної програми тощо [176].

На відміну від завдань, задача розглядається як психологічне відображення об'єктивної ситуації, що виконує функції соціально-психологічного регулятора діяльності.

Розрізняють стратегічні та тактичні навчально-виховні завдання та задачі. Так, під стратегічними розуміють завдання, на виконання яких необхідний значний відрізок часу. Наприклад, формування у обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації загальнолюдських і національних цінностей. Щоб реалізувати таке завдання, необхідно працювати з обдарованою учнівською молоддю не один рік. Тактичні завдання є ланцюжком стратегічних завдань, об'єднаних конкретними цілями.

Розглядають два типи психолого-педагогічних задач, які розрізняються за місцем в освітньому процесі: задачі, які виховують, – їх розв'язує учнівська молодь, тобто ті, за допомогою яких здійснюється їхня навчально-виховна діяльність (самостійна діяльність); таким чином, це призводить особистість до самокорекції, саморозвитку тощо; педагогічні задачі, які розв'язує педагог або психолог, тобто задачі, які керують процесом розвитку особистості учня.

Таким чином, завдання навчального закладу та психолого-педагогічні тактичні задачі особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді у процесі проєктування змісту освітнього процесу стають реальними для реалізації у середовищі закладу освіти. При цьому завдання закладу освіти та психолого-педагогічні задачі особистісного розвитку обдарованої учнівської

молоді тісно взаємопов'язані між собою. Це досягається завдяки тому, що реалізація завдань закладу освіти проходить через низку стратегічних та тактичних задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді. Крім того, реалізація тактичних задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації проходить поетапно, що забезпечує розв'язання завдань в цілому у закладі освіти. Конструювання завдань закладу освіти проводиться на основі аналізу основних проблем, що мають місце у розвитку обдарованої учнівської молоді. Як показують експериментальні дослідження, конструювання завдань закладу освіти і задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації найбільш ефективно проводити за допомогою системно-кореляційного аналізу причинно-наслідкових зв'язків за конкретною проблемою. Саме причинно-наслідковий пошук найбільш ймовірних причин проблеми дозволяє в системі конструювання задач визначити найбільш ефективні шляхи та форми соціально-психологічного впливу.

Для визначення оптимальних методів такого впливу при конструюванні задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації обов'язково враховуються не тільки проблеми та потенційні можливості розвитку особистості, а також інші зовнішні чинники впливу.

Для більш глибокого розуміння технології конструювання завдань і задач є необхідність нагадати, що до методів впливу на розвиток особистості належать прийоми і засоби.

Приєм – це сукупність окремих дій у структурі методу, частіше більш специфічний (менш загальний), який може траплятися у процесі застосування різних методів.

Методи і прийоми тісно пов'язані між собою і можуть замінити один одного у конкретних психолого-педагогічних ситуаціях.

Методи виховання слід відрізнити від засобів, з якими вони також перебувають у тісному зв'язку і застосовуються в єдності. Так, до

відповідних засобів належать, з одного боку, різні види діяльності (наприклад, навчально-пізнавальна, громадсько-корисна, соціально-комунікативна тощо), а з іншого, – сукупність предметів матеріальної і духовної культури (наочні посібники, науково-популярна література, кінофільми, спектаклі тощо).

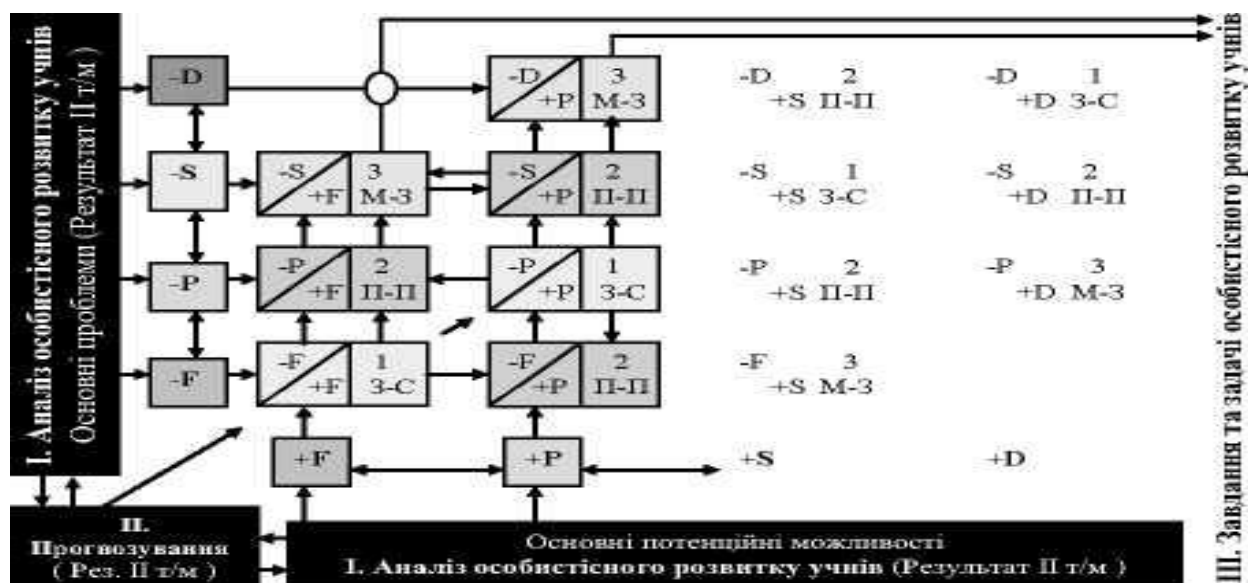
Експериментально-дослідна робота показала, що конструювати на практиці роботи закладу освіти високоефективні задачі особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації без спеціально створеної комп'ютерної технології практично неможливо, оскільки навіть при кореляційному аналізі обмеженої кількості критеріїв особистісного розвитку можна сконструювати десятки тисяч варіантів як завдань навчального закладу, так і тактичних задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді.

Тому конструювання ефективних завдань і задач відбувається за спеціальною комп'ютерною технологією ДПК «Універсал 4 online», яка входить у цілісну систему проєктування особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації [143; 176, с. 88-89].

Процес проєктування компонентів проходить за чотирма сферами розвитку особистості обдарованої учнівської молоді:

- фізичною – (F),
- психічною – (P),
- соціальною – (S),
- духовною – (D) .

Процес конструювання завдань навчального закладу та задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації подібний (див. рис. 3.6).

Рис. 3.6. Структурно-компонентна модель технології конструювання завдань навчального закладу та задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації

Визначаючи на рейтинговій основі причинно-наслідкові зв'язки конкретних проблем та потенційних можливостей особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді, на принципах проєктування компонентів проводиться створення алгоритмів конкретних завдань закладу освіти та задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації.

Конструювання завдання закладу освіти або задачі особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді відбувається за певним алгоритмом. Цей алгоритм складається з трьох елементів:

- змістовно-сміслового,
- психолого-педагогічного;
- методично-засобового.

«Змістовно-смісловий» елемент розкриває в технології конструювання завдань/задач суть або зміст освітнього процесу для вирішення конкретної

проблеми або розвитку потенційної можливості і дає відповідь на запитання: «Що робити?» і «З ким?». Дає можливість побачити де саме виявлена проблема/потенційна можливість.

Другим елементом є «психолого-педагогічний», що конструюється на основі аналізу причинно-наслідкових зв'язків проблем та потенційних можливостей особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді і дає відповідь на питання «Як?». Тобто вказує на найбільш ефективні шляхи та форми організації соціально-психологічного впливу. Він вказує на можливі причини проблеми.

Третім елементом є «методично-засобовий», який також конструюється у системі кореляційного аналізу проблем та потенційних можливостей особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді з урахуванням як внутрішніх факторів розвитку особистості, так і зовнішніх чинників впливу, і дає відповідь на питання «Яким чином?». Тобто вказує на конкретні методи, засоби або прийоми організації соціально-психологічного впливу. Цей елемент виявляє потенційні можливості обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації.

Технологічний модуль «Конструювання», що закладений у ДПК «Універсал 4 online», дає змогу учасникам освітнього процесу за короткий час проаналізувати проблеми особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді та їх причини, знайти необхідні для подальшої корекції і самокорекції потенційні можливості та провести конструювання конкретних високоефективних психолого-педагогічних задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації та завдань закладу освіти.

Важливо зазначити, що користувачі програми можуть конструювати конкретні завдання у двох режимах роботи програми: автоматичному та творчому. У подальшому означені завдання та задачі служать основою для створення проєктів та планів роботи учасників.

Творчий режим роботи з технологією «Конструювання» дає можливість психологу закладу освіти самостійно прогнозувати елементи задачі із запропонованих програмою можливих причин та потенційних можливостей за результатами комплексної психологічної діагностики, яку будуть здійснювати.

На рейтинговій основі творчою групою компетентних фахівців було створено банк найбільш ефективних завдань та задач по всіх параметрах, що діагностуються у програмі і який нараховує більше дванадцяти тисяч таких алгоритмів. У програмі передбачено, що на вирішення кожної проблеми можна вибрати п'ять найефективніших виховних завдань. Для цього треба відзначити «Формувати тільки ефективні задачі», виставити максимальну кількість ТВЗ на одну задачу та клікнути у відповідному полі програми «Автомат». Після цього програма опрацьовує всі можливі варіанти та пропонує ефективні рішення.

Як показує практика роботи вищенаведених експериментальних закладів, що працюють у цій системі, використання в освітній практиці технології конструювання навчально-виховних завдань навчального закладу та тактичних задач особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації зводить до мінімуму експромти. У наслідок цього відкривається реальна можливість проєктувати особистісно-розвивальний навчально-виховний зміст групах учнів тощо, що надає змогу реалізувати парадигму вільного розвитку особистості.

Можливості комп'ютерного комплексу «Універсал» дозволяють створити ефективні проєкти, сценарії корекційно-виховних заходів для розв'язання завдань з метою вирішення проблем компетентісного розвитку обдарованої учнівської молоді, виявлених під час діагностики. Підготовка та реалізація заходів базується на використанні інтерактивних технологій, коли всі суб'єкти освітнього процесу (учнівська молодь, батьки, вчителі) є не тільки слухачами, спостерігачами, а й беруть активну участь у тому, що відбувається. Це забезпечує реалізацію ідеї співробітництва у колективі,

сприяє оздоровленню соціально-психологічного клімату, створює доброзичливу атмосферу, комфортні умови для отримання освітніх послуг, тобто виконання запитів внутрішнього освітнього середовища.

Як показала статистика, використання діагностично-проектувального комп'ютерного комплексу «Універсал» під час впровадження компетентісно-орієнтованого підходу в освітній процес закладів освіти дозволяє виявити проблеми, пов'язані з розвитком компетентностей обдарованої учнівської молоді, причини їх виникнення, дати оцінку реального стану рівня розвитку певних компетентностей, здійснити моніторинг, впливати на їх розвиток відповідно до проблем та можливостей обдарованої учнівської молоді, всього закладу.

Отже, можна дійти висновку, що досягти високих результатів у розвитку особистості обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації закладу освіти вкрай складно, не володіючи конкретною інформацією про учнів, не знаючи потреб самих учнів, батьків, освітян тощо. Використання у практиці роботи адміністрації закладу освіти, психологічної служби технології проектування особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді не тільки надасть необхідну інформацію про учасників освітнього процесу, а й перетворить освітній процес з мало впорядкованої сукупності дій організаторів соціально-психологічного впливу у цілісну спроектовану соціально-психологічну взаємодію. Це надасть змогу спрямувати діяльність на реалізацію особистісно-розвивального підходу до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

3.5. Соціально-психологічні чинники впливу на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму

Визначено, що на соціалізацію обдарованої учнівської молоді можуть впливати п'ять груп факторів: внутрішньоособистісні (знання, установки, уявлення, особистісні характеристики та особливості); міжособистісні

(міжособистісне спілкування в малих групах: сім'я, друзі, однолітки, які забезпечують соціальну підтримку та обумовлюють соціальні ролі); інституційні (правила, інструкції, політика формальних структур, які можуть перешкоджати або сприяти рекомендованим формам поведінки); популяційні (формальні та неформальні соціальні зв'язки та норми (стандарти), які діють у середовищі окремих осіб, груп, організацій); політичні фактори (місцеві, регіональні, державні закони та політика).

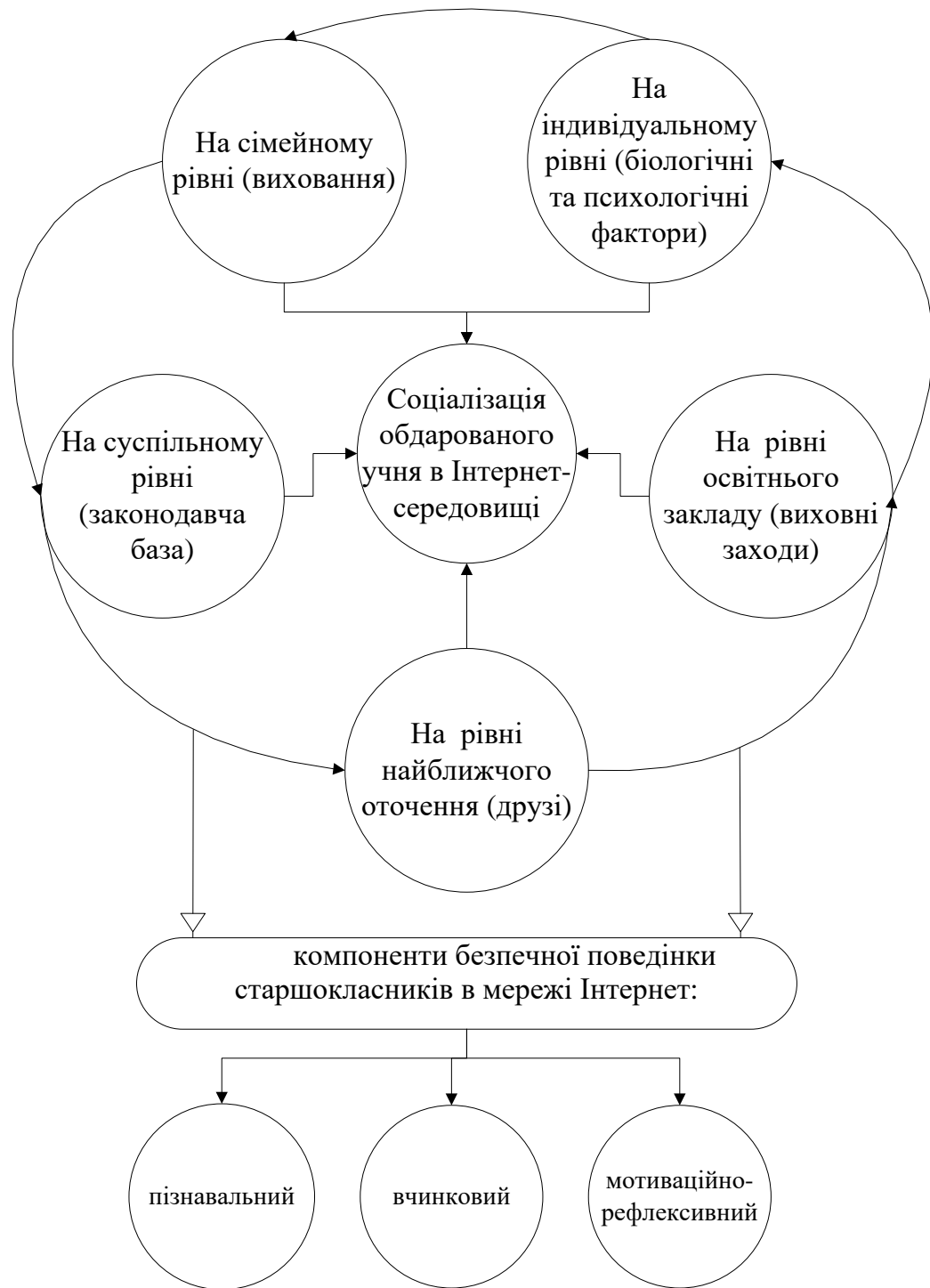
Здійснивши аналіз структури діяльності обдарованої учнівської молоді в Інтернет-мережі було визначено головні її елементи: мотиви, які спонукають учня до діяльності в мережі Інтернет; цілі – результати, на досягнення яких спрямована діяльність в мережі Інтернет; засоби, за допомогою яких здійснюється діяльність в мережі Інтернет.

Мережа Інтернет створює умови для розвитку нових форм соціальної взаємодії та соціальної активності обдарованої учнівської молоді завдяки різноманітним елементам глобалізації, широкій доступності та наданню значної кількості можливостей користувачам мережі.

Науковці зазначають, що соціалізація обдарованої учнівської молоді в Інтернет-мережі переважно залежить від низки зовнішніх і внутрішніх чинників [100; 104 та ін.].

Аналіз наукових положень (О. Анопрієнко, Т. Журавель, Ж. Пархоменко [63; 148 та ін.]) дозволив нам стверджувати, що соціалізація обдарованої учнівської молоді, у тому числі в мережі Інтернет, відбувається під впливом різного роду чинників на таких рівнях: внутрішньоособистісному (індивідуальному), сімейному, рівні найближчого оточення (однолітків, освітньої установи) та суспільному, що обумовлюють соціалізацію обдарованої учнівської молоді та формують специфіку цього процесу (рис. 3.7).

Розкриємо вплив чинників на кожному з пропонованих рівнів.

Рис. 3.7. Соціально-психологічні чинники впливу на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму

На внутрішньоособистісному (індивідуальному) рівні на соціалізацію обдарованої учнівської молоді впливають біологічні та психологічні фактори. До біологічних факторів належать: незадовільний стан здоров'я, хронічні

захворювання (учні з ослабленим здоров'ям, інвалідністю можуть використовувати Інтернет-мережу для проведення дозвілля та спілкування з однолітками; учні, які через хвороби мають погані успіхи у навчанні, погані стосунки з однокласниками та друзями, що призводить до виникнення конфліктів, зростання нервової напруги та, як результат, – використання Інтернет-мережі з метою відходу від реальності, «вирішення» існуючих проблем у реальному та віртуальному світах), що може сприяти формуванню ризикованої поведінки в Інтернет-мережі.

До психологічних факторів можна віднести: низький рівень домагань, несформованість мотиваційної сфери (учні з низьким рівнем домагань та відсутністю мотивації до діяльності у реальному житті можуть використовувати мережу Інтернет як засіб для розвитку мотиваційної сфери та власних домагань, низька самооцінка (учні з низькою самооцінкою можуть підвищувати її у віртуальному просторі: під час спілкування, створення сторінок у соціальних мережах, ведення блогів, створюючи собі різні віртуальні образи), неможливість здійснювати контроль над собою та своїми вчинками (учні, яким складно контролювати себе та свої вчинки у реальному житті, найбільш схильні до безконтрольної та ризикованої діяльності в Інтернет-мережі), відсутність навичок виходу з конфліктних ситуацій (відсутність навичок конструктивного вирішення конфліктів та виходу з психологічно складних ситуацій може призвести до активної діяльності учнів в мережі Інтернет з метою «розв'язання» чи «уникнення» проблем у реальному та віртуальному житті), недостатня сформованість комунікативних навичок (учні, яким складно налагоджувати контакти у реальному житті, можуть спілкуватися в Інтернет-мережі з будь-яким співрозмовником, не відчуваючи при цьому страхів та комплексів); прагнення ризикувати (активне використання учнями Інтернет-мережі дає можливість ризикувати не лише у реальному житті, а й у віртуальному просторі).

На сімейному рівні на формування соціалізації та поведінки обдарованої учнівської молоді в мережі Інтернет впливають такі фактори: надмірна діяльність батьків в Інтернет-мережі та схвальне ставлення до діяльності обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації в Інтернет-мережі (учні, які бачать негативний приклад діяльності батьків в Інтернет-мережі, можуть наслідувати їх поведінку у віртуальному просторі), соціальна ізоляція учнів (соціальна ізоляція може проявлятися через жорстоке ставлення батьків до дитини, покарання дитини, відмову підкорятися соціальним нормам, що призводить до неможливості дитини задовольнити власні потреби у групуванні з однолітками та спілкуванні з ними, відсутності певних захоплень у реальному житті та неможливість демонструвати їх своїм друзям, проте, використання Інтернет-мережі дає можливість реалізувати свої потреби у спілкуванні, групуванні та захопленнях у віртуальному світі), конфлікти в сім'ї (наявність постійних конфліктів у сім'ї може спонукати до пошуку конфліктного кола та обговорення своїх проблем з іншими. Проте обдарована учнівська молодь не завжди може розповісти про свої проблеми друзям чи кваліфікованим спеціалістам у реальному світі, що призводить до пошуку нових друзів-порадників в Інтернет-мережі), непослідовність у вихованні (в сім'ях, де батьки не встановлюють чітких норм поведінки, або ж де дисципліна занадто сувора та непослідовна, учні піддаються великому ризику надмірного використання Інтернет-мережі для задоволення власних потреб та інтересів, уникнення зайвих контактів зі своїми батьками), часті зміни місця проживання сім'ї (можуть негативно впливати на дитину, оскільки це вимагає постійної побудови стосунків з новими друзями, сусідами, однокласниками. Обдарована учнівська молодь, якій складно налагоджувати контакти в незнайомому середовищі, може використовувати Інтернет-мережу для спілкування та проведення свого дозвілля).

На рівні найближчого оточення – «однолітків» – впливають такі фактори на формування поведінки обдарованої учнівської молоді в мережі

Інтернет: приклад негативної поведінки друзів та однолітків в Інтернет-мережі (учні, які наслідують поведінку своїх однолітків у реальному житті, можуть це робити й у віртуальному просторі: необдуманно розміщувати інформацію про себе та інших на персональних сторінках соціальних мереж, особисті фото та фото своїх друзів, проводити свій вільний час у чатах та форумах, робити заклики щодо участі в асоціальних заходах та реагувати на них тощо), змагання з друзями у віртуальному просторі (часто друзі можуть змагатися у віртуальному просторі за допомогою ігор (кількість перемог, балів та бонусів у грі) та популярності особистих сторінок у соціальних мережах (кількість контактної інформації, місць, де навчаються та проводять дозвілля, розміщених особистих фото та відео тощо), булінг (учні, які відчувають від однолітків залякування, фізичний чи психологічний терор, спрямований на те, щоб викликати у них страх та підкорити їх собі, уникають контактів з ними у реальному житті, що слугує розвитку активної діяльності в Інтернет-мережі).

На рівні найближчого оточення – освітнього закладу – можна виділити такі фактори, що впливають на формування поведінки обдарованих учнів в мережі Інтернет: погані стосунки з однокласниками та вчителями (призводять до неможливості учнів задовольнити потреби у спілкуванні, організації та проведенні дозвілля у реальному житті, що призводить до активного використання мережі Інтернет з метою створення віртуального «Я», пошуку друзів, проведення дозвілля, отримання консультацій від віртуальних співрозмовників тощо), виникнення стресових ситуацій у закладі освіти (такі ситуації негативно впливають на учня, його стосунки з друзями, фахівцями та батьками; з метою «розв'язання» чи «уникнення» проблем та пошуку відповідей на питання учні використовують Інтернет-мережу), відсутність в освітньому середовищі комплексних форм роботи, спрямованої на формування безпечної поведінки в мережі Інтернет (відсутність форм роботи щодо формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі, необізнаність обдарованої учнівської молоді щодо ризиків Інтернет-мережі

та правил поведінки у віртуальному просторі може призводити до виникнення Інтернет-залежностей, потрапляння у ризиковані ситуації в Інтернет-мережі).

На суспільному рівні можна виділити такі фактори, що впливають на формування поведінки обдарованої учнівської молоді в мережі Інтернет: позитивне ставлення оточуючих до діяльності в Інтернет-мережі (часто дорослі позитивно ставляться до діяльності учнів в мережі Інтернет, оскільки ті перебувають вдома, а не на вулиці, не реалізують негативні моделі поведінки, можуть використовувати Інтернет-мережу для навчання та проведення дозвілля у будь-який зручний для них час), недосконалість законодавчої бази та принципів діяльності в Інтернет-мережі (відсутність регулювання процесу надходження інформації в Інтернет-мережу дає можливість будь-якому користувачу розміщувати будь-яку інформацію на веб-сайтах, провокувати до асоціальних дій як у реальному житті, так і у віртуальному просторі тощо).

Виходячи з цього, сучасні реформи в освіті вимагають нових змін і форм роботи з обдарованою учнівською молоддю, по-іншому організовувати освітній процес [199]. Варто враховувати інформатизацію, яка стала системоутворюючим процесом, що визначає важливі показники роботи освітнього закладу, такі як: якість та ефективність управління, інформаційна відкритість, доступність освіти, ресурсна мобільність та охоплює все більше закладів освіти сучасності. Необхідно проводити першочергові заходи, зумовлені поточним етапом розвитку процесу інформатизації в закладах освіти, реалізація яких надасть можливість стати на шлях їх інтенсивного розвитку.

Отже, проблема соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема в Інтернеті-середовищі, залишається актуальною; обдарована учнівська молодь більш схильна до впливу соціальних мереж – позитивного та негативного; Інтернет, а також засоби інформаційно-комунікаційних технологій необхідно включати в освітній процес закладів освіти, а фахівцям необхідно виступити наставниками у соціалізації обдарованої учнівської молоді засобами

Інтернет, оскільки соціальні мережі допомагають їй значно полегшують встановлювати й здійснювати комунікацію, об'єднуватися за інтересами тощо.

У зв'язку із цим, вважаємо за необхідне поширювати серед обдарованої учнівської молоді, батьків, фахівців рекомендації щодо безпечної поведінки в Інтернеті, а також загальні поради щодо використання мережі Інтернет: обмеження часу перебування в мережі; пошук альтернативних способів проведення часу (наприклад, заняття спортом, малювання, вишивання, читання книг і т.п.); надання більшої уваги своєму реальному житті (проблемам в закладі освіти, в сім'ї, друзям); збільшення часу перебування в товаристві друзів і родичів. Вважаємо необхідним популяризувати останні через виховні години, батьківські збори, інші виховні заходи в освітній установі.

Таким чином, вплив соціальних мереж на обдаровану учнівську молодь наразі переоцінити неможливо – є можливість використовувати величезну кількість інформації, розвивати своє мислення і самовдосконалюватися – головне не втрачати контроль. Звідси можна зробити висновок, що вплив мережі Інтернет на процес соціалізації носить двосторонній характер і може бути як позитивним, так і негативним.

Узагальнено соціально-психологічні чинники впливу на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді Інтернет-середовища та здійснено їх диференціацію.

До *позитивних чинників*, які впливають на цей процес виокремлені: сприяння саморозвитку та самоосвіті (соціальні мережі надають безмежні можливості саморозвитку через ознайомлення з науковими статтями, книгами, афоризмами відомих мислителів усіх часів, аудіокнигами; вивчити іноземні мови, зайнятися йогою або освоїти арабські танці тощо – на просторах Інтернет-мережі наявна велика кількість навчальних відео); допомога у навчанні (обмін конспектами, рефератами та презентаціями; поглиблене вивчення окремих питань, наприклад, з історії України та української культури, обговорення проблемних питань); використання в

освітньому процесі (як-то взаємодія завдяки хмарним технологіям поза часом і простором, створення проєктів, отриманням завдань і відстеженням їх виконання і оцінювання); самовираження (можливість продемонструвати певні риси характеру, які обдарована учнівська молодь не може проявити у реальному житті; представити власні досягнення (відеоблоги); розширення кола спілкування; продуктивне проведення дозвілля (можливість подивитися будь-який фільм, послухати музику тощо).

До *негативних чинників* впливу Інтернет-середовища на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді віднесені: вплив на фізичне здоров'я (порушення зору, постави, внутрішніх органів, зокрема шлунку); вплив електромагнітного випромінювання моніторів, що призводить до поганого самопочуття (головний біль, запаморочення, погіршення сну та ін.); вплив на психічний стан (залежність, подразливість, негативні емоції чи стрес від втрати інформації, нервозність та ін.); граматична деградація (спілкування у віртуальному режимі передбачає можливість недотримання правил граматики та пунктуації, складання максимально простих речень, використання обмеженого словникового запасу, заміну емоцій смайлами, що негативно впливає на реальне спілкування); зниження соціальної активності; заміна реального спілкування віртуальним.

Отримані на констатувальному етапі дослідження дані щодо соціально-психологічної специфіки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді були враховані при побудові багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу цього процесу в умовах сучасного соціуму.

Висновки до розділу

У розділі визначено та систематизовано критерії і показники процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму; розкрито інтегральні соціально-психологічні характеристики обдарованої учнівської молоді та їх зв'язок із процесом соціалізації; визначено особливості соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді як механізму соціалізації в умовах сучасного соціуму; здійснено аналіз використання інформаційно-комунікаційних технологій для проєктування та особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації; виокремлено соціально-психологічні чинники впливу на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Для оцінювання загального рівня соціалізації обдарованої учнівської молоді визначено критерії: когнітивний, особистісно-регулятивний, комунікативно-діяльнісний та мотиваційно-ціннісний, кожен із яких містив низку якісних показників.

Обґрунтовано комплексний методичний інструментарій емпіричного дослідження соціально-психологічної специфіки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму, що передбачав, відповідно до вікового періоду розвитку досліджуваних, вивчення параметрів:

- мотиваційно-ціннісного та когнітивного критеріїв: методика «Діагностика структури ціннісних орієнтацій» (С. Бубнов), анкета «Інтернет в житті старшокласника» (Л. Ткаченко), анкети «Особливості взаємодії обдарованого учня з наставником» та «Особливості взаємодії при написанні науково-дослідної роботи» (К. Андросович), тести «Структура навчальної мотивації школяра» (К. Замфір) та «Інститути і механізми соціалізації особистості» (А. Лучинкіна);

- комунікативно-діяльнісного критерію: методика «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей» (В. Синявський, Б. Федоришин), анкети на вивчення загальної самооцінки та соціальної активності обдарованої учнівської молоді, методика на визначення рівня домагань («Моторна проба Шварцландера»), опитувальник «Ваша майбутня професія» (Л. Лучко); проєктивні методики «Будиночки», «Мій клас» (модифікація В. Смотрина);

- особистісно-регулятивного критерію: тест «Вивчення ступеня соціалізації старшокласників» (І. Рожкова), методика діагностики соціальної ідентичності обдарованого учня (М. Кун, Т. Макпартленд), самоактуалізаційний тест «САТ» (адаптація Ю. Альшиною, Л. Гозман, М. Загіки, М. Кроз), методики діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд, модифікація О. Осницького), шкільної тривожності (Б. Філіпс), міжособистісних відносин (Т. Лірі), особистісної креативності (Є. Тунік), методика «Діагностика вад особистісного розвитку (ДВОР)» (З. Карпенко); соціометрія.

Констатовано, що обдарована учнівська молодь має певну дисгармонію особистісного розвитку; відчуває потребу у більш тісній взаємодії як між собою, так і зі своїми науковими наставниками; має психологічні труднощі та прагне допомоги фахівців, однак, здебільшого, не реалізує це прагнення, що негативно впливає на її соціалізацію.

Важливим у цьому аспекті було вивчення інтегральних соціально-психологічних характеристик обдарованої учнівської молоді, насамперед, особливостей її особистісного саморозвитку, як процесу самостійної, цілісної, цілеспрямованої, ціннісно-орієнтованої діяльності щодо безперервної самозміни, як у збагаченні індивідуального досвіду і духовно-моральних сил, відповідно до внутрішнього образу «Я», так і актуальних соціальних очікувань.

Обґрунтовано інтегральні соціально-психологічні характеристики, що впливають на процес адаптації обдарованої учнівської молоді як механізму соціалізації, з урахуванням особливостей онто- та соціогенезу.

Виявлено труднощі соціально-психологічної адаптації досліджуваних з низьким її рівнем (18,8% респондентів): переважання негативних емоцій; підвищений рівень переживання соціального стресу; амбівалентне та негативне емоційне ставлення до закладу освіти; імпульсивність; позиція «на самоті, далеко від учителя», що не відповідає навчальній позиції і усвідомленню соціальної ролі «Я-учень»; низькі рівні самоприйняття та автономності. Вираженими є проблеми спілкування, пов'язані з тим, що найближче соціальне оточення не завжди готове прийняти їх у тісне коло спілкування, зважаючи на особливості психічного розвитку та поведінки.

З'ясовано, що процес соціалізації досліджуваних з низьким рівнем соціально-психологічної адаптації ускладнюється й тим, що вони мають специфічні особистісні риси, які суттєво відрізняють їх від групи однолітків. Зокрема, вони можуть бути дуже критичними до себе та інших, проте погано сприймають критику на свою адресу, люблять сперечатися, є перфекціоністами і очікують від інших досконалості; можуть мати агресивне почуття гумору та протистояти необхідності працювати у тих сферах, що не мають для них особистого інтересу та зацікавленості. При цьому виникає ризик бути відторгнутими або ізольованими, що спричиняє розвиток емоційного дискомфорту, тривожності, потребу у соціальній підтримці.

Показано, що особливості самооцінки та характер її змін відіграє важливу роль в особистісному розвитку обдарованої учнівської молоді. Виявлено, що у такої молоді самооцінка та соціальна впевненість часто бувають нижчими, ніж у її однолітків; відзначаються також різкі зміни у самооцінці у відповідь на найменші невдачі.

Акцентовано увагу на компетентнісному розвитку обдарованої особистості та формуванні її соціальної та інформаційно-комунікаційної компетенцій, як таких, що найбільше сприяють її самореалізації та

успішному входженню у рольові відносини суспільства. Підкреслюється, що не менш важливим вбачається й розвиток професійної компетентності освітян (інформаційно-комунікаційної, комунікативної, інноваційної компетенцій), які працюють з цією категорією молоді.

Аналіз показників ступеня соціалізованості досліджуваних за виокремленими параметрами дозволив виявити групу обдарованої учнівської молоді з високим та достатнім рівнями соціалізованості, що складає 58,1% вибірки (226 досліджуваних), а також групу досліджуваних з проблемами соціалізації та недостатнім рівнем соціалізованості, яка становить 41,9% вибірки (163 досліджуваних).

Досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій для проєктування та особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації надав можливість з'ясувати, що технологія проєктів в умовах сучасного соціуму є одним із найбільш продуктивних видів пізнавальної та дослідницької діяльності обдарованої учнівської молоді.

З'ясовано, що розвивальний ефект проєктної технології виявляється в активній допитливості, пізнавальному інтересі обдарованої учнівської молоді, оволодінні нею необхідним набором дослідницьких методів; формуванні свідомого та творчого вибору оптимальних засобів перетворювальної діяльності; умінні мислити системно та комплексно, самостійно виявляти потреби в інформаційному забезпеченні діяльності, безперервно засвоювати нові знання й застосовувати їх як засіб перетворювальної діяльності. Крім того, проєктна діяльність забезпечує пріоритет надпредметних соціально значущих знань і вмінь, який найбільш відповідає парадигмі особистісно-орієнтованої освіти, підвищує мотивацію до навчання та творчої діяльності. Загалом, здійснений аналіз указує на те, що проєктна діяльність із застосуванням Інтернет-технологій в освітньому процесі є ефективною та результативною. Наголошується, що використання проєктної діяльності та засобів інформаційно-комунікаційних технологій надає змогу оптимізувати освітній процес, ефективно залучати до нього

обдаровану учнівську молодь як активного суб'єкта освітнього простору, розвивати весь її творчий потенціал.

Констатовано, що на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді впливають: внутрішньоособистісні, міжособистісні, інституційні, популяційні, соціально-політичні чинники.

Зокрема, на внутрішньоособистісному рівні на соціалізацію обдарованої учнівської молоді впливають біологічні та психологічні чинники, серед яких провідними є низький рівень домагань, несформованість мотиваційної сфери; неадекватна самооцінка; неможливість здійснювати контроль над собою та власними вчинками, відсутність навичок виходу з конфліктних ситуацій; недостатня сформованість комунікативних навичок; прагнення ризикувати (фізичний, соціальний ризик та ризик саморозкриття).

На міжособистісному рівні на соціалізацію обдарованої учнівської молоді впливають надмірна діяльність батьків в Інтернет-мережі та схвальне ставлення до такої діяльності (негативний приклад, наслідування), соціальна ізоляваність, що призводить до неможливості задовольнити власні потреби у групуванні з однолітками та спілкуванні з ними, відсутність захоплень у реальному житті та неможливість демонструвати їх соціальному оточенню, конфлікти в сім'ї, що можуть призвести до пошуку нових друзів-порадників в Інтернет-середовищі), непослідовність у вихованні, коли учнівська молодь піддається значному ризику надмірного використання Інтернет-мережі для уникнення зайвих контактів з батьками), часті зміни місця проживання сім'ї, що вимагає постійної побудови стосунків з новими друзями, сусідами, однокласниками.

На рівні найближчого оточення – однолітків – на соціалізацію обдарованої учнівської молоді впливають: приклад негативної поведінки друзів та однолітків в Інтернеті; змагання з друзями у віртуальному просторі (часто друзі можуть змагатися у віртуальному просторі за допомогою ігор (кількість перемог, балів та бонусів у грі) та популярності особистих сторінок у соціальних мережах (кількість контактної інформації, місць, де навчаються

та проводять дозвілля, розміщених особистих фото та відео тощо), булінг (учні, які відчують від однолітків залякування, фізичний чи психологічний тиск, спрямований на те, щоб викликати у них страх та підкорити їх собі, уникають контактів з ними у реальному житті, що сприяє розвитку активної діяльності в Інтернет-мережі).

На рівні найближчого оточення – освітнього закладу – на соціалізацію обдарованої учнівської молоді впливають: погані стосунки з однокласниками та вчителями; виникнення стресових ситуацій у закладі освіти; відсутність у ньому комплексних форм соціально-психологічної роботи, спрямованої на формування безпечної поведінки в мережі Інтернет; необізнаність обдарованої учнівської молоді щодо ризиків Інтернет-мережі та правил поведінки у віртуальному просторі.

На суспільному рівні на соціалізацію обдарованої учнівської молоді впливають: схвальне ставлення оточуючих до діяльності в Інтернеті; недосконалість законодавчої бази та принципів діяльності в Інтернет-мережі (відсутність регулювання процесу надходження інформації в Інтернет-мережу, що надає можливість будь-якому користувачу розміщувати будь-яку інформацію на вебсайтах, провокувати до асоціальних дій, як у реальному житті, так і у віртуальному просторі тощо).

Узагальнено соціально-психологічні чинники впливу на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді Інтернет-середовища та здійснено їх диференціацію. Серед *позитивних чинників*, які впливають на цей процес виокремлені: сприяння саморозвитку та самоосвіті (соціальні мережі надають безмежні можливості саморозвитку через ознайомлення з науковими статтями, книгами, афоризмами відомих мислителів усіх часів, аудіокнигами; вивчення іноземних мов; різних видів творчості – на просторах Інтернет-мережі наявна велика кількість якісних навчальних відео); допомога у навчанні (обмін конспектами, рефератами та презентаціями; поглиблене вивчення окремих питань, наприклад, з історії України та української культури, обговорення проблемних питань); використання в освітньому

процесі новітніх технологій (як-то взаємодія завдяки хмарним технологіям поза часом і простором, створення проєктів, отриманням завдань з відстеженням їх виконання і оцінювання); самовираження (можливість продемонструвати певні риси характеру, які обдарована учнівська молодь не може проявити у реальному житті; представити власні досягнення (відеоблоги); розширення кола спілкування; продуктивне проведення дозвілля тощо. До *негативних чинників* впливу Інтернет-середовища на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді віднесені: вплив на фізичне здоров'я (порушення зору, постави, функціонування внутрішніх органів, зокрема шлунку); вплив електромагнітного випромінювання моніторів, що призводить до поганого самопочуття (головний біль, запаморочення, погіршення сну та ін.); вплив на психічний стан (залежність, подразливість, негативні емоції чи стрес від втрати інформації, нервозність та ін.); граматична деградація (спілкування у віртуальному режимі передбачає можливість недотримання правил граматики та пунктуації, складання максимально простих речень, використання обмеженого словникового запасу, заміну емоцій смайлами, що негативно впливає на реальне спілкування); зниження соціальної активності; заміна реального спілкування віртуальним.

Отримані на констатувальному етапі дослідження дані щодо соціально-психологічної специфіки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді були враховані при побудові багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу цього процесу в умовах сучасного соціуму.

Основні положення розділу відображено в таких публікаціях авторки: [2; 3; 4; 5; 11; 12; 18; 20; 21; 23; 31; 36; 40; 43; 49; 55; 164; 298; 310; 429; 438].

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

4.1. Концептуально-методологічні основи багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму

На формуальному етапі дослідження розроблено багаторівневу систему соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму, провідною ідеєю якої було створення умов для забезпечення оптимізації цього процесу та його успішності, становлення та розвитку обдарованої учнівської молоді, визнання її унікальності, індивідуальності, розкриття та підтримки її актуальних і потенційних можливостей у процесі соціалізації.

Показано, що концептуальне та науково-методичне обґрунтування багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді передбачало виконання таких завдань: здійснити аналіз світового та вітчизняного досвіду наукового розв'язання проблеми супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді; виявити закономірності перебігу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема, у віртуальному середовищі; операціоналізувати структурно-функціональну модель соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму; визначити науково-методичні засади розробки та застосування

ефективних підходів і методів соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Супровід розглядався нами як метод, що забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом розвитку оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору – проблемних ситуаціях. За допомогою розв'язання проблемних ситуацій суб'єкт визначає шлях прогресивного або регресивного розвитку. Оскільки обдарована учнівська молодь схильна до впливу стихійної соціалізації, то мета супроводу процесу її соціалізації полягала у наданні допомоги в пізнанні соціальної дійсності та навколишнього світу і створення оптимальних умов для його проходження.

Теоретико-методологічною передумовою створення зазначеної системи слугували системно-інтегративний, особистісно-орієнтований, генетичний, суб'єктно-діяльнісний та компетентнісний підходи до розвитку обдарованої особистості та були задіяні принципи системності, інтегративності, безперервності, комплексності, діалогічної взаємодії, ініціативності, особистої відповідальності та ін.

Слід наголосити, що сучасне суспільство набуває нових культурних особливостей – мережевий принцип функціонування, поширення, віртуальний характер, короткотермінова і спонтанна форма подачі інформації. У межах цієї культури зміни підлягає значущість та роль особистості. Особистісну активність у цьому випадку провокують внутрішні стимули, оскільки змінюється ціннісна орієнтація, налаштована на розвиток та самовдосконалення. Одним із доступних та привабливих для пересічного користувача Інтернет-простору сервісів є соціальні мережі, призначені для побудови, відображення та організації соціальних відносин, візуалізацією яких є соціальні графи. Характерними особливостями соціальної мережі є створення особистих профілів, надання повного спектра можливостей для обміну інформацією, можливість задавати та підтримувати список інших користувачів.

Дослідження генези соціально-психологічного супроводу засвідчило необхідність розвитку різних форм такої діяльності під становлення законодавчої бази до створення цілісної, упорядкованої системи соціально-психологічного супроводу обдарованої учнівської молоді, що реалізується, зокрема, зусиллями різних соціальних державних і громадських інститутів.

Таким чином, доцільно зупинитися на проблемі соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, а саме на етапах багаторівневої системи такого супроводу, оскільки вона відіграє важливу роль під час розвитку обдарованої учнівської молоді.

Здійснивши аналіз практики супроводу обдарованої учнівської молоді у США, ми дійшли висновку, що соціально-психологічний супровід – це різновид підтримки, спрямований на надання допомоги обдарованій особистості у процесі її соціалізації та навчання. Такий супровід завжди спрямований на розв'язання індивідуальних проблем конкретної особистості, які виникають у процесі її інтеграції в суспільство, тобто її соціалізації. Відповідно до цих тенденцій, у державних програмах серед стратегічних цілей освіти в Україні головною метою було проголошено забезпечення пріоритетності особистості, а серед принципів – забезпечення можливостей для вільного самоствердження та самовиявлення.

Соціально-психологічний супровід зумовлений тим відрізком часу, протягом якого вивчають обдаровану учнівську молодь, її оточення, складають та реалізують індивідуальні програми підтримки обдарованої учнівської молоді у період навчання і поза ним. Наразі остаточно не визначено процеси соціально-психологічного супроводу обдарованої учнівської молоді, оскільки існує недостатньо програм, які б практично реалізувалися у закладах освіти та мали фіксовані результати.

Соціально-психологічний супровід обдарованої учнівської молоді завжди викликав значний інтерес науковців і суспільства загалом. Наукові дослідження означеної проблеми було висвітлено в працях вітчизняних науковців (Ю. Василькової, О. Ворощука, І. Зверєвої, А. Капської, Л. Ковалю

та ін.) [165; 184; 185 та ін.]. Здійснений аналіз наукової літератури надав змогу дійти висновку, що історичний аспект розвитку соціально-психологічного супроводу став предметом вивчення для науковців. Вони вивчали проблеми адаптації дітей зі здібностями в соціумі, подолання проблем соціальних контактів таких учнів, роботи з батьками обдарованих дітей. Так, Л. Коваль та І. Зверева у своїх наукових розвідках окреслюють проблеми прогнозування соціальної адаптації обдарованих дітей і визначають напрями супроводу обдарованих дітей [184].

Дослідники вважають, що соціальний захист обдарованої учнівської молоді ґрунтується на врахуванні провідних підходів, які визначають дії соціальних інститутів зі збереження унікальності й культивування здібностей, талантів, загальної та спеціальної обдарованості, установа її видів за допомогою специфічних методик діагностики, розроблених у зарубіжній і вітчизняній науці та практиці [207; 219; 236; 245; 336; 338; 339; 378; 391; 396; 399; 400; 403; 406; 413; 418; 437; 439; 440; 441; 451; 452 та ін.].

До таких підходів науковці зараховують: охоронно-захисний (дії держави щодо обдарованої учнівської молоді); психолого-педагогічний (створення умов культивування обдарованості спеціально підготовленими людьми); психолого-педагогічний (розробка форм і методів психологічної підтримки обдарованої особистості з психолого-позитивістською спрямованістю); психолого-інтегративний (диференціація та індивідуалізація форм організації навчання, обґрунтування різноманітних програм, що спрямовані на активізацію пізнавально-творчих потенцій обдарованої учнівської молоді) [185].

Центри психолого-педагогічної та соціологічної думки з питань освіти та виховання, попри їхню різноманітність, подібні в одному: більше гуманізму, більше турботи про особистість. Ідеї гуманізації та гуманітаризації освіти пронизують усі концепції навчання та виховання особистості. Фахівці наполегливо шукають шляхи втілення ідей гуманізації суспільства у роботу закладів освіти, способи звільнення учнівської молоді

від одноманітності та надорганізованості навчальної діяльності, підвищення її соціальної й виробничої активності, суспільної значущості її діяльності [121].

Таким чином, зазначений поступ в Україні підтримують двома засобами – спілкуванням і наступністю, зумовленими вихованням й освітою. Варто зауважити, що без цих головних чинників неможливим є взаєморозуміння, так само, як і культурна спадщина.

Важливою у контексті дослідження соціально-психологічного супроводу обдарованої учнівської молоді є роль громадських організацій, яку вони відіграють у процесі здійснення такого супроводу.

Зауважимо, що поширеним видом таких організацій у США є асоціації. У світі панує загальноприйняте визначення США як «країни асоціацій», що є вільними організаціями, які здійснюють взаємодію суспільства та держави. Чимало таких асоціацій займаються саме підтримкою та супроводом обдарованої учнівської молоді.

Розглянемо деякі з них більш детально. Асоціацію підтримки обдарованих і талановитих дітей півдня (Gifted and Talented Southern Supported, GATSS) було засновано у вересні. Її поява була викликана наявністю значної кількості талановитих і обдарованих дітей у південному регіоні Сполучених Штатів. Отримання знань про засоби обміну ідей є позитивним кроком до того, щоб допомогти родинам побудувати базу, фундамент для реально позитивного майбутнього.

Сприяння потребам учнівської молоді з унікальними даними надає можливість значно ширше розвивати не лише суспільне усвідомлення їхньої незвичайності, а й займатися розв'язанням цієї проблеми на політичному рівні. Асоціація GATSS охоплює також «батьків-професіоналів» і «непрофесіоналів», які мають обдарованих дітей і достатній досвід, яким можна поділитися.

GATSS зацікавлена в таких сферах діяльності: підтримка; члени асоціації GATSS готові спілкуватися на визначені теми, а також просто для

інформування населення; інформація; члени асоціації пропонують доступ до інформації через різні сфери, серед яких публічні виступи, бібліотеки, інформація про семінари й курси з веб-сайтів; публічні виступи; асоціація GATSS щороку організовує 4-6 зборів. Запрошені для виступу лектори регулярно присутні на цих зустрічах; вони зосереджують увагу на інформації щодо обдарованості дітей; бібліотека; у бібліотеках доступні книги, відеозаписи та інші матеріали, що стосуються обдарованої учнівської молоді. Усі ці матеріали видаються на прохання; вказівка щодо надання допомоги; асоціація має значну кількість фахівців, які досліджують обдарованість, а також працюють з обдарованою учнівською молоддю (консультанти з освіти, психологи, куратори); розуміння; бути батьками обдарованої дитини дуже складно, адже це потребує багато уваги. Усі члени комітету GATSS – це батьки обдарованих дітей, які можуть обговорювати різні питання, сподіваючись знайти розуміння [68].

Національну організацію обдарованих і талановитих дітей (The National Foundation for Gifted and Creative Children) було засновано понад 30 років тому. Головна мета Національної організації обдарованих і талановитих дітей полягає в тому, щоб отримати якнайбільше інформації, якої бракувало батькам обдарованих дітей. Організація має на меті тримати зв'язок і допомагати обдарованій учнівській молоді. Національна організація обдарованих і талановитих дітей – це некомерційна установа, яка відкрита для представників усіх релігій.

Національна асоціація обдарованих дітей (The National Association for Gifted Children, NAGC) – це некомерційна організація батьків, учителів, працівників освіти й громадських лідерів, які об'єдналися для того, щоб поєднати унікальні потреби дітей та молоді зі здібностями й талантами, а також для допомоги тим дітям, які можуть потенційно розвинути власний талант завдяки відповідним освітнім системам.

Всесвітня рада обдарованих і талановитих дітей (World Council for Gifted and Talented Children) – організація, яку було засновано під

керівництвом Г. Колінза, видатного британського викладача, який працював з обдарованою учнівською молоддю. У той час, коли інші викладачі, які працюють з обдарованою учнівською молоддю, проводили збори на загальнонаціональному рівні, у Г. Колінза виникла ідея щодо проведення конференції, присвяченої обдарованій учнівській молоді [68].

Так, Г. Колінз доклав зусиль, щоб організувати першу Міжнародну конференцію, присвячену обдарованій учнівській молоді. Захід було проведено в Лондоні. Кількість учасників – понад 500 осіб, що є доказом широкої підтримки міжнародної мережі викладачів, які працюють з обдарованою учнівською молоддю. На конференції були присутні представники 53-х країн, а також представлено доповіді з 24 країн світу. Під час лондонської конференції учасники запропонували створити постійну організацію, метою якої став би подальший розвиток навчання обдарованої учнівської молоді на світовому рівні. Після цього було обрано офіційних представників і на другій Міжнародній конференції в Сан-Франциско було офіційно засновано Всесвітню раду обдарованих і талановитих дітей – представника всесвітньої асоціації. На сьогодні штаб-квартиру ради розміщено в Лос-Анджелесі (штат Каліфорнія) під керівництвом К. Урбана.

Всесвітня рада перетворилася з невеликої організації підтримки викладачів, які працюють з обдарованими дітьми, у всесвітню мережу організацій, яка об'єднує викладачів, учених, дослідників, батьків, різні інститути, які працюють у сфері освіти, а також усіх зацікавлених у навчанні обдарованої учнівської молоді. Секретаріат регулярно проводить роботу з людьми з усього світу. Азіатсько-Тихоокеанська й Іbero-Американська асоціації (як і багато інших організацій) є офіційними представниками Всесвітньої ради.

Відповідно до постійного зростання й розвитку організацій з часом було переглянуто статут. Зміни стосуються перегляду управлінської структури з метою розширення підтримки та захисту обдарованих і талановитих дітей. Завдання Всесвітньої ради обдарованих і талановитих

дітей полягає в тому, щоб привернути увагу громадськості до них, а також спрямувати їхній цінний потенціал на благо, добробут людства.

Відповідно до цих цілей, Всесвітня рада спрямовує ресурси на проведення з метою обміну досвіду та ідей різних заходів по всьому світу для людей, зацікавлених в освіті, а також обдарованої учнівської молоді; створення сприятливої атмосфери для визнання обдарованої учнівської молоді; ініціювання, проведення й підтримку досліджень, пов'язаних з обдарованістю, талантами, творчими здібностями, освітою й розвитком обдарованої учнівської молоді, поширення результатів і створення бази даних для подальшого використання членами організації й дослідниками; створення засобів для подальшого всесвітнього обміну ідеями, досвідом, пов'язаних з обдарованою учнівською молоддю; переконання урядів різних країн щодо необхідності визнати обдаровану учнівську молодь як категорію, яка потребує особливого ставлення у контексті звичайних освітніх програм; співробітництво з національними й іншими організаціями, що пов'язані з освітою обдарованої учнівської молоді; створення програм, спрямованих на співробітництво обдарованої учнівської молоді по всьому світу; сприяння навчанню в родині і підтримці розвитку потенціалу обдарованої учнівської молоді [67; 68].

Асоціація батьків провадить активну підтримку обдарованості. Головні функції батьків – членів асоціації полягають в організації діяльності на волонтерських засадах (благоустрій, промоутерська робота тощо); організації суспільних заходів і зборів за участі учнів, учителів і батьків; присудженні іменних стипендій і встановлення критеріїв їхнього отримання; зборі коштів на освоєння нових освітніх програм; створенні спеціалізованих фондів й організації внесків; пошуку й організації додаткового фінансування закладів освіти; лобіюванні інтересів асоціації.

Асоціація американських коледжів й університетів здійснює: формування й упровадження різноманітних програм навчання, зокрема альтернативних програм лідерства, інтерактивного навчання; пошук кращих

варіантів навчання, освітніх методик, удосконаленням навчальних програм; організацію програм обміну досвідом для закладів освіти різних штатів; перепідготовкою фахівців для роботи з учнівською молоддю різного рівня підготовки [67].

Американська психологічна асоціація запропонувала низку проєктів щодо позанавчальної роботи з обдарованою учнівською молоддю. Головною її метою є передача досвіду та знань від старшого покоління вчених і видатних людей молодим талантам. Проєкти реалізують у формі літніх таборів, де учасники зустрічаються зі своїми майбутніми наставниками, а потім упродовж року виконують наукові дослідження. Для участі у проєктах обирають, зокрема, обдаровану учнівську молодь із малозабезпечених родин.

Досвід створення та функціонування асоціацій у сфері освіти може бути корисним для України, оскільки його застосування буде сприяти ліквідації принципів жорсткої централізації системи освіти, наданню автономії закладам освіти, розвитку принципово нових програм навчання, підвищенню якості освіти, а також урахуванню інтересів обдарованої учнівської молоді, викладачів закладів освіти усіх рівнів, їх керівників.

Наразі не викликає сумнівів виправданість тих заходів, які застосовують для підтримки та розвитку обдарованої учнівської молоді. Саме її творчі й інтелектуальні здібності є запорукою прогресу в будь-якій сфері людського життя. Чимало видатних американських учених, серед яких Дж. Гілфорд, Дж. Рензулі, П. Торренс та ін., порушували питання проблеми діагностики, навчання та розвитку обдарованої учнівської молоді [393; 394; 426; 427; 428; 448 та ін.].

Результати їхньої праці є виявлені закономірності, що стали базою навчальних програм і спеціальних закладів, а також закладів загальної середньої освіти багатьох розвинутих держав світу.

Варто зауважити, що в Україні також існують організації для обдарованої учнівської молоді. Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Союз обдарованої молоді» (СОМ) – одна з провідних

організацій, що захищає інтереси обдарованої молоді – науковців, митців, спортсменів і громадських діячів нашої країни. СОМ нараховує понад 4200 членів у всіх регіонах України. Організацію було засновано представниками 24-х регіонів і зареєстровано в Міністерстві юстиції України як Всеукраїнську молодіжну організацію. Виконавчий комітет Всесвітньої ради для обдарованих і талановитих дітей, високо оцінивши ініціативи й діяльність СОМ, прийняв організацію до своїх лав.

Головною метою діяльності СОМ є захист інтересів обдарованої молоді та сприяння ефективній реалізації можливостей молодих людей у сучасних умовах шляхом здійснення культурної, екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, наукової й просвітницької діяльності.

Зокрема, СОМ реалізує такі програми та проєкти:

- Всеукраїнські програми: «Країна знань», «Бути молодим – здорово», «Нова українська культура», «Гранти. Премії. Стипендії», «Захист прав молоді», «Наукові дослідження феномену обдарованості»;

- міжнародні програми: «Молодіжна дипломатія», «Обдарованість – феномен без кордонів»;

- проєкти: «Вісник обдарованої молоді», «Жива книга. Обдарована молодь України», «Щорічний Всеукраїнський конкурс на кращу статтю серед молоді імені Георгія Вороного», «Сім текстів. Новий погляд на Інтернет»;

- надає такі відзнаки: Подяка Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Союз обдарованої молоді», Почесна грамота Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Союз обдарованої молоді».

«Надія Сходу» (районний банк даних обдарованих дітей і фахівців, які з ними працюють) – це система централізованого обліку, накопичення та збереження інформації про учнів закладів загальної середньої освіти міста, які є переможцями і призерами міських, обласних, міжрегіональних, Всеукраїнських і Міжнародних етапів конкурсів, турнірів, змагань, олімпіад, конкурсів-захистів науково-дослідних робіт учнів – членів Малої академії наук (МАН) України, наукових конференцій тощо, які показали високі

результати у спортивній, академічній, творчій, технічній і соціальній діяльності, а також їхніх учителів-наставників.

Відповідно до Концепції регіональної стратегії підтримки та розвитку обдарованості, банк даних укладено за такими видами обдарованості:

- інтелектуальна (учнівська молодь, яка має високі досягнення в навчальних предметах, дослідницькій, науковій діяльності тощо);
- практично-перетворювальна (раціоналізаторство, винахідництво, технічне моделювання, обдарованість у ремеслах тощо);
- художньо-естетична (хореографічна, сценічна, літературно-поетична, образотворча, музична тощо);
- комунікативно-організаторська (лідерська, ораторська, організаційна тощо);
- психомоторна (спортивна, спортивні танці тощо).

Основною метою створення банку даних було забезпечення єдиної системи обліку обдарованої учнівської молоді; збір, систематизація та збереження інформації про досягнення обдарованої учнівської молоді; інформування державних і регіональних, районних органів влади, закладів освіти, культури та спорту, інших зацікавлених організацій про досягнення обдарованої учнівської молоді; удосконалення системи роботи з обдарованою учнівською молоддю.

Організаційне забезпечення функціонування банку даних здійснює районний відділ освіти. Методичне забезпечення банку даних й підготовку інформаційних матеріалів на його засадах здійснює районний методичний кабінет. Порядок ведення та функціонування, збір та ведення банку даних за індивідуальними досягненнями обдарованої учнівської молоді на районному рівні здійснює відділ освіти.

Повну інформацію про індивідуальні досягнення обдарованої учнівської молоді в електронному та паперовому вигляді за встановленими формами до районного відділу освіти надає навчальний заклад. До районного банку даних включають учнів загальної середньої освіти та позашкільних

установ з 11-річного віку. Внесення обдарованої учнівської молоді до районного банку даних відбувається відповідно до схеми внесення даних про обдаровану учнівську молодь на підставі її досягнень. Актуальну інформацію в банку даних зберігають упродовж одного року, а потім оновлюють.

Оновлення інформації здійснює відділ освіти на підставі наданих навчальними закладами матеріалів один раз на рік. Доповнення можна вносити протягом року за результатами конкурсів, змагань, турнірів. Оновлення та доповнення даних здійснюють згідно з поданнями освітніх закладів за встановленою формою. Відомості надають в електронному та паперовому вигляді. Персональну відповідальність за достовірність, повноту та своєчасність наданих відомостей для формування банку даних покладено на керівників закладів освіти.

На Сході України досягнення обдарованої учнівської молоді, за якими формується банк даних обдарованої учнівської молоді, визначено за напрямками.

1. Інтелектуальна обдарованість: I-III місце на III та IV етапах Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін; I-III місце в очному турі Всеукраїнських Інтернет-олімпіад; I-III місце на Всеукраїнських турнірах юних науковців; I-III місце на II та III етапі Всеукраїнського конкурсу захисту науково-дослідних робіт учнів – членів МАН України; I-III місце на національному етапі конкурсу «Інтел-Еко Україна», «Інтел-техно Україна»; Переможці та призери інших конкурсів інтелектуальної спрямованості обласного, Всеукраїнського та Міжнародного рівня.

2. Практично-перетворювальна: I-III місце в обласних, Всеукраїнських, Міжнародних змаганнях і конкурсах з судо-, авіа-, автомобільного спорту, технічної творчості, раціоналізаторства, різних видів ремесел тощо.

3. Художньо-естетична: I-III місце в обласних, Всеукраїнських, Міжнародних конкурсах і фестивалях літературної, пісенної та музичної творчості, хореографії, образотворчого та прикладного мистецтва тощо.

4. Комунікативно-організаторська: переможці конкурсів і фестивалів лідерського руху обласного, Всеукраїнського та Міжнародного рівнів; активна участь у роботі обласної «Школи лідерів»; активна участь у суспільному житті області; активна участь в учнівському самоврядуванні.

5. Психомоторна: I-III місце на обласній олімпіаді з фізичної культури «Олімпійські надії Донбасу»; I-III місце на фізкультурно-просвітницькому конкурсі «Спорт-Ерудит»; I-III місце у спортивних, туристських змаганнях, фестивалях, турнірах обласного, Всеукраїнського та Міжнародного рівня; членство у збірних командах України з різних видів спорту; виконання нормативів на звання кандидата в майстри спорту України; I-III місце у фестивалях, конкурсах і турнірах обласного, Всеукраїнського та Міжнародного рівня зі спортивних танців, циркового мистецтва тощо.

Констатовано, що соціально-психологічний супровід можна визначити як різновид підтримки, який спрямований на надання допомоги обдарованій учнівській молоді у процесі її соціалізації та навчання, надання допомоги батьками під час виховання обдарованої учнівської молоді в родині, освітянам – для усунення конфліктів під час навчання та спілкування з обдарованими учнями, а також надання соціально-психологічної допомоги обдарованій учнівській молоді шляхом індивідуальних консультацій. З огляду на все вищезазначене, будь-яка підтримка обдарованої учнівської молоді має враховувати особливості обдарованої особистості й орієнтуватися на ефективну допомогу в розв'язанні її проблем. Обдарована особистість досягає розвитку здібностей під час перебування в певному соціумі. У зв'язку з цим, необхідно враховувати можливості сучасного розвитку суспільства та використовувати Інтернет-мережу для організації соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді. Отже, соціально-психологічний супровід обдарованої учнівської молоді слід розглядати як безперервний, чітко організований процес, з урахуванням специфіки розвитку обдарованої особистості на різних вікових етапах, за участю всіх соціальних інститутів.

Провідною ідеєю багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді постає створення умов для становлення обдарованої особистості, визнання її унікальності, індивідуальності, розкриття та підтримки її актуальних і потенційних можливостей у процесі соціалізації.

Визначено такі напрями соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді: організація процесу вияву та відбору обдарованої учнівської молоді під час навчання в закладі освіти; вибір і реалізація спеціальних програм, що відповідають потребам осіб із надзвичайними здібностями; підтримка та стимулювання розвитку здібностей обдарованої учнівської молоді; організація позанавчальної діяльності обдарованої учнівської молоді; комплексна допомога обдарованій учнівській молоді для створення сприятливих соціально-психологічних умов в закладах освіти; забезпечення різних форм оптимізації взаємодії учнівської молоді з найближчим оточенням; запобігання відчуженню обдарованої учнівської молоді від соціального середовища; консультування та просвітницька робота з батьками й фахівцями щодо вироблення стилю ефективного спілкування з обдарованою учнівською молоддю, а також діагностики обдарованості; запобігання формуванню негативного ставлення до обдарованої учнівської молоді; культурно-просвітницька діяльність серед населення з метою забезпечення прийняття обдарованої учнівської молоді, особливостей її поведінки, інтересів тощо; допомога в розв'язанні конфліктів; матеріальне й моральне стимулювання обдарованої учнівської молоді тощо.

Значущість соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді зумовлена тим, що допомога молодій людині та її родині має бути не лише психологічно глибокою, а й всеосяжною, передбачати залучення членів родини, фахівців різних соціальних закладів.

Безумовно, соціально-психологічний супровід охоплює, насамперед, допомогу обдарованій учнівській молоді в період її навчання. До таких

заходів належать: надання спеціальних навчальних програм, створення окремих спеціалізованих навчальних закладів, заснування державних і приватних фондів, що надають гранти тощо.

Завданнями соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді є: створення соціальних умов, які б компенсували невдалий досвід соціалізації та несприятливі умови життя обдарованої учнівської молоді; організація проведення процесу виявлення обдарованої учнівської молоді під час навчання; забезпечення консультування з соціально-психологічної проблематики для родини обдарованої учнівської молоді; організація позанавчальної діяльності обдарованої учнівської молоді; надання комплексної допомоги, що спрямована на створення сприятливих соціально-психологічних умов в закладах освіти; культурно-просвітницька діяльність серед населення з питань обдарованості.

Встановлено, що найбільш ефективною формою для особистісних змін є групова робота. Група в такому випадку є моделлю реального життя, а внутрішньо групові відносини – моделлю тих стосунків, які кожен з учасників групи буде з реальними учасниками.

Завдання психолога полягає у створенні умов для нейтралізації негативної тривоги і збільшення можливостей саморозкриття, зниження напруги і прихованих агресивних реакцій у взаєминах учасників. Створення таких умов в групі, де пізнання себе стає актуальною можливістю, спонукає обдаровану учнівську молодь знаходити в собі нові можливості долати труднощі.

Можливість змін особистості укладена в процесі саморозкриття на групових заняттях: тренінг – це місце, де кожен може спробувати себе у новій якості, дозволити собі експериментувати з власною поведінкою.

Група однолітків є джерелом значущих для обдарованої учнівської молоді зворотних зв'язків; група дає можливість побачити реакцію інших учасників на власні прояви, і, можливо змінити своє уявлення про себе.

Група являє собою особливу форму взаємовідносин між її членами, яка забезпечує принцип розвитку особистості, разом з розвитком групи. В процесі міжгрупового спілкування в учасників має зростати позитивне ставлення до себе та інших, що служить запорукою особистісної реконструкції: учасник починає об'єктивно оцінювати свої думки, почуття, конфлікти; в своїй поведінці починає розвивати ті сторони своєї особистості, які є привабливими для інших, починає адекватно оцінювати свої можливості, відмовлятися від необґрунтованих претензій.

У процесі групової взаємодії виділяються такі можливості для роботи з обдарованою учнівською молоддю: взаємодія і конфронтація з учасниками; створення мініатюрної реальної життєвої ситуації для вивчення і зміни поведінки; стимуляція нових шляхів взаємодії з ситуацією і отримання нового досвіду у взаємовідносинах; стимуляція нової «Я-концепції» і нових моделей ідентифікації; зменшення ізольованості; наявність відчуття захищеності від дорослого світу; адекватна допомога; зменшення опору або підпорядкування, посилення незалежності та ідентифікація з лідером; розкриття проблем, пов'язаних із взаємовідносинами з іншими.

В результаті учасники тренінгу починають бачити те, про що вони раніше навіть не підозрювали, їх «особистісне Я» починає проявлятися вільніше і більш усвідомлено.

Тут дуже важливо, щоб ведучий групи привернув увагу обдарованих учнів на їх переживання, закріпивши, таким чином, їх особистий, і тому цінний досвід.

У групі є можливість з'ясувати сутність міжособистісних відносин, перевірити на практиці власні життєві гіпотези відносно особистості іншої людини без руйнівного зіткнення з нею. Це надає можливість перебудувати особистісні цінності й уподобання, дати початок інтенсивному «розгортанню» процесу особистісного зростання і освоєння комунікативних навичок як важливих особистісних якостей.

В умовах групової роботи можливе ознайомлення обдарованої учнівської молоді з якісно іншими знаннями, вміннями і способами взаємодії на основі особистісної «включеності» у внутрішньогрупові процеси і інтерпретації індивідуального досвіду на їх основі.

Завдання психолога полягає у відстеженні та використанні всіх процесів, що відбуваються в групі. Щоб взаємодія була ефективною, щоб вона допомогла кожному вирішувати ті завдання, які учасники перед собою ставлять, виокремлено принципи і правила групової взаємодії, тобто внутрішні закони функціонування групи [362].

Психолог повинен розуміти, що для ефективної реалізації корекційно-розвивальних впливів заняття повинні враховувати основні правила (конфіденційності, щирості, «Стоп», «Тут і тепер», «Я-висловлювання», заборони на діагнози або оцінку, не давати поради, емоційної відкритості, особистого внеску) і принципи («Презумпція здоров'я», «Кола», ініціативи учасників, групової роботи, включеності, особистої відповідальності, «сталості») [363].

У своїй роботі психологу варто використовувати широкий арсенал форм і методів роботи: ігрові методи, мозковий штурм, метод групової дискусії, робота в парах, групах (виконання творчих завдань, «поведінкових» вправ), проєктивні методики вербального типу, пошуково-дослідницька діяльність, елементи релаксації, медитації, казки, притчі, диспути на основі перегляду відеороликів, зворотній зв'язок, рефлексія участі у групових заняттях, тощо. Для забезпечення адаптованості обдарованої учнівської молоді необхідно включати її у групові форми роботи, де вона може тісно та на рівних умовах співпрацювати з однолітками.

Великий практичний і методологічний інтерес викликає питання: чи можна проводити в Інтернеті соціально-психологічні тренінги. Вчені доходять висновку, що це цілком можливо. Для цього потрібна лише технічна підтримка і певний рівень комп'ютерної грамотності учасників Інтернет-тренінгу та його ведучого. Навіть більше – дослідники

оптимістично прогнозують розвиток групової соціально-психологічної роботи в Інтернеті. Вважається, що перед психологами постає проблема теоретичного осмислення інтеграції різних напрямів психології і нових технічних рішень для розвитку дистанційних форм соціально-психологічної допомоги в Інтернеті, таких, як Інтернет-консультування й Інтернет-тренінги. Це дає підстави для створення керованого ресурсу для учасників освітнього процесу.

В сучасних умовах безперервної соціальної перебудови значно зростає роль суб'єктивного фактору, вплив цілеспрямованої діяльності особистості на суспільне життя. Тому розвиток суспільства значною мірою залежить від особистості у сфері освіти. У свою чергу, суспільство висуває перед сучасними закладами освіти завдання сформувати всебічно розвинену особистість, яка має задовольнити потреби суспільства.

У законі України «Про Освіту» метою освіти виступає всебічний розвиток особистості як цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу, підвищення освітнього рівня, забезпечення кваліфікованими фахівцями. На наш погляд, досягнення цієї мети можливе лише за умов (широкого застосування в освітньому процесі) оптимального вибору методів навчання.

Останнім часом зростає популярність методу проєктів у різних країнах Європи. Від чого примножується кількість підходів до тлумачення його сутності. Саме тому, крім застарілих визначень сутності проєктної технології й було запропоновано обов'язкові критеріальні вимоги до її сучасного тлумачення, як-то: наявність освітньої проблеми, її актуальність щодо освітніх запитів та життєвих потреб обдарованої учнівської молоді; дослідницький характер пошуку різних шляхів вирішення проблеми; структурування діяльності відповідно до класичних етапів проєктування; моделювання умов для виявлення навчальних проблем; постановка проблеми

дослідження; пошук шляхів розв'язання, експертиза та апробація версій, конструювання кінцевого проєкту, його захист, корекція та впровадження; творча активність обдарованої учнівської молоді; практичне або теоретичне значення результату діяльності (проєкт) і готовність до застосування (впровадження); цінність діяльності (учнівська молодь здобуває знання, розвиває особистісні якості, опановує необхідні способи мислення і дії).

У всьому світі проєктна діяльність вважається однією з найбільш продуктивних технологій, що суттєво збагачує освітній процес і змінює традиційний підхід до навчання та виховання обдарованої учнівської молоді.

В основі такої технології лежить інтеграція і безпосереднє застосування отриманих знань, насамперед, обдарованою учнівською молоддю, в ході практичної діяльності.

Дж. Дьюї пропонував будувати навчання на активній основі, через практичну діяльність учня, що відповідає його особистій зацікавленості в певній ділянці знань. У відповідності з цим, весь освітній процес організується на основі самостійного вирішення учнем завдань, які виникають в його практиці. Привертають увагу ідеї вченого, що покладено в основу технології проєктів, а саме те, що здібності – закладені природою, а заклад освіти має створити умови для їх розкриття; знання повинні допомагати пристосовуватися учням до навколишнього життя і спрямовуватися на практику; залучення до соціальних відносин є одночасно і засобом, і результатом виховання; рефлексивне мислення як модель інтелектуального розвитку – корисний засіб освіти для демократії.

Деякі з цих ідей знайшли своє відображення в працях американських вчених В. Кілпатрика та Ф. Паркера, які організували активну пізнавальну діяльність учнів на основі їх спільної активної пошукової діяльності в процесі роботи над проєктом, який спрямований на вирішення конкретної практичної проблеми (соціальної, побутової, виробничої). Головний мотив такої діяльності для учнів – не стільки сам процес пізнання, скільки спроба вирішити конкретну проблему, запропонувати необхідні рекомендації для

практичного використання. В такому випадку цінність проєкту визначається його освітнім, розвивальним і виховним потенціалом, тобто можливістю залучити учнів до найрізноманітніших видів діяльності. Це забезпечує не тільки розширення світогляду, життєвого досвіду, але й оволодіння різними способами творчої, дослідницької діяльності учнівської молоді [173 та ін.].

Технологія проєктування активно впроваджувалась у зарубіжних країнах (США, Великобританія, Бельгія, Фінляндія, Німеччина, Італія). Вчені привернули свою увагу до даної технології, що забезпечує розвиток ініціативи та творчої діяльності учнівської молоді і, таким чином, сприяли безпосередньому зв'язку між отриманням знань і навичок та їх застосуванням при вирішенні практичних завдань. Вони проголосили проєктну технологію єдиним засобом перетворення «школи навчання» на «школу життя», де отримані знання будуть реалізовуватися в ході практичної діяльності учнівської молоді. Зміст освіти визначався не стільки програмою, інтересами учнів, скільки потребами навколишнього життя.

Зазначається, що результати роботи за методом проєктів повинні вимірюватися не тільки освітньо-виховним ефектом, але і ступенем вирішення тієї роботи, яку установа взяла на себе [73].

З часом метод проєктів поступово інтегрувався, але його сутність залишається незмінною – стимулювання інтересу до знань і навчання практичному застосуванню цих знань для вирішення конкретних проблем поза межами закладу освіти.

Сучасній молодій людині ставлять багато вимог для досягнення успіху: вміти працювати в команді; самостійність; вміти здобувати, аналізувати та обробляти необхідну інформацію, виконувати дослідницьку роботу, мати гарні комунікаційні навички. Тому у науці все частіше приділяється увага діяльнісному підходу. Саме метод проєктів здатний вирішити всі ці завдання.

Нові умови навчальної, культурної, соціальної ситуації, вимагають ґрунтовного вивчення методу проєктів як технології. Дослідження в області проєктування освітнього процесу ведуться багатьма вченими

(М. Голубченко, О. Косогова та ін.) [287 та ін.]. Метод навчальних проєктів у наш час переживає своє «друге народження», адже він не тільки відповідає сучасним підходам до модернізації освіти в цілому і компетентнісному підходу, зокрема, – завдання методу співпадають із вимогами особистісно орієнтованого та розвивального навчання – технологій, які набули найбільшого поширення в останні роки.

Виходячи з вищевикладеного, слід зазначити, що для сучасних закладів освіти проєктувальна діяльність є способом досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми (технологію), яка повинна завершитися цілком реальним, практичним результатом, оформленим певним чином.

Особливістю проєктувальної технології є діяльнісний підхід до освітньо-виховного процесу, що привернуло увагу вітчизняної методичної школи. Прихильники проєктувальної діяльності відстоюють принцип «навчання за допомогою діяльності, розглядаючи при цьому діяльність як різновид творчої роботи, де учень виступає її активним учасником. Тому в основі цього методу лежить не інформаційний підхід, а саме діяльнісний, спрямований на формування комплексу різноманітних умінь і навичок, необхідних, насамперед, для дослідницької діяльності.

Як показує практика, сучасним дослідником та розробником проєктувальних технологій в Україні та їх впровадження в освітній процес закладів країни вважається В. Киричук [174; 175; 176]. Він створив комп'ютеризовану систему проєктування освітнього процесу на всіх його етапах: початковому, основному, завершальному, яка враховує вимоги сучасності та має доступ в мережі «Універсал 4 online» (<http://universal.iod.gov.ua/>; <http://engineering.iod.gov.ua/>) [143; 320; 330].

Проведений аналіз показав, що проєкти застосовуються в освітньому процесі при вивченні будь-якого предмета, курсу. Розвивальний ефект проєктної технології проявляється в активній допитливості, пізнавальному інтересі учнівської молоді, оволодінні певним набором дослідницьких методів, мисленні; формуванні свідомого і творчого вибору оптимальних

засобів перетворювальної діяльності; вмінні мислити системно і комплексно, самостійно виявляти потреби в інформаційному забезпеченні діяльності, безперервно засвоювати нові знання й застосовувати їх як засіб перетворювальної діяльності. Цією технологією користуються в організації контролю та оцінювання досягнень як альтернативної форми. Використання технології проєктів дозволяє обдарованій учнівській молоді реалізувати діяльнісний підхід в освіті, застосувати знання та вміння, набуті при вивченні дисциплін на різних етапах навчання, інтегрувати їх у процесі роботи над проєктом.

Отже, наразі технологія проєктів стає однією з найвагоміших видів дослідницької роботи з обдарованою учнівською молоддю.

Підсумовуючи вищенаведене, можна виділити основні завдання, що складають процес успішної проєктної діяльності обдарованої учнівської молоді. Серед них організація енерго-, психо-, інформаційного середовища життєдіяльності обдарованої учнівської молоді, складовими якого виступає сім'я, колектив, референтна група як у закладі освіти, так і поза закладом освіти, засоби масової інформації, Інтернет; включення обдарованої учнівської молоді в систему різноманітних видів діяльності, зокрема, у фізично-оздоровчу, художньо-ігрову, предметно-перетворювальну, навчально-пізнавальну, соціально-комунікативну, громадсько-корисну, національно-громадянську, духовно-катарсичну. Необхідно навчити обдаровану учнівську молодь не лише діяти, але й ставити перед собою мету, самостійно визначати засоби її досягнення, вміти контролювати і оцінювати не лише свої, але й чужі дії, визначати мотиви цих дій. Важливо вчити переходу від навчально-пізнавальної діяльності до практичної діяльності в реальній життєвій ситуації; переходу від сумісної діяльності до колективно-розподільної; вчити творчості, а не тільки техніці розв'язання тих чи інших задач.

На основі теоретичного аналізу та практичного досвіду вітчизняної та зарубіжної науки було виявлено різні класифікації типів проєктів, зокрема на

основі предметно-змістовної спрямованості. У цьому напрямку виокремлюють монопроекти та міжпредметні проекти, що передбачають інтеграцію знань з декількох предметів та потребують кваліфікованої допомоги фахівців.

Також цікавою є класифікація проектів, відповідно до домінуючого методу чи діяльності: прикладні проекти, що відрізняються чітко визначеним результатом діяльності його учасників (наприклад, проект закону, довідкові матеріали, словник, аргументоване пояснення певного явища). Такі проекти передбачають глибоке осмислення структури, розподіл функцій між учасниками, оформлення результатів діяльності, їх подальшу презентацію та зовнішнє рецензування; дослідницькі проекти, що мають на меті організацію діяльності обдарованої учнівської молоді, спрямовану на вирішення творчих завдань із заздалегідь невідомим результатом і припускають наявність певних етапів роботи (обґрунтування актуальності теми дослідження, предмету і об'єкту, визначення цілей і завдань, виявлення методів пошуку та джерел інформації, постановку гіпотези, визначення шляхів вирішення проблеми, збір даних, їх аналіз і синтез, обговорення та оформлення отриманих результатів, виступ з повідомленням або доповіддю, визначення нових перспектив для подальшого аналізу); інформаційні проекти, які спрямовані на вивчення характеристик будь-яких процесів, явищ, об'єктів і припускають їх аналіз та узагальнення виявлених фактів; структура такого проекту схожа на структуру дослідницького, що часто є основою для їх поєднання; рольові проекти, в яких учасники виконують певні ролі (літературних персонажів або вигаданих героїв), обумовлені характером і змістом проекту, імітують соціальні чи ділові відносини, ускладнені гіпотетичними ігровими ситуаціями; структура таких проектів тільки намічається і залишається відкритою до завершення роботи. Такі проекти дозволяють не тільки отримати нові знання, а й сприяють придбанню певного соціального досвіду.

Українська дослідниця О. Пехота розробив класифікацію проєктів за певними критеріями (за домінантою у проєкті, за предметно-змістовним напрямком, за кількістю учасників, за географією проєкту, за терміном виконання) (див. табл. 4.1) [264].

Таблиця 4.1

Класифікація проєктів

За домінантною в проєкті	За предметно-змістовим напрямком	За кількістю учасників	За географією проєкту	За терміном виконання
Дослідницькі	Монопроєкти	Індивідуальні	Локальні (шкільні)	Короткотермінові
Інформаційні	Міжпредметні	Групові	Регіональні	Середньо-термінові
Ігрові	Міжпредметні	Колективні	Національні	Довготермінові
Ознайомчо-орієнтовані		Колективні Групові	Міжнародні	Короткотермінові Довготермінові
Практичні		Групові		
Творчі		Групові		

Зауважимо, що дослідницькі проєкти мають бути добре структуровані, мати визначену мету, актуальність предмету дослідження для всіх учасників, соціальну значущість, використання методик та методів експериментальної перевірки результатів, а також методів математично-статистичної обробки даних, їх аналізу та інтерпретації. Такі проєкти повністю підпорядковані логіці дослідження та мають відповідну структуру: вибір теми дослідження, його актуальність, предмет та об'єкт дослідження, завдання і методи, визначається методологія дослідження; висуваються гіпотези (припущення) розв'язання проблеми; намічаються шляхи її вирішення та перспективи подальших досліджень.

Творчі проєкти відрізняються від попередніх тим, що від них не вимагається детальної структури та спільної діяльності учасників. Вони діють окремо, спрямовуючись на загальний кінцевий результат, керуючись логікою спільної діяльності, що прийнята на початку проєкту та відповідає інтересам учасників проєкту.

Отже, можна зробити висновок, що особистісний розвиток та соціально-психологічний супровід процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді ефективніше здійснювати засобами проєктування.

Слід наголосити, що на сучасному етапі перед закладами освіти постає завдання щодо формування самостійної, відповідальної та соціально мобільної особистості, здатної до успішної соціалізації в суспільстві та активної адаптації на ринку праці. Це визначає необхідність широкого використання в системі освітнього процесу відповідних програм розвитку соціальних навичок, здатності до особистісного та професійного самовизначення та саморозвитку обдарованої учнівської молоді.

Проте, реалізації цілей протистоять суперечності між: постійно зростаючими вимогами соціуму до формування освіченої, інтелектуально розвиненої, творчої особистості та неготовністю освітньої системи задовольнити їх; колективною формою організації освітнього процесу у закладах освіти та індивідуальним характером навчання; цілеспрямованим впливом «дорослої» культури і спонтанною природою розвитку індивідуальності обдарованої учнівської молоді та ін.

У зв'язку з цим в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді було запропоновано створити інтерактивний Центр для забезпечення успішності цього процесу. Цілеспрямоване залучення обдарованої учнівської молоді до безпечного Інтернет-середовища буде доцільним для розв'язання вищезначених проблем її соціалізації. Це стосується як труднощів психологічного характеру, з якими стикається обдарована учнівська молодь,

так й інформаційно-методичної підтримки освітян і забезпечення безпечного впливу Інтернету на обдаровану особистість.

4.2. Зміст та організаційно-процесуальні засади багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму

Як показав попередній аналіз, задіяння проєктних технологій у соціально-психологічному супроводі процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді надає можливість діяти системно і використовувати різні можливості, зокрема, технічні. Це визначило актуальним розробку проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді.

Науковці пропонують розглядати сферу освіти у контексті встановлення взаємодії з соціальними інститутами та соціумом, залучення обдарованої учнівської молоді до соціально орієнтованої діяльності, соціальних відносин, розвитку соціальних здібностей особистості.

Вчені займалися питаннями вивчення процесів тьюторського супроводу у загальноосвітніх навчальних закладах. Розвитку набули дослідження впливу тьюторського супроводу на розвиток обдарованих учнів, профорієнтацію та самоосвіту підлітка. Однак, поза увагою дослідників залишаються питання використання тьюторського супроводу в інтерактивному режимі для оптимізації та забезпечення успішності процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема в Інтернет-середовищі.

На нашу думку, саме технологія тьюторського супроводу, яку ми впроваджуємо, може реалізувати цей підхід в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді.

Як зазначалося вище, тьютор – наставник, який виступає індивідуальним консультантом процесу розвитку особистості і здійснює такі напрямки діяльності: індивідуально-консультативну, соціально-психологічну, координаційну, організаційну. Основною метою тьюторської діяльності є створення умов для індивідуальної активності обдарованої учнівської молоді у процесі становлення її здібностей до самовизначення, самоорганізації, осмислення власних освітніх і життєвих перспектив.

У процесі тьюторської діяльності реалізуються цінності індивідуалізації, свободи, самовизначення, осмисленого ставлення людини до власного життя, майбутнього та перспектив. Це безпосередньо пов'язано з завданнями гуманітаризації освіти: навчити молоду людину реалізовувати себе відповідно до власних цілей і образу майбутнього, розглядати себе як потенціал і ресурс [230].

Для забезпечення адаптованості обдарованої учнівської молоді тьютор, в першу чергу, виконує такі завдання: забезпечення успішної соціалізації; вирішення проблем вибору подальшого професійного розвитку; формування здібностей до особистісного саморозвитку; розвиток комунікативних здібностей; вирішення проблем взаємин з однолітками, фахівцями, батьками.

Зауважимо, що сучасні виклики (пандемії, воєнний стан) висувають все більше вимог до учасників освітнього процесу. Маємо на увазі необхідність володіти певними вміннями та навичками для надання та здобуття знань через дистанційні форми навчання, зокрема, з використанням освітніх платформ Classroom, Zoom та ін. Однією з форм дистанційного навчання є саме тьюторство, що в сучасних умовах є вкрай актуальним. На сьогоднішній день тьюторська система роботи, на нашу думку, є повноцінною системою підтримки процесу побудови індивідуальної освітньої траєкторії для обдарованої учнівської молоді.

Основна ідея проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу

соціалізації обдарованої учнівської молоді полягала у створенні умов, що формують компетентність тьютора, наукового керівника обдарованої учнівської молоді у питаннях її соціалізації, зокрема, в Інтернет-просторі.

Реалізація проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді передбачала можливість якісно впливати на один із наймасштабніших та сучасних інформаційних ресурсів формування особистості.

Новизна зазначеного проєкту полягає у новому підході до діяльності з обдарованою учнівською молоддю, що надає можливість вирішувати завдання формування несприйнятливості особистості до негативних інформаційно-психологічних впливів, адаптуватися в реальних умовах сучасного суспільства.

Провідна мета проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді: розробка нових підходів, форм і методів діяльності тьюторів у соціальній мережі, спрямованих на успішну соціалізацію обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі.

Науковий супровід проєкту: науковці та спеціалісти в сфері психології, освіти, програмісти та фахівці наукових центрів, наприклад НЦ «МАН».

Завдання проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу її соціалізації вбачалися у вивченні та аналізі досліджень з інноваційної діяльності та досвіду, в тому числі зарубіжного, щодо діяльності освітніх установ у сфері використання можливостей Інтернет-середовища в процесі соціалізації обдарованої учнівської молоді; підвищенні інформаційно-комунікативної компетентності обдарованої учнівської молоді та тьюторів;

реалізації ініціатив обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі; розробці алгоритму взаємодії всіх учасників освітнього процесу та батьків у досягненні цілей інноваційної діяльності; створенні мережі науково-методичного супроводу тьюторської діяльності; стимулюванні професійної та творчої активності тьюторів; узагальненні, систематизації та розповсюдженні досвіду впровадження зазначеного проєкту з метою оптимізації та забезпечення успішності процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі.

Методи: аналіз науково-методичної літератури з проблеми інновації, спостереження, анкетування, моделювання, моніторинг, аналіз результатів і продуктів діяльності, стимулювання, співпраця, переконання (надання учасникам проєкту переконливих аргументів, включення їх в аналіз соціально значущої діяльності), залучення учасників до нової форми діяльності.

Очікувані результати впровадження проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді: формування навичок безпечної поведінки в мережі Інтернет; підвищення рівня інформаційної культури суб'єктів освітнього простору; підвищення рівня інформаційно-комунікативної компетентності у віртуальному просторі; розвиток системи дистанційного навчання, стимулювання проєктної діяльності обдарованої учнівської молоді в межах функціонування віртуального центру; залучення до процесу супроводу соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі батьків, формування передумов і умов для взаємодії в тріаді «учень – учитель – батьки»; створення методичного забезпечення супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі; узагальнення та трансляція інноваційного досвіду, методичних підходів у формуванні інформаційно-комунікаційної компетентності, у супроводі процесів

соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема в Інтернет-середовищі; ефективна управлінська діяльність щодо забезпечення інноваційного проєкту, створення системи інформаційно-методичного, соціально-психологічного, психолого-педагогічного та організаційно-методичного супроводу інноваційної діяльності обдарованої учнівської молоді.

Реалізація зазначеного проєкту передбачала діагностичний, настановний, корекційно-розвивальний, контрольний та узагальнюючий етапи. Діагностичний етап включав методи і методики проведення діагностики, виявлення та відбір учасників проєкту. Наставничий етап мав на меті встановлення діалогічного контакту з учасниками, мотивування їх на участь у проєкті. Корекційно-розвивальний етап передбачав розробку і впровадження програм корекційних занять та соціально-психологічних тренінгів з учасниками в напрямку підвищення рівня їх соціалізованості, рефлексію. Засобами супроводу в соціальних мережах, спрямованих на реалізацію соціально значущих властивостей та якостей обдарованої учнівської молоді, заохочення її успіхів та досягнень, виступили проєктування, проблемний онлайн-діалог, онлайн-тести, ігри, Інтернет-дискусії, Інтернет-консультування, Інтернет-тренінги та ін. Корекційно-розвивальний етап був спрямований безпосередньо на корекцію та розвиток учасників групових занять. В процесі адаптації особистість протягом життя вирішує цілий комплекс завдань. Для їх вирішення іноді необхідно час від часу перебудовувати свій звичний сценарій поведінки. Що стосується обдарованої учнівської молоді, то вона має прихований або явний опір щодо виховного процесу, основою якого може бути як відсутність у обдарованої учнівської молоді образу благополучної перспективи свого подальшого життя, так і панування інфантильних настанов типу «Мені не треба нічого робити, все само собою..» або «Від мене нічого не залежить...». З іншого боку, обдарована учнівська молодь в наслідок особливостей свого віку перебуває у постійному пошуку свого ідеалу, авторитетної людини серед дорослих людей. У зв'язку з цим може бути схильність до особистісно-

специфічного впливу тьютора, який певною мірою може стати саме таким авторитетом, значущим дорослим, дефіцит якого вони можуть відчувати. Тьютор (психолог) своєю поведінкою, відкритим виразом своїх думок і почуттів може допомогти обдарованій учнівській молоді змінити свій погляд на майбутнє, щоб стати більш активною по відношенню до свого життя [334].

Контрольний етап забезпечував повторну діагностику, кількісний та якісний аналіз отриманих даних та відстеження динаміки показників.

Узагальнюючий етап мав на меті систематизацію результатів роботи та створення Інтернет-сервісу для соціально-психологічного супроводу обдарованої учнівської молоді.

Проект інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді реалізується протягом навчального року. Орієнтовний план реалізації проєкту наведено у табл. 4.2.

Таблиця 4.2

План реалізації проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді

Етапи проєкту	Зміст роботи	Термін
Діагностичний	Діагностика особливостей розвитку особистості, виявлення групи учасників із проблемами адаптації	вересень – жовтень
Настановчий	Встановлення діалогічного контакту з учасниками тренінгу. Створення активної установки на роботу, на позитив. Зняття тривожності, страхів	Листопад

Продовж. таб. 4.2

Корекційно-розвивальний	Реалізація проєкту. Залучення учасників до програми тренінгових занять	Грудень-березень
Контрольний	Повторна діагностика. Аналіз та відстеження динаміки показників до та після участі у програмі тренінгів	Квітень-серпень
Узагальнюючий	Узагальнення, систематизація результатів. Перевірка й оцінка ефективності роботи. Надання рекомендацій. Підготовка звіту	Вересень

Нижче наведено більш докладне розкриття етапності реалізації проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді.

Діагностичний етап.

Мета: діагностика особливостей розвитку особистості, виявлення факторів ризику, формування загальної мети і програми корекційно-розвивальної роботи.

При виборі методик ми керувалися такими критеріями: валідність; надійність; інформативність (прогностичність); доступність і простота освоєння методик; можливість кількісної оцінки одержаних результатів.

Діагностика ефекту може бути здійснена на основі двох груп методик: суб'єктивних і об'єктивних.

Суб'єктивні методики представлені звітами досліджуваних про виконану роботу: есе, твори, бесіди і т.п.

Об'єктивні методи – спеціально розроблені завдання, призначені для діагностики певних психологічних якостей.

Важливо зазначити, що діагностику слід проводити до і після проведених занять. Порівняльний аналіз дозволяє виявити потрібні зміни та новоутворення.

Отже, до діагностичного компоненту пропонованої технології відносимо традиційні методи: спостереження (включене, пряме, приховане, тощо), бесіду (з обдарованою учнівською молоддю, фахівцями, батьками, найближчим оточенням), аналіз продуктів діяльності (навчальної (рівень академічної успішності обдарованої учнівської молоді), творчої та ін.) та стандартизовані тести.

Стандартизовані тести підібрано з урахуванням вікових особливостей обдарованої учнівської молоді.

Діагностичний блок представлено такими методами:

1. Спостереження.
2. Бесіда (з учнем, фахівцями, найближчим оточенням).
3. Проективний тест «Будиночки» (в основі – колірно-асоціативний експеримент, відомий за тестом ставлень Еткінда) Завдяки тесту можна дослідити емоційну сферу дитини, а саме виявити емоції соціального генезу, особистісні переваги і діяльнісні орієнтації, що робить його особливо цінним з погляду емоційного ставлення дитини до закладу освіти (учні 1-2 класів).

Тест діагностує такі показники: втома, працездатність, перезбудження; емоційне ставлення дитини до себе, шкільної діяльності, вчителя і однокласників (позитивне ставлення, амбівалентне, негативне ставлення) [215].

4. Проективна методика «Мій клас» (модифікація В. Смотровіна) призначена для учнів молодшої школи. Дана методика спрямована на визначення статусу учнів в класі, рівня формування учнівського колективу на етапі адаптації учнів до шкільного життя. В результаті отримали узагальнений висновок психолога про адекватність соціально-психологічного та навчального статусу учня [115] (учні 1-2 класів).

5. Тест шкільної тривожності Б. Філіпса (58 запитань) для вивчення рівня і характеру тривожності, пов'язаної зі школою (для учнів 5-6 класів).

Тест надавав можливість діагностувати такі показники: загальна тривожність у школі, переживання соціального стресу, фрустрація потреби в досягненні успіху, страх самовираження, страх ситуації перевірки знань, страх не відповідати очікуванням оточення, низький фізіологічний опір стресу, проблеми і страхи у стосунках з учителями. Інформація надавалася класному керівнику також у вигляді кольорової діаграми (високий, підвищений та низький рівні відповідно позначені червоним, зеленим та синім).

6. Для діагностики учнів середньої школи ми використовували методику «Діагностика вад особистісного розвитку (ДВОР)» (З. Карпенко). Методика діагностує такі шкали: тривожність, імпульсивність, агресивність, схильність до нечесної поведінки, асоціальність, замкнутість, невпевненість, екстернальність, естетична нечутливість. Цей тест допомагав дитині усвідомити риси свого характеру та шляхи самовдосконалення. За результатами формувався висновок про несприятливий варіант особистісного розвитку при отриманні результатів «вище середнього» не менше як за трьома шкалами (визначено шляхом статистичних досліджень – три перевищення є вищими за середнє) [159].

7. Методика дослідження соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд, модифікація О. Осницького) вимірювала загальний рівень адаптованості, адаптивність/дезадаптивність, прийняття себе, прийняття інших, емоційний комфорт/дискомфорт, внутрішній/зовнішній контроль, домінування/підлеглість (учні 9-10 класів) [350].

8. Тест «Вивчення ступеня соціалізації старшокласників» (І. Рожкова) вимірював показники: соціальна адаптованість; автономність; соціальна активність; схильності до гуманістичних норм життєдіяльності (моральності) (учні 9-10 класів) [215].

9. «Соціометрія», комп'ютеризований варіант [159]. За допомогою даної методики вивчалася структура класного колективу (колективоутворення), а саме виявлялися: актив та пасив класу; учнів, які знаходяться в ізоляції, в «зоні ризику»; конструктивних і деструктивних лідерів.

10. Рівень академічної успішності здобувачів освіти (учні 5-6, 9-10 класів).

Аналіз результатів комплексної діагностики за поданими вище методиками дозволив виявити особливості особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді в процесі її соціалізації. Особливу увагу приділяли обдарованій учнівській молоді з низьким рівнем соціально-психологічної адаптації та іншими особистісними показниками: високий рівень тривожності, фрустрації, агресивності, лабільний емоційний стан, високий рівень емоційного дискомфорту.

Зміст та етапність реалізації діагностичного блоку проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді наведено у табл. 4.3.

Таблиця 4.3

**Зміст та етапність реалізації діагностичного блоку проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді
Для учнів 1-2 класів**

Методики	Класи (а,б.)	Терміни тестування (I зріз; II зріз)	Терміни корекційно- розвивальних занять
1. Проєктивний тест «Будиночки»	1, 2	лютий I зріз	березень - травень для експериментального класу
	2, 3 кл (ті самі учні)	жовтень II зріз	
2.Проєктивна методика «Мій клас»	1, 2	лютий I зріз	
	2, 3 ..	жовтень II зріз	

Для учнів 5-7 класів

1.Тест шкільної тривожності (Б. Філіпс)	5, 6	лютий I зріз	березень - травень для експериментального класу
	6, 7 (ті самі учні)	жовтень II зріз	
2. Діагностика вад особистісного розвитку (ДВОР) (З. Карпенко)	5, 6	лютий I зріз	
	6, 7 ...	жовтень II зріз	
3. Тест «Вивчення ступеня соціалізації старшокласників» (І. Рожкова)	5, 6	лютий I зріз	
	6, 7 ...	жовтень II зріз	
4. Соціометрія (ДПК Універсал)	5, 6	лютий I зріз	
	6, 7 ..	жовтень II зріз	

Для учнів 9-11 класів

1.Діагностика вад особистісного розвитку (ДВОР) (З. Карпенко)	9, 10	лютий I зріз	березень - травень для експериментального класу
	10, 11 (ті самі учні)	жовтень II зріз	
2.Методика дослідження соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд, модифікація О. Осницького)	9, 10	лютий I зріз	
	10, 11 ...	жовтень II зріз	
3. Тест «Вивчення ступеня соціалізації старшокласників» (І. Рожкова)	9, 10	лютий I зріз	
	10, 11 ..	жовтень II зріз	
4. Соціометрія ДПК Універсал	9, 10	лютий I зріз	
	10, 11 ..	жовтень II зріз	

Настановчий етап.

Мета: встановлення діалогічного контакту з учасниками тренінгу; створення активної установки на роботу, на позитив; зняття тривожності, страхів, релаксація.

Методи: заспокійлива, конструктивна бесіда; релаксація, музикотерапія.

Бесіда:

1. Встановлення емоційного контакту з учасниками. Варто застосовувати такі прийоми: емпатійне вислуховування, співпереживання.

2. Формування в учасників групи впевненості у необхідності змін; спільне планування діяльності для подолання наявних проблем; мотивування участі у груповій психокорекційній роботі; створення активної установки на роботу.

Корекційно-розвивальний етап.

Мета: корекція та розвиток учасників програми.

Безпосереднє проведення соціально-психологічних тренінгів та корекційно-розвивальних занять з учасниками.

Завдання програми тренінгових занять: розвивати вміння самоаналізу й подолання психологічних бар'єрів, що заважають повноцінному самовираженню; сприяння соціалізації обдарованої учнівської молоді, яка зазнала труднощі у перехідному періоді; допомога у пізнанні себе, сприяння розвитку почуття власної гідності; формування позитивного мислення та впевненості у собі; навчання розробці адаптивних стратегій поведінки в стресових ситуаціях; розвинення комунікативних здібностей і навичок спілкування.

Заняття склалися з 3-х блоків:

- I-й блок «Розвиток емоційної сфери»;
- II-й блок «Соціальний розвиток»;
- III-й блок «Самопізнання та самовдосконалення».

Форми та методи роботи: ігрові методи, мозкові штурми, метод групової дискусії, робота в парах, групах (виконання творчих завдань, «поведінкових» вправ), проєктивні методики вербального типу, пошуково-дослідницька діяльність, елементи релаксації, медитації, казки, притчі, диспути на основі перегляду відеороликів, зворотній зв'язок, рефлексія участі у групових заняттях.

Контрольний етап.

Мета: відстеження динаміки показників до та після участі у програмі соціально-психологічних тренінгів; перевірка і оцінка ефективності роботи.

Методи: методики, задіяні на початку формувального експерименту.

Узагальнюючий етап.

Мета: узагальнення результатів проведеної роботи; їх систематизація та узагальнення; перевірка й оцінка ефективності роботи; надання рекомендацій; підготовка звіту за результатами роботи.

Слід наголосити, що при розробці проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді ми базувалися на підході В. Панка [268], концептуальних напрацюваннях Л. Карамушки [166] та особистих спостереженнях, а методику тьюторського супроводу представили єдиною структурою з такими компонентами: інформаційно-смысловий, діагностичний та корекційно-розвивальний.

В. Панок відносить психологічну технологію до одного з основних елементів практичної психології та визначав її як цілісну методичну систему, що складається з трьох основних частин: діагностичної, інтерпретаційної (або пояснювальної) та корекційної [268].

Нам імponує думка автора, що розробка психологічної технології є, по суті, процесом психологічного проєктування, який спрямований на вирішення конкретної ситуації індивідуального розвитку або соціальної взаємодії з використанням знань і досвіду наукової та практичної психології.

Вибір методу і вимог до нього у практиці застосування соціально-психологічних знань мають визначатися так, як і в прикладних природничих науках – конкретним ситуаційним контекстом.

Вважаємо, що для кожної ланки навчання необхідно враховувати особливості психологічного та соціального розвитку обдарованої учнівської молоді. Відповідно до цього на основі особистісно-орієнтованого підходу нами було розроблено методику супроводу, яка спрямована на покращення умов соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді, з включенням до методики таких компонентів (рис. 4.1):

- інформаційно-смісловий (теоретичні підходи до аналізу того чи іншого психологічного явища – це визначення сутності досліджуваного феномена, розкриття його місця в системі діяльності закладів освіти, аналіз основних елементів його структури, систематизація основних типів, видів; визначення завдань тощо);

- діагностичний (аналіз основних критеріїв та показників явища, що досліджується, ознайомлення з методами, які можуть бути використані для їх вимірювання, обґрунтування доцільності застосування тих чи інших діагностичних методів при вимірюванні певних параметрів, відображення основних підходів до оприлюднення отриманих результатів тощо);

- корекційно-розвивальний (характеристика основних напрямків здійснення корекційно-розвивальної роботи, що реалізується через систему занять, соціально-психологічних тренінгів та консультацій; визначення основних видів групової чи індивідуальної роботи; доцільність використання різних психологічних запитів учасників освітнього процесу – учнів, фахівців, батьків, адміністрації закладу) [166; 168].

Проєкт інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді містив 18 занять та мав три компонента (відповідно до віку).

Рис. 4.1. Технологія реалізації тьюторського супроводу обдарованої учнівської молоді в закладі освіти

Так, перший блок занять призначений для обдарованої учнівської молоді молодшого шкільного віку і представляє собою дитячий адаптаційний тренінг, спрямований на профілактику труднощів, пов'язаних з процесом входу учнів початкової школи у шкільне життя (містить 6 занять).

Другий блок занять призначений для роботи з обдарованою учнівською молоддю підліткового віку (11-14 років), перед якими внаслідок особливостей психосоціального розвитку постають проблеми самовираження та самоствердження, керування своєю поведінкою, емоціями, вміння володіти собою (містить 6 занять).

Третій блок занять розрахований на обдаровану учнівську молодсть юнацького віку та спрямований, в першу чергу, на формування уявлення про своє професійне майбутнє (містить 6 занять).

Після залучення обдарованої учнівської молоді до програми корекційно-розвивальних занять відбувалося (за класичною схемою) проведення ре-тестування (повторної діагностики за тими самими тестами,

що були задіяні на початку формувального впливу, для відстеження динаміки розвитку учасників).

Підводячи підсумок проведеного аналізу зазначимо, що практика тьюторського супроводу ґрунтується на ідеях і принципах культурно-історичного підходу, психології розвитку (теорії продуктивної дії), гуманітарно-технологічного підходу у філософії і методології. Зміст даної технології полягає у виділенні особливої посередницької позиції в закладі освіти – «тьютор», а також в реалізації учнівською молоддю серії освітніх проєктів, спрямованих на задоволення її освітніх потреб. Основна мета тьюторської діяльності – створення умов для індивідуальної освітньої активності обдарованої учнівської молоді в процесі становлення її здібностей до самовизначення, самоорганізації, осмислення своїх освітніх і життєвих перспектив.

У тьюторській технології реалізуються цінності індивідуалізації, свободи, самовизначення, осмисленого ставлення людини до власного життя, свого майбутнього, перспективам, вікового руху, що пов'язано з завданнями гуманітаризації освіти: навчити людину бачити свій образ у майбутньому, використовуючи свій потенціал, ресурси і свої цілі [299].

Використовуючи методику тьюторського супроводу в закладах освіти необхідно дотримуватись таких принципів: організаційних (добровільність, науковість, професіоналізм, суб'єктність, тренінговий формат, високий рівень особистісної інтеграції психолога, технологізація і стандартизація програм, поєднання групової та індивідуальної роботи) та методичних (принципи поступовості, послідовності (ієрархічності), індивідуальний підхід, врахування вікових особливостей, комплексне використання технологій, відстеження результатів).

Переваги методики тьюторського супроводу процесу соціально-психологічної адаптації обдарованої учнівської молоді полягають в тому, що кожний здобувач освіти матиме наставника, який: допомагає розвинути позитивне емоційне ставлення, вольові властивості і ціннісні орієнтації

відносно закладу освіти у здобувачів освіти початкової ланки; допомагає здобувачам базової освіти сформувати адекватний соціально-психологічний та навчальний статус в освітньому середовищі; допомагає в орієнтації власних психологічних особливостей розвитку, спрямовує освітньо-професійні інтереси здобувачів у майбутню траєкторію професійного розвитку.

Слід наголосити, що обговорювана багаторівнева система соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді передбачала вирішення проблем безпечності цього процесу в Інтернет-середовищі, із взаємодію всіх учасників освітнього процесу та дозволяла визначити: форми і методи роботи з обдарованою учнівською молоддю, відповідно до моделей поведінки в Інтернет-мережі; способи її участі у формуванні безпечної соціалізації в Інтернеті; залучення фахівців до усвідомлення обдарованою учнівською молоддю ризиків, що криються в Інтернет-мережі; особливості здійснення просвітницько-профілактичної роботи з батьками, з метою їхньої підготовки до формування безпечної соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі та ін.

З цією метою в межах зазначеної системи було розроблено комплексну програму профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді та підвищення рівня її адаптованості.

Зазначена програма була побудована на принципах особистісної орієнтованості і контекстуальності; проблемності і рефлексивної спрямованості; активізації взаємодії та співтворчості учасників освітнього процесу; індивідуалізації розвивальних впливів і комплексності використання засобів і прийомів.

Теоретичні положення, які склали основу програму – це закономірності та механізми адаптації (Ф. Меєрсон, Ж. Піаже та ін.); психологічні теорії і положення про адаптацію, що визначають її як форму соціальної активності особистості (О. Власова, Л. Карамушка, В. Семиченко та ін.); концепції соціальної дезадаптації (Ю. Бохонкова, Н. Завацька,

О. Кокун, Т. Шугурова та ін.); формування інформаційно-освітнього середовища навчання обдарованої учнівської молоді (Є. Гейко, Н. Добровольська, Т. Комар, Л. Пілецька та ін.).

Провідними напрямками реалізації комплексної програми профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді та підвищення рівня її адаптованості визначено: формування розуміння цінності безпеки та безпечної поведінки в Інтернет-мережі; створення умов для розвитку особистісного потенціалу обдарованої учнівської молоді, її самореалізації в різних видах діяльності; підвищення рівня поінформованості обдарованої учнівської молоді про переваги та ризики діяльності в мережі Інтернет, наслідки ризикованої поведінки; мотивування до розробки та дотримання моделі безпечної поведінки в мережі Інтернет; розвиток критичного мислення під час діяльності в мережі Інтернет; виявлення та усунення чинників, що сприяють формуванню деструктивної поведінки в мережі Інтернет; посилення функцій соціальної підтримки в процесі супроводу безпечної соціалізації обдарованої учнівської молоді та підвищення рівня її соціально-психологічної адаптації.

Встановлено, що серед дієвих заходів комплексної програми профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді були навчання регуляції та адекватному вираженню емоцій; розвиток комунікативних здібностей; підвищення рівня домагань (одночасно з розвитком особистісних ресурсів обдарованої учнівської молоді для їх реалізації); навчання рефлексії та самоаналізу, усвідомлення своїх бажань, почуттів, думок; активізація та розвиток пізнавальної активності (наприклад, за допомогою таких технологій групової роботи, як «Діалог», «Синтез думок», «Спільний проєкт», «Пошук інформації», «Мікрофон» та ін.).

Етапність реалізації комплексної програми профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді та підвищення рівня її адаптованості (перелік етапів, основний зміст, завдання та очікувані результати) в межах багаторівневої системи соціально-психологічного

супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді наведено у табл. 4.4.

Таблиця 4.4

**Етапність реалізації комплексної програми профілактики
деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді та підвищення
рівня її адаптованості в межах багаторівневої системи соціально-
психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської
молоді**

№	Етапи	Зміст роботи	Завдання та очікувані результати
1	Організаційний етап	Постановка мети, визначення основних завдань	<p>1. Розробити й оформити у відповідності до нормативних вимог пакети документів, необхідні для створення експериментальних закладів з метою впровадження програми.</p> <p>2. Забезпечити поінформованість учасників програми.</p> <p>3. Провести наукові консультації.</p> <p>4. Обґрунтувати комплексний діагностичний інструментарій.</p> <p>5. Розробити засоби профілактики деструктивної соціалізації</p>

			<p>обдарованої учнівської молоді та підвищення рівня її адаптованості.</p> <p>6. Розробити модель соціально-психологічного супроводу процесу безпечної соціалізації обдарованої учнівської молоді в інформаційній мережі.</p>
2.	Експериментальний етап	Проведення діагностичної роботи	<p>1. Надати наукові консультації для координаторів експериментальних закладів освіти.</p> <p>2. Створити інтерактивний центр в Інтернет-просторі та залучити до участі обдаровану учнівську молодь та освітян.</p> <p>3. Здійснити анкетування обдарованої учнівської молоді та освітян закладів освіти, що беруть участь у програмі.</p> <p>4. Зібрати та проаналізувати результати.</p>

3.	Заключний етап	Обмін досвідом між експериментальними закладами освіти. Розроблення і поширення науково-методичних рекомендацій та посібників за результатами експериментальної роботи	<p>1. Забезпечити обмін досвідом між експериментальними закладами освіти шляхом проведення науково-практичних масових заходів.</p> <p>2. Розробити і поширити науково-методичні рекомендації, які сприяють соціалізації обдарованої учнівської молоді.</p> <p>3. Узагальнити, систематизувати і науково обґрунтувати результати апробації програми та провести оцінку її ефективності.</p>
----	----------------	--	--

Для формування у обдарованої учнівської молоді безпечної поведінки в мережі Інтернет в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу її соціалізації розроблено відповідні заходи формувального впливу.

Структура комплексної програми профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді та підвищення рівня її адаптованості включала соціально-психологічні умови, форми роботи та аналіз показників, що отримали розвиток (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Структура комплексної програми профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді та підвищення рівня її адаптованості

Соціально-психологічні умови	Форми роботи	Показники, які отримали розвиток
<p>Реалізація комплексної програми щодо формування безпечної поведінки в мережі Інтернет</p>	<p>1. Тренінгові заняття з формування безпечної поведінки в мережі Інтернет. 2. Інформаційне повідомлення «Що таке Інтернет-мережа». 3. Робота в групах «Особливості діяльності в мережі Інтернет», «Ризики в мережі Інтернеті», «Правила безпечної поведінки учнів в мережі Інтернет». 4. Інтерактивна гра «Фото», «Таємниця». 5. Аналіз ситуацій «День народження», «Онлайн-акція», «Літній відпочинок», «Навчання в Інтернет-мережі», «Соціальні мережі», «Онлайн покупка».</p>	<p>1. Уміння протистояти тиску з боку віртуальних співрозмовників. 2. Усвідомлення власної відповідальності за формування та дотримання правил безпечної поведінки в мережі Інтернет. 3. Регуляція емоцій під час діяльності в Інтернет-мережі. 4. Уміння визначати ризиковані ситуації в мережі Інтернет. 5. Обізнаність про види діяльності в мережі Інтернет. 6. Обізнаність про ризики в мережі Інтернет.</p>

Соціально-психологічні умови	Форми роботи	Показники, які отримали розвиток
Забезпечення активної участі обдарованої учнівської молоді у формуванні безпечної поведінки в мережі Інтернет	1. Рекламно-інформаційна кампанія «Ми за безпечний Інтернет!». 2. Виставка плакатів «Інтернет-мережа – це...» 3. Диспут «Віртуальні друзі: міф чи реальність». 4. Доповіді на старостатах. 5. Перегляд відео та його обговорення.	1. Усвідомлення власної відповідальності за формування та дотримання правил безпечної поведінки в мережі Інтернет. 2. Обізнаність про види діяльності в мережі Інтернет. 3. Знання правил безпечної поведінки в мережі Інтернет.
Підготовка батьків до формування в обдарованої учнівської молоді безпечної поведінки в мережі Інтернет шляхом просвітницько-профілактичної роботи	1. Бесіди на тему: «Як захистити дитину в мережі Інтернет». 2. Інформаційні повідомлення на тему: «Особливості діяльності в мережі Інтернет», «Ризики в мережі Інтернет». 3. Використання електронних ресурсів: сайт «Безпечний Інтернет», електронних опитувальників, інтелектуальних вправ «Правила безпечної	1. Уміння визначати ризиковані ситуації в мережі Інтернет. 2. Вибір моделі безпечної поведінки обдарованої учнівської молоді в мережі Інтернет. 3. Уміння визначати мету та регламентувати термін діяльності в мережі Інтернет. 4. Знання правил безпечної поведінки в мережі Інтернет. 5. Усвідомлення власної

Соціально-психологічні умови	Форми роботи	Показники, які отримали розвиток
	<p>поведінки в мережі Інтернет», «Ризики в мережі Інтернет», «Особливості діяльності в мережі Інтернет».</p> <p>4. Розповсюдження буклетів для батьків «Створимо безпечну мережу Інтернет».</p>	<p>відповідальності за формування та дотримання правил безпечної поведінки в мережі Інтернет.</p>
<p>Організація роботи фахівців мультидисциплінарної команди</p>	<p>1. Круглі столи, семінари: «Формування у обдарованої учнівської молоді безпечної поведінки в Інтернет-мережі», «Соціалізація учителя як умова успішної соціалізації обдарованої учнівської молоді», «Соціально-психологічний супровід обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі», «Інтернет-технології і соціалізація обдарованої учнівської молоді», «Соціалізація обдарованої учнівської молоді в</p>	<p>1. Усвідомлення власної відповідальності за формування та дотримання правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі.</p> <p>2. Обізнаність про види діяльності в Інтернет-мережі.</p> <p>3. Знання правил безпечної поведінки в Інтернет-мережі.</p>

Соціально-психологічні умови	Форми роботи	Показники, які отримали розвиток
	<p>Інтернет-середовищі: теоретичні основи і практичний досвід», «Методичне забезпечення процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-середовищі».</p> <p>2. Тренінгові заняття.</p>	

Запорукою успішності обдарованої учнівської молоді є її пізнавальна активність, яка тісно пов'язана з її самостійністю. Тому одним із завдань програми формування у обдарованої учнівської молоді безпечної поведінки в мережі Інтернет ми вбачали активізацію пізнавальної активності – формування активної самостійної пізнавальної діяльності обдарованої учнівської молоді.

Нагадаємо, що зовнішні фактори (новизна матеріалу, нетрадиційна форма навчання, навчання з комп'ютерною підтримкою) – це об'єктивні джерела стимулів активної пізнавальної діяльності, або стимулятори. Стимул пізнавальної діяльності виникає тоді, коли потреба (виражає лише загальну спрямованість поведінки особистості) зустрічається з ситуацією свого задоволення. Тому стимул – це внутрішня активна спрямованість особистості, яка виявляється й активізується зовнішніми обставинами (стимуляторами). Оскільки зовнішні фактори виступають реальною спонукальною причиною діяльності лише за умови зустрічі потреби із ситуацією свого задоволення, то стимулювання передбачає спеціальні

зусилля, спрямовані на сприймання, осмислення об'єктивного значення зовнішніх факторів, набуття особистісних смислів.

З цією метою у розробленій програмі формування у обдарованої учнівської молоді безпечної поведінки в мережі Інтернет нами були задіяні інтерактивні технології. Серед інтерактивних технологій була впроваджена, як робота в малих групах, так і одночасна спільна (фронтальна) робота.

Залежно від змісту та мети навчання застосовувалися різні варіанти організації роботи груп.

«Діалог». Суть його полягає в спільному пошуку групами узгодженого рішення. Це знаходить своє відображення у кінцевому тексті, переліку ознак, схемі тощо. Діалог виключає протистояння, критику позиції групи. Всю увагу зосереджено на сильних моментах у позиції інших. Учасники програми об'єднувалися у 5-6 робочих груп і групу експертів з сильних учасників. Робочі групи отримували 5-10 хвилин для виконання завдання.

Група експертів складала свій варіант виконання завдання, стежила за роботою груп і контролювала час. По завершенні роботи представники від кожної робочої групи на дошці або на аркушах паперу робили підсумковий запис. Потім, по черзі, надавалося слово одному доповідачеві від кожної групи. Експерти фіксували спільні погляди, а на завершення пропонували узагальнену відповідь на завдання. Групи обговорювали і доповнювали її. До зошитів занотовувався кінцевий варіант.

«Синтез думок». Дуже схожий за метою та початковою фазою на попередній варіант групової роботи. Але після об'єднання в групи і виконання завдання учасники не робили записів на дошці, а передавали свій варіант іншим групам, які доповнювали його своїми думками, підкреслювали те, з чим не погоджуються. Опрацьовані таким чином аркуші передавалися експертам, які знову ж таки зіставляли написане з власним варіантом, робили загальний звіт, котрий обговорювали всі учасники.

«Спільний проєкт». Мав таку саму мету та об'єднання в групи, що й діалог. Але завдання, які отримували групи, різного змісту та висвітлювали

проблему з різних боків. По завершенні роботи кожна група звітувала і записувала на дошці певні положення. В результаті з відповідей представників груп складався спільний проєкт, який рецензувався та доповнювався групою експертів.

«Пошук інформації». Різновидом роботи в малих групах був командний пошук інформації, а потім відповіді на запитання. Використовувався для того, щоб оживити сухий, іноді нецікавий матеріал. Для груп розроблялися запитання, відповіді на які можна знайти в різних джерелах інформації. До них належали: роздатковий матеріал; документи; підручники; довідкові видання; доступна інформація на комп'ютері; артефакти (пам'ятки матеріальної культури).

Магічні дрібнички. «Акваріум». Ще один варіант роботи, що є формою діяльності учасників у малих групах, ефективний для розвитку навичок спілкування, вдосконалення вміння дискутувати та аргументувати свою думку. Пропонувався за умови, що учасники вже мають добрі навички групової роботи.

Далі пропонуємо розглянути інтерактивні технології, що передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всіх учасників.

«Обговорення проблеми в загальному колі». Це технологія, яка застосовувалася, як правило, в комбінації з іншими. Її метою є прояснення певних положень, привертання уваги учасників до складних або проблемних питань, мотивація пізнавальної діяльності, актуалізація опорних знань тощо. Ведучий мав заохочувати всіх до рівної участі та дискусії.

Різновидом загальногрупового обговорення слугувала технологія «Мікрофон», яка надавала можливість кожному учаснику сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

«Незакінчені речення». Цей прийом часто поєднувався з «Мікрофоном» і надавав можливість більш ґрунтовно працювати над формою висловлення власних ідей, порівнювати їх з іншими ідеями. Робота за такою методикою

надавала учасникам змогу долати стереотипи, вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо.

«Навчаючи – учусь» («Кожен учить кожного», «Броунівський рух»). Цей метод використовувався при опрацюванні блоку інформації або при узагальненні. Він надавав можливість учасникам взяти участь у передачі своїх знань. Використання цього методу надавало загальну картину понять і фактів, які необхідно вивчити, а також викликало певні запитання та активізувало пізнавальну діяльність.

Організаційно-методичні аспекти запровадженої багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді передбачали підтримку та супровід всіх учасників освітнього процесу.

Соціально-психологічний супровід процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді полягав у виборі ефективних технологій навчання: вибору найбільш оптимальних стратегій навчання, способів планування навчальної роботи, режиму праці та відпочинку, навчанням способам викликання працездатного стану під час навчальних занять тощо; встановленні продуктивних взаємовідносин з суб'єктами освітнього процесу, допомогу в розвитку комунікативних навичок, уміння говорити по суті питання, підтримувати позитивні відносини з іншими людьми, допомогу в усвідомленні непродуктивних способів поведінки, розпізнаванні провокацій з боку інших, а також у вирішенні конфліктів тощо; самореалізації, що передбачала: визначення сфери, де конкретний учасник може проявити себе; виявлення та розвиток необхідних здібностей для успішної діяльності; навчання способам самопрезентації, умінню зацікавити собою, своєю пропозицією; уміння використовувати допомогу інших; уміння справляти позитивне враження на оточуючих і викликати бажання співпрацювати; усвідомлення способів власної поведінки, що викликають несприйняття, заперечення тощо; регуляція емоційних станів, що передбачає допомогу в

знятті втоми, подоланні тривоги, апатії, агресії, фрустрації, стресових станів тощо; вибудовування траєкторії майбутнього професійного шляху, а саме допомога у плануванні професійного плану, у постановці реальних цілей та аналізі способів їх досягнення, плануванні продовження освіти; вироблення якостей, які сприяють швидкій адаптації; аналіз стратегій професійного просування, професійного розвитку і вдосконалення.

Соціально-психологічний супровід процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді було реалізовано за допомогою конкретних видів діяльності психолога, а саме: навчальної – навчання способам ефективного спілкування та поведінки в освітньому процесі; здоров'язберезувальної – комплекс заходів, які сприяють нормалізації нервово-психічного самопочуття (зняття напруги й втоми; аналіз можливостей в контексті виконання конкретної діяльності тощо); формувальної – формування умінь і навичок, що необхідні для вирішення конкретних завдань; допомога в організації критичного мислення, заохочення до експериментування, розширення можливостей обдарованої особистості; аналітичної – аналіз цілісного освітнього процесу, наявної системи взаємодії, результативності, застосування Інтернет-технологій тощо; організаційної – створення спеціальних видів діяльності та взаємодії, що спрямовані на досягнення мети соціалізації; ціннісної – організація спеціальних ситуацій щодо міжособистісної взаємодії, які мають сприяти появі в її учасників нового сенсу, цінностей; стимулюючо-мобілізаційної – різні інтерактивні психологічні засоби, методи, що сприяють активізації діяльності учасників, зокрема пізнавальної, творчої та ін.; цілепокладальної – підтримка нових особистісних умінь, допомога в розкритті здібностей обдарованої особистості, її ресурсів і вміння застосовувати їх у різних видах діяльності; посередницької – встановлення багатопланових зв'язків між суб'єктами освітнього процесу щодо організації розвивальної взаємодії та виконанні конкретних цілей.

Загалом технології соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в межах запропонованої системи представлено комплексом методів: соціально-психологічні тренінги, спрямовані на підвищення здатності до адаптації, рефлексії; тренінги розвитку життєвих компетенцій, подолання дисгармонії розвитку особистості; тренінги формування впевненості у собі, навчання прийомам саморегуляції та способам зняття напруги та втоми, відновлення сил; тренінги мотивації досягнення та розвитку психічних пізнавальних процесів, зокрема, з задіянням інтерактивних технологій; тренінги комунікативних умінь, навчання навичкам самопрезентації; практикум мнемотехнічних прийомів, вправ на розвиток творчого мислення; методи психологічної корекції та/або індивідуального консультування проявів деструктивної соціалізації; засоби створення сприятливого середовища для зміни ірраціональних переконань, формування навичок ефективної міжособистісної взаємодії та конструктивної поведінки у конфлікті тощо.

Соціально-психологічна підтримка батьків в межах розробленої системи полягала, насамперед, у допомозі щодо усвідомлення стилю міжособистісних взаємин з дитиною та досягнення способів мотивування на певні вчинки; аналізі ефективності використовуваного заохочення та покарання; допомозі щодо підтримки планування майбутнього професійного навчання, знаходження альтернатив, розв'язання сімейних конфліктів тощо. Під час соціально-психологічної підтримки та супроводу батьків фахівці вирішували важливі завдання, з-поміж яких варто назвати: підвищення психологічної компетентності батьків, навчання батьків навичкам попередження та конструктивного вирішення конфлікту, розширення можливостей батьків щодо самопізнання та захисту психіки від «руйнівних» думок. Методами роботи з батьками з метою їх психологічної підтримки та супроводу в межах розробленої системи виступили регулярні батьківські збори, лекційні курси, семінари та тренінги, індивідуальне та сімейне консультування тощо.

Соціально-психологічна підтримка освітян передбачала допомогу у виборі найбільш прийнятних та ефективних для конкретної групи технологій навчання та виховання; психологічно грамотному оцінюванні особистості учня, його діяльності; встановлення продуктивного контакту з обдарованою учнівською молоддю, групою, батьками; допомогу щодо створення такої обстановки під час взаємодії, за якої учні та їхні батьки зможуть сприйняти те, що їм пропонується; допомогу у збереженні психологічного здоров'я тощо.

Провідними формами роботи з освітянами і адміністрацією закладів освіти в межах запропонованої системи були: організація регулярних зустрічей представників адміністрації з колективом, батьками та обдарованою учнівською молоддю з метою отримання зворотного зв'язку з питань наслідків прийнятих рішень; організаційно-ділові ігри; комунікативний тренінг, тренінг розвитку толерантності, позитивного мислення, підтримуючого спілкування тощо.

Соціально-психологічна підтримка та супровід адміністрації освітньої установи охоплювали також завдання щодо передбачення і вирішення конфліктних ситуацій; організації творчого, комфортного соціально-психологічного клімату в освітній установі, що сприяє високій продуктивності діяльності, творчості тощо.

Результати роботи є важливими для створення системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді; сприятимуть підвищенню ролі психологічних служб закладів освіти у реалізації особистісного потенціалу обдарованої учнівської молоді, забезпеченні її підтримки в соціальному та інформаційному середовищах; підвищенні рівня соціальної взаємодії обдарованої учнівської молоді; розвитку навичок самоідентифікації та самопрезентації, адаптивності та субординаційної інтеракції в соціальному середовищі; корекції фрустраційних станів системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, почуття самотності,

відчуженості, надмірної інтроверсії; запобіганню негативним проявам пригніченого психоемоційного стану, зокрема в результаті відсутності вчасної та належної соціалізації.

4.3. Результати формувального етапу дослідження, їх інтерпретація та узагальнення

Нагадаємо, що на попередньому етапі дослідження нами розроблено концептуальну модель соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Концептуальна модель включав два основних напрями: науково-організаційний супровід та власне соціально-психологічний супровід обдарованої учнівської молоді.

Перший напрям передбачав технічну (програмісти, системний адміністратор, модератор); науково-аналітичну (наукові керівники проєктів, наукові співробітники) та організаційну (координатори від навчальних закладів) підтримку.

Другий напрям включав інструментарій психологічної діагностики, науково-методичну базу даних (методичні рекомендації, програми розвивальних, корекційних та профілактичних заходів), консультаційні сесії, взаємодію з агентами соціалізації (обдарованою учнівською молоддю, батьками, освітянами, адміністрацією закладу освіти, позашкільними та громадськими організаціями та ін.).

Визначено функції соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму: когнітивну, комунікативну, діяльнісну, коригувальну та функцію самоврядування.

Сформульовано положення, які були покладені в основу соціально-психологічних умов формування в обдарованої учнівської молоді безпечної поведінки в Інтернет-мережі: під час діяльності в Інтернеті обдарована

учнівська молодь обирає певну модель поведінки (модель безпечної поведінки в Інтернет-мережі, модель ризикованої поведінки в Інтернет-мережі чи амбівалентної поведінки); безпечну поведінку обдарованої учнівської молоді в мережі Інтернет ми визначаємо як засіб самореалізації та комплекс дій, які характеризуються її знаннями про ризики та правила поведінки в Інтернет-мережі, вміннями оптимально реагувати в ризикованих ситуаціях, контролювати емоції, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет-середовищі; безпечна поведінка обдарованої учнівської молоді в мережі Інтернет охоплює такі компоненти: пізнавальний, вчинковий і мотиваційно-рефлексивний; процес формування в обдарованої учнівської молоді безпечної поведінки в Інтернет-мережі відбувається під впливом різноманітних факторів на індивідуальному, сімейному, суспільному рівнях, рівні найближчого оточення (рівень однолітків, рівень освітньої установи); визначено особливості формування в обдарованої учнівської молоді безпечної соціалізації в мережі Інтернет як цілеспрямовану системну діяльність, що ґрунтується на єдності цілей, завдань та умов і передбачає участь учнів, їхніх батьків і фахівців в засвоєнні учнями моделі безпечної поведінки в Інтернет середовищі.

На констатувальному етапі дослідження проведено діагностичні зрізи серед обдарованої учнівської молоді (389 респондентів). Аналіз показників соціалізації досліджуваних за виокремленими параметрами дозволив виявити групу обдарованої учнівської молоді з високим та достатнім рівнями соціалізованості, що складає 58,1% вибірки (226 досліджуваних), а також групу досліджуваних з проблемами соціалізації та недостатнім рівнем соціалізованості, яка становить 41,9% вибірки (163 досліджуваних).

До участі у розробленій багаторівневій системі соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації були залучені респонденти з недостатнім рівнем соціалізованості, з яких було сформовано експериментальну (ЕГ) (82 респондента) та контрольну (КГ) (81 респондент) групи.

Відбір респондентів у групи відбувався за принципом добровільності.

Досліджувані КГ не залучалися до системних заходів формувального впливу.

Важливим етапом реалізації багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді вбачався моніторинг її результатів.

Для цього пропонувалося проведення експертизи способів оцінки результатів за запропонованою схемою такої оцінки результатів групової та індивідуальної роботи із застосуванням інтеграційних технологій за трьома групами критеріїв: реальні зміни; суб'єктивні зміни; дані досліджень.

Експертиза показала, що застосування технології тьюторства в закладі освіти забезпечує: відстеження реальних змін в житті і поведінці суб'єктів тьюторської діяльності; суб'єктивні зміни (учасниками відзначаються відчутні для себе результати проходження системних заходів формувального впливу; ці результати фіксувалися у процесі занять і безпосередньо після них); результати досліджень. Системний характер роботи показав динаміку змін особистості обдарованої учнівської молоді, а також зміну рівня розвитку професійно важливих і особистісних якостей тьюторів.

Апробована та впроваджена багаторівнева система соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму передбачала такі соціально-психологічні умови: розвиток соціальної активності обдарованої учнівської молоді; творчо спрямована навчальна підготовка обдарованої учнівської молоді; стимулювання особистісного розвитку і саморозвитку обдарованої учнівської молоді; цілеспрямована психолого-педагогічна підтримка і супровід процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді з використанням Інтернет-технологій; створення сприятливого освітнього середовища.

Апробація багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді здійснювалася на базі 21

закладу освіти різного рівня (ЗЗСО, ліцеї, гімназії, коледжі) з 14 областей України та м. Київ.

Критерії та показники ефективності багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, з урахуванням оцінки стану, наведено у табл. 4.6.

Таблиця 4.6

Критерії та показники ефективності багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді

№	Оцінка стану	Критерії ефективності	Показники ефективності
1.	Рівень соціалізованості обдарованої учнівської молоді	Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - обізнаність у якостях особистості, необхідних для успішної соціалізації в суспільстві; - наявність і рівень розвитку їх у себе; - знання про способи взаємодії людей в суспільстві, в соціальних мережах; - знання предметної сторони професійної діяльності; загальних і спеціальних професійно важливих якостей; - знання своїх інтересів, нахилів, здібностей.
		Особистісний	<ul style="list-style-type: none"> - соціальна відповідальність; - емоційна стійкість; - адекватна самооцінка, вольовий контроль, впевненість у собі; - рівень розвитку соціальних мотивів; - мотивація досягнення поставлених цілей.

	Комуникативно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз ситуації взаємодії; - адекватна оцінка вербальної і невербальної експресії у взаємодії; - конструктивна взаємодія; - товариськість; - організація продуктивної соціально-орієнтованої діяльності. 	
	Морально-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> - наявність життєвих орієнтацій і цінностей; - позитивна мотивація на взаємодію в суспільстві; - ухвалення здорового способу життя; - співвідношення особистих і суспільних цінностей; - стійкі пізнавальні інтереси; - ставлення до обраної професійної діяльності; - адекватна самооцінка професійно важливих якостей. 	
2.	Професійні компетенції фахівців	Інформаційно-комунікаційна компетентність	<ul style="list-style-type: none"> - уявлення про області застосування і можливості ІКТ, соціальні наслідки комп'ютеризації; - знання п'яти і більше областей застосування комп'ютерної техніки; - застосування ІКТ в трьох і більше областях освітнього процесу; - знання правил користувача в соціальних мережах; - організація роботи особистої електронної пошти;

			<ul style="list-style-type: none"> - навички пошуку, обміну інформацією в Інтернеті; - використання різноманітних видів комунікацій в соціальних мережах.
		Комунікативна компетентність	<ul style="list-style-type: none"> - організація продуктивного спілкування з обдарованою учнівською молоддю, соціальними партнерами; - володіння навичками проведення дискусій, тренінгів; - вміння формувати механізми ефективної взаємодії; - наявність системи супроводу дитячих і молодіжних ініціатив, процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді; - оперативне реагування на зміну соціальної та освітньої ситуації; - наявність широкої мережі активних контактів.
		Інноваційна компетентність	<ul style="list-style-type: none"> - активність, ініціативність; - вміння працювати в команді; - володіння діагностичним інструментарієм моніторингу інноваційної діяльності; - опис, узагальнення, систематизація досвіду; - участь у семінарах, тренінгах, публікаціях.
3.	Система	Освітній	<ul style="list-style-type: none"> - зв'язок з освітніми та виховними

мережевої взаємодії	потенціал	<p>програмами;</p> <ul style="list-style-type: none"> - актуальність матеріалів; - науковість; - соціальна спрямованість.
	Різноманітність видів діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - ведення проблемного діалогу; - пошук і трансформація інформації; - візуалізація об'єктів взаємодії; - робота з посиланнями; - мережева взаємодія з зовнішніми партнерами; - творчі завдання тощо.
	Відкритість, безперервність	<ul style="list-style-type: none"> - вихід за рамки мережі; - мережева взаємодія з зовнішніми партнерами; - розширення мережі контактів; - наявність системи взаємодії.
	Привабливість для користувачів	<ul style="list-style-type: none"> - активність учасників; - відгуки, самооцінка, оцінка, задоволеність учасників проєкту; - актуальність, затребуваність інформації; - збільшення числа учасників.
	Активність участі батьків у мережевому спілкуванні	<ul style="list-style-type: none"> - використання ІК-компетенцій батьків в роботі; - новизна, системність участі батьків у мережевому спілкуванні; - ініціатива; - динаміка ІК-компетенцій; - збільшення числа учасників.

Здійснено експериментальну перевірку ефективності багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Узагальнено результати контрольних зрізів, які дозволи простежити динаміку ступеня соціалізованості обдарованої учнівської молоді в ЕГ і КГ за результатами формувального експерименту.

Щодо такого показника загальної соціалізованості як соціальна активність, то її сформованість в ЕГ була загалом виявлена у 89,7% респондентів. Ця якість виявлялася у вирішенні пізнавальних задач, а також інтегрувала в собі соціальну ініціативу, прагнення досягти поставленої мети, інтерес до всього нового і незвичайного.

У меншій мірі була виражена активність творчого типу (42,6%), однак вона зросла в ЕГ, порівняно з початком експерименту майже вдвічі, тоді як у КГ – лише на 2,9%.

Досліджувані ЕГ активно залучалися до здійснення діяльності, яка не була строго обов'язковою, наприклад, до роботи наукових гуртків, художніх колективів, клубів дозвілля тощо. У них все частіше стало проявлятися прагнення у все вникнути, взяти участь, спробувати себе на найважчих ділянках роботи, які не передбачали нагород або матеріальної вигоди, що свідчить про готовність цих досліджуваних до інноваційної діяльності. Важливо, що творча активність є яскравою ознакою розвитку обдарованості.

В ЕГ зросли показники за іншими ознаками соціальної активності: мотивацією на успіх (від 20,6% до 36,7%), рівнем домагань (від 27,9% до 47,06%), налаштованістю на творчість (від 14,7% до 42,6%). Відповідні ознаки не лишилися без змін й у КГ, однак це було зростання не більше як на 2-4% на високому рівні.

Крім того, в ЕГ зросла кількість досліджуваних, які демонструють «спрямованість на справу» (41,2%), тобто зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтацію на ділову співпрацю, здатність відстоювати на користь справи власну думку. Тоді, коли в КГ

кількість досліджуваних зі «спрямованістю на себе (Я)» залишилася незмінною – 27,9%. Досить часто цей показник поєднувався в КГ із неадекватною самооцінкою (35,3%). А це – орієнтація на пряму винагороду, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, дратівливість, тривожність, інтровертованість.

Щодо рівня самоактуалізації обдарованої учнівської молоді ЕГ, то слід відзначити статистично значущі зміни, насамперед, за шкалами: «підтримка», «контактність», «креативність» та «сензитивність». Показники за ними зросли до високого рівня. Тобто проведена нами системна робота спричинила низку особистісних змін, що ведуть до самовдосконалення, особистісного розвитку досліджуваних.

Встановлено, що в ЕГ значно знизилася кількість досліджуваних із псевдосамоактуалізацією (10,3%), тоді як вплив чинника соціальної бажаності лишився у 23,5% досліджуваних КГ.

Констатовано, що більш значимі статистичні зміни відбулися в ЕГ, у порівнянні з КГ ($p \leq 0,05$).

Таким чином, експериментальна перевірка ефективності багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму показала позитивні результати. Так, залучення обдарованої учнівської молоді до системних заходів формувального впливу призвело до позитивних змін (на статистично значущому рівні): покращився соціальний статус, відбулося зниження тривожності, усвідомлене сприйняття соціальної ролі «Я-учень», підвищився емоційний комфорт, зацікавленість та інтерес до свідомого вибору майбутньої професії тощо.

Слід зазначити також позитивні тенденції щодо зменшення факторів ризику у кризові періоди психологічного розвитку обдарованої учнівської молоді; посилення захисних факторів (підтримка тьютора, освітян та батьків, застосування сучасних методів і засобів, в т.ч. інформаційно-комунікаційних технологій); розвитку особистісних якостей обдарованої учнівської молоді

(зокрема, соціально-емоційного розвитку), підвищення рівня соціально-психологічної адаптації.

Зазначимо, що соціальна значущість проведеного формувального етапу дослідження зумовлена його практичною спрямованістю на науково-методичне забезпечення та впровадження в освітній процес елементів інформаційно-комунікативних технологій, інтерактивних та проєктних методів для оптимізації соціальної взаємодії та успішності процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді загалом.

Слід наголосити, що для інтелектуального та особистісного розвитку обдарованої учнівської молоді сучасна освіта дозволяє створювати необхідні умови у закладах освіти. Повага до особистості, її достоїнств, особистісних цілей, запитів, інтересів, створення сприятливого середовища для її самовизначення та самореалізації – неодмінні умови діяльності навчальних закладів нового типу [273, с. 17-18].

Фахівці-психологи, які мають працювати з обдарованою учнівською молоддю повинні розуміти особливості роботи з нею. Так, майбутнім психологам в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді пропонувалося ознайомитися з методичними рекомендаціями щодо роботи з такою категорією осіб в умовах освітнього середовища.

У розробку рекомендацій була закладена ідея соціально-психологічного супроводу обдарованої учнівської молоді у кризові періоди їх розвитку, які в т.ч. пов'язуються з перехідними періодами навчання та труднощами, які у ці періоди виникають (зокрема, супровід успішної адаптації учнів 1-2, 5-6, 9-10 класів, у яких труднощі пов'язані з адаптивними механізмами розвитку особистості у зазначені періоди навчання). Так, психологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку (1-2 класи) характеризуються, насамперед, виникненням кризи семи років. Вона символізує перехід від дошкільного до молодшого шкільного дитинства [346]. Труднощі соціально-психологічної адаптації, що відображаються у

емоційній сфері дитини початкової школи пов'язані з появою нового для неї соціального оточення – взаємостосунки із вчителем, ствердження своєї позиції серед однолітків в класі. Обдаровані учні молодших класів є, зазвичай, гіперактивними, вони швидко переключають увагу з одних об'єктів на інші, швидше втомлюються фізично та емоційно. Потрібно більше часу на відновлення сил. У зв'язку з цим необхідно створити атмосферу довіри, підтримки, зберігати адекватний режим навчального навантаження та відпочинку.

В учнів 5-6 класів з'являються труднощі соціально-психологічної адаптації, які відображено в інтелектуальному навантаженні (збільшення навчальних дисциплін, встановлення контакту з новими вчителями, розташування класних кабінетів тощо) [307]. Адаптація учнів у період навчання в 5-6 класах пов'язана, перш за все, з переходом у підлітковий «пубертатний» період психологічного розвитку. Головний зміст кризи перехідного періоду складає перебудова системи відносин між дитиною і середовищем. Прагнення до самопізнання, бажання розібратися в собі, побільше про себе дізнатися, зрозуміти себе. Для підлітка стає важливим формування соціального статусу у групі (лідери, аутсайдер тощо). Позитивне надбання цього віку – відчуття індивідуальності. Зазначимо, що обдаровані учні попадають у зону ізоляції, відсторонені від спілкування з більшістю учнів класу, натомість їх цікавить спілкування із дорослими. У зв'язку з цим необхідно знизити емоційне напруження, тривожність, створити умови для самопізнання, розвитку емпатії до інших, навчити розбиратися у емоціях і їх проявах, формувати адекватний соціальний статус.

Юність - це період інтеграції в суспільстві [361]. Соціальне становище юнацтва неоднорідне. Юність – завершальний етап первинної соціалізації. Більшість юнаків і дівчат ще навчаються, їхня участь у продуктивній праці розглядається не стільки під кутом зору її економічної ефективності, скільки з позиції виховної цінності [132]. Діяльність і рольова структура особистості на цьому етапі набувають нових, дорослих якостей. Головне завдання цього

віку – вибір професії. Загальна освіта доповнюється соціальною, професійною освітою. Обдарованій учнівській молоді складніше здійснити диференціацією розумових здібностей та інтересів, що ускладнює вибір майбутньої професії. У зв'язку з цим необхідно допомогти зробити правильний вибір, тобто допомогти здійснити аналіз власних інтересів і нахилів і співставити з тими професіями, де можна їх найкраще реалізувати.

Таким чином, кожен з наведених вікових періодів (враховуючи кризові періоди) має суттєвий вплив на подальший розвиток обдарованої особистості, що було враховано у розробленій нами багаторівневій системі соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Враховуючи особливості розвитку обдарованої учнівської молоді було підтверджено припущення, що важливими складовими ефективної реалізації багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді є зменшення факторів ризику у кризові періоди розвитку обдарованої особистості, посилення захисних факторів, розвиток особистих якостей та соціальних чинників (соціально-емоційний розвиток, комунікативний розвиток, професійне самовизначення).

Узагальнення результатів проведеного дослідження показало, що ефективним у багаторівневій системі соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді є запровадження проєктних технологій. Їх сутність полягає у стимулюванні інтересу обдарованої учнівської молоді до певних проблем, володінні необхідними знаннями, вміннями, навичками при її вирішенні. Головним елементом інноваційних технологій є процес проєктування учнівського пошуку – від моделювання тренувальних умінь до постановки навчальної проблеми та її дослідження, конструювання та визначення оптимальних шляхів її вирішення у вигляді проєкту.

Результатом впровадження проєктної технології є інноваційно-розвивальне середовище, яке передбачає: мотивацію до навчальної діяльності

обдарованої учнівської молоді; проблемно-креативну спрямованість; інтерактивну організацію освітньої діяльності фахівців закладу освіти; набуття обдарованою учнівською молоддю знань, умінь і навичок як самостійного, так і колективного пошуку, постійну актуалізацію їх застосування; формування нового досвіду і розвиток необхідних психологічних якостей; орієнтацію на особистісний і колективний успіх [145].

Використання технології проєктів передбачало постановку проблеми і наступне її розкриття, рішення, з обов'язковою наявністю ідеї та гіпотези вирішення проблеми, з чітким плануванням дій, розподілом (при груповій роботі) ролей, тобто наявністю завдань для кожного учасника за умови тісної взаємодії, відповідальність учасників проєкту за свою частину роботи, регулярне обговорення проміжних кроків та результатів.

Як зазначають різні автори (І. Жуковський, В. Киричук, О. Пехота та ін.) [146; 174; 175; 176; 264 та ін.], рішення певної навчальної або виховної проблеми в ході проєктної діяльності передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, техніки, творчості [106; 174; 264 та ін.].

Сучасний проєкт обдарованої учнівської молоді – це дидактичний засіб активізації пізнавальної діяльності, розвитку креативності та одночасно формування певних особистісних якостей [174; 180 та ін.]. Він орієнтований не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування до придбання нових (іноді й шляхом самоосвіти). Активне залучення обдарованої учнівської молоді до створення проєктів на дає їй можливість оволодівати новими засобами діяльності в соціокультурному середовищі, дозволяє формувати особистісні якості, які розвиваються лише в діяльності і не можуть бути засвоєні вербально.

Цікавим, на наш погляд є алгоритм роботи з проєктами О. Пехоти, яка розділяє оформлення проєкту на етапи та конкретно їх описує [264].

Так, дослідниця пропонує на першому етапі включати такі елементи: вибір напрямку і формування назви проєкту; визначення загального напрямку або пріоритетних напрямів, оформлених у підпроєкти. При цьому залучені всі члени колективу спільно, включаючи фахівців та учнів. Наприклад, назва спільного проєкту «Формування громадянина демократичного суспільства, який знає свої права, вміє ними користуватися, поважає права інших людей». Підпроєкти (окремі напрями): виховання в дусі миру; права людини і права дитини; мирне вирішення конфліктів; виховання в дусі толерантності; вміння цивілізованого ведення диспуту, бесіди, суперечки.

Другий етап складається з написання проєкту та містить вісім розділів.

1. Обґрунтування актуальності обраного напрямку.
2. Визначення мети та завдань проєкту. Наприклад, створення чогось нового (за структурою, підходами, концепцією навчально-виховного процесу); нові технології, методики; можлива розробка дослідження за проєктом; визначення очікуваних результатів; планування «продукту» в результаті виконання програми (допомоги, сценарію, технології, плану, нової програми).
3. Визначення етапів реалізації проєкту, що включає в себе терміни початку і закінчення проєкту; етапи реалізації проєкту з інтервалами.
4. Механізм реалізації проєкту, тобто пояснення – Як? Яким чином? За допомогою яких засобів буде реалізовувано проєкт? Плани апробації конкретних справ, акцій, заходів згідно з визначеними етапами.
5. Обов'язки та відповідальність учасників реалізації проєкту – відповідальні особи на всіх етапах.
6. Очікуваний результат конкретно від всього проєкту та на кожному з етапів.
7. Оцінка й самооцінка проєкту. Зазначають періодичність, учасників, експертів, форми контролю та оцінки, формат надання інформації (звіт, конкретні матеріали, сценарії, розробки, нові проєкти тощо).

8. Бюджет, ресурсне забезпечення.

Результативність проєкту полягає у співвідношенні запланованих очікувань з кінцевими результатами роботи. І як результат, оцінка проєкту повинна бути інтегрованою. Вона складається з оцінок етапів виконання проєкту (від формулювання проблеми до отриманого результату), результатів контрольного тестування та результатів захисту проєкту. При цьому, показники і критерії, за якими буде проводитися оцінювання, повинні бути простими і зрозумілими.

Серед орієнтовних показників, за якими відбувається оцінювання результативності проєкту є: значимість і актуальність проблеми проєкту; доцільність методів дослідження та обробки даних; активність кожного учасника; колективний характер рішень; характер спілкування, взаємодопомоги; залучення знань з інших предметів; вміння аргументувати свої висновки; естетика оформлення презентаційних результатів; вміння відповідати на питання опонентів; презентація проєкту; використання проєктних результатів [264].

Презентація матеріалів дослідження перед широкою аудиторією є неодмінним компонентом проєктної діяльності. Її можна провести перед учнівським колективом, громадськістю. Успішна презентація результатів дослідження може підштовхнути до подальшого вирішення проблеми. Оцінка проєкту може проводитися адміністрацією, учителем-консультантом, обдарованою учнівською молоддю, представниками батьківської громадськості.

Процес організації проєктувальної діяльності обдарованої учнівської молоді повинен відповідати таким критеріям: орієнтація на інтереси обдарованої учнівської молоді, а також на актуальні проблеми; проведення самостійного дослідження, а не відтворення готової інформації з обраної теми; інтегративність (інтеграція знань з різних предметів); орієнтація на «кінцевий продукт» (матеріальний носій або інший вид представлення

результатів діяльності); вдосконалення соціально-комунікативних навичок тощо.

Слід зауважити, що в процесі роботи над проектом важливим є створення атмосфери позитивної взаємозалежності в колективі.

Позитивна взаємозалежність пов'язує обдаровану учнівську молодь, оскільки жоден з учасників не може самотійно, без допомоги інших членів групи успішно виконати завдання. Коли учасники чітко усвідомлюють свою позитивну залежність один від одного, то переконуються, що внесок і зусилля кожного з них необхідні для успіху спільної справи.

Аналіз досвіду свідчить, що фахівець може створити позитивну взаємозалежність учасників у групі за умови, коли: члени групи об'єднані навколо однієї загальної позитивної мети – конкретної мотивації для дії; учасники в процесі роботи обмінюються ресурсами (матеріалами), кожен з них відповідає за виконання своєї частини завдання; в процесі дослідження фахівець визначає взаємодоповнюючі, взаємопов'язані ролі.

Під час організації проектної діяльності обдарованої учнівської молоді можуть виникнути певні труднощі, наприклад: нерівномірне навантаження на учасників проекту на різних його етапах реалізації; труднощі при оцінці вкладу кожного учасника проекту; наявність ризику невдалого завершення учасниками роботи над проектом; збільшення емоційного навантаження на обдаровану учнівську молодь; неможливість залучити до роботи над проектом всіх учасників тощо. Уміння користуватися проектною технологією є показником високої кваліфікації фахівця, його інноваційного мислення, орієнтації на особистісний і професійний розвиток обдарованої учнівської молоді.

У свою чергу, проектна діяльність забезпечує пріоритет надпредметних соціально-значущих знань і вмінь, що найбільше відповідає парадигмі особистісно-орієнтованої освіти, адже саме ці знання і вміння дозволяють молоді упродовж життя успішно реалізуватися у професійній діяльності [109; 145; 174 та ін.].

Зазначимо, що в умовах сучасних викликів, впровадження розробленої багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді вбачається важивою у межах фахівців відділу інтелектуального розвитку обдарованої особистості Інституту обдарованої дитини НАПН України. Основним напрямом супроводу обдарованої учнівської молоді в умовах воєнного стану є психологічні консультації, які проходять в дистанційному форматі, зокрема за допомогою «Телефону довіри» [160; 205 та ін.]. Консультанти-психологи враховують особливості стану, віку, психотип особистості, сутність психологічної проблеми. Активно проводиться робота з батьками обдарованої учнівської молоді. Практичні психологи надають консультації батькам стосовно поведінки з дітьми під час війни; знайомлять з методами підтримки та супроводу, адаптації до іншого місця проживання тощо.

Щотижня проводяться онлайн-зустрічі з обдарованими учнями експериментальних майданчиків – закладів Бориспільського району Київської області. Зустрічі спрямовано на зниження стресового стану, тривожності, навчання технікам самопомоги в стресових ситуаціях. Застосовуються методи арт-терапії, дихальні вправи, заземлення, медитація.

Проводиться підтримка освітян експериментальних закладів освіти. Основний запит – стабілізація емоційного стану, відновлення рівноваги, підтримуючі консультації, техніки самопомоги, надання консультацій стосовно підтримки обдарованої учнівської молоді.

Важливою вбачаємо участь у проєкті «Музейна педагогіка в культурно-освітньому просторі Києва: досвід, проблеми, перспективи» (спільно з Київською Малою академією наук учнівської молоді).

Мета проєкту – згуртування учнівської молоді, освітян, науковців, краєзнавців, музейників в умовах війни; вивчення національної історії, досвіду боротьби попередніх поколінь і кращих представників нації за незалежність України. Двічі на тиждень відбуваються онлайн-засідання загальноукраїнського лекторію. За напрямом «Видатні діячі на захисті культурної спадщини України» доповідачі та слухачі обговорюють внесок

відомих українських діячів минулого і сьогодення у створення та збереження духовного надбання нашої держави. Триває «Музейний марафон – 2022», де учасники знайомляться з наповненням і діяльністю українських музеїв. Доповідачами є вчені, працівники музеїв; в обговоренні беруть участь учні МАН, обдаровані учні й учителі експериментальних майданчиків – закладів освіти. Обговорення історичних наративів через призму сучасних подій сприяє формуванню патріотизму, аналітичному сприйманню подій історичного минулого і сучасності.

Зауважимо, що наукова діяльність відділу інтелектуального розвитку обдарованої особистості Інституту обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного стану, передусім, переорієнтована на забезпечення гострої потреби суспільства в наданні психологічної підтримки та супроводу. Консультативна допомога надається на волонтерських засадах. Психологічні консультації відбуваються у форматі телефонного режиму (зокрема, через вайбер). Це один із різновидів телефонного консультування, який застосовується в умовах воєнного стану.

Практикуються такі психологічні техніки: вміння вислухати (емпатійне слухання), прийом відкритих запитань, техніка заспокоєння та підбадьорення (дуже важлива на початковому етапі під час тривоги чи панічної атаки), техніка перефразування та узагальнення (важлива техніка, коли психолог зчитує інформацію завдяки голосу і не більше), техніка відображення почуттів та емоцій (часто застосовується під час психологічного трактування сновидінь), техніка надання інформації, інтерпретації та ін.

Проводяться підтримувальні консультації, бесіди, які, в більшості випадків, спрямовані на підтримку та потребу поспілкуватися. Також розміщуються в соціальній мережі у групі з учителями поради від психолога щодо навчання під час війни; технік самодопомоги у стресових ситуаціях; надання першої психологічної допомоги; стабілізації емоційного стану, відновлення рівноваги; технік підтримки учнів під час уроку тощо.

Отже, виклики сьогодення вимагають перегляду звичайних умов та напрямів соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації

обдарованої учнівської молоді. Все більше виникає потреба у тісній взаємодії між учасниками освітнього процесу, наданні кожному психологічної підтримки та консультацій за індивідуальним запитом. Проте, необхідно організувати інтелектуальні проєкти і надалі, активно висвітлювати проблемні актуальні питання наукової роботи, особливо на міжнародному рівні серед зарубіжних колег.

Таким чином, ефективність впровадження системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді на різних етапах її онто- та соціогенезу є експериментально доведеною, а запропонована система може бути рекомендована до практичного застосування.

Висновки до розділу

У розділі визначено концептуальні засади багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, розкрито його методологічні та змістовно-процесуальні особливості в умовах сучасного соціуму; наведено результати формульовального етапу дослідження та проведено їх узагальнення, з визначенням основних складових ефективної реалізації запропонованої системи в умовах сучасного соціуму.

На формульовальному етапі дослідження розроблено багаторівневу систему соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму, провідною ідеєю якої було створення умов для забезпечення оптимізації цього процесу та його успішності, становлення та розвитку обдарованої учнівської молоді, визнання її унікальності, індивідуальності, розкриття та підтримки її актуальних і потенційних можливостей у процесі соціалізації.

Показано, що концептуальне та науково-методичне обґрунтування багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді передбачало виконання таких завдань: здійснити аналіз світового та вітчизняного досвіду наукового розв'язання проблеми супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді; виявити закономірності перебігу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, зокрема, у віртуальному середовищі; операціоналізувати структурно-функціональну модель соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму; визначити науково-методичні засади розробки та застосування ефективних підходів і методів соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

Теоретико-методологічною передумовою створення зазначеної системи слугували системно-інтегративний, особистісно-орієнтований, генетичний,

суб'єктно-діяльнісний та компетентнісний підходи до розвитку обдарованої особистості та були задіяні принципи системності, інтегративності, безперервності, комплексності, діалогічної взаємодії, ініціативності, особистої відповідальності та ін.

У межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу запропоновано проєкт інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі», мета якого полягала у розробці та впровадженні інноваційних підходів, форм і методів діяльності тьюторів у соціальній мережі, спрямованих на успішну соціалізацію обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі. Визначено особливості тьюторського супроводу обдарованої учнівської молоді у відповідності з етапами вікової соціалізації, що полягають у сприянні розвитку позитивного емоційного ставлення, вольових властивостей і ціннісних орієнтацій щодо закладу освіти (зокрема, у здобувачів освіти початкової ланки); допомозі здобувачам освіти середньої ланки у формуванні соціально-психологічного та навчального статусу в освітньому середовищі; спрямуванні освітньо-професійних інтересів учнівської молоді старшої ланки у траєкторії професійного розвитку.

Завдання проєкту інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» в межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу її соціалізації вбачалися у вивченні та аналізі досліджень з інноваційної діяльності та досвіду, в тому числі зарубіжного, щодо діяльності освітніх установ у сфері використання можливостей Інтернет-середовища в процесі соціалізації обдарованої учнівської молоді; підвищенні інформаційно-комунікативної компетентності обдарованої учнівської молоді та тьюторів; реалізації ініціатив обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі; розробці алгоритму взаємодії всіх учасників освітнього процесу та батьків у досягненні цілей інноваційної діяльності; створенні мережі науково-методичного супроводу тьюторської діяльності; стимулюванні професійної

та творчої активності тьюторів; узагальненні, систематизації та розповсюдженні досвіду впровадження зазначеного проєкту з метою оптимізації та забезпечення успішності процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі.

Реалізація зазначеного проєкту передбачала діагностичний, настановний, корекційно-розвивальний, контрольний та узагальнюючий етапи. Діагностичний етап включав методи і методики проведення діагностики, виявлення та відбір учасників проєкту. Наставничий етап мав на меті встановлення діалогічного контакту з учасниками, мотивування їх на участь у проєкті. Корекційно-розвивальний етап передбачав розробку і впровадження програм корекційних занять та соціально-психологічних тренінгів з учасниками в напрямку підвищення рівня їх соціалізованості, рефлексії. Засобами супроводу в соціальних мережах, спрямованих на реалізацію соціально значущих властивостей та якостей обдарованої учнівської молоді, заохочення її успіхів та досягнень, виступили проєктування, проблемний онлайн-діалог, онлайн-тести, ігри, Інтернет-дискусії, Інтернет-консультування, Інтернет-тренінги та ін. Контрольний етап забезпечував повторну діагностику, кількісний та якісний аналіз отриманих даних та відстеження динаміки показників. Узагальнюючий етап мав на меті систематизацію результатів роботи та створення Інтернет-сервісу для соціально-психологічного супроводу обдарованої учнівської молоді.

Показано, що багаторівнева система соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді передбачала вирішення проблем безпечності цього процесу в Інтернет-середовищі. З цією метою в межах зазначеної системи було розроблено комплексну програму профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді та підвищення рівня її адаптованості. Зазначена програма була побудована на принципах особистісної орієнтованості і контекстуальності; проблемності і рефлексивної спрямованості; активізації взаємодії та співтворчості учасників

освітнього процесу; індивідуалізації розвивальних впливів і комплексності використання засобів і прийомів.

Провідними напрямками реалізації програми визначено: формування розуміння цінності безпеки та безпечної поведінки в Інтернет-мережі; створення умов для розвитку особистісного потенціалу обдарованої учнівської молоді, її самореалізація в різних видах діяльності; підвищення рівня поінформованості обдарованої учнівської молоді про переваги та ризики діяльності в мережі Інтернет, наслідки ризикованої поведінки; мотивування до розробки та дотримання моделі безпечної поведінки в мережі Інтернет; розвиток критичного мислення під час діяльності в мережі Інтернет; виявлення та усунення чинників, що сприяють формуванню деструктивної поведінки в мережі Інтернет; посилення функцій соціальної підтримки в процесі супроводу безпечної соціалізації обдарованої учнівської молоді та підвищення рівня її соціально-психологічної адаптації. Встановлено, що серед дієвих заходів програми були навчання регуляції та адекватному вираженню емоцій; розвиток комунікативних здібностей; підвищення рівня домагань (одночасно з розвитком особистісних ресурсів обдарованої учнівської молоді для їх реалізації); навчання самоаналізу, усвідомленню своїх бажань, почуттів, думок; активізація та розвиток пізнавальної активності (наприклад, за допомогою таких технологій групової роботи, як «Діалог», «Синтез думок», «Спільний проєкт», «Пошук інформації», «Мікрофон» та ін.).

Загалом, технології соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в межах запропонованої системи представлено комплексом методів: соціально-психологічні тренінги, спрямовані на підвищення здатності до адаптації, рефлексії; тренінги розвитку життєвих компетенцій, подолання дисгармонії розвитку особистості; тренінги формування впевненості у собі, навчання прийомам саморегуляції та способам зняття напруги та втоми, відновлення сил; тренінги мотивації досягнення та розвитку психічних пізнавальних процесів,

зокрема, з задіянням інтерактивних технологій; тренінги комунікативних умінь, навчання навичкам самопрезентації; практикум мнемотехнічних прийомів, вправ на розвиток творчого мислення; методи психологічної корекції та/або індивідуального консультування проявів деструктивної соціалізації; засоби створення сприятливого середовища для зміни ірраціональних переконань, формування навичок ефективної міжособистісної взаємодії та конструктивної поведінки у конфлікті тощо.

Методами роботи з батьками з метою їх психологічної підтримки та супроводу в межах розробленої системи виступили регулярні батьківські збори, лекційні курси, семінари та тренінги, індивідуальне та сімейне консультування тощо.

Провідними формами роботи з освітянами і адміністрацією закладів освіти в межах запропонованої системи були: організація регулярних зустрічей представників адміністрації з колективом, батьками та обдарованою учнівською молоддю з метою отримання зворотного зв'язку з питань наслідків прийнятих рішень; організаційно-ділові ігри; комунікативний тренінг, тренінг розвитку толерантності, позитивного мислення, підтримуючого спілкування тощо.

До участі у розробленій системі були залучені досліджувані з недостатнім рівнем соціалізованості, з яких було сформовано експериментальну (ЕГ) (82 респондента) та контрольну (КГ) (81 респондент) групи. Відбір респондентів у групи відбувався за принципом добровільності. Досліджувані КГ не залучалися до системних заходів формувального впливу.

Здійснено експериментальну перевірку ефективності багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді. Узагальнено результати контрольних зрізів, які дозволи простежити динаміку ступеня соціалізованості обдарованої учнівської молоді в ЕГ і КГ за результатами формувального експерименту.

Встановлено, що високий рівень показника загальної соціалізованості в ЕГ виявлено у 89,7% досліджуваних. Ця якість виявлялася у вирішенні

пізнавальних задач, а також інтегрувала в собі соціальну активність, ініціативність, прагнення досягти поставленої мети, інтерес до всього нового і незвичайного.

У меншій мірі була виражена активність творчого типу (42,6%), однак вона зросла в ЕГ, порівняно з початком експерименту, майже вдвічі, тоді як у КГ зростання цього показника відбулося лише на 2,9%.

Досліджувані ЕГ стали активно долучатися у діяльність, яка не була строго обов'язковою, наприклад, до роботи наукових гуртків, художніх колективів, клубів тематичного дозвілля тощо, що свідчить про підвищення їх готовності до творчих видів діяльності.

З'ясовано, що в ЕГ зросли показники за параметрами соціальної активності: мотивацією на успіх (від 20,6% до 36,7%), рівнем домагань (від 27,9% до 47,06%), налаштованістю на творчість (від 14,7% до 42,6%). Відповідні ознаки не лишилися без змін й у КГ, однак це зростання відзначалося на рівні 2-4%.

Крім того, в ЕГ зросла кількість осіб, які демонстрували «спрямованість на справу» (41,2%), тобто зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконанні роботи якнайкраще, орієнтацію на ділову співпрацю, здатність відстоювати на користь справи власну думку. Статистично значуще підвищилися показники соціальної та інформаційно-комунікаційної компетентності. Натомість, у КГ кількість осіб зі «спрямованістю на себе (Я)» залишилася незмінною – 27,9%. Досить часто цей показник поєднувався у КГ із неадекватною самооцінкою (35,3%), що може свідчити про орієнтацію на пряму винагороду, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, дратівливості.

Щодо рівня самоактуалізації досліджуваних ЕГ, то слід відзначити статистично значущі зміни, насамперед, за шкалами: «підтримка», «контактність», «креативність» та «сензитивність». Показники за ними зросли до високого рівня. Тобто проведена системна робота сприяла особистісним змінам, що ведуть до самовдосконалення, особистісного

розвитку обдарованої учнівської молоді. Зазначимо також, що в ЕГ значно знизилася кількість досліджуваних із псевдосамоактуалізацією (10,3%), тоді як вплив чинника соціальної бажаності лишився незмінним у 23,5% досліджуваних КГ.

Як свідчать результати апробації системи, залучення обдарованої учнівської молоді ЕГ до корекційно-розвивальних занять призвели також до зниження тривожності; покращення соціального статусу, усвідомленого сприйняття соціальної ролі «Я-учень»; зацікавленості та інтересу до свідомого вибору майбутньої професії тощо.

Отже, ефективність впровадження системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді на різних етапах її онто- та соціогенезу є експериментально доведеною, а запропонована система може бути рекомендована до практичного застосування.

Основні положення розділу відображено в таких публікаціях авторки: [1; 6; 9; 13; 15; 16; 19; 22; 24; 28; 32; 33; 34; 37; 38; 41; 44; 52; 58; 59; 60; 374; 375; 376; 373; 408].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Запропонована концепція дослідження забезпечила можливість системного розкриття соціально-психологічних основ процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму з урахуванням психо- та соціогенези. Узагальнення отриманих у дисертаційному дослідженні результатів дозволило зробити такі висновки.

1. Проведено теоретико-методологічний аналіз провідних концепцій (адаптивної, рольової, критичної, когнітивної, соціального навчання, психоаналітичної, психодинамічної) і моделей соціалізації обдарованої особистості у науковому просторі та узагальнено, що соціалізація – міждисциплінарна категорія, яка включає спеціально організовані та спонтанні соціальні процеси, в результаті яких людиною засвоюється система норм і цінностей, що дозволяють їй формуватися як особистості, ефективно взаємодіяти з соціальним оточенням, функціонувати як повноцінний член суспільства; при цьому результатом соціалізації особистості є її соціалізованість.

Наголошується, що в умовах сучасного соціуму з його трансформаційними змінами та глобальною інформатизацією, особливої уваги потребує проблема соціалізації обдарованої учнівської молоді, як вагомого інтелектуально-творчого потенціалу країни. Соціалізацію обдарованої учнівської молоді визначено як процес її входження у світ конкретних соціальних зв'язків та інтеграції у різні типи соціальних спільнот через культуру, зразки поведінки, соціальні норми та цінності, на основі яких формуються соціально значущі риси, необхідні для успішного функціонування та творчої самореалізації в соціумі; як процес, за допомогою якого засвоюється соціальний досвід суспільного (та віртуального) оточення, а через формування власного «Я» проявляється унікальність особистості

обдарованої молоді людини; це формування передумов її включення у коло міжсуб'єктних відносин та виключення з цього кола (автономізація).

Показано, що у дискурсі соціалізації обдарованої учнівської молоді має враховуватися позитивний світовий досвід її підтримки та супроводу в цьому процесі. Артикульовано увагу на тому, що актуальною і затребуваною у часі є концептуалізація проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді у соціально-психологічній парадигмі.

2. Надано концептуальне соціально-психологічне обґрунтування проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Показано, що основу концепції соціалізації обдарованої учнівської молоді становили системно-інтегративний, генетичний, суб'єктно-діяльнісний, особистісно-компетентнісний підходи. Методологія, мета, умови та шляхи реалізації цих підходів взяті за основу при побудові зазначеної концепції, що є єдністю взаємопов'язаних компонентів (технологічних, організаційних), підпорядкованих цілям успішної соціалізації і принципам конструктивізму, детермінізму, розвитку, гуманізму, потенційного і актуального, моделювання, оптимальності, операційно-технологічного принципу і принципу зворотного зв'язку.

Доведено необхідність і перспективність застосування проєктно-модульного підходу (навчальний, технологічний, розвивальний, пошуково-дослідницький, освітньо-консультативний модулі) до процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді та побудови структурно-функціональної моделі соціально-психологічного супроводу цього процесу із визначенням мети, завдань, функцій, технологій, рівнів здійснення та його результативності, зокрема у напрямі запобігання деструктивній соціалізації обдарованої учнівської молоді в Інтернет-просторі, через розвиток альтернативної діяльності та створення безпечного середовища на мікро-, мезо-, макрорівнях (індивідуальному, сімейному рівнях, рівні однолітків, рівні освітньої установи, суспільному рівні), що забезпечує умови для самовизначення і самореалізації обдарованої учнівської молоді (усіх типів

обдарованості) в процесі її соціалізації, з одночасним розвитком ключових компетенцій (соціальної, інформаційно-комунікаційної), зокрема у процесі проходження низки соціальних та навчально-проектних практик.

3. Визначено та систематизовано критерії і показники процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму: когнітивний (обізнаність щодо якостей особистості, необхідних для успішної соціалізації у суспільстві; наявність і рівень розвитку їх у себе; знання про способи конструктивної взаємодії у суспільстві, у соціальних мережах; знання власних інтересів, нахилів, здібностей); особистісно-регулятивний (соціальна відповідальність; емоційна стійкість; адекватна самооцінка; вольовий контроль; впевненість у собі; рівень розвитку соціальних мотивів; мотивація досягнення поставлених цілей); комунікативно-діяльнісний (аналіз ситуації взаємодії; адекватна оцінка вербальної та невербальної експресії у взаємодії; конструктивність взаємодії; товарицькість; організація продуктивної соціально-орієнтованої діяльності); мотиваційно-ціннісний (наявність продуктивних життєвих орієнтацій і цінностей; позитивна мотивація до взаємодії у суспільстві; ухвалення здорового способу життя; оптимальне співвідношення особистих і суспільних цінностей; стійкі пізнавальні інтереси; позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності).

Розкриття змісту провідних соціально-психологічних конструктів і предикторів процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді дозволило з'ясувати специфіку перебігу цього процесу в умовах сучасного соціуму.

4. Обґрунтовано комплексний методичний інструментарій дослідження та виявлено соціально-психологічну специфіку процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, яка перебувала на різних етапах онто- та соціогенезу і мала різні рівні прояву обдарованості відповідно до її типів (інтелектуальної, академічної, художньої, креативної (творчої), соціальної). Встановлено, що виокремлені розбіжності у перебігу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді детерміновані ступенем вираженості його

показників різнорівневими індивідуально-типологічними й соціально-психологічними параметрами; виявленими специфічними показниками обдарованості учнівської молоді, які обумовлені логікою особистісного розвитку та зміною характеру їх соціально-психологічного опосередкування.

Констатовано, що на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді впливають: внутрішньоособистісні (знання, установки, уявлення, особистісні характеристики та особливості); міжособистісні (міжособистісне спілкування у малих групах: сім'я, друзі, однолітки, які забезпечують соціальну підтримку та обумовлюють соціальні ролі); інституційні (правила, інструкції, політика формальних структур, які можуть перешкоджати або сприяти рекомендованим формам поведінки); популяційні (формальні та неформальні соціальні зв'язки та норми (стандарти), які діють у середовищі окремих осіб, груп, організацій); соціально-політичні (місцеві, регіональні, державні закони та політика) чинники. Визначено та проведено диференціацію позитивних і негативних соціально-психологічних чинників впливу Інтернет-середовища на процес соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму.

5. Розкрито методологічні та змістовно-процесуальні засади багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, побудованої на засадах системно-інтегративного, генетичного, особистісно-орієнтованого, суб'єктно-діяльнісного та компетентнісного підходів, із задіянням принципів системності, інтегративності, безперервності, комплексності, діалогічної взаємодії, ініціативності, особистої відповідальності та ін.

Показано, що у межах багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді були розроблені: проєкт інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді «Тьютор в соціальній мережі» (реалізація якого передбачала діагностичний, настановний, корекційно-розвивальний, контрольний та узагальнюючий етапи, зі створенням відповідного Інтернет-

сервісу, як керованого ресурсу для учасників освітнього процесу) та комплексна програма профілактики деструктивної соціалізації обдарованої учнівської молоді і підвищення рівня її адаптованості, з визначенням та диференціацією технологій і методів соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді, а також соціально-психологічної підтримки освітян, адміністрації закладів освіти і батьків.

Визначено організаційні умови забезпечення оптимізації процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму (умотивованість суб'єктів освітнього процесу до навчання і професійної діяльності в інформаційно-освітньому середовищі; залучення їх до його створення; виокремлення структурно-змістовних особливостей процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді з урахуванням типології обдарованості (інтелектуальної, академічної, художньої, креативної (творчої)).

6. Проведено оцінку ефективності багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Результати апробації показали її можливість у забезпеченні системності супроводу в соціальному та інформаційному середовищах; сприянні у підвищенні особистісного потенціалу обдарованої учнівської молоді та якості її соціальної взаємодії; розвитку навичок самоідентифікації та самопрезентації; адекватності самооцінки та субординаційної інтеракції в соціальному середовищі; корекції фрустраційних станів, почуття самотності, відчуженості, надмірної інтроверсії; запобіганню негативних проявів психоемоційного стану в результаті відсутності вчасної та належної соціалізації.

Показано, що розроблена багаторівнева система соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді сприяла також підвищенню ступеня її загальної соціалізованості, рівня соціальної та творчої активності, ініціативності, мотивації на успіх, орієнтації на ділову співпрацю та самовдосконалення, здатності відстоювати

на користь справи власну думку, а також таких параметрів самоактуалізації, як підтримка, контактність та креативність; підвищилися показники соціальної та інформаційно-комунікаційної компетентності, соціально-психологічної адаптації.

Враховуючи особливості становлення та розвитку обдарованої учнівської молоді було підтверджено припущення, що важливими складовими ефективної реалізації багаторівневої системи соціально-психологічного супроводу процесу її соціалізації є зменшення факторів ризику у кризові періоди життя; посилення захисних чинників (зокрема, підтримка тьюторів, освітян та батьків; застосування інноваційних методів і засобів соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації, в т.ч. інформаційно-комунікаційних технологій); розвиток особистих та соціальних якостей (соціально-емоційний, комунікативний розвиток, професійне самовизначення тощо) з метою повноцінного розкриття та розвинення потенціалу обдарованої учнівської молоді на користь економічному, технічному та науковому розвитку держави.

Перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вивчення проблеми соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні динаміки і спрямованості процесу соціалізації обдарованої особистості у віковому і гендерному вимірах. Важливим напрямом подальших досліджень вбачаємо вивчення особливостей загальної і різних типів спеціальної обдарованості учнівської молоді в умовах сучасного соціуму. Серед перспективних напрямів подальших досліджень даної проблеми вважаємо також розробку обґрунтованої загальнодержавної системи підготовки фахівців, що мають працювати з обдарованою учнівською молоддю, зокрема у напрямку розробки і реалізації індивідуальних стратегій становлення та розвитку обдарованої особистості в процесі її соціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросович К.А. Анотація методики тьюторського супроводу обдарованих учнів в закладах освіти. *Multidisziplinäre Forschung: Perspektiven, Probleme und Muster» der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ»: zu den Materialien der II internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz* (Wien, 26 November, 2021). Wien-Vinnytsia: List Verlag. in Ullstein Buchverlage GmbH & Europäische Wissenschaftsplattform, 2021. B. 3. P. 70-71.
2. Андросович К.А. Дослідження впливу соціальних мереж на соціалізацію обдарованих учнів. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 4-5 травня 2018 р.). К.: Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, 2018. С. 210-213.
3. Андросович К.А. Дослідження соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 12-13 жовтня 2018 р.). Х.: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 80-82.
4. Андросович К.А. Дослідження соціальної адаптації обдарованих учнів ЗЗСО. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України в 2021 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції* (м. Київ, 10 березня 2022 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 63-69.
5. Андросович К.А. Дослідження соціальної адаптації першокурників в умовах освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика:*

- зб. наук. праць. К.: Інститут обдарованої дитини, 2017. Вип. 1 (18). С. 125-134.
6. Андросович К.А. Забезпечення інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі. *Дискурс здоров'я в освіті: філософія, педагогіка, антропологія, психологія: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (м. Вінниця, 16-17 вересня 2016 р.): в 3 т. Вінниця: ТОВ «Планер», 2016. Т. 2. С. 106-109.
7. Андросович К.А. Інтернет-ресурс як спосіб організації роботи з обдарованими старшокласниками. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісяч. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2016. № 5 (48)/05. С. 9-12.
8. Андросович К.А. Інтернет-ресурси для проектування та розвитку особистісного потенціалу учнів. *Психологічний супровід розвитку лідерського потенціалу шкільної та студентської молоді: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 29 квітня 2021 р.). К.: НУБіП України, 2021. С. 29-32.
9. Андросович К.А. Інформаційно-методична підтримка педагогів з питань безпечного впливу Інтернету на соціалізацію обдарованих учнів. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді: зб. наук. статей за матеріалами ІХ Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 6-7 грудня 2017 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 21-24.
10. Андросович К.А. Компоненти соціалізації обдарованої учнівської молоді. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2019. Т. ІХ, Вип. 12. С. 505-518.
11. Андросович К.А. Методичне забезпечення інтерактивної підтримки процесу соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі. *Modernization of the educational system: world trends and national*

- peculiarities: II International scientific conference. Conference proceeding.* (Kaunas, February 22th. 2019). Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 64-67.
12. Андросович К.А. Методичне забезпечення супроводу процесу соціалізації обдарованих старшокласників в умовах Інтернет-середовища. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. К.: Педагогічна преса, 2016. № 4 (93). С. 61-64.
13. Андросович К.А. Методичні рекомендації щодо забезпечення адаптованості обдарованих учнів в закладах освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартал. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. № 3 (86). С. 57-65.
14. Андросович К.А. Можливості застосування проєктів та Інтернет-технологій в освітньому процесі ЗЗСО. *Актуальні проблеми психології та педагогіки: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 9-10 листопада 2018 р.). Х.: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 8-12.
15. Андросович К.А. На підтримку майбутньому психологу: інструменти on-line діагностики компонентів соціалізованості. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у закладах вищої освіти: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю* (м. Київ, 31 березня 2021 р.). К.: НУБіП України, 2021. С. 6-7.
16. Андросович К.А. Організація безпечного Інтернет-середовища для обдарованої молоді. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання: зб. наук. статей за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 17 листопада 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 85-86.

17. Андросович К.А. Освітні технології роботи з обдарованими учнями: досвід Ізраїлю, Польщі та США. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: зб. наук. праць. Серія «Психологічні науки»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. № 2 (27). С. 89-99.
18. Андросович К.А. Основні етапи проведення психологічної експертизи. *Теорія і практика сучасної науки та освіти: зб. наук. статей за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 22-23 жовтня 2020 р.). Львів: Львівський науковий форум, 2020. Ч. I. С. 50-53.
19. Андросович К.А. Особливості активізації навчально-пізнавальної діяльності обдарованих учнів. *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді: зб. наук. статей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 3-4 грудня 2015 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2015. С. 67-73.
20. Андросович К.А. Особливості проєктної діяльності школярів. *Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави: зб. наук. статей за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15-16 жовтня 2015 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2015. С. 193-201.
21. Андросович К.А. Особливості саморозвитку обдарованих старшокласників. *Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави: зб. наук. статей за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чорноморськ, Одеська область, 11-17 липня 2016 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2016. С. 47-53.
22. Андросович К.А. Особливості соціально-психологічного супроводу процесу соціалізації обдарованої учнівської молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 2 (61). С. 18-35.

23. Андросович К.А. Особливості соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів на різних вікових періодах навчання. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2020 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції* (м. Київ, 25 лютого 2021 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 110-113.
24. Андросович К.А. Педагогічна підтримка особистісного саморозвитку обдарованих старшокласників. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць*. К.: Інститут обдарованої дитини, 2016. Вип. 2 (17). С. 92-98.
25. Андросович К.А. Педагогічне проектування у теорії та практиці навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу / Технології соціально-педагогічного проектування в системі взаємодії учасників навчально-виховного процесу: монографія / В.О. Киричук, М.Ю. Мельник, К.А. Андросович, М.О. Давидова. К.: Інститут обдарованої дитини, 2015. С. 6-19.
26. Андросович К.А. Педагогічне проектування у теорії та практиці загальноосвітнього навчального закладу. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: зб. наук. статей за матеріалами ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Бережани, Тернопільська область, 20-21 квітня 2017 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 6-11.
27. Андросович К.А. Перспективи дослідження соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів в умовах освітнього середовища ЗЗСО. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст.: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 25-26 січня 2019 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. Ч. 1. С. 28-30.
28. Андросович К.А. Підготовка психологів до роботи з обдарованими учнями. *Теоретичні та практичні аспекти підготовки психологів у*

- зкладах вищої освіти: зб. наук. статей за матеріалами II Міжнародного науково-практичного вебінару (м. Київ, 24 лютого 2022 р.). К.: НУБіП України, 2022. С. 6-10.
29. Андросович К.А. Проблема вивчення процесу соціалізації особистості: соціально-психологічний вимір. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Т. IX, Вип. 10. К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2017. С. 375-385.
30. Андросович К.А. Проблема соціалізації обдарованих учнів в умовах освітньої установи: вплив соціальних мереж. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартал. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. № 4 (71). С. 17-23.
31. Андросович К.А. Програма науково-дослідної роботи за темою: «Науково-методичне забезпечення соціально-психологічної адаптації обдарованих учнів в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗЗСО». *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. Вип. 1(22). С. 82-89.
32. Андросович К.А. Програма формування у обдарованих учнів безпечної соціалізації в глобальній мережі Інтернет. *Social sciences education as a component of the education system in Ukraine and EU countries: Scientific and pedagogic internship proceedings* (Wloclawek, Republic of Poland, March 25-April 5, 2019). Wloclawek: Kujawska Szkoła Wyższa, 2019. P. 5-10.
33. Андросович К.А. Проєкт інтерактивної психолого-педагогічної підтримки процесу соціалізації обдарованих старшокласників. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. № 1 (56)/01. С. 29-33.
34. Андросович К.А. Проєкт тьюторського супроводу процесу соціальної адаптації обдарованих учнів. *Шляхи удосконалення професійних*

- компетентностей фахівців в умовах сьогодення: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної інтернет конференції* (м. Київ, 28-29 травня 2020 р.). Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2020. С. 349-352.
35. Андросович К.А. Проектно-модульний підхід до роботи з обдарованими дітьми у закладах освіти. *Підтримка та супровід обдарованих учнів в сучасному інформаційно-освітньому просторі: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної он-лайн конференції* (м. Київ, 27 жовтня 2020 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 49-53.
36. Андросович К.А. Психологічна, соціальна та емоційна складова процесу адаптації обдарованих підлітків. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: зб. наук. статей за матеріалами XII Всеукраїнської науково-практичної он-лайн конференції* (м. Київ, 20-21 травня 2020 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 7-9.
37. Андросович К.А. Психологічне консультування постраждалих внаслідок війни. *Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): наук. журн.* К.: Видавнича група «Наукові перспективи», 2023. № 1 (19). С. 406-414.
38. Андросович К.А. Психологічний супровід соціалізації обдарованих учнів в Інтернет-середовищі. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2017 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції.* К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. С. 102-109.
39. Андросович К.А. Психологічні аспекти діяльності особистості в мережі Інтернет. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: зб. наук. статей за матеріалами VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Кременець, 5-6 квітня 2016 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2016. С. 70-75.

40. Андросович К.А. Психолого-педагогічний інструментарій діагностики компонентів соціалізації обдарованих старшокласників. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць*. К.: Інститут обдарованої дитини, 2017. Вип. 2 (19). С. 86-92.
41. Андросович К.А. Психолого-педагогічний супровід процесу соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-мережі. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць*. К.: Інститут обдарованої дитини, 2016. Вип. 1 (16). С. 137-143.
42. Андросович К.А. Психолого-педагогічні аспекти соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2016 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 10-15.
43. Андросович К.А. Результати дослідження процесу соціалізації обдарованих старшокласників в інформаційному середовищі. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2018 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції* (м. Київ, 27 березня 2019 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. С. 211-216.
44. Андросович К.А. Робота відділу інтелектуального розвитку обдарованої особистості в умовах воєнного часу. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. К.: НАПН України, 2022. Т. 4. № 1. С. 1-4.
45. Андросович К.А. Соціалізація обдарованих учнів засобами інформаційних та комунікаційних технологій. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. Vol. 84. No. 4. P. 21-37.
46. Андросович К.А. Соціалізація обдарованої учнівської молоді: соціально-психологічний вимір: монографія. К.: ПВТП «LAT&K», 2022. 368 с.

47. Андросович К.А. Соціалізація обдарованої учнівської молоді в глобальному Інтернет-просторі. *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку: зб. наук. статей за матеріалами методологічного семінару НАПН України* (м. Київ, 4 квітня 2019 р.). К.: Національна академія педагогічних наук України, 2019. С. 305-312.
48. Андросович К.А. Соціальний розвиток особистості у суспільстві інформаційних технологій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 1 (60). С. 111-122.
49. Андросович К.А. Соціально-психологічна адаптація обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених: зб. наук. статей за матеріалами Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 26 жовтня 2018 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 144-147.
50. Андросович К.А. Соціально-психологічний аналіз Інтернет-середовища як засобу соціалізації обдарованої учнівської молоді. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2018. Т. ІХ, Вип. 11. С. 537-549.
51. Андросович К.А. Теоретичний аналіз дослідження проблеми соціальної адаптації. *Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави: зб. наук. статей за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чорноморськ, Одеська область, 1-8 липня 2019 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. С. 7-11.
52. Андросович К.А. Умови розвитку особистісного потенціалу обдарованості учнів раннього юнацького віку. *Theoretical and scientific bases of development of scientific thought: Abstracts of V International*

- Scientific and Practical Conference* (Rome, Italy, February 16-19, 2021). Rome, Italy: International Science Group, 2021. P. 548-552.
53. Андросович К.А. Феномен соціальної адаптації як предмет наукового аналізу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісяч. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2016. № 3 (46)/03. С. 20-24.
54. Андросович К.А., Ємець В.В., Слінькова Т.В. Моделювальний етап дослідження процесу соціалізації обдарованого старшокласника в Інтернет-середовищі. *Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави: зб. наук. статей за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чорноморськ, Одеська область, 3-10 липня 2017 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 17-20.
55. Андросович К.А., Ільїна Г.В., Ткаченко Л.І., Якімова І.О. Психологічні та соціальні чинники адаптації обдарованої особистості в умовах інформаційно-освітнього середовища закладів загальної середньої освіти: метод. посіб. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 138 с.
56. Андросович К.А., Найдьонова Л.М. Огляд Інтернет-ресурсів для освіти вчителів та учнів. *Соціалізація обдарованого учня в Інтернет-середовищі: методичне забезпечення і супровід: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 31 жовтня 2018 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. С. 5-7.
57. Андросович К.А., Ткаченко Л.І., Ільїна Г.В., Якімова І.О., Шульга В.М. Соціальна адаптація обдарованої особистості: від дитинства до юності: метод. посіб. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 106 с.
58. Андросович К.А., Ткаченко Л.І. Профілактика деструктивної соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі [Текст]: метод. рекомендації. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 40 с.

59. Андросович К.А., Ткаченко Л.І. Технології психолого-педагогічного забезпечення адаптованості обдарованої особистості до нових умов навчання: метод. рекомендації. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 48 с.
60. Андросович К. Можливості конструювання завдань освітнього закладу та задач особистісного розвитку учнів. *Директор школи, ліцею, гімназії: Всеукраїнський наук.-практ. реценз. журн.* К.: Всеукраїнський центр ім. М. Пирогова, 2016. Т. 17. № 4-6. С. 166-172.
61. Андросович К., Бідненко Р. Аналіз розвивальних заходів в Інтернет-мережі для сприяння соціалізації обдарованих учнів. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць.* К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. Вип. 2. С. 53-61.
62. Андросович К., Ільїна Г., Садова М. Науково-методичні ресурси для психологічного супроводу освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: зб. наук. праць. Серія «Психологічні науки».* К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. № 1 (28). С. 79-85.
63. Анопrienко Е.В. Подростки групп риска к инфицированию ВИЧ: Книга для тренера: учеб.-метод. пособие / Е.В. Анопrienко, Т.В. Журавель, Ж.В. Пархоменко; под общ. ред. Т.В. Журавель. К.: Фолиант, 2012. 252 с.
64. Афанасенко В.І., Комар Т.В. Науково-теоретичні засади дослідження проблеми стратегій реалізації творчого потенціалу особистості. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.* К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2020. Т. ІХ. Вип. 13. С. 8-18.
65. Афанасьєва Н.Є. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу. К.: Освіта України, 2016. 257 с.

66. Бабак К.В. Самоактуалізація особистості студентів у діяльності психологічної служби коледжу. *Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. праць*. Херсон: ХДУ, 2007. С. 14-16.
67. Бабенко І.Є. Історичні віхи розвитку процесу психолого-педагогічної підтримки обдарованих дітей в США. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць*. Слов'янськ: СДПУ, 2010. Вип. L. С. 135-146.
68. Бабенко І.Є. Суспільні організації, їх роль у підтримці обдарованих дітей. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць*. К.; Запоріжжя, 2005. Вип. 36. С. 362-366.
69. Балл Г. Гуманізація освіти в контексті сучасності: психолого-педагогічні орієнтири. *Освіта і управління*. 1999. № 3. С. 21-22.
70. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М.: Прогресс, 1986. 420 с.
71. Баришполь С.В. Посібник практичного психолога: психодіагностика, тестування, розробки уроків психологічного розвитку. 2-ге вид. Х.: Вид. група «Основа», 2009. 135 с.
72. Баханська А.М. Аналіз рівня соціалізації учнів 5-6 класів в умовах ЗЗСО. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2020 році: зб. наук. статей за матеріалами* (м. Київ, 25 лютого 2021 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України. С. 130-134.
73. Башинська Т. Проектувальна діяльність – основа взаємодії вчителя та учнів [Текст]. *Початкова школа*. 2003. № 6. С. 58-59; № 7. С. 59-62.
74. Бех І.Д. Категорія становлення в контексті розвитку «образу Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1992. № 3. С. 9-21.
75. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання. *Енциклопедія освіти* / голов. ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 625-626.
76. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. К.: Атіка, 2008. 684 с.

77. Біда А.П. Розвиток системи навчання обдарованих дітей у США: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Антоніна Петрівна Біда. Черкаси, 2014. 341 с.
78. Біда А.П. Розвиток системи навчання обдарованих дітей в школах США в працях українських учених. *Вісник Черкаського університету*. 2011. Вип. 199. Ч. 2. С. 85-88.
79. Бідненко Р.П. Інтелектуально обдаровані учні та особливості їх соціалізації. *Актуальні питання виховання обдарованої особистості: зб. наук. статей за матеріалами круглого столу* (м. Київ, 12 липня 2016 р.). 2016. С. 10-14.
80. Біла О.Г. Психокорекційні можливості методу активного соціально-психологічного навчання (на матеріалі підготовки психологів-практиків): дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Оксана Григорівна Біла. Черкаси, 2002. 241 с.
81. Білянська А.Ю., Завацька Н.Є., Риндіна Л.В., Шона В.Ю. Особливості соціалізації та індивідуальні експектації особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 3 (56). Т.1. С. 78-84.
82. Блискун О.О. Реінтеграція молоді у соціумі: соціально-психологічний аспект. *Психологія особистості: наук. журн.* Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2021. Т. 11. № 1. С. 5-11.
83. Блискун О.О., Завацька Н.Є., Синявський І.О. Соціокультурний контекст процесу реінтеграції молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. № 3 (59). С. 115-125.
84. Божко Н. Інтегративний підхід до навчання в контексті реформування системи освіти України. *Молодь і ринок*. 2018. № 7 (162). С. 84-89.

85. Бойко І.І. Психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання. *Психологія. зб. наук. праць*. К.: НПУ, 1999. Вип. 2. С. 92-96.
86. Бондаренко О.Ф., Мусатов С.О. Особистість: комунікативно-психологічна концепція. *Психологія і особистість*. 2016. № 2 (2). С. 257-259.
87. Бондарчук О. Компетентність і компетенція: основні підходи до визначення понять. *Післядипломна освіта в Україні*. 2012. № 2. С. 21.
88. Бондарчук О.І. Суб'єктивне благополуччя як індикатор успішного життєвого шляху. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. № 3 (47). Т. 3. С. 37-47.
89. Борець Ю.В. Соціальна компетентність як інтегральна характеристика розвитку особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. № 1 (42). С. 29-38.
90. Боришевський М.Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності. К.: Академвидав, 2010. 416 с.
91. Боришевський М.Й. Развитие саморегуляци поведения школьников: дис. ...д-ра психол. наук: 19.00.07 / Мирослав Йосипович Боришевський. К., 1992. 477 с.
92. Бохонкова Ю.О. Особистісні чинники соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов вищих навчальних закладів: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.05 / Юлія Олександрівна Бохонкова. К., 2005. 252 с.
93. Бохонкова Ю.О. Системність та синергетизм як основа реалізації випереджальних стратегій поведінки особистості в умовах трансформаційних змін сучасного соціуму. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного*

- університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. № 2 (37). С. 104-157.
94. Бочарова О. А. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих школярів у Польщі: дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 / Олена Анатоліївна Бочарова. Луганськ, 2013. 602 с.
95. Бочелюк В.Й. Психологічні основи розвитку особистості: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2020. Т. 7. 420 с.
96. Бочелюк В.Й. Трансформація молоді в період глобальної соціально-економічної кризи. *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки.* Херсон: Гельветика, 2019. Вип. 3. С. 114-121.
97. Бочелюк В.Й. Формування професійних та життєвих компетенцій в концепції *livelong learning*: досвід психологів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія».* 2019. Вип. 61. С. 8-39.
98. Боярин Л.В., Бучко Т.М., Блискун О.О., Завацька Н.Є. Соціально-психологічні особливості смисложиттєвих орієнтацій молоді та їх адаптації до професійної діяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 3 (56). Т. 1. С. 70-77.
99. Булах І.С., Хомич Г.О., Винагородский А.М., Сабанадзе І.О. Соціально-психологічні аспекти процесу адаптації учнів. К.: УДПУ ім. М.П. Драгоманова; Переяслав-Хмельницький ДТП ім. Г.С. Сковороди, 1997. 180 с.
100. Вакуленко О.В. Засоби масової інформації як особливий чинник впливу на формування способу життя особистості. *Соціальний працівник.* Вересень, 2005. С. 14-18.
101. Варгата О.В., Комар Т.В. Інноваційне мислення фахівців соціономічних професій: порівняльний аналіз. *Наукові інновації та*

- передові технології» (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журн. 2022. № 2 (4). 2022. С. 333-345.*
102. Варецька О.В. «Компетенція» та «компетентність» як ключові поняття сучасної освіти. *Наука та освіта: нове вимірювання. Педагогіка та психологія.* 2014. № 2 (12). С. 28-35.
103. Васишин О. Школа життєвої компетентності / Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. зб. / наук. ред. І. Єрмаков. К.: Контекст, 2000. С. 216-218.
104. Васильєва Р.Ю. Підготовка майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Регіна Юхимівна Васильєва. Житомир, 2010. 272 с.
105. Вдовиченко М.О. Проблема ідентифікації функціонального статусу агентів соціалізації особистості в соціології постмодерну. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць.* 2014. № 4. С. 41-48.
106. Веселка Ю.Б. Особливості використання методу проєктів. *Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованості особистості учня: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25-26 лютого 2014 р.).* Івано-Франківськ, 2014. С. 257-262.
107. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки / За ред. Т.В. Журавель; Авт. кол.: Т.В. Журавель, Т.Л. Лях, О.М. Нікітіна. К.: МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід», 2010. 168 с.
108. Виноградова Л.В. Когнітивні аспекти суб'єктивного відображення емоційно важких життєвих ситуацій: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.01 / Лариса Віталіївна Виноградова. К., 1994. 24 с.
109. Вишня М.О. Використання методу проєктів у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: зб. наук.*

- статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Терехівка, 23-24 квітня 2013 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. С. 172-177.
110. Власенко Л.В. Соціально-психологічний супровід академічної групи як засіб розвитку культури спілкування студентів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Людмила Василівна Власенко. К., 2005. 20 с.
111. Вознюк О.В., Дубасенюк О.В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: [монографія]. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 684 с.
112. Волченко Л.П. Емпіричні виміри уявлень дівчат і юнаків про соціальні конфлікти в українському суспільстві. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 3 (56). Т. 2. С. 149-158.
113. Волянська О.В., Ніколаєвська А.М. Соціальна психологія. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 160 с.
114. Воляннюк Н.Ю. Психологічні засади професійного становлення тренера-викладача: дис. ...д-ра психол. наук: 19.00.01. Наталія Юріївна Воляннюк. К., 2006. 411 с.
115. Всеосвіта. Методика «Мій клас». Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://vseosvita.ua/library/metodika-mij-klas-dla-molodsih-skolariv-458179.html> .
116. Вязовська О.В., Рудий-Трипольський В.О. Формування професійної самосвідомості особистості в умовах активного соціально-психологічного навчання. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. № 1 (39). Т. 1. С. 54-62.
117. Гаврилук В.Ю. Теоретичні аспекти створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища сучасного позашкільного навчального закладу. *Народна освіта*. 2016. Вип. 3 (30). С. 49-57.

118. Гаджети в школі / В. Косик, С. Литвинова, О. Мельник та ін., упоряд. Н. Харченко. К.: Шкільний світ, 2017. С. 63-74.
119. Гальченко М.С., Андросович К.А., Ткаченко Л.І., Ковальова О.А., Найдьонова Л.М. Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників [Текст]: метод. посіб. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. С. 8-35; 43-54; 94-108.
120. Ганаба С. Методологічний потенціал трансдисциплінарного підходу в організації змісту навчання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»*. 2014. Вип. 15. С. 63-71.
121. Гапон Ю.А. Соціально-педагогічні основи виховання у світлі результатів соціального дослідження. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 1. С. 89-96.
122. Гарькавець С.О. Студентська молодь та соціально-психологічні впливи у контексті інсталяції вимог трансформаційного суспільства. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. № 3 (38). С. 126-134.
123. Гейко Є.В. Комплексний підхід до висвітлення поняття «цілісність особистості» в процесі її соціалізації. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2020. Т. ІХ. Вип. 13. С. 79-88.
124. Гейко Є.В. Психологічні особливості цілісного підходу щодо соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного освітнього простору. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 2 (61). С. 48-60.
125. Гейко Є.В. Формування цілісності обдарованої особистості на етапі підготовки наукового дослідження. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського*

- національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 3 (62). С. 15-26.
126. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
127. Гордієнко Н.В. Особливості розвитку психологічної компетентності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. № 3 (47). Т. 3. С. 47-56.
128. Гоян І.М. Аналіз готовності молоді до самоорганізації в період суспільних трансформацій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. № 1 (42). Т. 2. С. 178-189.
129. Гоян І. Психологістські інтенції у творчості. *Персоналістика українознавства як світоглядний феномен: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (м. Івано-Франківськ, 20-22 травня 2021 р.). Івано-Франківськ: Вид-во ІФНМУ, 2021. С. 119-121.
130. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю., Шевченко Л.С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід. Вінниця: Планер, 2013. 499 с.
131. Данилюк І.В. та ін. Психологічні технології самодетермінації розвитку особистості: монографія. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 192 с.
132. Дмитерко-Карабин Х.М. Особливості смисложиттєвої проблематики особистості в період юності. *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника: філософські та психологічні науки*. Івано-Франківськ: Плай, 2003. Вип. 5. С. 158-165.
133. Дмитрієнко Я., Андросович К. Поняття обдарованості в психології. *Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку: зб. наук. статей за матеріалами VI Всеукраїнської*

студентської науково-практичної конференції (м. Київ, 12 жовтня 2022 р.). К.: [б. в.], 2022. С. 56-57.

134. Добровольська Н.А. Соціально-психологічний процес становлення обдарованої особистості в умовах трансформаційних змін соціуму. *Філософські і психологічні науки: Вісник Прикарпатського університету. Серія: Психологія*. Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. Вип. 22. С. 103-108.
135. Добровольська Н.А., Андросович К.А. Сучасний стан сфери зайнятості щодо соціального захисту творчої молоді. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартал. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. Вип. 3 (78). С. 43-47.
136. Добровольська Н.А., Завацька Н.Є., Городничий О.В. Показники обдарованості, обумовлені логікою особистісного розвитку в онто- і соціогенезі та соціальною активністю особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2022. № 3 (59). С. 64-72.
137. Добровольська Н.А., Завацька Н.Є., Петренко М.О., Духновська О.Г., Стрельченко Л.Є. Показники обдарованості, обумовлені логікою особистісного розвитку в онто- і соціогенезі та соціальною активністю особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2022. № 3 (59). С. 64-72.
138. Добротвор О.В. Формування комунікативної компетентності старшокласників засобами організаційно-діяльничої гри: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.09 / Олена Вікторівна Добротвор. К., 2011. 237 с.
139. Довгий С.О. Музейна педагогіка в науковій освіті: монографія. К.: Національний центр «Мала академія наук України», 2020. 334 с.

140. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. І.Д. Зверєвої]. 2-ге вид. К.: Універсум, 2013. 536 с.
141. Енциклопедія освіти / акад. пед. наук України; голов. ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
142. *Європейський Союз – Україна: освіта дорослих: зб. матеріалів Форуму до Міжнарод. днів освіти дорослих в Україні* (Київ, 4-6 листопада 2014 р.). Ніжин: ПП Лисенко, 2015. 200 с.
143. Єнотаєва Л.Є. Підтримка системою тренінгів діагностичного комплексу «Універсал» (автор В.О. Киричук). *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоміс. наук.-метод. журн.* К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. № 7 (14). С. 110-114.
144. Жалдак М.І. Система підготовки вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 11 (18). С. 3-18.
145. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посіб. / За ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. К.: Богдана, 2003. 520 с.
146. Жуковський І. Проект – гарант совместных действий [Текст]. *Шлях освіти*. 2003. № 3. С. 60-64.
147. Журавель А.П. Психологічний супровід оперативно-службової діяльності особового складу підрозділів охорони державного кордону України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / Анатолій Петрович Журавель. Хмельницький, 2006. 20 с.
148. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед вихованців пенітенціарних установ для неповнолітніх: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Тетяна Василівна Журавель. К., 2012. 314 с.
149. Журавльова Л.П. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства: монографія / ред. кол.: Т.В. Коломієць,

- Т.Ю. Кулаковський, Г.В. Пирог; за наук. ред. проф. Л.П. Журавльової. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2020. 308 с.
150. Завацька Н.Є. Адаптаційний потенціал особистості: медико-соціальний вимір: монографія / за заг. ред. Н.Є. Завацької, Р.П. Шевченко. К. : ПВТП «LAT&K», 2019. 239 с.
151. Завацька Н.Є., Бочелюк В.Й., Білоусов С.А. та ін. Моделювання соціально-психологічних систем: теоретико-прикладний аспект: монографія; за ред. В.Й. Бочелюка. [2-е вид., перероб. і доп.]. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2013. 363 с.
152. Завацька Н.Є., Ващенко І.В., Журба А.М., Завацький В.Ю., Жалковський І.В., Кочубей І.В., Яцура А.Є. Психологічна допомога молоді при адаптаційних розладах та відхиленнях у поведінці. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. № 3 (47). Т.1. С. 160-170.
153. Завацька Н.Є., Журба М.А., Блискун О.О., Завацький Ю.А., Жигаренко І.Є. Соціально-психологічний супровід процесу реінтеграції особистості з різним груповим статусом в умовах сучасного соціуму. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. № 1 (57). Т.2. С. 5-21.
154. Завацький Ю.А., Шаповалова В.А. та ін. Реалізація системно-інтегрованого проекту соціально-психологічного супроводу процесу розвитку соціальної мобільності особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 2 (55). С. 54-63.
155. Зарубінська І. Соціально компетентна особистість уміє пояснити причини поведінки людей. *Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик*. 2009. № 46-47 (5377-5378). С. 7.

156. Золотарьова О.В. Діяльність департаменту обдарованих учнів як головного координатора з педагогічної підтримки обдарованих школярів в Ізраїлі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014 . Вип. 35 (88). С. 409-415.
157. Золотарьова О.В. Педагогічна підтримка обдарованих дітей в загальноосвітніх школах Ізраїлю: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Оксана Вікторівна Золотарьова. К., 2017. 174 с.
158. Зязюн І.А., Базилевич Н.Г., Дмитренко Т.Г. та ін. Педагогічна майстерність. К.: СПД Богданова А.М., 2008. 462 с.
159. Інструкція для користувачів діагностично-проектуючого комплексу «Універсал 4 online» / В.О. Киричук та ін. К.: Інформ. сист., 2013. 110 с.
160. Іванова К.І., Бохонкова Ю.О., Козьменко О.І., Пелешенко О.В., Кобиляцька М.В. Формування адаптаційних механізмів у здобувачів ЗВО до умов дистанційного навчання в період дії воєнного стану. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. № 2 (58). С. 41-50.
161. Інформаційне освітнє середовище сучасного навчального закладу / М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр, Т.В. Ткаченко, Л.С. Шевченко. Львів: Сполох, 2018. 186 с.
162. Калязіна Т.В. Психологічні умови попередження проявів віктимності в інтелектуально обдарованих підлітків: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Тетяна Віталіївна Калязіна. К., 2019. 24 с.
163. Камишин В.В., Ткаченко Л.І., Андросович К.А., Бургун І.В. Психолого-педагогічний супровід соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі [Текст]: метод. посіб. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 6-22; 35-45; 77-89.
164. Камышин В.В., Андросович К.А. Социальная адаптация первокурсников: анализ результатов исследования. *Young Scientist: Scientific journal. Psychological sciences*. 2016. № 12.1 (40). P. 206-211.

165. Капська А.Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / Заг. ред. О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола, А.Й. Капської. К.: Слово, 2002. 164 с.
166. Карамушка Л. М. Концептуальні засади дослідження підготовки практичних психологів до падання психологічної допомоги управлінському персоналу організацій. *Актуальні проблеми психології. Т. 1. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія.* 2001. Вип. 2. С. 260-267.
167. Карамушка Л.М. Психологічні основи управління змінами в освітніх організаціях. Біла Церква: КОІПОПК, 2008. 76 с.
168. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти: монографія. К.: Ніка-Центр, 2000. 332 с.
169. Карамушка Л.М. та ін. Особистісна та професійна самоактуалізація молоді: рівень значущості, розуміння сутності та умов для здійснення у соціумі. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.* К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. Т. 53. № 1. С. 15-22.
170. Карамушка Л.М., Креденцер О.В., Ковальчук О.С., Пенцак К.А. Дизайн дослідження психологічних детермінант розвитку організаційної культури освітніх організацій. *Актуальні проблеми психології. Т. 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія* / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. К.: ЛАДО, 2014. Вип. 40. С. 3-9.
171. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості: монографія; 2-ге вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. 720 с.
172. Квятковська А.О., Андросович К.А., Ковальова О.В., Прокоф'єва О.О. Особливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів. *Інноваційна педагогіка: наук. журн.* Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 49. Т. 1. С. 177-182.

173. Килпатрик В.Х. Метод проектов. Применение целевой установки в педагогическом процессе; пер. с 7-го англ. изд. Е.Н. Янжул; с предисл. Н.В. Чехова. Л.: Брокгауз-Ефрон, 1925. 43 с.
174. Киричук В.О. Педагогічне проектування як основа управління розвитком особистості учня. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоміс. наук.-метод. журн.* К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. № 8-9 (15-16). С. 90-96.
175. Киричук В.О. Проектування навчально-виховного процесу в комп'ютерному комплексі «Універсал». К.: Інфосистем, 2010. 223 с.
176. Киричук В.О. Проектування педагогічних умов для розвитку обдарованої дитини: теорет.-практ. аспект. К.: Інфосистеми, 2011. 160 с.
177. Киричук В.О. Технологія діяльності класного керівника з учнівським колективом (діагностика, аналіз, планування, організація корекційної роботи. Ковель: [б.в.], 2000. 88 с.
178. Клименюк Ю.М. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Юлія Михайлівна Клименюк. Житомир, 2009. 20 с.
179. Кoberник О.М. Проектування навчально-виховного процесу: управлінський аспект. *Освіта і управління.* 1997. Т. 1, № 4. С. 12-14.
180. Кoberник О.С. Розробка творчих проектів на уроках технічної праці [Текст]. *Трудова підготовка в закладах освіти.* 2002. № 2. С. 41-45.
181. Коваленко А.Б. Проблема розуміння в працях українських психологів. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. № 1 (36). С. 190-199.
182. Коваленко В.О., Марченко А.Д., Царенок Л.Б., Завацька Н.Є., Побокіна Г.М. Процес соціальної адаптації особистості: онтогенетичний аспект. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук.*

- праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. № 1 (57). Т. 2. С. 134-141.
183. Коваленко О.А. Загальна характеристика концепції особистісно орієнтованої освіти. *Проблеми освіти: наук. зб.* Київ : Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2009. Вип. 58. Ч. 1. С. 254-259.
184. Коваль Л.Г., Зверева І.Д. Психолого-педагогічна підтримка обдарованих дітей. *Обдарована дитина*. 1998. № 5-6. С. 3-9.
185. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.Р. Соціальна педагогіка. Соціальна робота. К.: ІЗМН, 1997. 300 с.
186. Ковальова О.А. Психометрична перевірка авторської методики самооцінки розвитку соціально-комунікативної компетентності особистості. *Humanitarium*. Переяслав-Хмельницький; Ніжин: ПП Лисенко, 2017. Т. 39, Вип. 1: Психологія. С. 91-100.
187. Ковальова О.А. Результати апробування авторської методики «Оцінювання рівня сформованості соціально-комунікативної компетентності» в рамках пілотажного дослідження. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2016. Вип. 1 (16). С. 112-116.
188. Ковальчук З.Я. Соціально-психологічний аналіз становлення особистості в умовах сучасних змін. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. № 3 (47). Т. 2. С. 41-48.
189. Ковальчук З.Я. та ін. Психологія безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 588 с.
190. Ковальчук З.Я., Пілецька Л.С. Психологічна безпека особистості в освітньому середовищі у форматі її психічного здоров'я. *Психологія особистості: наук. теор.-метод. і прикладн. психол. журн.* Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2022. Т. 12. № 1. С. 49-57.

191. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Копаниця О.В., Малхазов О.Р. Зб. методик для психологічної діагностики: метод. посіб. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. С. 142-143.
192. Коломієць А.М. Теоретичні та методичні основи формування інформаційної культури майбутнього вчителя початкових класів: автореф. дис. ...д-ра пед. наук / Алла Миколаївна Коломієць. К., 2008. 45 с.
193. Комар Т.В. Соціально-психологічні детермінанти супроводу обдарованої молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 2 (61). С. 61-72.
194. Комар Т.В. Соціально-психологічні засади особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця соціономічного профілю: соціалізаційний аспект / Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності: монографія / відп. ред. Л.О. Данильчук, Л.І. Романовська. Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2020. Т. 2. С. 134-175.
195. Комар Т. В. Соціально-психологічні основи корекції емоційних проявів стресу педагогів у динаміці професійних криз. *Зб. наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. № 3 (11). С. 111-126.
196. Комар Т.В., Лунков О.М. Проблема життєвого самоздійснення особистості у світлі наукових рефлексій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. № 3 (53). Т. 3. С. 117-128.
197. Кононенко А.О. та ін. Соціально-психологічні особливості самореалізації особистості в сучасному суспільстві: монографія. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 435 с.

198. Кононенко О.І. Специфіка сучасних психологічних методів та організації дослідження перфекціонізму особистості в кризових умовах. *Психологія та соціальна робота*. 2020. Т. 1(51). С. 125-136.
199. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схвалена розпорядженням КМУ від 14.12.2016 року № 988-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ministriv-kabinetu-rozporjadjennya/rozporjadjennya-vidgrudnya-2016-988-pro-2016-47352.html>.
200. Каськов І.О., Гоян І.М., Завацька Н.Є., Завацький Ю.А., Дерев'янка О.В. Психологічні особливості процесу самоорганізації молоді та розвитку її рефлексії в період суспільних трансформацій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. № 3 (59). С. 94-103.
201. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Рад. шк., 1989. 608 с.
202. Креденцер О.В. Вплив організаційних чинників на рівень розвитку типів організаційної культури закладів освіти. *Актуальні проблеми психології. Т. 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія* / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. К.: ЛАДО, 2014. Вип. 41. С. 35-40.
203. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К.: Пед. думка, 2009. 520 с.
204. Кришталь Д.О., Кришталь Д.Д. Соціалізація як категорія сучасних психолого-педагогічних наук. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2016. Вип. 21. С. 40-48.
205. Кузікова С.Б. Основи психокорекції. К.: Академвидав, 2012. 320 с.

206. Кузьмич Т.О. Формування соціальної компетентності старшокласників засобами слов'янської культури: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07 / Тетяна Олександрівна Кузьмич. Умань, 2014. 22 с.
207. Кульчицька О.І. Використання біографічного методу у вивченні обдарованості. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.М. Воловик, О.І. Кульчицька, Л.Є. Сігаєва та ін. К.: ВІПОЛ, 2001. 502 с.
208. Лавриченко Н.М. Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи: автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 / Наталія Миколаївна Лавриченко. К., 2006. 40 с.
209. Лаже О.В. Особливості функціонування засобів масової комунікації як агента соціалізації особистості. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2014. Вип. 61. С. 127-132.
210. Лосієвська О.Г. Розвиток комунікативних компетенцій професіоналізму у майбутнього фахівця гуманітарного профілю. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. № 2 (52). С. 205-212.
211. Ласкава Г.В., Саннікова О.П. Факторна структура особистості асертивних і неасертивних осіб. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. № 3 (53). Т. 3. С. 41-60.
212. Левин К. Разрешение социальных конфликтов. СПб.: Речь, 2000. 408 с.
213. Левин К. Теория поля в социальных науках; пер. с англ. СПб.: Сенсор, 2000. 368 с.
214. Левківська К.В. Теоретичні основи інтеграційних процесів в освіті. *Вісник Житомирського університету*. 2010. Вип. 54. С. 177-181.
215. Лемак М.В., Петрище Ю.В. Психологу для роботи: діагностичні методики: метод. вид. Ужгород: Вид-во А. Гаркуші, 2012. 616 с.

216. Лефрансуа Г. Прикладная педагогическая психология. СПб.: ЕВРОЗНАК, 2003. 416 с.
217. Лещенко М.П., Тимчук Л.І. Розвиток інформаційно-комунікаційних і медіа компетентностей учителів у міжнародному педагогічному просторі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. Т. 38. № 6. С. 13-28.
218. Лимар Л.В. Зміст і складові загальної компетентності: психологічний аспект. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2018. Вип. 8(37). С. 67-83.
219. Липова Л., Морозова Л., Ренський С. Концепція обдарованості та її види. *Рідна школа*. 2003. № 4 (879). С. 10-12.
220. Литвин А.В., Литвин О.Г. Медіа-освіта: використання мультимедіа у професійній підготовці фахівців. *Директор школи*. 2010. № 21 (597). С. 1-5.
221. Литвиненко О.Д. Соціально-психологічні засади розвитку адаптаційного потенціалу молоді в умовах сучасного соціуму: дис. ...д-ра психол. наук: 19.00.05 / Ольга Дмитрівна Литвиненко. Сєверодонецьк, 2019. 447 с.
222. Лігоцький А.О. Принципи проектування новітніх освітніх систем. К.: [б.в.], 1994. 19 с.
223. Лісовий О.В. Інформаційно-технологічна система підтримки дослідницької діяльності учнів за програмами Малої академії наук. *Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції*. К.: Інформаційні системи, 2010. Вип. 1. С. 146-149.
224. Лісовий О.В. Передмова. *Моделі наукових товариств учнів Малої академії наук України: зб. матеріалів дипломантів I ступеня 18 Всеукраїнського відкритого конкурсу на кращу модель наукового товариства учнів МАН України*. К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2010. С. 3-5.

225. Лісовий О.В. Підтримка учнівської науково-дослідницької діяльності – запорука успіху науки XXI століття. Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям; [О.О. Артем'єва, С.Ю. Білоус, О.В. Биковська та ін.; упоряд. О.В. Лісовий, С.О. Лихота]. К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2010. Вип. 1. С. 5-6.
226. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології. К.: ІЗМН, 1998. 112 с.
227. Лучинкіна А., Мілютіна К., Яншина Т. Психологічні особливості соціалізації обдарованих дітей у віртуальному просторі. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 252 с.
228. Лучинкіна А.І. Напрями попередження викривлень віртуальної соціалізації. *Вісник Прикарпатського університету*. 2013. Вип. 47. 190 с.
229. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. К.: ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
230. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: [в 2-х т.]. Т. 2. Моделювання психологічних новоутворень: генетичний аспект. К.: Форум, 2002. 335 с.
231. Маслоу А. Мотивация и личность; пер. с англ. Т. Гутман, Н. Мухиной. 3-е изд. СПб.: Питер, 2016. 400 с.
232. Матвійчук О.С. Роль психологічної діагностики в системі проектування соціального розвитку особистості учня: аналіз, закономірності, перспективи. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 8. С. 52-61.
233. Медіаосвіта та медіаграмотність / В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк; за наук. ред. В.В. Різуна. К.: Центр вільної преси, 2012. 354 с.
234. Медіапсихологія: на перетині інформаційного та освітнього просторів: монографія / [О.Т. Барішполець, О.Л. Вознесенська, О.Є. Голубєва, Г.В. Мироненко, Л.А. Найдьонова, Н.О. Обухова, Н.І. Череповська]; за наук. ред. Л.А. Найдьонової, Н.І. Череповської; Національна академія

- педагогічних наук України; Інститут соціальної та політичної психології. К.: Міленіум, 2014. 348 с.
235. Мельник М.Ю. Вивчення особистісних чинників розвитку обдарованої особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 8 (51). С. 5-8.
236. Мельник М.Ю. Портфоліо як альтернативний метод ідентифікації обдарованості. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2016. Вип. 2 (17). С. 81-85.
237. Мельник М.Ю., Аніщенко Н.В. Використання засобів дистанційної освіти при підготовці обдарованих старшокласників до професійного самовизначення. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 12 (31). С. 32-35.
238. Методичні рекомендації щодо організації просвітницької роботи з профілактики ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед підлітків та молоді в установах Державної кримінально-виконавчої служби / [Т.В. Журавель, Т.Л. Лях, Г.Б. Скіпальська та ін.]; за ред. Т.Л. Лях. К.: ТОВ «Обнова Компані», 2013. 36 с.
239. Микитин О. Умови психолого-педагогічного супроводу розвитку творчих якостей особистості старшокласника. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоміс. наук.-метод. журн.* 2014. № 12. С. 38.
240. Мілютіна К. Подолання криз професійного становлення засобами спілкування в Інтернет-середовищі. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2014. Вип. 1 (12). С. 167-173.
241. Мілютіна К.Л. Вплив соціального оточення на розвиток особистості обдарованого підлітка. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісяч. наук.-метод. журн.* 2014. № 11 (30). С. 73-76.
242. Міненко О.О. Особливості формування особистості в умовах цифровізації суспільства. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного*

- університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 2(55). С. 18-30.
243. Моделювання й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища: монографія / Н. Копняк, Г. Корицька, С. Литвинова, Ю. Носенко та ін.; за заг. ред. С. Литвинової. К.: Компринт, 2015. 163 с.
244. Модернізаційні процеси в освіті та суспільстві: психотехнології супроводу: [монографія] / за ред. П.Д. Фролова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 312 с.
245. Моляко В.О. Актуальні психолого-психологічні аспекти проблеми обдарованості. *Обдарована дитина*. 1998. № 1. С. 3-5.
246. Москаленко В.В. Соціальна психологія. К.: Центр навч. літ-ри, 2005. 624 с.
247. Назаренко В.С., Сисоєнко Н.А. Хмарні технології як ефективний засіб створення єдиного інформаційного простору сучасного навчального закладу. [Електронний ресурс]. STEM-освіта як шлях до інноваційного розвитку національної освіти: Інтернет-конференція. Режим доступу: <http://internet-confer.16mb.com/statt-uchasnik-vkonferenc/-nformac-in-tehnologjak-shljah-vprovadz/hmarn-tehnolog-jak-efektivnii-zas-b-stvo.html>
248. Найдьонова Л.М. Візуальна творчість в Інтернет-спілкуванні. *Актуальні проблеми психології: Психологія творчості*. 2010. № 12 (10). С. 406-413.
249. Найдьонова Л.М. Групова рефлексія як механізм реконструкції соціальних настановлень: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Любов Михайлівна Найдьонова. К., 2014. 245 с.
250. Найдьонова Л.А. Кібер-булінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнавання і захист дитини: [метод. рекомендації]. Вип. 4. К.: Інститут соц. та політ. психології НАПН України, 2011. 34 с.
251. Найдьонова Л.А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу. Вид. 2-ге, стер. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2015. 244 с.

252. Налужний С. Метод проектів – вивчаємо, упроваджуємо. *Директор школи*. 2008. № 45.
253. Нова українська школа. Громадянська освіта [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nus.org.ua/questions/kurs-gromadyanska-osvita-dlya-10-klasnykiv-pro-mizhnarodni-organizatsiyi-ta-molod>. – Назва з екрана.
254. Односталко О.С., Харченко Н.М. Особливості часової перспективи юнаків, що мають різний досвід переживання складних життєвих ситуацій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. № 1 (51). С. 253-262.
255. Овчарук О.В. Розвиток інформаційно-комунікаційних компетентностей учнів засобами ІКТ. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2012. Т. 32. № 6 (12). С. 16-22.
256. Олексюк Н.В., Лебеденко Л.В. Використання електронних соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі зі школярами. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. № 4 (48). С. 88-102.
257. Омелянюк С.М., Бозоян М.А., Голенач Я.О., Гєтта А.Ю., Ворошилова В.Ю. Дискурсивні характеристики соціальних мереж та їх вплив на соціальну зрілість молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. № 3 (59). Т. 2. С. 73-82.
258. Онуфрієва Л.А. Самооцінка як складова Я-концепції особистості. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. Вип. 22. С. 396-412.
259. Онуфрієва Л.А., Дідик Н.М., Чеканська О.М. Психологічні особливості використання Інтернет-простору. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 74. № 6. С. 250-265.

260. Опачко М.В. Системний та інтегративний підходи в освіті: метод. посібник. Ужгород: УжНУ, 2016. 69 с.
261. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія. К.: Академвидав, 2005. 448 с.
262. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціально-психологічна структура особистості. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: філософські і психологічні науки*. Івано-Франківськ: Плай, 2002. Вип. 3. С. 137-146.
263. Організація навчальної діяльності у комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі / Ю.О. Жук, О.М. Соколюк, Н.П. Дементієвська, О.П. Пінчук; за ред. Ю.О. Жука. К.: Пед. думка, 2012. 128 с
264. Освітні технології: навч.-метод. посібн. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за ред. О.М. Пехоти. К.: А.С.К., 2003. 255 с.
265. Основи соціальної психології / О.А. Донченко, М.М. Слюсаревський, В.О. Татенко та ін.; за ред. М.М. Слюсаревського. К.: Міленіум, 2008. 495 с.
266. Пелешенко О.В., Бугайова Н.М., Бугайова О.О. Складові економічної соціалізації особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. № 2 (58). С. 64-76.
267. Павелків Р.В. Вікова психологія; вид. 2-е, стер. К.: Кондор, 2015. 469 с.
268. Панок В.Г. Етапи розвитку психологічної служби системи освіти в Україні. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова: зб. наук. праць*. 2009. № 26 (50), Ч. 1. С. 96-101 (Серія 12 «Психологічні науки»).
269. Папуча М.В. Механізми структурування внутрішнього світу особистістю. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5, № 9. С. 100-117.
270. Папуча М.В. Самостворення структур внутрішнього світу через створення художньої форми. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5, № 1. С. 136-149.

271. Пасічник І.Д. Мовна особистість в освітньому просторі: монографія / ред. кол. О.А. Вісич, Х.М. Карповець, З.В. Столяр. Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2021. 270 с.
272. Пастрик Т.В. Прояви емоційної експресивності в мові та мовленні. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. № 3 (59). С. 16-24.
273. Педагогічні технології. Досвід. Практика: довідник. Полтава: ПОПОПП, 1999. 376 с.
274. Перлз Ф. Практика гештальттерапії; пер. М.П. Папуша. М.: Інститут общегуманитарных исследований. К.: PSYLIB, 2004.
275. Петрунько О.В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі: монографія. Полтава: Укрпромторгсервіс, 2010. 480 с.
276. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М.: Просвещение, 1969. 659 с.
277. Пілецька Л.С. Соціалізація обдарованої молоді в сучасних умовах. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 2 (61). С. 36-47.
278. Пірен М., Цілюрик О. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації*. 2011. № 4. С. 213-218.
279. Побокіна Г.М. Процесуальні та результативні характеристики життєвого вибору особистості в сучасному соціумі. *Психологія особистості: наук. журн.* Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. Т. 11. № 1. С. 77-84.
280. Пов'якель Н.І. Психологічна служба як інтегрована структура у просторі професійних завдань сучасної психологічної практики. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний*

- педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди»: наук.-теор. зб. Переяслав-Хмельницький, 2006. С. 175-179.*
281. Подляшаник В.В. Адаптаційний потенціал та професійне здоров'я особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 12. С. 71-74.
282. Поліпова Т.А. Концепція електронного портфоліо. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://schools.keldysh.ru/courses/eportfolio>.
283. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / за заг. ред. О.В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. С. 16-25.
284. Постова К.Г. Психологічні умови розвитку дослідницьких здібностей обдарованих підлітків: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Катерина Григорівна Постова. К., 2016. 20 с.
285. Прашко О.В. Розвиток соціальної компетентності підлітків засобами проектування навчально-виховного процесу: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07 / Олена Володимирівна Прашко. К., 2015. – 280 с.
286. Про міжнародні організації та молодь [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nus.org.ua/articles/tsikava-matematyka-komiks-z-algebry-dlya-8-klasu/>.
287. Проектна діяльність у школі [Текст] / Упор. М. Голубченко. К.: Шкільний світ, 2007. 128 с.
288. Проектна технологія у навчально-виховному процесі: посіб. для самостійної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації / О.В. Касьянов. Луганськ, 2007. 45 с.
289. Процик Л.С. Особливості реалізації механізмів психологічного захисту інтелектуально обдарованими підлітками: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Любов Сергіївна Процик. К., 2018. 22 с.
290. Психологіс. Енциклопедія практичної психології. URL : http://psychologis.com.ua/cherty_lichnosti-1.htm

291. Психологічна експертиза / І.О. Черезова. Бердянськ: БДПУ, 2018. С. 30-35.
292. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. К.: Вища школа, 1982. 216 с.
293. Психологічні основи професіоналізації особистості в умовах освітньої взаємодії: монографія / В.Й. Бочелюк, Н.Є. Завацька та ін.; за ред. В.Й. Бочелюка. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2014. 248 с.
294. Психологія / за ред. Ю.Л. Трофімова. К.: Либідь, 2001. 224 с.
295. Пузаревич К. Програма виявлення та розвитку обдарованості учнів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vipro.org.ua>.
296. Плющ О.М. Соціально-психологічні механізми інформаційного впливу: монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2017. 244 с.
297. Ребуха Л.З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 234 с.
298. Рева О.М., Андросович К.А., Радецька С.В., Бурдельна Є.А. Визначення взаємного впливу основних навчальних домінант і рівнів домагань старшокласників. *Наукові записки Малої академії наук України: наук. журн.* К.: Національний центр «Мала академія наук України», 2020. № 2 (18). С. 68-80.
299. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: монографія; за ред. Г.О. Балла. К.: Академія педагогічних наук України, 1998. 160 с.
300. Рибалка В.В. Підготовка учнівської молоді в системі професійної освіти. *Психологічна газета.* 2004. № 2 (січень). С. 13-17.
301. Рибалка В.В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник. К.; Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 424 с.
302. Розвиток інтелектуальної обдарованості засобами Інтернету: посібник / Лучинкіна А.І., Міленіна М.М., Мілютіна К.Л. [авт.-упоряд.

- Ковальчук Ю.М.]. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2015. 70 с.
303. Розов В. Методики оцінки і самооцінки адаптивних індивідуально-психологічних властивостей особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 7. С. 14-16.
304. Романовська М. Б. Метод проектів у навчальному процесі. Х.: Ранок, 2007. 160 с.
305. Рюль В.О. Проблема неефективності агентів соціалізації дітей сучасної України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 31. С. 152-155.
306. Савченко О.Я. Особистісно орієнтоване навчання. Енциклопедія освіти / голов. ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 626-627.
307. Савчин М.В. Вікова психологія. К.: Академвидав, 2006. 360 с.
308. Савчин М.В. Духовна парадигма в психології. К.: Академвидав, 2013. 252 с.
309. Савчук О.В. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць*. К.: Логос, 2012. Вип. 16. С. 60-67.
310. Садова М.А., Андросович К.А. Особистісний потенціал обдарованих дітей юнацького віку як предмет психологічного дослідження. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартал. наук.-метод. журн. Серії: «Педагогіка», «Психологія»*. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. № 1 (84). С. 49-55.
311. Сальник І.В., Сірик Е.П. Віртуальність як принцип та технологія навчання [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zavantag.com/tw_files2/urls_13/2145/d-2144946/7z-docs/51.pdf
312. Санніков О.І., Шаблій Д.М. До проблеми когнітивної регуляції вибору особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. № 3(53). Т. 3. С. 77-94.

313. Семиліт М.В. Джерела та форми проектування образів-зразків життєвого шляху особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Вип. 32 (35). К.: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2013. С. 128-139.
314. Семиченко В.А., Галус О.М., Задневич Л.В Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу. Хмельницький: ХГПИ, 2001. 255 с.
315. Слюсаревський М.М. Соціальна ситуація в Україні: спроба оцінки з погляду формування та прояву суб'єктного потенціалу особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей*. К.: Міленіум, 2007. Вип. 16 (19). С. 109.
316. Смутьсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту: монографія. К., 2001. 276 с.
317. Соколовська С.М. Сутнісна характеристика понять «саморозвиток» та «професійний саморозвиток особистості»: монографія / за ред. В.А. Ковальчук. Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2011. С. 20-38.
318. Сорока С.В. Особливості соціалізації підлітків в Інтернет-середовищі // *Інноваційні технології навчання обдарованої молоді: зб. наук. статей за матеріалами ІХ-ї Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 7-8 грудня 2017 р.). К.: Інститут обдарованої дитини, 2017. С. 311-317.
319. Соціальна педагогіка / [О.В. Безпалько, І.Д. Зверєва, Т.Г. Веретенко та ін.]; за ред. О.В. Безпалько. К.: Академвидав, 2013. 312 с.
320. Соціально-педагогічне проектування розвитку обдарованості учня в системі навчально-виховного процесу / Киричук В.О., Андросович К.А., Мельник М.Ю.; за заг. ред. В.О. Киричука. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. С. 40-56, 109-135.
321. Соціально-психологічні засади розвитку професійно важливих якостей у молоді: монографія / Н.Є. Завацька, В.Ю. Завацький, У.Б. Михайлишин та ін.; за ред. Н.Є. Завацької. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2016. 254 с.

322. Спицька Л.В., Турбан В.В., Завацька Н.Є. Соціальне функціонування особистості в умовах сучасного соціуму. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 2 (55). С. 64-71.
323. Спіцина Л.В., Лукомська Ю.О. Тип організаційної культури як чинник інноваційної готовності персоналу освітнього закладу. *Актуальні проблеми психології. Т. 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія* / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. К.: ЛАДО, 2014. Вип. 42. С. 29-36.
324. Степанов О.М., Фібула М.М. Основи психології та педагогіки. К.: Академвидав, 2005. С. 304-386.
325. Талдонова Л.О. Психологія інноваційних технологій навчання. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 1 (54). С. 100-115.
326. Татенко В. Суб'єктно-вчинкова парадигма освіти: філософсько-психологічне обґрунтування *Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України* / За ред. С.Д. Максименка. 2010. Т.ХІІ, Ч. 5. 372 с.
327. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В.О. Татенка. К.: Либідь, 2006. 360 с.
328. Тягур Л.М. Особливості самоактуалізації викладачів закладів фахової передвищої освіти з різними рівнями психологічної безпеки освітнього середовища. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 3 (56). Т. 2. С. 26-41.

329. Теличко Н. В. Організація навчання обдарованих молодших школярів у США: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Наталія Вікторівна Теличко. Івано-Франківськ, 2005. 220 с.
330. Технології проектування в практиці роботи загальноосвітнього навчального закладу: теоретико-практичний аспект / [В.О. Киричук, О.В. Прашко, В.О. Смотрін та ін.]; за ред. В.О. Киричука. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2013. 336 с.
331. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / за наук. ред. Л.М. Карамушки. К.: Фірма «ІНКОС», 2005. 366 с.
332. Титаренко Т.М. Старший шкільний вік: рефлексія, самовизначення, вибір професії, життєві плани / Основи практичної психології / Т.М. Титаренко, В.Г. Панок. К.: Либідь, 1999. С. 443-445.
333. Титаренко Т.М., Кочубейник О.М., Черемних К.О. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія. К.: Міленіум, 2014. 206 с.
334. Титаренко Т.М., Панок В.Г. Основи практичної психології. К.: Либідь, 1999. С. 443-445.
335. Ткаченко Л.І. Адаптація обдарованих учнів у ЗЗСО: складники й завдання. *Звітна наукова конференція за результатами роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України у 2020 році: зб. наук. статей за матеріалами конференції* (м. Київ, 25 лютого 2021 р.). К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України. С. 114-116.
336. Ткаченко Л.І. Готовність учнівського й учительського контингенту до соціалізації старшокласників засобами Інтернет-технологій. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць*. К., 2016. 2-ге вид. С. 64-72.
337. Ткаченко Л.І. Інтернет-мережа: педагогічні можливості у розвитку обдарованих учнів. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 11. С. 71-75.

338. Ткаченко Л.І. Креативність і творчість: сучасний контент. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2014. Вип. 13. С. 138-144.
339. Ткаченко Л.І. Педагогічні дослідження з використанням Інтернет-технологій. *Управління освітою*. 2005. № 1. С. 4.
340. Ткаченко Л.І. Розвиток особистості в системі «учитель – учень»: контекст синергетики. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2014. № 5-6. С. 45-54.
341. Ткаченко Л.І. Соціалізація старшокласників та інформаційні технології: філософський дискурс. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – вищий навчальний заклад: зб. наук. статей за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 26 квітня 2017 р.). К.: Вид-во НАУ, 2017. С. 234-241.
342. Ткаченко Л.І. Філософсько-освітні аспекти особистісного розвитку інтелектуально обдарованої дитини / Науково-методичні засади особистісного розвитку інтелектуально обдарованих старшокласників: монографія / за ред. Н.Д. Вінник [Н.Д. Вінник, В.В Тесленко., Л.І. Ткаченко та ін.]. К.: Інститут обдарованої дитини, 2015. С. 3-18
343. Ткаченко Л.І. Чинники розвитку інтелектуально обдарованої особистості. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: зб. наук. праць*. К.: [б. в.], 2015. Вип. 2. С. 48-52.
344. Ткаченко М.В. Особливості ієрархічної будови чинників професійного самовизначення старшокласників. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей*. К.: Міленіум, 2013. Вип. 3 (35). С. 368-384.
345. Тоба М.В., Андросович К.А. Діалоговий формат взаємодії в новому лінгвістично-культурному просторі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. № 1 (36). С. 379-385.

346. Токарева Н.М., Шамне А.В. Вікова та педагогічна психологія. К.: НУБіП, 2017. 548 с.
347. Турбан В.В. [Психологічна природа цінностей](#). *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. № 3 (53). Т. 2. С. 198-212.
348. Ужва В.І. Метод проектів як засіб навчання, орієнтований на учня сьогодення. *Нива знань*. 2011. № 2. С. 14.
349. Федорчук В.М. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток комунікативної компетентності викладача». Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004. 240 с.
350. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптивності: наукове видання. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 197 с.
351. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс. Першоджерела комунікативної філософії. К.: Либідь, 1996. С. 84-91.
352. Хмарні технології: огляд найвідоміших сервісів [Електронний ресурс]. *Консалтинг в Україні: Інтернет-журнал*. Режим доступу: [http:// consulting-ua.com/hmarni-tehnolohiji-ohlyad-najvidomishyh-servisiv/](http://consulting-ua.com/hmarni-tehnolohiji-ohlyad-najvidomishyh-servisiv/)
353. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. СПб.: Питер, 2020. 608 с.
354. Циба В.Т. Системна соціальна психологія. К.: Центр навч. літ-ри, 2006. 328 с.
355. Цимбал С.В. Соціально-психологічні основи розвитку іншомовної діяльності особистості: дис. ...д-ра психол. наук: 19.00.05 / Світлана Володимирівна Цимбал. Северодонецьк, 2020. 372 с.
356. Чередник Г.Ю. Інтеракційні механізми соціалізації учнів середньої школи України: автореф. дис. ...канд. соціолог. наук: 22.00.04 / Галина Юріївна Чередник. К., 2008. 15 с.
357. Чернікова Л.А. Розвиток інформаційно-технологічної компетентності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис.

- ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Людмила Антонівна Чернікова. Запоріжжя, 2012. 20 с.
358. Чудакова В.П. Дослідження «вольового самоконтролю / вольової саморегуляції» – показника сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності й конкурентоздатності особистості: діагностично-інтерпретаційний компонент. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 1 (44). С. 39-47.
359. Швалб Ю.М. Методология и теория экспертной деятельности: психологические аспекты. К.: Основа, 2013. 240 с.
360. Швалб Ю.М. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті. *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України*: матеріали методологічного семінару. К.: Педагог. думка, 2009. С. 105-113.
361. Швалб Ю.М., Муханова Н.Ф. Возрастная психология. Дн.: Норд-пресс, 2005. 304 с.
362. Шевчук О.М. Організація і методика соціально-педагогічного тренінгу. Умань: Жовтий, 2011. 133 с.
363. Шевчук О.М. Тренінг як інноваційна форма соціально-психологічної діяльності. *Актуальні проблеми підготовки соціальних педагогів: матеріали наук.-метод. тренінгу*. Умань: Жовтий, 2013. 168 с.
364. Шевчук П.Г. Організація дослідницької роботи учнів засобами хмарних сервісів Office 365. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 69, № 1. С. 54-63.
365. Шендеровський К.С. Менеджмент у соціальній роботі. К.: Главник, 2007. 208 с.
366. Шеремет О. Вийдемо зі стресу разом. Соціально-психологічний тренінг. *Психолог*. 2007. № 23-24. С. 17-24.
367. Шмаргун В.М. Інтелектуальна складова соціалізації особистості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і*

- природокористування України: зб. наук. праць. Серія «Педагогіка, психологія, філософія».* К.: НУБІПУ, 2011. № 159. Ч. 4. С. 229-233.
368. Шугурова Т.Л. Соціалізація та адаптація особистості в умовах сучасного суспільства / Психологія культурно-дозвілєвої діяльності як чинника соціалізації особистості: [монографія] / Під ред. Н.Є. Завацької. Сєверодонецьк: Ноулідж, 2014. С. 6-13.
369. Ягупов В.В. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у системі професійно-технічної освіти. *Креативна педагогіка.* 2011. № 4. С. 28-34.
370. Якимчук Б.А. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. № 2(52). С. 167-178.
371. Яремчук В.В. Вплив тривожності на переконання та емоційно-ціннісне ставлення особистості до навчання. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 2 (61). С. 5-14.
372. Яценко Т.С. Активне соціально-психологічне навчання: теорія, процес, практика. Хмельницький: НАПВУ, 2002. 792 с.
373. Afuzova H., Ogorodniychuk Z., Pavelkiv V., Mamicheva O., Prokofieva O., Androsovyh K. Determinants of Professional Orientation of Future Psychologists on Correctional Support of Children with Psychophysical Disorders. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience.* 2022. Vol. 13. Issue 1Sup1. P. 188-206.
374. Androsovyh K. Psychological support and maintenance of the process of socialization of gifted pupils / Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph / edited by authors. 3rd ed. Riga, Latvia: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 214-239.

375. Androsovykh K.A. Psycho-pedagogical support of gifted students in the Internet-environment. *Information Technologies and Learning Tools*. 2017. Vol. 59. No. 3. P. 1-12.
376. Androsovykh K.A., Rudyk Ya.M., Melnyk M.Yu., Kovalova O.A., Yakymova I.O. Psychological Guidance of the Socialisation Process of Gifted Students using Information and Communications Technology means. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment. Lifescience Global*. 2021. Vol. 9. No. 2. P. 236-246.
377. Afanasenko V., Komar T. Scientific and theoretical synthesis of the research on the individual's creative potential problem. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools: scientific and practical journal*. 2020. Vol. 39. Number 3. P. 4-9.
378. Barron F.X. *Creative Person and Creative Process*. N.-Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1969. 134 p.
379. Berne E. *Intuition and Ego States: The Origins of Transactional Analysis: A Series of Papers*. 1977.
380. Bitan D. Israeli education: a critical profile. The achievements and deficiencies of Israeli education. *Palestine-Israel Journal*. 1996. No. 3 (1). URL: <http://www.pij.org/details.php?id=565#> Retrieved
381. Bocheliuk V.I., Panov N.S., Piletska L.S., Yaremchuk V.V., Borysiuk A.S. Authority as a factor of formation of a leader's personality and life position. *Asia Life Sciences: The Asian International Journal of Life Sciences*. 2019. Vol. 21 (1). P. 445-461.
382. Byrne R. *Today's Meet Is Shutting Down – Six Alternatives to Try* [Electronic resource]. Free Technology for Teachers. Access mode: <https://www.freetech4teachers.com/2018/04/todaysmeet-is-shutting-down-six.html>.
383. Dobrovolska N.A. Development of salaries in the system of social maturity of youth. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць*

- Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.*
 Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. № 1 (39). Т. 2. С. 39-49.
384. Dobrovolska N.A. Psychological-pedagogical peculiarities decision making in the process of decision-making. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. № 1 (42). Т. 2. С. 32-39.
385. Duncan J., Dougherty E. Using product portfolios for student assessment for gifted programs. In update on gifted programs. In update on gifted education. Austin: Texas Education Agency, Division of Gifted / Talented Education, 1991. P. 34-38.
386. Durkin K. Socialization. In A. S. R. Manstead & M. Hewstone (Eds.) *The Blackwell encyclopedia of social psychology.* Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1995. P. 614-618.
387. Durrington V.A., Berryhill A., Swafford J. Strategies for Enhancing Student Interactivity in an Online Environment. *College Teaching.* 2006. Vol. 54. P. 190-193.
388. Dyrda B. *Zjawiska niepowodzeń szkolnych uczniów zdolnych: rozpoznawanie i przeciwdziałanie.* Kraków: OImpuls, 2007. 98 s.
389. Erikson E. Psychosocial Identity. *A Way of Looking at Things Selected Papers / Edited by S. Schlein.* N.-Y., 1995. 720 p.
390. Estes M., Ingram R., Liu J. A Review of Flipped Classroom Research, Practice, and Technologies. *International HETL Review.* 2014. Vol. 4. July 29.
391. Galton F. *Hereditary Genius.* L.: MacMillan and Co, 1869. 392 p.
392. Giza T. *Podstawy pracy z uczniem zdolnym.* Kielce: Wydaw. Akademii Świętokrzyskiej, 2011. 166 s.
393. Guilford J.P. Creativity. *American Psychologist.* Vol. 5 (9). 1950. P. 444-454.
394. Guilford J.P. *The nature of Intelligence.* N.-Y.: McGraw-Hill, 1967. 76 p.

395. Guzman J.L. Interactivity in Education: an Experience in the Automatic control field / Computer Applications Engineering Education / J.L. Guzman, S. Dormido, M. Berenguel. 2013. Vol. 21. P. 360-371.
396. Harris W.T. Introduction of the Study of Philosophy. Garward: Appletonand Company. 1889. 287 p.
397. Hartmann H. Ego psychology and the Problem of adaptation. N.-Y., 1958.
398. Henrietta Szold Institute, Israel. The National Institute for Research in the Behavioral Sciences. URL: <http://www.szold.org.il/>
399. Hildreth G.H. Introduction to the Gift. N.-Y.: McGrawHill, 1966. 213 p.
400. Hishinuma E. S. Assets school: Serving the Needs of the Gifted. *Gifted Child Today*. 1991. Vol. 14. No. 5. P. 36-38.
401. Hwang G., Chang H. A Formative Assessment-Based Mobile Learning Approach to Improving the Learning Attitudes and Achievements of Students. *Computers in Education*. 2011. Vol. 56. No. 1. P. 1023-1031.
402. Israeli Ministry of Education, Culture and Sport. URL: <http://cms.education.gov.il/educationcms/units/owl/english/about/ministry+structure.htm>
403. Jacobs J. Effectiveness of Teachers and Parent Identification as a Function of School Level. *Psychology in the Schools*. 1971. No. 9. P. 140-142.
404. Janas-Stawikowska B. Identyfikacja i diagnozowanie uzdolnień dzieci i młodzieży w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Uwagi o przydatności istniejących metod i własne rozwiązania / Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań / pod red. Andrzej E. Sękowski. Warszawa: Wydaw. Nauk. PWN SA, 2004. S. 125-140.
405. Jewitt C. Pace, Interactivity and Multimodality in Teachers' Design of Texts for Interactive Whiteboards in the Secondary School Classroom / Learning, Media and Technology / C. Jewitt, G. Moss, A. Cardini. 2007. Vol. 32, No. 3. P. 303-317.
406. Johnsen S. K. Identifying Gifted Children: A Practical Guide. Title XIV. Waco, TX: Prufrock Press, 2004. P. 103-382.

407. Kennewell S. Analysing the Use of Interactive Technology to Implement Interactive Teaching / *Journal of Computer Assisted Learning* / S. Kennewell, H. Tanner, S. Jones & G. Beauchamp. 2008. Vol. 24, Issue 1. P. 61-73.
408. Kryvonis T., Artemova O., Androsovykh K., Zaushnikova M., Agapova I., Kutishenko V. Methodological Tools for Carrying Out Psychological Training. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2023. Vol. 14. Issue 1. P. 59-74.
409. Layton W.L., Sandeen C.A., Baker R.D. Student development and consulting. *Annual Review of Psychology* 1971. No. 22. P. 533-564.
410. Limont W. Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować. Wydawca: Gdańskie Wydaw. Psychologiczne, 2010. 317 s.
411. Lisovenko A., Kriukova M., Absalyamova L., Chukhrii I., Korchakova N., Androsovykh K. Neuropsychological Fundamentals of Envy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2022. Vol. 13. Issue 1. P. 158-172.
412. Little C. A. Avenues to Professional Learning Online. Technology Tips and Tools for Professional Development in Gifted Education / *Gifted Child Today* / C.A. Little, B.C. Housand. 2011. Vol. 34, Issue 4. P. 18-27.
413. Marland D. Jr. Education of Gifted and Talented. Report to the Congress of the United States by the U.S. Commissioner of Education. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1972.
414. Matczak A. Diagnoza intelektu. Warszawa: Wydaw. Instytutu Psychologii, 1994. 121 s.
415. Medlin R. Home schooling and the question of socialization. *Peabody Journal of Education*. 2000. № 75 (1-2). P. 107-123.
416. Nakone L. Każde dziecko myśli inaczej. Jak rozpoznać i rozwijać wrodzone zdolności dziecka. Warszawa: Wydaw. Klub dla Ciebie, 2008. 220 s.
417. Niemiec J. Osiągnięcia uczniów szkoły podstawowej. Białystok: Wyd. Filia UW., 2009. 126 s.

418. Otis A.S. A Criticism of the Yerkes – Bridges Point Scale, with Alternative Suggestions. *Journal of Educational Psychology*. 1917. No. 8. P. 129-150.
419. Pasichnyk I., Balashov E., Kalamazh R., Plyska Y. Psychological Peculiarities of Self-Regulated Learning of the First-Year and Graduate Students. *Self-Regulated Learning, Cognition and Metacognition*. N-Y.: Nova, 2020.
420. Peyser M. Identifying and nurturing gifted children in Israel. *International Journal for the Advancement of Counselling*. 2005. No. 27 (2). P. 229-243.
421. Pobokina H.M., Boyarin L.V., Zavatskyi Yu.A. Socio-psychological characteristics of self-fulfilment of youth and its resilience: internal and external dimensions. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2022. № 2 (58). С. 139-145.
422. Popovych I., Blyskun O., Hulias I. Psychological Semantic Parameters of Adolescents' Conformism in the Measurement of Value Orientations. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. Vol. 13(2). P. 167-184.
423. Popovych I., Blyskun O., Zavatska N. Research on value orientations of bullying participants in educational space. *Revista de Investigación Apuntes Universitarios*. 2022. Vol. 12 (2). P. 1-16.
424. Popovych I., Hulias I., Serbin Yu., Piletska L., Mashchak S., Zahrai L. Psychological content parameters of attention in the structure of time perspective of young female athletes: comparative analysis. *Journal of Physical Education and Sport*. 2023. Vol. 23 (issue 1), Art 19, P. 152-161.
425. Rau P., Gao Q., Wu L. Using Mobile Communication Technology in High School Education: Motivation, Pressure, and Learning Performance. *Computers & Education*. 2008. Vol. 50. No. 1. P. 1-22.
426. Renzulli J.S. What Makes Giftedness? Reexamining a Definition. *Phi Delta Kappa*. 1978. No. 60. P. 180-184.

427. Renzulli J. S. What makes giftedness? Reexamining of the Definition of the Gifted and Talented. Ventura, CA: Ventura Country Superintendent of School Office, 1979. P. 37-45.
428. Renzulli J.S., Smith L.H. Scales for Rating the Behavioral Characteristics of Superior Students. Mansfield Center, CT: Creative Learning Press, 2002. 284 p.
429. Reva O., Radetska S., Androsovykh K., Burdelna Y. High school students' self-esteem definition on the learning performance indicators. *Journal of science. Lyon*. 2020. № 8. Vol. 1. P. 28-35.
430. Salmon G. E-tivities: The Key to Active Online Learning. L.: CoganPage, 2004. P. 10-39.
431. Storozhuk S., Hoian I., Fedyk O., Kryvda N. Worldview and ideological priorities of modern society: Ukrainian and Euro-Atlantic context. *Ideology and Education in Post-Soviet Countries: Journal*. №2 (13). 2019. C. 255-272.
432. Schwarzer R. Self-efficacy in the adaption and maintenance of health behaviors: theoretical approaches and a new model [Text]. *Self-efficacy: Thought Control of Action*. Washington, 1992. P. 217-245.
433. Schwarzer R., Fuchs R. Changing risk behaviors and adopting health behaviors: The role of self-efficacy beliefs [Text] / Self-efficacy in changing societies / Ed. by A. Bandura. Cambridge, 1995. P. 259-288.
434. Siegle D. Six Uses of the Internet to Develop Students' Gifts and Talents. *Gifted Child Today*. 2005. Vol. 28, No 2. P. 30-40.
435. Siekańska M. Koncepcje zdolności a identyfikacja uczniów zdolnych / Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań / pod red. Andrzej E. Sękowski. Warszawa: Wydaw. Nauk. PWN SA, 2004. S. 115-124.
436. Silvera D.H. The Tromso Social Intelligence Scale, a Self-report Measure of Social Intelligence / *Scandinavian Journal of Psychology* / D.H. Silvera, M. Martinussen & T.I. Dahl. 2001. Vol. 42. P. 313-319.
437. Summers E.A., Bireley M., Genshaft J. Brief History of the Education of the Gifted Child. N.-Y.: Teachers College Press, 1991. P. 122-138.

438. Taldonova L.O., Androsovyh K.A. Socio-psychological correction of children with adaptation disabilities and limited educational opportunities. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2016. № 1 (39). Т. 2. С. 106-118.
439. Taylor I.A. A Retrospective View of Creativity Investigation / Perspectives in Creativity / I.A.Taylor, J.W. Getzels (Ed.). Chicago: Aldine, 1975. P. 1-36.
440. Terman L.M. Genetic Studies of Genius. Mental and Physical Traits of a Thousand Gifted Children. Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1925.
441. Terman L.M. Mental and Physical Traits of a Thousand Gifted Children. Genetic Studies of Genius. Stanford, CA: Stanford University Press, 1925. 52 p.
442. The Encyclopedia of Education. Macmillian. N.-Y., 1971. P. 256-257.
443. The Nation at Risk of 1983 [Electronic resource]. Access mode: <http://www.ed.gov/pubs/NatAtRisk/index/html/>
444. The National Excellence: A Case For Developing America's Talent of 1993 [Electronic resource]. Access mode: <http://www.ed.gov/pubs/DevTalent/toc.html/>
445. The No Child Left Behind Act of 2001 (Pub. L. 107-110, 115 Stat. 1425, enacted January 8, 2002).
446. The Renzulli Learning Personal Success Plan. URL: <http://www.renzullilearning.com>.
447. Tkacz T.V., Androsovyh K.A. Psychospołeczny aspekt czasu w życiu człowieka. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2017. № 1 (42). С. 246-251.
448. Torrance E.P. Creative Teaching Makes a Difference / Psychology and Education of the Gifted / W. Barbe & J. Renzulli (Ed.). N.-Y.: Irvington Publishers, 1975.

449. Vidergor H. Impact of professional development programs for teachers of the gifted / *Gifted and Talented International* / H. Vidergor, B. Eilam. 2011. No. 26 (1-2). P. 143-161.
450. Wiliam D. What is assessment for learning? *Studies in Educational Evaluation*. 2011. Vol. 37, Issue 1. P. 3-14.
451. Whipple G.M. Classes For Gifted Children: An Experimental Study of Methods of Selection And Instruction. 2008. P. 156.
452. Whitmore J. Giftedness, Conflict and Underachievement. Boston: Allyn and Bacon, 1980. 464 p.